

عنوان پروژه

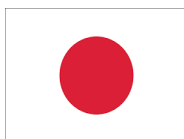
ارزیابی اجتماعی-اقتصادی فازهای سوم تا پنجم پروژه «همکاری در احیای دریاچه ارومیه از طریق مشارکت جوامع محلی استقرار کشاورزی پایدار و حفاظت از تنوع زیستی»

گزارش نهایی

مجری:

گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تهران

آذر ۱۳۹۹

طرح حفاظت از تالابهای ایران

سازمان حفاظت محیط زیست

«عنوان طرح»

ارزیابی اجتماعی-اقتصادی فازهای سوم تا پنجم پروژه «همکاری در احیای دریاچه ارومیه از طریق مشارکت جوامع محلی استقرار کشاورزی پایدار و حفاظت از تنوع زیستی»

شماره قرارداد: «۱۳۸۵۹/ت/۳»

محل اجرا: «استان‌های آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی»

تاریخ شروع و پایان طرح: «از ۱۳۹۸/۹/۲۰ تا ۱۳۹۹/۹/۰۵»

کارفرما: «دفتر طرح حفاظت از تالاب‌های ایران»

مدیر ملی «طرح حفاظت از تالاب‌های ایران»: علی ارواحی

هماهنگ کننده ملی طرح ارزیابی: هدا کریمی پور

کارشناس مسئول طرح ارزیابی: حمید سلطانی

مشاوران ملی طرح ارزیابی: نسترن موسوی، بابک موسوی‌نژاد، احمد لطفی، حسین دهقانی سانج، مرتضی تهمامی پور

مجری طرح ارزیابی: امیر علم‌پیگی

تیم ارزیابی: محمدرضا اکبری «هماهنگ کننده و تحلیل گر طرح ارزیابی»؛ داوود امین فنک «سرپرست تسهیل‌گری استان آذربایجان غربی»؛ هانیه پناهی «سرپرست تسهیل‌گری استان آذربایجان شرقی»؛ فرانک صحرایی «دستیار داده‌پردازی»؛ مهری سلطانی «تسهیل‌گر استان آذربایجان شرقی»؛ زهرا حسن‌نژاد «تسهیل‌گر استان آذربایجان غربی»؛ امید دولت‌آبادی «تسهیل‌گر استان آذربایجان غربی»؛ رضا پناهی «تسهیل‌گر استان آذربایجان غربی»؛ پژمان حسین‌زاده «تسهیل‌گر استان آذربایجان غربی»؛ زهرا حسینی «تسهیل‌گر استان آذربایجان غربی».

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات	۱
۱-۱ مقدمه	۲
۲-۱ مختصری از طرح حفاظت از تالاب‌های ایران (CIWP)	۲
۳-۱ مفاهیم محوری در ارزیابی	۴
۴-۱ ضرورت انجام طرح	۵
۵-۱ منطقه مورد اجرای طرح و اقدامات انجام شده	۶
۶-۱ هدف کلی ارزیابی	۸
۷-۱ اهداف عملیاتی طرح	۸
فصل دوم: الگوی ارزیابی و روش‌شناسی	۱۰
۱-۲ مقدمه	۱۱
۲-۲ توسعه یک الگوی ارزیابی برای فعالیت‌های CIWP	۱۱
۱-۲-۲ الگوی ارزیابی سیپ (CIPP)	۱۱
۲-۲-۲ ارزیابی تأثیرات اجتماعی (SIA)	۱۳
۳-۲-۲ ارزیابی هدف-آزاد	۱۵
۴-۲-۲ توسعه یک الگوی ارزیابی برای اقدامات CIWP	۱۶
۳-۲ منبع داده‌ها و اطلاعات ارزیابی	۲۱
۴-۲ ابزار گردآوری داده‌ها و اطلاعات	۲۲
۵-۲ تعیین روش نمونه‌گیری و حجم نمونه مورد مطالعه در ارزیابی اجتماعی-اقتصادی	۲۲
۶-۲ روش‌های تحلیل داده‌ها	۳۰
فصل سوم: ارزیابی اجتماعی-اقتصادی از دیدگاه مطلعان کلیدی	۳۱
۱-۳ مقدمه	۳۲
۲-۳ ارزیابی اجتماعی-اقتصادی طرح در استان آذربایجان غربی	۳۲
۱-۲-۳ ارزیابی زمینه و دروندادهای طرح در استان آذربایجان غربی	۳۲
۲-۲-۳ ارزیابی فرآیند و بروندهای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی	۴۱
۳-۲-۳ ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی	۵۳
۴-۲-۳ ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی	۶۱
۵-۲-۳ ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در استان آذربایجان غربی	۷۲
۶-۲-۳ ارزیابی کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی	۷۹

۳-۲-۷ تحلیل شبکه اجتماعی کنشگران در استان آذربایجان غربی.....	۸۵
۳-۳ ارزیابی اجتماعی-اقتصادی طرح در استان آذربایجان شرقی.....	۸۷
۳-۳-۱ ارزیابی زمینه و دروندادهای طرح در استان آذربایجان شرقی.....	۸۷
۳-۳-۲ ارزیابی فرآیند و برونادهای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی.....	۹۷
۳-۳-۳ ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی.....	۱۰۹
۳-۳-۴ ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی.....	۱۱۷
۳-۳-۵ ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در استان آذربایجان شرقی.....	۱۲۹
۳-۳-۶ ارزیابی کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان شرقی.....	۱۳۶
۳-۳-۷ تحلیل شبکه اجتماعی کنشگران در استان آذربایجان شرقی.....	۱۳۶
۳-۴ تحلیل کیفی اطلاعات حاصل از مصاحبه با مطلعان کلیدی در هر دو استان.....	۱۳۸
۳-۴-۱ پیامدهای مثبت و منفی طرح.....	۱۳۸
۳-۴-۲ عوامل پیشبرنده و تسریع‌کننده طرح.....	۱۴۳
۳-۴-۳ عوامل بازدارنده و چالش‌های طرح.....	۱۴۴
فصل چهارم: ارزیابی اجتماعی-اقتصادی از منظر گروه هدف (کشاورزان و زنان روستایی).....	۱۴۷
۴-۱ مقدمه.....	۱۴۸
۴-۲ ارزیابی اجتماعی-اقتصادی پروژه از منظر گروه هدف در استان آذربایجان غربی.....	۱۴۸
۴-۲-۱ استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی.....	۱۴۸
۴-۲-۲ ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی.....	۱۶۷
۴-۲-۳ ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی.....	۱۷۳
۴-۲-۴ ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در استان آذربایجان غربی.....	۱۷۹
۴-۲-۵ ارزیابی کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی.....	۱۸۵
۴-۳ ارزیابی اجتماعی-اقتصادی پروژه از منظر گروه هدف در استان آذربایجان شرقی.....	۱۸۶
۴-۳-۱ استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی.....	۱۸۶
۴-۳-۲ ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی.....	۲۰۴
۴-۳-۳ ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی.....	۲۰۹
۴-۳-۴ ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در استان آذربایجان شرقی.....	۲۱۵
۴-۳-۵ ارزیابی کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان شرقی.....	۲۲۳
نتیجه‌گیری و فرصت‌های پیش‌رو برای بهبود عملکرد طرح.....	۲۲۵
۵-۱ مقدمه.....	۲۲۶

۲۲۶.....	۵-۲ اثرگذاری طرح بر جنبه‌های اجتماعی-اقتصادی، زندگی و معیشت روستائیان
۲۲۸.....	۵-۳ اثربخشی اجتماعی-اقتصادی فعالیت‌ها طی فازهای سه تا پنج
۲۳۰.....	۵-۴ عوامل بازدارنده مشارکت در طرح
۲۳۰.....	۵-۵ تغییرات ایجاد شده برپایه طرح ارزیابی پیشین
۲۳۱.....	۵-۶ راهکارها و یا فرصت‌های پیش‌رو برای بهبود عملکرد طرح
۲۳۴.....	پیوست

فهرست جدول‌ها

۶.....	جدول ۱-۱: فهرست روستاهای هدف پروژه طی فازهای سه تا پنج به تفکیک استان
۲۱.....	جدول ۱-۲: منبع داده‌ها و اطلاعات ارزیابی اجتماعی-اقتصادی بر اساس عناصر الگوی ارزیابی
۲۳.....	جدول ۲-۲: فراوانی تجمعی فعالیت‌های طرح طی فازهای ۳ تا ۵.....
۲۳.....	جدول ۳-۲: لیست روستاهای استان آذربایجان غربی طرح الگوسازی براساس شهرستان، فعالیت‌های طرح و شرکت‌های مجری طی فازهای ۳ تا ۵.....
۲۵.....	جدول ۴-۲: لیست روستاهای استان آذربایجان شرقی طرح الگوسازی براساس شهرستان، فعالیت‌های طرح و شرکت‌های مجری طی فازهای ۳ تا ۵.....
۲۶.....	جدول ۵-۲: ویژگی جمعیت‌شناسی روستاهای هدف طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای ۳ تا ۵.....
۳۳.....	جدول ۱-۳: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده زمینه و دروندادهای طرح در استان آذربایجان غربی.....
۳۵.....	جدول ۲-۳: نتایج آزمون دوجمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره اثرگذاری و عدم اثرگذاری فعالیت‌های پروژه در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست.....
۳۸.....	جدول ۳-۳: ارزیابی تناسب ظرفیت نظام اجتماعی جهت پیاده‌سازی فعالیت‌های طرح در استان آذربایجان غربی.....
۴۲.....	جدول ۴-۳: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی.....
۴۳.....	جدول ۵-۳: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله ورود به جامعه محلی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی).....
۴۴.....	جدول ۶-۳: نتایج آزمون دوجمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله ورود به جامعه محلی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی).....
۴۵.....	جدول ۷-۳: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه برای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی).....
۴۶.....	جدول ۸-۳: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه برای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی).....
۴۷.....	جدول ۹-۳: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله ارائه گزارش و مستندسازی برای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی).....
۴۷.....	جدول ۱۰-۳: نتایج آزمون دوجمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله ارائه گزارش و مستندسازی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی).....
۵۰.....	جدول ۱۱-۳: بروندها و نتایج حاصل از استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی.....
۵۱.....	جدول ۱۲-۳: نتایج آزمون دوجمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره نتایج و خروجی‌های استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی).....
۵۴.....	جدول ۱۳-۳: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده معیشت سازگار در استان آذربایجان.....
۵۵.....	جدول ۱۴-۳: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مراحل پیاده‌سازی معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی.....
۵۶.....	جدول ۱۵-۳: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مراحل پیاده‌سازی معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی.....
۵۸.....	جدول ۱۶-۳: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی.....
۵۹.....	جدول ۱۷-۳: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار (آذربایجان غربی).....
۶۱.....	جدول ۱۸-۳: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده صندوق خرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی.....
۶۲.....	جدول ۱۹-۳: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی برای اقدامات مرحله امکان‌سنجی تشکیل صندوق خرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی.....

جدول ۳-۲۰: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله امکان‌سنجی صندوق‌های خُرد زنان روستایی (آذربایجان غربی).....	۶۳
جدول ۳-۲۱: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی (آذربایجان غربی).....	۶۴
جدول ۳-۲۲: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله تشکیل صندوق‌های خُرد زنان روستایی (آذربایجان غربی).....	۶۴
جدول ۳-۲۳: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله مدیریت و کنترل سازوکارهای مالی صندوق خُرد زنان روستایی (آذربایجان غربی).....	۶۵
جدول ۳-۲۴: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله تشکیل صندوق‌های خُرد زنان روستایی (آذربایجان غربی).....	۶۶
جدول ۳-۲۵: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به خروجی‌ها و نتایج صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی.....	۶۹
جدول ۳-۲۶: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره خروجی‌ها و نتایج صندوق‌های خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی.....	۷۰
جدول ۳-۲۷: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی.....	۷۲
جدول ۳-۲۸: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان غربی).....	۷۳
جدول ۳-۲۹: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره خروجی‌ها و نتایج پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی.....	۷۴
جدول ۳-۳۰: نتایج حاصل از توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی.....	۷۶
جدول ۳-۳۱: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره نتایج و خروجی‌های توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان غربی).....	۷۷
جدول ۳-۳۲: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی.....	۸۰
جدول ۳-۳۳: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی برای کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی.....	۸۱
جدول ۳-۳۴: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه برای کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی.....	۸۱
جدول ۳-۳۵: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله ارائه گزارش و مستندسازی برای کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی.....	۸۲
جدول ۳-۳۶: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به خروجی‌ها و نتایج کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی.....	۸۳
جدول ۳-۳۷: ویژگی‌های شبکه اجتماعی کنشگران پروژه در استان آذربایجان غربی.....	۸۷
جدول ۳-۳۸: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده زمینه و دروندادهای طرح در استان آذربایجان شرقی.....	۸۸
جدول ۳-۳۹: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره اثرگذاری و عدم اثرگذاری فعالیت‌های پروژه در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست.....	۹۰
جدول ۳-۴۰: ارزیابی تناسب ظرفیت نظام اجتماعی-اقتصادی جهت پیاده‌سازی فعالیت‌های طرح در استان آذربایجان شرقی.....	۹۲
جدول ۳-۴۱: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی.....	۹۸
جدول ۳-۴۲: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله ورود به جامعه محلی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی).....	۹۹
جدول ۳-۴۳: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله ورود به جامعه محلی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی).....	۱۰۰
جدول ۳-۴۴: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه برای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی).....	۱۰۱
جدول ۳-۴۵: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه برای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی).....	۱۰۲
جدول ۳-۴۶: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله ارائه گزارش و مستندسازی برای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی).....	۱۰۳
جدول ۳-۴۷: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله ارائه گزارش و مستندسازی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی).....	۱۰۴
جدول ۳-۴۸: بروندها و نتایج حاصل از استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی.....	۱۰۶
جدول ۳-۴۹: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره نتایج و خروجی‌های استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی).....	۱۰۷
جدول ۳-۵۰: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی.....	۱۰۹
جدول ۳-۵۱: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مراحل پیاده‌سازی معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی.....	۱۱۱
جدول ۳-۵۲: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مراحل پیاده‌سازی معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی.....	۱۱۱
جدول ۳-۵۳: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی.....	۱۱۴
جدول ۳-۵۴: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار (آذربایجان شرقی).....	۱۱۵
جدول ۳-۵۵: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی.....	۱۱۸

جدول ۳-۵۶: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی برای اقدامات مرحله امکان-سنجی تشکیل صندوق خرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی	۱۱۹
جدول ۳-۵۷: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله امکان‌سنجی صندوق‌های خرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی)	۱۲۰
جدول ۳-۵۸: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله تشکیل صندوق خرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی)	۱۲۰
جدول ۳-۵۹: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله تشکیل صندوق‌های خرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی)	۱۲۱
جدول ۳-۶۰: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله مدیریت و کنترل سازوکارهای مالی صندوق خرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی)	۱۲۲
جدول ۳-۶۱: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله تشکیل صندوق‌های خرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی)	۱۲۳
جدول ۳-۶۲: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به خروجی‌ها و نتایج صندوق خرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی	۱۲۶
جدول ۳-۶۳: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره خروجی‌ها و نتایج صندوق‌های خرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی	۱۲۷
جدول ۳-۶۴: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان شرقی	۱۲۹
جدول ۳-۶۵: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان شرقی)	۱۳۰
جدول ۳-۶۶: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره خروجی‌ها و نتایج پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان شرقی	۱۳۱
جدول ۳-۶۷: نتایج حاصل از توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان شرقی	۱۳۳
جدول ۳-۶۸: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره نتایج و خروجی‌های توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان شرقی)	۱۳۴
جدول ۳-۶۹: ویژگی‌های شبکه اجتماعی کنشگران پروژه در استان آذربایجان شرقی	۱۳۷
جدول ۳-۷۰: پیامدهای استخراج شده از مصاحبه با مطلعان کلیدی	۱۴۱
جدول ۳-۷۱: عوامل بازدارنده و چالش‌های استخراج شده از مصاحبه با مطلعان کلیدی	۱۴۵
جدول ۴-۱: مشخصات نمونه مورد مطالعه جهت ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی	۱۴۹
جدول ۴-۲: محصولات غالب مشارکت‌کنندگان ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی	۱۵۴
جدول ۴-۳: بررسی پذیرش، اثرات و همنوایی نشر تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی	۱۵۷
جدول ۴-۴: تغییرات درآمد کشاورزان طی پیاده‌سازی تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی	۱۶۰
جدول ۴-۵: ارزیابی اثرات و پیامدهای استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه کشاورزان (آذربایجان غربی)	۱۶۱
جدول ۴-۶: موانع مشارکت کشاورزان برای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی	۱۶۴
جدول ۴-۷: دیدگاه‌های مختلف کشاورزان درباره عملکرد شرکت‌های مجری در استان آذربایجان غربی	۱۶۶
جدول ۴-۸: انتظارات و پیشنهاد‌های کشاورزان برای تسريع فرآیند پذیرش استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)	۱۶۷
جدول ۴-۹: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی	۱۶۷
جدول ۴-۱۰: محصولات غالب مشارکت‌کنندگان ارزیابی اجتماعی-اقتصادی معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی	۱۷۱
جدول ۴-۱۱: ارزیابی اثرات و پیامدهای معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی	۱۷۲
جدول ۴-۱۲: موانع مشارکت در معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی	۱۷۳
جدول ۴-۱۳: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی صندوق خرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی	۱۷۴
جدول ۴-۱۴: ویژگی‌های صندوق خرد مورد مطالعه در استان آذربایجان غربی	۱۷۴
جدول ۴-۱۵: ویژگی‌ها مربوط به زنان روستایی مشارکت‌کننده در ارزیابی صندوق خرد زنان روستایی (آذربایجان غربی)	۱۷۵
جدول ۴-۱۶: ارزیابی اثرات و پیامدهای مورد انتظار تشکیل صندوق خرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی	۱۷۶
جدول ۴-۱۷: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی	۱۷۹
جدول ۴-۱۸: محصولات غالب مشارکت‌کنندگان ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی	۱۸۲
جدول ۴-۱۹: اثرات و پیامدهای مورد انتظار توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی	۱۸۳
جدول ۴-۲۰: مشخصات نمونه مورد مطالعه جهت ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی	۱۸۶
جدول ۴-۲۱: محصولات غالب مشارکت‌کنندگان ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی	۱۹۱
جدول ۴-۲۲: بررسی پذیرش، اثرات و همنوایی نشر تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی	۱۹۴
جدول ۴-۲۳: ارزیابی اثرات و پیامدهای استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه کشاورزان (آذربایجان شرقی)	۱۹۸
جدول ۴-۲۴: موانع مشارکت کشاورزان برای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی	۲۰۱

جدول ۴-۲۵: دیدگاه‌های مختلف کشاورزان درباره عملکرد شرکت‌های مجری در استان آذربایجان شرقی.....	۲۰۲
جدول ۴-۲۶: انتظارات و پیشنهادهای کشاورزان برای تسریع فرآیند پذیرش استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی).....	۲۰۴
جدول ۴-۲۷: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی.....	۲۰۴
جدول ۴-۲۸: ارزیابی اثرات و پیامدهای معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی.....	۲۰۸
جدول ۴-۲۹: موانع مشارکت و توسعه معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی.....	۲۰۹
جدول ۴-۳۰: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی.....	۲۱۰
جدول ۴-۳۱: ویژگی‌های صندوق خُرد مورد مطالعه در استان آذربایجان شرقی.....	۲۱۰
جدول ۴-۳۲: ویژگی‌ها دموگرافیک زنان روستایی مشارکت‌کننده در ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی).....	۲۱۱
جدول ۴-۳۳: ارزیابی اثرات و پیامدهای مورد انتظار تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی.....	۲۱۳
جدول ۴-۳۴: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی.....	۲۱۵
جدول ۴-۳۵: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی.....	۲۱۹
جدول ۴-۳۶: اثرات و پیامدهای مورد انتظار توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی.....	۲۲۲

فهرست شکل‌ها

شکل ۱-۱: موقعیت مکانی طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار.....	۸
شکل ۱-۲: الگوی ارزیابی سیپ (CIPP).....	۱۳
شکل ۲-۲: الگوی ارزیابی طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای ۳ تا ۵.....	۲۰
شکل ۳-۲: مراحل انتخاب نمونه در پیمایش ارزیابی اجتماعی-اقتصادی.....	۲۹
شکل ۱-۳: سطح باور مطلعان کلیدی از اثرگذاری فعالیت‌های پروژه در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست (آذربایجان غربی).....	۳۴
شکل ۲-۳: مقایسه مطلعان کلیدی مختلف از لحاظ باور به اثرگذاری فعالیت‌های طرح در استان آذربایجان غربی.....	۳۷
شکل ۳-۳: ارزیابی تناسب ظرفیت نظام اجتماعی جهت پیاده‌سازی فعالیت‌های طرح در استان آذربایجان غربی.....	۳۹
شکل ۴-۳: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی.....	۴۰
شکل ۵-۳: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی.....	۴۱
شکل ۶-۳: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی.....	۴۱
شکل ۷-۳: امتیاز ارزیابی برای مراحل مختلف فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی.....	۴۹
شکل ۸-۳: امتیاز ارزیابی برای مراحل مختلف فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان غربی.....	۴۹
شکل ۹-۳: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی.....	۵۲
شکل ۱۰-۳: امتیاز ارزیابی برای نتایج و خروجی‌های استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان غربی.....	۵۳
شکل ۱۱-۳: امتیاز ارزیابی برای فرآیند پیاده‌سازی معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی.....	۵۷
شکل ۱۲-۳: امتیاز ارزیابی برای فرآیند پیاده‌سازی معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان غربی.....	۵۷
شکل ۱۳-۳: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی.....	۶۰
شکل ۱۴-۳: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان غربی.....	۶۰
شکل ۱۵-۳: امتیاز ارزیابی برای مراحل صندوق خُرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی.....	۶۷
شکل ۱۶-۳: امتیاز ارزیابی برای مراحل مختلف صندوق خُرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان غربی.....	۶۸
شکل ۱۷-۳: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی.....	۷۱
شکل ۱۸-۳: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان غربی.....	۷۱
شکل ۱۹-۳: امتیاز ارزیابی برای پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی.....	۷۵
شکل ۲۰-۳: امتیاز ارزیابی برای پیاده‌سازی توسعه فناوری کشاورزی از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان غربی.....	۷۵

- شکل ۳-۲۱: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های توسعه مشارکتی فناوری از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی..... ۷۸
- شکل ۳-۲۲: امتیاز ارزیابی برای نتایج و خروجی‌های توسعه مشارکتی فناوری از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان غربی..... ۷۹
- شکل ۳-۲۳: امتیاز ارزیابی برای فرآیند پیاده‌سازی کشاورزی تلفیقی از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی..... ۸۳
- شکل ۳-۲۴: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌ها و نتایج کشاورزی تلفیقی از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی..... ۸۴
- شکل ۳-۲۵: تحلیل شبکه اجتماعی کنشگران پروژه در استان آذربایجان غربی..... ۸۶
- شکل ۳-۲۶: سطح باور مطلعان کلیدی از اثرگذاری فعالیت‌های پروژه در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست (آذربایجان شرقی)..... ۸۹
- شکل ۳-۲۷: مقایسه مطلعان کلیدی مختلف از لحاظ باور به اثرگذاری فعالیت‌های طرح در استان آذربایجان شرقی..... ۹۱
- شکل ۳-۲۸: مقادیر شاخص CSESIP برای فعالیت‌های مختلف طرح در استان آذربایجان شرقی..... ۹۳
- شکل ۳-۲۹: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی..... ۹۴
- شکل ۳-۳۰: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی..... ۹۵
- شکل ۳-۳۱: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی..... ۹۶
- شکل ۳-۳۲: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان شرقی..... ۹۷
- شکل ۳-۳۳: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان شرقی..... ۹۷
- شکل ۳-۳۴: امتیاز ارزیابی برای مراحل مختلف فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی..... ۱۰۵
- شکل ۳-۳۵: امتیاز ارزیابی برای مراحل مختلف فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان شرقی..... ۱۰۵
- شکل ۳-۳۶: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی..... ۱۰۸
- شکل ۳-۳۷: امتیاز ارزیابی برای نتایج و خروجی‌های استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان شرقی..... ۱۰۹
- شکل ۳-۳۸: امتیاز ارزیابی برای فرآیند پیاده‌سازی معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی..... ۱۱۳
- شکل ۳-۳۹: امتیاز ارزیابی برای فرآیند پیاده‌سازی معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان شرقی..... ۱۱۴
- شکل ۳-۴۰: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی..... ۱۱۷
- شکل ۳-۴۱: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان شرقی..... ۱۱۷
- شکل ۳-۴۲: امتیاز ارزیابی برای مراحل صندوق خُرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی..... ۱۲۴
- شکل ۳-۴۳: امتیاز ارزیابی برای مراحل صندوق خُرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان شرقی..... ۱۲۴
- شکل ۳-۴۴: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی..... ۱۲۸
- شکل ۳-۴۵: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان شرقی..... ۱۲۹
- شکل ۳-۴۶: امتیاز ارزیابی برای پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان شرقی..... ۱۳۲
- شکل ۳-۴۷: امتیاز ارزیابی برای پیاده‌سازی توسعه فناوری کشاورزی از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان شرقی..... ۱۳۳
- شکل ۳-۴۸: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های توسعه مشارکتی فناوری از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی..... ۱۳۵
- شکل ۳-۴۹: امتیاز ارزیابی برای نتایج و خروجی‌های توسعه مشارکتی فناوری از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان شرقی..... ۱۳۶
- شکل ۳-۵۰: تحلیل شبکه اجتماعی کنشگران پروژه در استان آذربایجان شرقی..... ۱۳۷
- شکل ۳-۵۱: طبقه‌بندی کدگذاری استخراج شده در بخش پیامدهای طرح..... ۱۳۹
- شکل ۴-۱: توزیع فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار بر پایه سال آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی..... ۱۵۰
- شکل ۴-۲: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار بر پایه نحوه آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی..... ۱۵۱
- شکل ۴-۳: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار بر پایه سطح تحصیلات (آذربایجان غربی)..... ۱۵۲
- شکل ۴-۴: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار بر پایه سن (آذربایجان غربی)..... ۱۵۲
- شکل ۴-۵: توزیع زمین کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی..... ۱۵۳
- شکل ۴-۶: توزیع زمین کشاورزان صرفاً مطلع از فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی..... ۱۵۴
- شکل ۴-۷: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار بر پایه منبع آب کشاورزی در استان آذربایجان غربی..... ۱۵۵
- شکل ۴-۸: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار بر پایه روش بهره‌برداری از منابع آب (آذربایجان غربی)..... ۱۵۶
- شکل ۴-۹: فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده در پروژه طی فرآیند پذیرش، اثرات و همنوایی تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)..... ۱۵۸

- شکل ۴-۱۰: فراوانی کشاورزان صرفاً مطلع از فعالیت استقرار کشاورزی پایدار طی فرآیند پذیرش، اثرات و همنوایی تکنیک‌های کاهش مصرف آب (آذربایجان غربی)..... ۱۵۹
- شکل ۴-۱۱: تکنیک‌های پذیرفته‌شده از سوی کشاورزان مشارکت‌کننده استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی..... ۱۵۹
- شکل ۴-۱۲: تغییرات درآمد مشارکت‌کنندگان استقرار کشاورزی پایدار طی مشارکت در پروژه (آذربایجان غربی)..... ۱۶۰
- شکل ۴-۱۳: ویژگی‌های بازدارنده نشر تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی..... ۱۶۳
- شکل ۴-۱۴: سطح ارتباط کشاورزان مشارکت‌کننده استقرار کشاورزان با کنشگران دولتی در استان آذربایجان غربی..... ۱۶۵
- شکل ۴-۱۵: طبقه‌بندی دیدگاه کشاورزان مشارکت‌کننده استقرار کشاورزی پایدار نسبت به عملکرد شرکت‌های مجری در استان آذربایجان غربی..... ۱۶۶
- شکل ۴-۱۶: توزیع فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه سال آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی..... ۱۶۸
- شکل ۴-۱۷: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه نحوه آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی..... ۱۶۹
- شکل ۴-۱۸: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه سطح تحصیلات (آذربایجان غربی)..... ۱۶۹
- شکل ۴-۱۹: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه سن (آذربایجان غربی)..... ۱۷۰
- شکل ۴-۲۰: توزیع زمین کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیت معیشت سازگار استان آذربایجان غربی..... ۱۷۰
- شکل ۴-۲۱: طبقه‌بندی تغییرات و پیامدهای حاصل از تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی..... ۱۷۷
- شکل ۴-۲۲: موانع مشارکت و توسعه صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی..... ۱۷۸
- شکل ۴-۲۳: توزیع فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری برپایه سال آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی..... ۱۷۹
- شکل ۴-۲۴: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه نحوه آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی..... ۱۸۰
- شکل ۴-۲۵: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه سطح تحصیلات (آذربایجان غربی)..... ۱۸۰
- شکل ۴-۲۶: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه سن (آذربایجان غربی)..... ۱۸۱
- شکل ۴-۲۷: توزیع زمین کشاورزان مشارکت‌کننده در توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان غربی)..... ۱۸۱
- شکل ۴-۲۸: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه منبع آب کشاورزی در استان آذربایجان غربی..... ۱۸۲
- شکل ۴-۲۹: موانع مشارکت در توسعه مشارکتی فناوری (استان آذربایجان غربی)..... ۱۸۵
- شکل ۴-۳۰: توزیع فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه سال آشنایی با آن در استان آذربایجان شرقی..... ۱۸۷
- شکل ۴-۳۱: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه نحوه آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی..... ۱۸۸
- شکل ۴-۳۲: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه سطح تحصیلات (آذربایجان شرقی)..... ۱۸۹
- شکل ۴-۳۳: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه سن (آذربایجان شرقی)..... ۱۸۹
- شکل ۴-۳۴: توزیع زمین کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی..... ۱۹۰
- شکل ۴-۳۵: توزیع زمین کشاورزان صرفاً مطلع از فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی..... ۱۹۱
- شکل ۴-۳۶: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه منبع آب کشاورزی در استان آذربایجان شرقی..... ۱۹۲
- شکل ۴-۳۷: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه روش بهره‌برداری از منابع آب (آذربایجان شرقی)..... ۱۹۳
- شکل ۴-۳۸: فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده در پروژه طی فرآیند پذیرش، اثرات و همنوایی تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی)..... ۱۹۵
- شکل ۴-۳۹: فراوانی کشاورزان صرفاً مطلع از فعالیت استقرار کشاورزی پایدار طی فرآیند پذیرش، اثرات و همنوایی تکنیک‌های کاهش مصرف آب (آذربایجان شرقی)..... ۱۹۵
- شکل ۴-۴۰: تکنیک‌های پذیرفته‌شده از سوی کشاورزان مشارکت‌کننده استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی..... ۱۹۶
- شکل ۴-۴۱: تغییرات درآمد مشارکت‌کنندگان استقرار کشاورزی پایدار طی مشارکت در پروژه (آذربایجان شرقی)..... ۱۹۷
- شکل ۴-۴۲: ویژگی‌های بازدارنده نشر تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی..... ۲۰۰
- شکل ۴-۴۳: سطح ارتباط کشاورزان مشارکت‌کننده استقرار کشاورزان با کنشگران دولتی در استان آذربایجان شرقی..... ۲۰۲
- شکل ۴-۴۴: طبقه‌بندی دیدگاه کشاورزان مشارکت‌کننده استقرار کشاورزی پایدار نسبت به عملکرد شرکت‌های مجری در استان آذربایجان شرقی..... ۲۰۳
- شکل ۴-۴۵: توزیع فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه سال آشنایی با آن در استان آذربایجان شرقی..... ۲۰۵
- شکل ۴-۴۶: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه نحوه آشنایی با آن در استان آذربایجان شرقی..... ۲۰۶
- شکل ۴-۴۷: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه سطح تحصیلات (آذربایجان شرقی)..... ۲۰۶
- شکل ۴-۴۸: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه سن (آذربایجان شرقی)..... ۲۰۷
- شکل ۴-۴۹: موانع مشارکت و توسعه صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی..... ۲۱۵
- شکل ۴-۵۰: توزیع فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری برپایه سال آشنایی با آن در استان آذربایجان شرقی..... ۲۱۶
- شکل ۴-۵۱: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه نحوه آشنایی با آن در استان آذربایجان شرقی..... ۲۱۷
- شکل ۴-۵۲: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه سطح تحصیلات (آذربایجان شرقی)..... ۲۱۷
- شکل ۴-۵۳: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه سن (آذربایجان شرقی)..... ۲۱۸

- شکل ۴-۵۴: توزیع زمین کشاورزان مشارکت‌کننده در توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان شرقی)..... ۲۱۸
- شکل ۴-۵۵: توزیع زمین کشاورزان مطلع از توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان شرقی)..... ۲۱۹
- شکل ۴-۵۶: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه منبع آب کشاورزی در استان آذربایجان شرقی..... ۲۲۰
- شکل ۴-۵۷: تکنیک‌های مطرح شده در توسعه مشارکتی استان آذربایجان شرقی..... ۲۲۱
- شکل ۴-۵۸: موانع مشارکت توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان شرقی..... ۲۲۳

طرح «الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار» زیر مجموعه‌ای از پروژه حفاظت از تالاب‌های ایران (CIWP) با همکاری «سازمان محیط‌زیست ایران»، «برنامه عمران ملل متحد (UNDP)» و «دولت ژاپن» می‌باشد که از سال ۲۰۱۴ شروع به کار کرده است. این پروژه شامل فعالیت‌هایی از جمله «استقرار کشاورزی پایدار»، «توسعه معیشت سازگار»، «صندوق خُرد زنان روستایی»، «توسعه مشارکتی فناوری» و «کشاورزی تلفیقی» است که در بیش از ۱۵۰ ناحیه روستایی از دو استان‌های آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی جهت بهبود کشاورزی پایدار، آگاهی‌سازی عمومی و حفاظت از تنوع زیستی در حال انجام است. با توجه به دستاوردهای که پروژه حاضر طی فازهای اولیه داشته است و پس از ارزیابی اولیه از فازهای اول و دوم پروژه مذکور، ارزیابی اجتماعی-اقتصادی فازهای میانی (سه الی پنج) به منظور شناخت نظام‌مند فرآیند پیاده‌سازی فعالیت‌ها و ارزیابی اثربخشی اجتماعی-اقتصادی پروژه‌های حاضر در روستاهای هدف انجام شد. در این ارزیابی تلاش شد تا با استفاده از تلفیق روش‌های کمی و کیفی پژوهش، درون‌دادها، فرآیندها، بروندادها و پیامدهای هر کدام از فعالیت‌ها مورد ارزیابی قرار گیرد.

ارزیابی اجتماعی-اقتصادی از دیدگاه مطلعان کلیدی نشان می‌دهد که فعالیت «استقرار کشاورزی پایدار» که شامل شناسایی و پیاده‌سازی تکنیک‌های کاربردی برای افزایش بهره‌وری از منابع آب و خاک است، از اثربخشی بیشتری در مقایسه با سایر فعالیت‌های پروژه برخوردار است. یکی از مهم‌ترین دلایل این سطح از اثربخشی، به طول زمان برگزاری این فعالیت برمی‌گردد. فعالیت «استقرار کشاورزی پایدار» در گام‌های اولیه و از سال ۲۰۱۴ آغاز شده است و استمرار آن در طول زمان موجب افزایش تناسب آن با نظام اجتماعی-اقتصادی گروه هدف شده است. این فعالیت همسو با سایر فعالیت‌ها سبب افزایش آگاهی کنشگران و ذینفعان بروکراتیک درگیر توسعه پایدار در دریاچه ارومیه شده است که این مهم به طور بلندمدت می‌تواند نقش مهمی در سیاستگذاری و پیاده‌سازی فعالیت‌های مشارکتی داشته باشد. «توسعه معیشت سازگار» یکی از اقدامات مهم دیگر است که به دنبال تنوع بخشی به معیشت مردم محلی و کاهش فشار بر منابع پایه است. درس‌های آموخته شده از این فعالیت نشان می‌دهد که «توسعه معیشت سازگار» نه تنها وابسته به آموزش به کشاورزان است، بلکه نیازمند منابع مالی برای پیاده‌سازی فعالیت‌ها است. به نظر می‌رسد با ترکیب فعالیت‌های مربوط با «توسعه معیشت سازگار» با «صندوق خُرد زنان روستایی» می‌تواند برخی از مشکلات این دو فعالیت را حل کرد. این نکته شایان ذکر است که به منظور پایدارسازی فعالیت‌های ایجاد شده در زمینه معیشت سازگار لازم است که به خروجی‌های این فعالیت توجه شود. به عنوان نمونه، در مواردی که تنوع معیشت در روستاها پیاده‌سازی شده است، نیاز اساسی به آموزش‌های بازاریابی وجود دارد. بنابراین لازم است که علاوه بر پیاده‌سازی فعالیت‌ها، برای پایدارسازی و نهادینه کردن آن‌ها در نظام اجتماعی-اقتصادی فعالیت‌های آموزشی و حمایتی انجام گیرد. این اقدام‌ها می‌تواند با توسعه خدمات مشاوره‌ای برای بازار و همچنین آموزش تکنیک‌های حل مساله به گروه هدف توسعه پیدا کند. در رابطه با ارزیابی اجتماعی-اقتصادی «توسعه مشارکتی فناوری (PTD)» و «کشاورزی تلفیقی» باید بیان داشت که مدت زمان کمی از پیاده‌سازی این فعالیت‌ها می‌گذارد و مشاهده خروجی‌ها و پیامدهای آن ملزم به استمرار و توسعه آن‌ها در سطح هر دو استان است. در نهایت، یافته‌ها نشان می‌دهد که اقدامات انجام شده سبب توسعه منابع انسانی برای پیاده‌سازی فعالیت‌های مشارکتی شده است و مقدمات اولیه برای شکل‌گیری شبکه اجتماعی ذینفعان در راستای توسعه فعالیت‌های مشارکتی شکل گرفته است. در ادامه به نظر می‌رسد توسعه سیستم‌های پشتیبان تصمیم (DSS) برای فعالیت پروژه، به ویژه «توسعه مشارکتی فناوری» و «کشاورزی تلفیقی» که در آغاز کار هستند، بسیار سودمند باشد.

Summary

The project "Modeling the participation of local communities in the revitalization of Lake Urmia through the establishment of sustainable agriculture" is a subset of the Iranian Wetlands Conservation Project (CIWP) in collaboration with the Environment Organization of Iran, the United Nations Development Program (UNDP) and the Government of Japan. Which has been operating since 2014. The project includes activities such as "Sustainable Agriculture Establishment", "Sustainable Livelihood Development", "Rural Women's Microfinance", "Technology Participatory Development" and "Integrated Agriculture" in more than 150 rural areas of the two provinces of West Azerbaijan and Azerbaijan. East is working to improve sustainable agriculture, public awareness and biodiversity conservation. Considering the achievements of the present project during the initial phases and after the initial evaluation of the first and second phases of the project, socio-economic evaluation of the middle phases (three to five) in order to systematically identify the implementation process and evaluate the socio-economic effectiveness of projects. The present was carried out in the target villages. In this evaluation, an attempt was made to evaluate the inputs, processes, outputs and consequences of each activity using a combination of quantitative and qualitative research methods.

Socio-economic evaluation from the perspective of key informants shows that the "Sustainable Agriculture Establishment" activity, which includes identifying and implementing applied techniques to increase the productivity of water and soil resources, is more effective than other project activities. One of the most important reasons for this level of effectiveness is the length of time this activity takes place. The activity of "Sustainable Agriculture Establishment" has started in the early stages and since 2014, and its continuation over time has increased its fit with the socio-economic system of the target group. This activity, along with other activities, has increased the awareness of bureaucratic actors and stakeholders involved in sustainable development in Lake Urmia, which in the long run can play an important role in policy-making and implementation of participatory activities. "Sustainable livelihood development" is another important measure that seeks to diversify the livelihoods of local people and reduce the pressure on basic resources. The lessons learned from this activity show that "sustainable livelihood development" is not only dependent on training farmers, but also requires financial resources to implement the activities. It seems that combining activities related to "sustainable livelihood development" with the "Rural Women's Microfinance Fund" can solve some of the problems of these two activities. It is worth noting that in order to sustain the activities created in the field of sustainable living, it is necessary to pay attention to the outputs of this activity. For example, in cases where livelihood diversity has been implemented in rural areas, there is a fundamental need for marketing training. Therefore, in addition to implementing the activities, it is necessary to carry out educational and supportive activities to stabilize and institutionalize them in the socio-economic system. These measures can be developed by developing market consulting services as well as teaching problem-solving techniques to the target group. Regarding the socio-economic evaluation of "Participatory Technological Development (PTD)" and "Integrated Agriculture", it should be noted that it takes a short time to implement these activities and observing its outcomes and consequences is required to continue and develop them in both provinces. . Finally, the findings show that the measures taken have led to the development of human resources for the implementation of participatory activities and the initial preparations for the formation of a social network of stakeholders in order to develop participatory activities. The development of Decision Support Systems (DSS) for project activities, in particular the "participatory technology development" and "integrated agriculture", which are just beginning, seems to be very useful.

فصل اول: کلیات

توسعه پایدار یکی از مفاهیم بنیادی برای تغییرات مطلوب در سطوح محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی است. این مفهوم معانی متعدد و متنوعی دارد و درک آن نیازمند شناخت رسالت آن است. رسالت توسعه پایدار تبدیل کردن سیاره زمین به محیطی مطلوب‌تر و مناسب‌تر از لحاظ ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی نه تنها برای حیات پایدار نسل کنونی، بلکه به گونه‌ای که تضمین‌کننده بهبود و ارتقاء این ابعاد برای نسل‌های آتی باشد. در این راستا، نهادهای ملی و بین‌المللی متعددی شکل گرفته‌اند و با حمایت‌های مالی و آموزشی به دنبال تسهیل و تقویت تحولات پایدار در سطوح ملی و محلی کشورهای در حال توسعه هستند. «طرح حفاظت از تالاب‌های ایران»^۱ نیز به این منظور طراحی و پیاده‌سازی شده است و در این مرحله این نیاز احساس شده است که ابعاد اجتماعی و اقتصادی در مراحل مختلف اجرای این طرح مورد ارزیابی قرار گیرد. انتظار می‌رود این ارزیابی اجتماعی-اقتصادی، اطلاعات و دانش لازم جهت شناخت و تصمیم‌گیری در راستای اصلاح، بهبود و ارتقاء طرح مذکور و فعالیت‌ها مشابه را فراهم سازد. در این فصل مختصری از طرح مذکور، فعالیت‌های آن، ضرورت ارزیابی اجتماعی-اقتصادی، محدوده جغرافیایی پروژه و اهداف کلی و اختصاصی ارزیابی اجتماعی-اقتصادی ارائه شده است.

۱-۲ مختصری از طرح حفاظت از تالاب‌های ایران (CIWP)

ویژگی‌های منحصر به فرد تالاب‌ها در بین زیستگاه‌های مختلف طبیعی و کارکردهای مختلف آنها برای جوامع بشری (از جمله کنترل آب‌های زیرزمینی، تعدیل شرایط اقلیمی، تامین معیشت جوامع محلی از طریق فعالیت‌های صیادی، دامداری و کشاورزی، تصفیه طبیعی آب، پالایش و جذب آلاینده‌ها، طبیعت‌گردی و سایر کارکردهای ملموس و غیرملموس دیگر)، وجود تالاب‌ها را برای انسان‌ها به امری ضروری بدل ساخته است. کم توجهی به وضعیت تالاب‌ها در روند توسعه، این زیست‌بوم‌های ارزشمند را در بسیاری از نقاط دنیا با چالش‌های جدی مواجه ساخته است و اثرات این روند تخریبی بر زندگی انسان‌ها و تنوع زیستی، بسیاری از کشورها را بر آن داشته تا با تدابیر بازدارنده و یا کاربرد شیوه‌های جدید مدیریتی در دستیابی به توسعه پایدار، نسبت به حفاظت و احیای تالاب‌ها، اقدام کنند. در این بین «رویکرد زیست‌بومی» یک راهبرد برای «مدیریت یکپارچه منابع آب، زمین و معیشت» است و مدیریت زیست‌بوم‌های طبیعی بر اساس آن حفظ محیط زیست را با به «رسمیت شناختن بهره‌برداریهای معقول اقتصادی»، «در نظر گرفتن نقش انسان و به ویژه جوامع محلی به عنوان بخشی از زیست‌بوم» و همچنین «در نظر گرفتن ارتباط بین اجزاء مختلف زیست‌بوم» عملی می‌سازد. بدیهی است که در این رویکرد، «حفظ محیط زیست» صرفاً

¹ The Conservation of Iranian's Wetlands Project (CIWP)

وظیفه یک سازمان مستقل نیست و تداوم ارتباط بین انسان و طبیعت و همچنین همگرایی توان و عزم جوامع انسانی و مراجع دولتی و غیردولتی زمینه مناسبی را برای حفاظت از محیط زیست و تحقق توسعه پایدار فراهم می‌آورد.

حفاظت از تالاب‌ها یکی از نگرانی‌ها مهم در سطوح محلی، ملی و بین‌المللی است و یکی از نخستین تلاش‌هایی که برای این مهم انجام شده است به سال ۱۹۷۱ و کنوانسیون رامسر^۱ بر می‌گردد. این کنوانسیون بین‌المللی در ایران برگزار شد و به عنوان یک معاهده بین‌المللی بین ۱۸ کشور شرکت کننده در آن کنوانسیون به امضاء رسید و سپس در سال ۱۹۷۵ جنبه قانونی پیدا کرد و در حال حاضر نزدیک به ۱۷۰ کشور عضو این کنوانسیون است.

بر پایه اطلاعات سازمان محیط‌زیست ایران دارای ۱۰۵ تالاب است که در مجموع حدود ۳ میلیون هکتار را تحت پوشش قرار می‌دهد. در حاضر حدود نیمی از تالاب‌ها خشک شده‌اند و بیشتر تالاب‌ها باقی‌مانده در شرایط بحرانی قرار گرفتند. به عنوان مثال بین ۶۵ تا ۷۰ درصد از تالاب دریاچه ارومیه از بین رفته است. این وضعیت نامساعد محیط‌زیستی برای تالاب‌ها نه تنها موجب تخریب زیست‌گاه پرندگان و حیوانات مختلف است، بلکه معیشت مردم محلی را تهدید کرده است و پیامدهای اجتماعی از جمله مهاجرت، فقر و نابرابری را به دنبال دارد. این وضعیت سبب آن شده تا کنشگران و ذینفعان محلی، ملی و بین‌المللی به دنبال ارائه راهکارهایی باشند تا وضعیت موجود را بهبود دهند. در این راستا، «طرح حفاظت از تالاب‌های ایران» در قالب همکاری «دولت جمهوری اسلامی ایران»، «برنامه عمران ملل متحد^۲» و «دولت ژاپن^۳» تلاش کرده است تا «رویکرد زیست بومی» را به عنوان مبانی استقرار یک شیوه مدیریتی جدید و جامع‌نگر برای «استقرار کشاورزی پایدار از طریق مشارکت جوامع محلی» در راستای احیای دریاچه ارومیه، به کشور معرفی کند. برای این منظور پس از ارائه آموزش و ظرفیت‌سازی‌های لازم، این رویکرد را در سایت‌های منتخب حوضه دریاچه ارومیه با همکاری ذینفعان کلیدی همچون «وزارت جهاد کشاورزی»، «سازمان جهاد کشاورزی» و «ادارات کل حفاظت محیط زیست استان‌های آذربایجان شرقی و غربی»، «شرکت‌های فنی و مهندسی خصوصی» و «جوامع محلی» پیاده‌سازی کرد و از نتایج و تجربیات به دست آمده برای توسعه و پیشنهاد یک الگوی مدیریتی با عنوان «همکاری در احیای دریاچه ارومیه با مشارکت جوامع محلی در استقرار کشاورزی پایدار» با توجه به ظرفیت‌های واقعی کشور استفاده کرد. لازم به ذکر است که پروژه «همکاری در احیای دریاچه ارومیه از طریق مشارکت جوامع محلی استقرار کشاورزی پایدار و حفاظت از تنوع زیستی» از سال ۱۳۹۳ وارد فاز اجرایی گردیده است و در حال حاضر در مرحله اتمام فاز پنجم پروژه و ورود به فاز ششم

^۱ Ramsar Convention

^۲ United Nations Development Program (UNDP)

^۳ The government of Japan

پروژه قرار گرفته است. بر این اساس تا کنون، ۱۳۰ (تا پایان فاز ۵ طرح) روستا از استان‌های آذربایجان غربی و شرقی تحت پروژه مذکور قرار گرفته اند که بیان کننده گستردگی، تنوع و جامعیت پروژه می باشد. مهمترین اقدامات و فعالیتهای طرح فوق شامل توسعه و پیاده‌سازی «استقرار کشاورزی پایدار»، «معیشات سازگار و یا مکمل»، «صندوق خرد»، «توسعه مشارکتی فناوری»^۱ (PTD) و «کشاورزی تلفیقی» است.

بر این اساس، طرح حاضر در پی آن است به بررسی، ارزیابی و پایش اثرات و پیامدهای اجتماعی و اقتصادی پروژه استقرار کشاورزی پایدار در استان‌های آذربایجان شرقی و غربی و احياناً سایر استان‌های همجوار بپردازد. قابل ذکر است که امروزه یکی از چالش‌ها و مشکلات برنامه‌ریزی‌های توسعه در بسیاری از کشورها، ناتوانی در پیش‌بینی و کاهش پیامدهای منفی سیاست‌ها، طرح‌ها و پروژه‌های توسعه است. به طور کلی، در گذشته رویکرد و دیدگاه غالب در ارائه و اجرای طرح‌های مختلف، در سطح ملی، منطقه ای و محلی، دیدگاه سازه‌ای و مهندسی بوده است. در این نوع نگاه، جای آدم‌ها و فرهنگ و سبک زندگی شان خالی است. به همین خاطر اثرات منفی احتمالی اجرای پروژه‌ها بر زندگی آنها مورد توجه قرار نمی گیرد. این در حالی است که هدف نهایی هر طرح و برنامه‌ای بهبود کیفیت زندگی انسان‌ها و حفاظت از محیط زیست و ثروت‌های طبیعی ایشان است و علاوه بر پایش نتایج کمی، فیزیکی و سازه‌ای پروژه‌ها، بایستی پیامدها و نتایج مثبت و منفی آنها بر شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه هدف پروژه نیز به شدت مورد توجه قرار گیرد.

۳-۱ مفاهیم محوری در ارزیابی

۱- کشاورزی پایدار: کشاورزی پایدار نوعی کشاورزی است که در جهت منافع انسان بوده ، کارایی بیشتری در استفاده از منابع دارد و با محیط در توازن است. کشاورزی پایدار باید از نظر اکولوژیکی مناسب، از نظر اقتصادی توجیه پذیر و از نظر اجتماعی مطلوب باشد.

۲- ارزیابی اجتماعی اقتصادی: مهمترین روش و ابزار معرفی، شناسایی و پیش‌بینی پیامدهای برنامه‌های توسعه و رویکردی نظام‌مند برای ارزیابی میزان انطباق آنها با اصول حفاظت محیط زیست و توسعه انسانی است.

۳- ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA): مجموعه ای پویا از رهیافت‌ها و روش‌های مورد استفاده است که افراد جوامع محلی را قادر به تحلیل جنبه‌ها و شرایط محلی، دانش بومی و زندگی خود می سازد.

¹Participatory Technology Development (PTD)

۴- صندوق خرد: اعتبارات خرد مبالغ کوچک پولی است که به صورت وام ، بدون اخذ وثیقه و تنها با تضمین گروهی اعضای یک صندوق اعتباری دراختیار متقاضیان عضو صندوق که واجد شرایط لازم باشند قرار میگیرد تا برای راه اندازی یا گسترش فعالیت های در آمدزا از آن استفاده شود .

۴- معیشت پایدار: چهارچوب مفهومی است که توسعه را با رویکرد مردم محور ارتقا می دهد. پاسخگو و شفاف است. مشارکت کلیه ذینفعان را به همراه دارد، همچنین بر پایه عملکرد میان رشته ای در سطوح مختلف است.

۴- توسعه مشارکتی فناوری (PTD): شناخت نظامهای زراعی ، دانش محلی و مشکلات و نیازهای دارای اولویت کشاورزان است . در اینجا رهیافت، اصل انعطاف پذیری کاملاً مد نظر قرار می گیرد و کشاورزان و دیگر افراد ذینفع به همراه یک گروه از متخصصان با رشته های مختلف در فرایند طراحی پروژه های تحقیقاتی دخالت می کنند و توسعه فن اوری دیگر به عنوان یک فرایند مستقل خارجی که بر اساس برنامه های از پیش تعریف شده اجرا گردد محسوب نمی شود.

۴-۱ ضرورت انجام طرح

هر برنامه ای علاوه بر سازوکارهای اجرایی شامل یک سری اهداف از پیش مشخص شده است. سیاستگذاران در سیاستگذاری های خود اهدافی را دنبال می کنند، اما بخش قابل توجهی از پیامدهای اجرای برنامه ها و سیاست ها در جامعه ناخواسته و از قبل پیش بینی نشده است. در واقع، برنامه هایی که به منظور توسعه جامعه اجرا می شود مجموعه فعالیت های فیزیکی، نرم افزاری، زیربنایی یا خدماتی را شامل می شود که با اهدافی مشخص طراحی و در زمان و مکانی خاص به اجرا در می آیند. این فعالیت ها نوعی مداخله ی برنامه ریزی شده نهادهای عمومی و خصوصی در محیط طبیعی و اجتماعی به شمار می رود. در نتیجه این مداخله جامعه هدف هم از نظر فیزیکی و هم از نظر اجتماعی دچار تغییر و تحول می شود. نکته قابل توجه این است که تغییرات فیزیکی قابل پیش بینی است. در نتیجه پیامدهای ناخواسته و نامشخص در بخش مداخله و تغییر ویژگی های فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی قابل رخ دادن است. زیرا در طراحی و برنامه ریزی برای مداخله در یک منطقه بررسی پیامدهای اجتماعی و اقتصادی (معیشتی) کمتر جزو مطالعات اولیه بوده است. بنابر این، اگرچه هدف از بیشتر برنامه های توسعه ایجاد رفاه و آسایش برای جامعه مورد هدف است، اما بی اطلاعی از پیامدهای اجتماعی و فرهنگی ممکن است از یک طرف اجرای مطلوب برنامه را با مشکل مواجه ساخته و مانع تحقق اهداف مورد نظر شود. و از طرف دیگر آثار اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی نامطلوبی به جا گذاشته و به جای رضایتمندی، نارضایتی عمومی را در پی داشته باشد. بر این اساس، انجام فعالیت پایش و ارزیابی اجتماعی و اقتصادی هر پروژه ای یک ضرورت اجتناب ناپذیر است.

در پروژه حاضر نیز، برای آن که بتوان کیفیت طرح را از حیث جلب مشارکت هر چه بیشتر جامعه روستایی به سود احیای دریاچه ارومیه در مرحله‌های آتی بهبود بخشید، لازم است تا روند فعالیت‌های فازهای اخیر پروژه، یعنی فازهای ۳ تا ۵، از دیدگاه اجتماعی-اقتصادی نیز تحلیل شود و میزان اثربخشی آنها بررسی گردد.

۵-۱ منطقه مورد اجرای طرح و اقدامات انجام شده

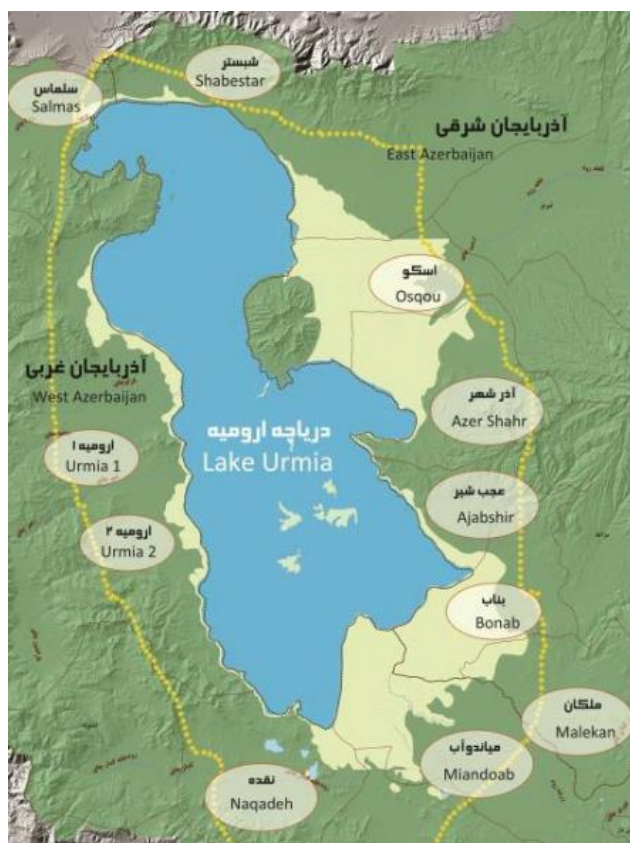
با توجه به اینکه پروژه «الگوسازی مشارکت جوامع محلی در استقرار کشاورزی پایدار و حفاظت از تنوع زیستی» فعالیت‌های خود را در ۱۳۰ روستا (تا پایان فاز ۵) از استان‌های آذربایجان غربی و شرقی انجام داده است و در حال ادامه در برخی از سایت‌های پروژه است، محل اجرای پروژه همان ۱۳۰ روستای پروژه است که از این تعداد ۵۵ روستا که به عنوان روستاهای جدید طی فازهای سوم تا پنجم وارد پروژه شده اند جهت ارزیابی و پایش در قالب جدول (۱)، آورده شده است. همچنین، طی فازهای سوم تا پنجم، تعداد ۱۱ پروژه مکمل «معیش سازگار با منابع آبی» و ۱۳ پروژه «صندوق خرد اعتباری زنان روستایی» پیاده‌سازی و اجرا گردیده است. همچنین تعداد ۴ پروژه مکمل تحت عنوان «کشاورزی تلفیقی» در فاز پنجم و تعداد ۱۶ پروژه PTD طی فازهای سوم و چهارم و پنجم برنامه‌ریزی و تعداد ۴۶ «پروژه استقرار کشاورزی پایدار» اجرا گردیده است که پروژه‌های مذکور نیز مورد ارزیابی قرار می‌گیرند.

جدول ۱-۱: فهرست روستاهای هدف پروژه طی فازهای سه تا پنج به تفکیک استان

استان	آذربایجان غربی			آذربایجان شرقی		
	فاز ۳	فاز ۴	فاز ۵	فاز ۳	فاز ۴	فاز ۵
استقرار کشاورزی پایدار	سپرغان، خانشان، آده، درگه لطفاله، قزلقویی، دارلک، قپچاق و گوگ‌تپه	آباجالوی سفلی، دایلاق، مرنگلوی بزرگ، قره‌قصاب، تازه‌کند جبل، قم‌قلعه، لچ، شعبانلو، داش‌تپه و گزلان	کیک‌آباد، مرادخانلو، حاصل‌قویی افشار، گوگ‌تپه، تلخاب، فرخزاد، میاوق، غفاربهی و مظفر آباد	نادینلو، ایلخچی، علی‌خواجه، گل‌تپه، نانسا، لک‌ر، بایقوت و تیل	ممقان، فیروزسالار، کردلر، خاصه‌لر، خوشه‌مهر، زوارق، شیراز، گورآوان، تپه‌اسماعیل‌آباد و یوزباشکندی	قره‌بابا و نوجه‌ده‌سادات، مهندار، جوانقلعه، خاصبان، دیچ ناولو و آغاجری
معیش	-	للکلو، صفرقلی خان، قراقلو و	قزلقویی	-	آخوند قشلاق و	آخوند قشلاق، قره قوزلو

استان / پروژه	آذربایجان غربی			آذربایجان شرقی		
	فاز ۳	فاز ۴	فاز ۵	فاز ۳	فاز ۴	فاز ۵
سازگار		قزلقویی		ممقان	و چقلو	
صندوق خرد	خورخوره، صفرقلی خان	دایلاق	دایلاق و خورخوره	قره چیق	زوارق	بایقوت، جوانقلعه، قره چیق و ینگگی کند خانه برق
PTD	-	آباجالوی سفلی و شعبانلو	آباجالوی سفلی، شعبانلو و قراقلو	بایقوت	بایقوت و تپه اسماعیل آباد	بایقوت و تپه اسماعیل آباد، شربیان، ایوق، قره بابا، نوجه ده سادات و مبارک شهر
کشاورزی تلفیقی	-	-	حاصل قویی، سعیدلو	-	-	جوانقلعه، ینگگی کند، خانه برق

اقدامات ذکر شده در جدول (۱-۱) به عنوان مهم ترین ابزارهای توانمندسازی جوامع محلی در راستای حفاظت از تالابها و احیای دریاچه ارومیه است که =در این طرح علاوه بر ارزیابی اثرات اجتماعی و اقتصادی پروژه، فعالیت های ظرفیت سازی و توسعه منابع انسانی درگیر در پروژه از قبیل اعضای شرکت های مجری، کارشناسان و ... نیز جزو حیطه مورد ارزیابی نیز می باشند. همچنین موقعیت مکانی طرح حاضر در شکل (۱-۱) قابل مشاهده است.

شکل ۱-۱: موقعیت مکانی طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار (منبع: طرح حفاظت از تالاب‌های ایران)

۶-۱ هدف کلی ارزیابی

هدف اصلی از طرح ارزیابی اجتماعی-اقتصادی آن است که مشخص گردد الگویی که برای جلب مشارکت روستاییان در جهت استقرار کشاورزی پایدار در منطقه مورد نظر اجرا شده است تا چه اندازه کارساز است، و اگر کم و کاستی‌هایی دارد، چگونه می‌توان آنها را مرتفع کرد. همچنین، انتظار می‌رود که نتایج این ارزیابی بتواند به درک عمیق‌تر از چگونگی اثرگذاری طرح بر زندگی و معیشت مردم روستاهای برگزیده منجر شود.

۷-۱ اهداف عملیاتی طرح

بر اساس هدف کلی طرح ارزیابی اجتماعی-اقتصادی پروژه استقرار کشاورزی پایدار، می‌توان موارد زیر را به عنوان اهداف عملیاتی مطرح کرد:

(۱) بررسی و تشخیص اثرگذاری روند اجرای پروژه بر جنبه‌های اجتماعی-اقتصادی روستاییان تحت پوشش طرح در فازهای ۳ تا ۵

(۲) بررسی و شناسایی میزان تاثیر خروجی‌ها و دستاوردهای طرح بر زندگی و معیشت روستاییان تحت پوشش طرح در فازهای ۳ تا ۵

۳) بررسی و شناسایی میزان اثربخشی اجتماعی-اقتصادی فعالیت‌های فازهای ۳ تا ۵ طرح شامل استقرار کشاورزی پایدار، حمایت از معیشت‌های سازگار با منابع آبی و صندوق خرد زنان روستایی در روستاهای برگزیده برای تحقیق حاضر

۴) بررسی مشکل‌ها و موانع احتمالی موجود در تحقق هدف‌های طرح

۵) بررسی و شناسایی میزان به کارگیری پیشنهادهای ارزیابی اجتماعی-اقتصادی پیشین

۶) ارائه راهکارهای اجرایی بر پایه تجزیه و تحلیل موردی‌های یاد شده در بندهای پیشین.

در ادامه گزارش حاضر، نخست به ارائه الگو، روش‌شناسی و مسیر ارزیابی پرداخته شده است و سپس یافته‌های مربوط به هر بخش ارائه شده است.

فصل دوم: الگوی ارزیابی و روش شناسی

۱-۲ مقدمه

ارزیابی یک فرآیند جستجوی نظام‌مند است و انجام آن مستلزم ارائه یک رویه منظم و مشخص است. الگوی ارزیابی، روش‌شناسی و مسیر ارزیابی رویه ارزیابی را شفاف می‌کنند و قبل از ورود به محدوده ارزیابی و تشریح و تحلیل نتایج لازم است که روش و اصول رسیدن به یافته‌ها درک شود. این نکته شایان ذکر است که طرح حاضر به دنبال ارزیابی^۱ است نه ارزشیابی^۲، از این جهت بیش از آن که به قضاوت نهایی درباره فعالیت‌ها و اقدامات پروژه توجه داشته باشد به فرآیندهای شکل گرفته و پیامدهای آن با رویکرد شناختی تمرکز دارد. در این فصل از گزارش الگوی ارزیابی، روش‌شناسی و مسیر ارزیابی ارائه شده است.

۲-۲ توسعه یک الگوی ارزیابی برای فعالیت‌های CIWP

در این جا لازم است که در رابطه با ماهیت ارزیابی به صورت تخصصی‌تر و البته با ادبیاتی کاربردی بحث شود. پروژه ارزیابی کنونی مبتنی بر توانمندسازی ذینفعان و گردآوری اطلاعات لازم برای مدیران و تصمیم‌گیران در راستای بهبود فعالیت‌ها است. به منظور توسعه یک الگوی ارزیابی برای فعالیت‌های CIWP لازم است که مختصری درباره فلسفه و فعالیت‌های این پروژه بحث شود. بخش قابل توجهی از فعالیت‌های CIWP به دنبال تغییر در جوامع محلی است و درک چیرستی و چگونگی و آثار آن بدون برخورداری از یک الگوی منظم و مسیر مشخص از ناممکن نباشد، سودمند نیست. پایه‌های اساسی توسعه الگوی ارزیابی برای فعالیت‌های CIWP شامل الگوی سیپ^۳ (CIPP)، ارزیابی تأثیرات اجتماعی^۴ (SIA) و الگوی هدف آزاد^۵ است. در ادامه هر کدام از الگوها به طور مختصر تشریح و سپس سهم آن‌ها در این طرح ارزیابی مورد بحث قرار می‌گیرد و در نهایت الگوی ارزیابی برای فعالیت‌های CIWP توسعه داده شد.

۱-۲-۲ الگوی ارزیابی سیپ (CIPP)

کوبا و دانیل استافل بیم دو محقق در عرصه ارزشیابی و ارزیابی هستند که الگوی ارزیابی سیپ را ارائه داده‌اند و اهداف و فلسفه بنیادی این الگو را به شرح زیر ارائه داده‌اند:

- هدف الگوی ارزیابی سیپ اثبات کردن نیست، بلکه بیشتر برای رشد، توسعه و توانمندسازی ذینفعان طرح تاکید دارد.
- الگوی سیپ سبب به دست آورد اطلاعات مفید برای تصمیم‌گیری درباره ابعاد گوناگون طرح می‌گردد و مدیران را از تمامیت و جزئیات طرح آگاه می‌سازد.

¹ Assessment

² Evaluation

³ Context, Input, Process And Product (CIPP)

⁴ Social Impacts Assessment (SIA)

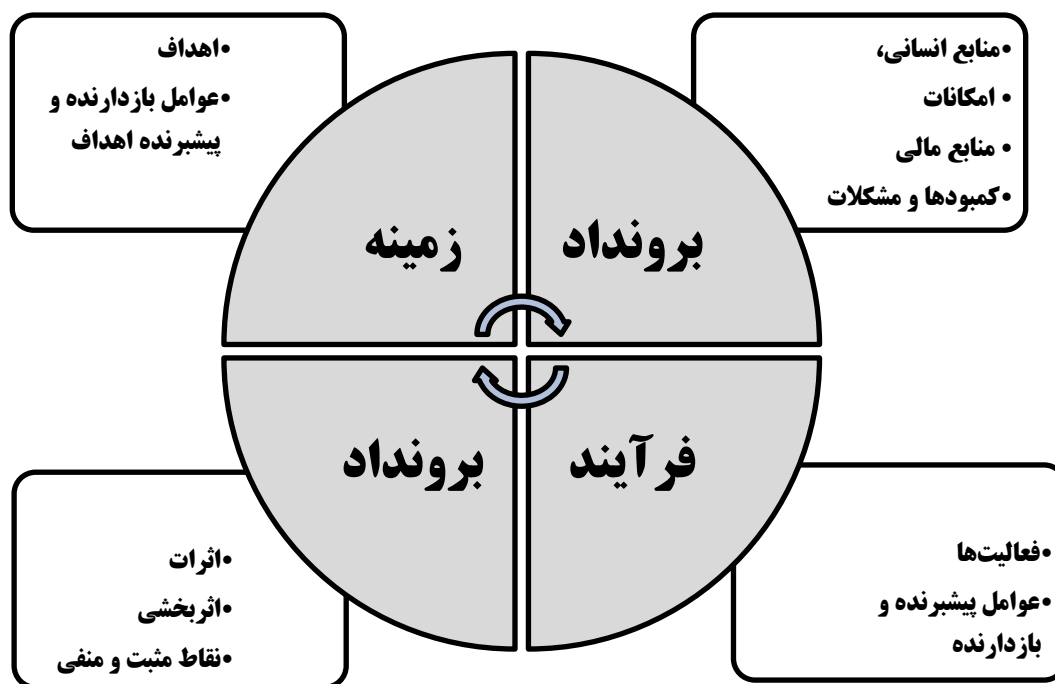
⁵ Goal-Free Assessment (GFA)

- این الگو شناخت لازم را به ذینفعان مختلف طرح جهت ارزیابی و بهبود ارزش چندگانه فعالیت‌های پروژه ارائه می‌دهد.

- الگوی سیپ باعث رشد و بهبود سیاست‌ها و خط‌مشی‌های طرح می‌شود.

این الگو به ارزیابی چهار مولفه اساسی یعنی «زمینه»، «درونداد»، «فرآیند» و «برونداد» می‌پردازد و به نوعی یک درک سیستمی از طرح و فعالیت‌های آن ارائه می‌دهد. ارزیابی زمینه به دنبال شناخت و تطبیق اهداف با رسالت بنیادی پروژه است و به دنبال یک نگاه کلان و زیربنایی نسبت به پروژه دارد. مباحث اساسی که در مولفه زمینه مورد ارزیابی قرار می‌گردد شامل تطبیق اهداف عملیاتی و اجرایی با رسالت بنیادی طرح است و شناسایی عوامل بازدارنده و پیشبرنده پیاده‌سازی اهداف است. ارزیابی زمینه سبب آن می‌شود تا یک درک شفاف از بستر طرح ارائه گردد.

ارزیابی درونداد اشاره به ارزیابی تمام منابعی دارد که در راستای اجرای پروژه در اختیار عامل‌های طرح است. با شناخت و ارزیابی این مولفه می‌توان ورودی‌های پروژه را مورد ارزیابی قرار داد. ورودی‌ها شامل سرمایه انسانی، سرمایه اجتماعی، سرمایه مالی و امکانات است که در این اختیار ذینفعان در راستای پیاده‌سازی طرح است. شناخت آن و تحلیل وضعیت آن با وضعیت مطلوب و درک کمبود و مشکلات مقدمه‌ای برای بهبود آن است. ارزیابی فرآیند به چگونگی پیاده‌سازی طرح اشاره دارد و به این موضوع تاکید می‌کند که فعالیت‌ها به چه شکلی پیاده‌سازی می‌شوند، عوامل پیشبرنده و بازدارنده کدامند و چه تغییراتی در راستای بهبود آن لازم است. ارزیابی بروندادها نیز به ارزیابی خروجی‌ها و نتایج کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت می‌پردازد. در واقع ارزیابی بروندادها به این موضوع می‌پردازد که آیا نتایج مورد انتظار برای طرح محقق شده است و نقاط مثبت و منفی کدامند و چه درس‌هایی از آن می‌توان آموخت. الگوی سیپ الگویی است کلی‌نگر و جامع که می‌تواند یک طرح را به صورت سیستماتیک و همه جانبه مورد بررسی قرار دهد. در شکل (۱-۲) الگوی ارزیابی سیپ ارائه شده است.

شکل ۲-۱: الگوی ارزیابی سیپ (CIPP)

۲-۲-۲ ارزیابی تأثیرات اجتماعی (SIA)

ارزیابی اثرات محیط‌زیستی در بسیاری از کشورها به یک رویه و رویکرد در برنامه‌ریزی توسعه ملی تبدیل شده و به عنوان ابزار مدیریت محیط‌زیست در سطح وسیعی مورد پذیرش قرار گرفته است، اما این رویکرد بیشتر بر اهداف اقتصادی و محیط‌زیستی متمرکز است و به اثرات اجتماعی و فرهنگی مانند کیفیت زندگی و عدالت اجتماعی کمتر توجه می‌کند. ارزیابی اثرات اجتماعی که البته سابقه‌ای کمتری نسبت به ارزیابی اثرات محیط‌زیستی در برنامه‌ریزی توسعه‌ی کشورها دارد، می‌کوشد به این پرسش راهبردی پاسخ دهد که توسعه تا چه اندازه با جامعه سازگار، دادگرانه و پایدار است و چگونه برای بازسازی معیشت و بهبود رفاه اجتماعی طیف گسترده‌ای از مردم تلاش می‌کند؟ بنابراین در ارزیابی تأثیرات اجتماعی بررسی اثرات اجتماعی و فرهنگی از اولویت بیشتری برخوردار است و از همین رو، به اصول توسعه‌ی پایدار و یکپارچه نزدیک‌تر است.

همچنین منظور از تأثیرات اجتماعی هرگونه تأثیری است که پروژه‌های توسعه بر شیوه‌های زندگی، اشتغال، روابط اجتماعی و سازماندهی مردم باقی می‌گذارد. در این زمینه می‌توان به تغییر در ارزش‌ها، هنجارها، باورها و رفتارهای مردم نیز اشاره کرد. در تعریف ارزیابی اجتماعی می‌توان بیان داشت که SIA شامل شناسایی، تحلیل و ارزیابی اثرات اجتماعی ناشی از تغییر یا طرح توسعه است. در واقع مطالعه تغییرات رفتار جوامع انسانی در مواجهه با یک طرح توسعه در قالب متغیرهای مرتبط به این جوامع قابل درک است. به

زبان ساده ارزیابی تاثیرات اجتماعی به معنای درک و مدیریت بر پیامدهای اجتماعی طرح توسعه که این پیامدهای اجتماعی می‌توانند مثبت یا منفی، آشکار یا پنهان، خواسته یا ناخواسته باشند. هدف از این ارزیابی حصول اطمینان از این امر است که مزایای طرح توسعه افزایش یافته و معایب آن کاهش یافته است. همچنین ارزیابی تاثیرات اجتماعی فرصت تلفیق نظرات و تجارب ذینفعان درونی و خبرگان محلی و متخصصان بیرونی را فراهم می‌آورد. به طور کلی ارزیابی تاثیرات اجتماعی سه کارکرد اساسی دارد:

۱- با استفاده از روش‌هایی که تحت عنوان روش‌های مشارکتی خوانده می‌شوند، نظر مردم درباره اقدامات توسعه‌ای شناسایی شده و سعی می‌شود علاوه بر دیدگاه کارشناسان، دیدگاه مردم نیز در ارزیابی نتایج و پیامدها وارد شود.

۲- موفقیت عمده اقدامات توسعه‌ای به مشارکت فعال مردم نیاز دارد. ارزیابی تاثیرات اجتماعی، راه‌های جلب مشارکت مردم را بررسی کرده و نشان می‌دهد که تحت چه شرایطی مردم آماده‌اند با رضایت در به ثمر رسیدن اقدامات توسعه‌ای همکاری کنند.

۳- ارزیابی تاثیرات اجتماعی سبب می‌شود تا شرایط اجتماعی ناشی از هر اقدام توسعه‌ای (پیامدهای مثبت و منفی و گروه‌هایی که از اقدام توسعه سود برده‌اند یا زیان دیده‌اند) مشخص شود.

ابعادی که در ارزیابی تاثیرات اجتماعی مورد توجه قرار می‌گیرد شامل تاثیراتی است که این پروژه بر وضعیت اشتغال، سرمایه اجتماعی (مشارکت، انسجام اجتماعی و ارتباطات)، کیفیت زندگی و معیشت مردم محلی دارد. همچنین در ارزیابی تاثیرات اجتماعی لازم است به این موضوع پرداخته شود که چه گروه‌هایی بیشتر از این پروژه سود برده‌اند و چه گروه‌هایی زیان دیده‌اند. آیا تغییرات مطلوب ایجاد شده تبدیل به یک چرخه شده‌اند و موجب پایداری می‌شوند. این پروژه تا چه اندازه در راستای برابری اجتماعی گام برداشته است. در طرح ارزیابی حاضر فازهای ۳ تا ۵ «طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار» مورد بررسی قرار گرفته است، با الهام از روش شناسی ارزیابی تاثیرات اجتماعی به عنوان فلسفه محوری بخشی از ارزیابی برون‌داده‌ها، طرح حاضر به دنبال پاسخ به پرسش‌ها زیر در ارزیابی تاثیرات اجتماعی است:

۱- «طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار» چه تاثیرات اجتماعی و اقتصادی بر جوامع هدف آن داشته است؟

۲- تاثیرات ایجاد شده بر کدام یک از ذینفعان مشاهده شده است؟

۳- چه ذینفعانی سود و چه ذینفعانی زیان دیده‌اند؟

۴- چه بخش‌های از طرح مذکور را می‌تواند بهبود داد و چه بخش‌های از آن را باید تقویت کرد؟

۵- تاثیرات نامطلوب کدامند و چگونه می‌توان آن‌ها را تعدیل و حذف کرد؟

۶- به طور کلی تاثیرات مثبت و پایدار طرح کدامند و راهکارهای تقویت آن‌ها کدام است؟

ارزیابی تاثیرات اجتماعی به تجربه مردم از تغییرات کوتاه مدت و بلند مدتی که در زندگی آنها ایجاد می‌شود حساس است. قضاوت‌های مردم درباره اقدامات توسعه‌ای نیز برای این نوع از ارزیابی اهمیت فراوانی دارد. در ادامه پس از شرح مختصری از ارزیابی هدف آزاد، به تلفیق الگوهای ارزیابی این بحث اشاره می‌شود و سپس الگوی ارزیابی اجتماعی-اقتصادی «طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار» برای فازهای ۳ تا ۵ ارائه می‌گردد.

۲-۲-۳ ارزیابی هدف-آزاد

ارزیابی بیش از هر چیز به دنبال پاسخ به این پرسش است که آیا پروژه آن‌چنان که طراحی و برنامه‌ریزی شده است در شرایط واقعی اجرا شده است یا خیر؟ این سوال به نوعی به دنبال ارزیابی تغییراتی است که از قبل پیش‌بینی شده است و با استفاده از این ارزیابی، وضعیت اجرایی و پیامدهای پروژه آشکار می‌گردد. اما هر تغییر کوچک در نظام اجتماعی و طبیعی سبب تغییرات وسیعی می‌شود که بسیاری از آن‌ها ناخواسته بوده و شناخت می‌تواند سبب شناخت بهتر پیامدها ناخواسته می‌شود که برخی از آن‌ها مثبت و برخی دیگر منفی است. شناسایی آن‌ها مقدمه رویارویی و پاسخ به پیامدهای منفی و تقویت پیامدهای مثبت است. به طور کلی، این الگوی ارزیابی در پی آن است تا به ذینفعان از کم و کیف برنامه خبر دهد و آن‌ها را متقاعد سازند که فعالیت‌های مختلف چه نتایج و پیامدهایی به دنبال داشته است. این الگوی ارزیابی توسط اسکریون توسعه یافته است و آن را مکمل مناسبی برای الگوهای مبتنی بر هدف می‌داند. در این الگو تلاش می‌شود با یک رویه بی‌طرف به شناخت پیامدها پرداخته شود. به طور خلاصه می‌توان اهداف ارزیابی هدف-آزاد را به شرح زیر مطرح کرد:

۱- شناخت پیامدهای ناخواسته و برنامه‌ریزی نشده طرح

۲- بررسی وضعیت پیامدهای ناخواسته تحقق یافته

۳- تدارک اطلاعات مفید برای ذینفعان کلیدی در راستای بهبود و اصلاح اقدامات و پیامدها

عناصر اصلی این ارزیابی شامل ذینفعان طرح و شواهد مربوط به پیامدهای ناخواسته است. همچنین با توجه به این که روش‌های مورد استفاده جهت گردآوری داده‌ها و اطلاعات در ارزیابی هدف-آزاد بیشتر از رویکرد

کیفی پیروی می‌کنند، روش‌های مصاحبه‌های نیمه‌ساختار یافته، طوفان اندیشه و مشاهده مستقیم از مهم‌ترین روش‌های این الگو ارزیابی هستند. همچنین روش‌های ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA) برای گردآوری اطلاعات و ارزیابی در رویکرد هدف-آزاد مناسب است. در ادامه با تلفیق الگوی ارزیابی مطالعه حاضر ارائه شد.

۲-۲-۴ توسعه یک الگوی ارزیابی برای اقدامات CIWP

توسعه یک الگوی ارزیابی سبب تسهیل درک فرآیند ارزیابی می‌شود. علی‌رغم وجود الگوهای ارزیابی مختلف که تعداد از آن‌ها در بالا ذکر شد، بهترین الگوی ارزیابی به الگویی گفته می‌شود که متناسب با شرایط طرح و وضعیت محلی باشد و این مهم با ادغام، تعدیل، تغییر در الگوهای پیشین امکان‌پذیر است. قبل از طرح الگوی ارزیابی لازم است که مقوله‌های بنیادی در زمینه ارزیابی مطرح شود. این مقوله‌ها شامل مناسبت، کارآیی، اثربخشی، سودمندی و پایداری است. مناسبت یعنی اهداف طرح تا چه اندازه با توجه به نیازهای مردم محلی تدوین شده است، کارایی به معنای نسبت ستاده به نهاده است و اثربخشی نیز بیان‌گر سطح تحقق اهداف طرح است. سودمندی نیز اشاره به مفید بودن برنامه برای گروه هدف دارد و در نهایت پایداری یعنی استمرار تغییرات و پیامدهای مثبت طرح برای محیط آن است. اندازه‌گیری کارآیی و پایداری در ارزیابی اجتماعی-اقتصادی بسیار دشوار است و می‌توان موجب ارائه اطلاعات نادرست و گمراه کننده شود. اما سودمندی، اثربخشی و پایداری از مقوله‌هایی است که تا حدودی می‌توان شواهدی از آن را در ابعاد اجتماعی-اقتصادی مطرح کرد.

پس از طرح سه الگوی ارزیابی سیپ (CIPP)، ارزیابی تأثیرات اجتماعی (SIA) و ارزیابی هدف-آزاد (GFA) در بالا، لازم است مختصری درباره فعالیت‌های مورد ارزیابی بحث شود تا الگوی توسعه یافته متناسب با فعالیت مورد ارزیابی باشد که در این جا این فعالیت‌ها و یا اقدامات شامل موارد زیر هستند:

۱- استقرار کشاورزی پایدار

۲- معیشت سازگار

۳- صندوق خرد زنان

۴- توسعه مشارکتی فناوری (PTD)

۵- توسعه کشاورزی تلفیقی^۱

¹ Integrated Farming System

استقرار کشاورزی پایدار به عنوان یکی از مهم‌ترین فعالیت‌ها و اقدامات «طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار» است. این فعالیت شامل یک سلسله اقدامات پی‌در پی است که به منظور پیاده‌سازی فعالیت‌های توسعه پایدار سازماندهی شده است. در این فعالیت با استفاده از تکنیک‌های کشاورزی پایدار، که بر پایه آموزش و مشارکت کشاورزان است، کوشش می‌شود تا مصرف منابع آب و نهاده‌های کشاورزی در سطح مزرعه کاهش یافته و از این طریق علاوه بر پایداری فعالیت‌های کشاورزی، فضای مناسبی برای مشارکت جوامع محلی در فرایند احیای دریاچه ارومیه فراهم گردد. جهت عملیاتی نمودن این پروژه شهرستان‌هایی در سطح حوضه آبریز دریاچه ارومیه تعیین شده‌اند و مقرر گردیده است تا در سطح هر شهرستان شرکت‌هایی تحت عنوان شرکت مجری اقدامات ذیل را اجرا نمایند. طی فازهای ۳ تا ۵ تعداد ۴۶ سایت استقرار کشاورزی پایدار توسعه یافته است که مشخصات مربوط روستاهای آن به تفکیک استان‌های آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی در جدول (۱-۱) ارائه شده است.

فعالیت‌های مربوط به معیشت سازگار و به نوعی معیشت مکمل یا سازگار در برگیرنده رویه‌ای است که به شناسایی و ترویج یک معیشت کم‌آب می‌انجامد. منظور از معیشت سازگار، فعالیت‌های درآمدزایی است که پتانسیل انطباق شدن با مشاغل ناسازگار با محیط‌زیست را دارند. طی این فعالیت، سعی بر آن است تا درآمد خانوارهای جامعه هدف از فعالیت‌هایی که بر منابع آب و خاک فشار می‌آورد کاسته و با فعالیت‌های درآمدزای دیگر سازگار شود. هدف نهایی از کاهش تکیه خانوارهای جامعه هدف به منابع آب و خاک فراهم کردن شرایط مناسب برای طرح مسئله سهم آب زیست محیطی دریاچه ارومیه می‌باشد. پایداری فعالیت‌های صورت گرفته و برنامه‌ریزی شده (برای آینده) در راستای احیای دریاچه ارومیه مستلزم سطحی از آسودگی جامعه بهره‌بردار از منابع درآمدی خود می‌باشد. وجود معیشت‌های سازگار، جدای از کاهش فشار بر منابع آب و خاک، موجب مقاومت جامعه محلی در برابر نوسانات بازار محصولات کشاورزی و تغییرات اقلیمی (خشکسالی و دیگر پدیده‌های طبیعی غیر مترقبه) می‌شود. در واقع توسعه معیشت سازگار و یا مکمل سبب سازگاری خانوارهای روستایی با شرایط کنونی می‌شود. تعداد ۱۵ سایت از این فعالیت طی فازهای ۳ تا ۵ طرح حاضر در دو استان آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی اجرا شده است. این فعالیت طی ۶ مرحله مشارکتی در جوامع محلی اجرا می‌شود. در مراحل اول به شناسایی مشارکتی معیشت کنونی گروه هدف پرداخته می‌شود، پیرو آن معیشت جایگزین شناسایی شده و به دنبال آن یک کارگروه محلی برای هر گزینه معیشتی سازماندهی می‌شود. سپس صندوق پس‌انداز تشکیل شده و در گام بعد مهارت‌های جدید آموزش داده می‌شود و در نهایت طرح مشارکتی کسب و کار تهیه می‌شود.

تشکیل صندوق خرد سومین فعالیت «طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار» است. صندوق خرد و یا برنامه‌های اعتبارات خرد از رهیافت‌های مهم فقرزدایی در دهه‌ها اخیر است و با ایجاد و گسترش فعالیت‌های درآمدزا به ویژه برای زنان کم درآمد، توسعه جوامع محلی را تسهیل می‌کند. مهم‌ترین اهداف تشکیل صندوق‌های خرد عبارت است از: (۱) توانمندسازی جامعه محلی از طریق ایجاد بستری مناسب برای مشارکت جمعی زنان در قالب گروه‌های اعتبار-پس‌انداز، (۲) ارتقاء مهارت‌های فردی و اجتماعی زنان روستایی از طریق برنامه‌های آموزشی، (۳) تجهیز پس‌انداز خانوارهای روستایی در جهت تامین مالی فعالیت‌های درآمدزا، (۴) افزایش درآمد خانوارهای کم درآمد از طریق پرداخت وام‌های کوچک برای انجام فعالیت‌های درآمدزا.

در واقع صندوق‌های اعتبارات خرد زنان روستایی شبیه به مدل بانک روستایی است. این صندوق یک جریان خرد مالی را در بین زنان روستایی فعال می‌کند و به آن‌ها این فرصت را می‌دهد که مشاغل درآمدزا کوچک مقیاس را توسعه دهند. این مهم نیازمند یک حمایت آموزشی و مالی است که تا حدودی طرح حاضر تلاش داشته این مهم را فراهم سازد. به ویژه با برگزاری دوره‌های مختلف آموزشی شرایطی را فراهم کرده که زنان روستایی جامعه هدف با فرصت‌های شغلی جدید آشنا شوند. در طرح مذکور طی فازهای ۳ تا ۵ تعداد ۱۳ صندوق خرد توسعه یافته است که بررسی آن با یک رویکرد سیستماتیک انجام می‌شود.

توسعه مشارکتی فناوری (PTD) یکی دیگر از اقدامات مهم «طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار» است. توسعه مشارکتی فناوری در پاسخ به ناکارآمدی روش‌های متداول نشر نوآوری و فناوری توسعه یافته است و به دنبال ایجاد و توسعه فناوری متناسب با جامعه محلی در مرحله و نشر و توسعه آن در مرحله دوم است. توسعه مشارکتی فناوری در هشت مرحله انجام می‌شود که شامل موارد زیر است:

۱- انتخاب مکان و گروه هدف: تعیین موقعیت جغرافیایی مناسب برای پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری که در طرح حاضر روستاهای دو استان آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی انتخاب شده است و دلیل آن بیش از هر چیز تمرکز بر احیای دریاچه ارومیه است.

۲- تشکیل تیم تحقیقاتی-ترویجی: این تیم شامل محققان، مروج و کشاورز یا کشاورزان است. در این مرحله لازم است با یک رویه مشارکتی یک تیم تحقیقاتی-ترویجی ایجاد شود.

۳- تجزیه و تحلیل نظام‌های کشاورزی گروه هدف، نیازها و فرصت‌های کشاورزان: در مرحله به نیازهای فنی و دانشی، نیازها و فرصت‌های کشاورزان گروه هدف مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۴- بررسی مشارکتی و فراهم‌سازی فناوری، دانش و ایده اولیه برای پاسخ به نیاز یا استفاده از فرصت‌ها: در این مرحله تلاش بر آن است فناوری یا دانش مورد نیاز شناسایی شود که این مهم یا در مراکز تحقیقاتی و دانشگاه‌ها انجام شده و وارد مزرعه می‌شود و یا از ایده تا نتیجه نهایی آن در مزرعه و با مشارکت تمام اعضای تیم تهیه می‌شود.

۵- تهیه برنامه عمل تحقیق: طراحی مسیر پیاده‌سازی فناوری و دانش به صورت مشارکتی و مشخص کردن نشانگرهای گوناگون موفقیت پروژه در این گام انجام می‌شود.

۶- آزمایش مزرعه‌ای: فناوری و دانش در شرایط واقعی به کار گرفته می‌شود و تلاش می‌شود تعدیلات لازم در فناوری و یا دانش به کار گرفته شده حین پیاده‌سازی آن جهت سازگاری بیشتر با گروه هدف صورت گیرد. این آزمایش می‌تواند در مزارع مختلف تکرار شود تا پیاده‌سازی آن به درستی مورد بررسی قرار گیرد.

۷- ارزشیابی مشارکتی: در این مرحله مناسبت و اثربخشی فناوری و دانش به کار گرفته شده به صورت مشارکتی ارزیابی می‌شود و سپس نقاط قوت و ضعف آن شناسایی و در راستای تقویت نقاط قوت و بهبود نقاط ضعف برنامه‌ریزی می‌شود. همچنین در این مرحله در رابطه با مرحله هشتم یعنی نشر یا عدم نشر آن تصمیم‌گیری می‌شود. اگر دیدگاه تیم تحقیقاتی بر مناسبت و اثربخشی فناوری و دانش به کار گرفته شده با گروه هدف باشد، آن فناوری و دانش وارد مرحله هشتم یعنی نشر آن می‌شود و اگر مورد پذیرش قرار نگیرد باید وارد مرحله دوم شود و تمام مراحل دوباره تکرار شود تا به فناوری یا دانش لازم برسند.

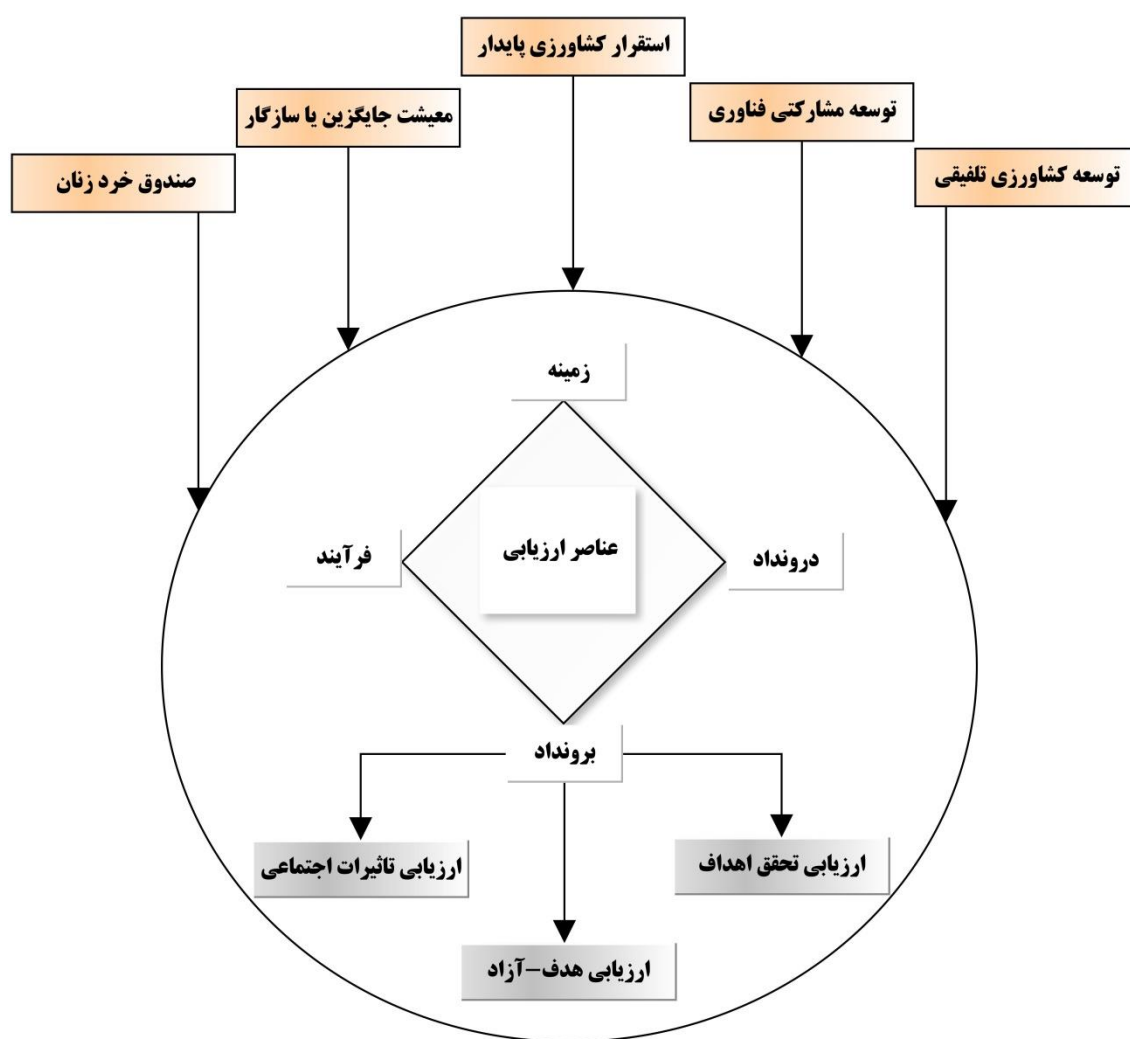
۸- نشر فناوری یا دانش آزمون شده: در این مرحله فناوری و دانش آزمون شده با کمک مروج نشر می‌کند و می‌تواند مقدمه توسعه و تغییر نظام اجتماعی-اقتصادی گروه هدف را فراهم سازد.

براساس هر آنچه درباره توسعه مشارکتی فناوری ذکر شد، طی فازهای ۳ تا ۵ طرح حاضر تعداد ۱۶ PTD اجرا شده است.

کشاورزی تلفیقی نیز یکی دیگر از فعالیت‌های «طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار» است. کشاورزی تلفیقی که جایگزین مناسبی برای کشت تک‌محصولی است، ترکیب هدفمندی از واحدهای مختلف کشاورزی است. واحدهایی چون زراعت، باغداری، دامداری، پرورش طیور، شیلات و غیره با توجه به شرایط اقلیمی منطقه کشاورزی و مزیت نسبی آن با یکدیگر ترکیب می‌شوند. واحدهای ترکیبی به صورت شبکه‌ای مرتبط هستند و تا حد امکان محصول جانبی

یا اصلی تولید شده در یک واحد مزرعه به عنوان نهاده واحد دیگر استفاده می‌شود. توسعه کشاورزی تلفیقی به عنوان یک فعالیت در سطح روستا سبب آن می‌شود تا تاب‌آوری کشاورزان نسبت به تغییرات اقلیمی شود و همچنین با ترکیب محصولات مختلف می‌توان ظرفیت سازگاری جوامع محلی را افزایش داد. در طرح حاضر ۴ مورد کشاورزی تلفیقی اجرا شده است که لازم رویه پیاده سازی آن و اثرات اجتماعی-اقتصادی آن مورد ارزیابی قرار گیرد.

پس از تشریح سه الگوی ارزیابی و تشریح مختصر فعالیت‌های اجرا شده طی فازهای ۳ تا ۵ «طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار»، در شکل (۲-۲) الگوی ارزیابی مطالعه حاضر ارائه شده است.

شکل ۲-۲: الگوی ارزیابی طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای ۳ تا ۵

منطبق با الگوی ارزیابی ارائه شده در شکل (۲-۲) پنج فعالیت طرح مذکور یعنی «استقرار کشاورزی پایدار»، «معیشت سازگار یا سازگار»، «صندوق خرد زنان»، «توسعه مشارکتی فناوری» و «توسعه کشاورزی تلفیقی» بر مبنای عناصر ارزیابی یعنی «زمینه»، «درونداد»، «فرآیند» و «برونداد» مورد مطالعه قرار گرفته است. این نکته شایان ذکر است که این عناصر مطابق با الگوی ارزیابی سیپ (CIPP) است. همچنین از آنجایی که ارزیابی حاضر تمرکز بیشتری بر پیامدها دارد، تلاش شد در عنصر برونداد دو الگوی ارزیابی تأثیرات اجتماعی (SIA) و ارزیابی هدف-آزاد (GFA) در کنار سطح تحقق اهداف پیش‌بینی شده مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

۲-۳ منبع داده‌ها و اطلاعات ارزیابی

پس از طرح الگوی ارزیابی شایان توجه است که فعالیت‌های طرح حاضر طبق ۴ عنصر مورد ارزیابی قرار می‌گیرد که در این بین ارزیابی بروندها که تأکید بر پیامدهای اجتماعی-اقتصادی دارد سهم بیشتری در این ارزیابی داد. در واقع هدف کلیدی این ارزیابی شناسایی و تحلیل پیامدهای اجتماعی-اقتصادی است و از آنجایی که بدون شناخت رویه و عناصر یک برنامه، بحث درباره پیامدها ناکارا است، لازم بود که ابعاد دیگر از جمله «زمینه»، «درونداد» و «برونداد» نیز مورد ارزیابی قرار گیرد. منبع اطلاعات اشاره به شواهد مشهود یا مذکوری است که از سوی ذینفعان مشاهده و ذکر است. این موضوع شایان ذکر است که این ارزیابی تلاش می‌کند شواهد عینی برای هر کدام از ابعاد پیدا کند. این امر با کسب اطلاعات از کنشگران مختلف حاصل می‌شود که در جدول (۲-۱) عنصر ارزیابی، نوع اطلاعات مورد نیاز و منبع اطلاعات مورد نیاز ارائه شده است.

جدول ۲-۱: منبع داده‌ها و اطلاعات ارزیابی اجتماعی-اقتصادی بر اساس عناصر الگوی ارزیابی

عنصر ارزیابی	داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز برای ارزیابی	منبع داده‌ها و اطلاعات ارزیابی
زمینه	- تطبیق اهداف عملیاتی هر کدام از فعالیت‌های طرح با رسالت طرح - شناسایی عوامل بازدارنده و پیشبرنده جهت پیاده‌سازی اهداف - ظرفیت جامعه محلی و نهادهای بوروکراتیک برای پذیرش فعالیت‌های طرح	- کارشناسان و خبرگان در سطح استانی - کارشناسان و خبرگان در سطح محلی - متخصصان بیرونی (مطلعان کلیدی که در طرح حضور ندارند ولی دانش و تجربه لازم برای ارزیابی را دارند).
درونداد	- سرمایه انسانی (ظرفیت و عملکرد شرکت‌های خصوصی، توانایی تسهیل‌گران و مشاوران) - سرمایه اجتماعی (مشارکت، انسجام و اعتماد) - سرمایه - ظرفیت سیاسی	- کارشناسان و خبرگان در سطح استانی - کارشناسان و خبرگان در سطح محلی
فرآیند	- فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار	- کارشناسان و خبرگان در سطح استانی

عنصر ارزیابی	داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز برای ارزیابی	منبع داده‌ها و اطلاعات ارزیابی
	- فرآیند پیاده‌سازی معیشت سازگار - فرآیند پیاده‌سازی صندوق خرد زنان - فرآیند پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) - فرآیند پیاده‌سازی توسعه کشاورزی تلفیقی	- کارشناسان و خبرگان در سطح محلی
برونداد	- سطح اثربخشی اهداف تعیین شده برای توسعه کشاورزی پایدار، معیشت سازگار، صندوق خرد زنان، توسعه مشارکتی فناوری و توسعه کشاورزی تلفیقی - سطح اثرگذاری بر اشتغال - سطح اثرگذاری بر دروندادها به ویژه سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی - سطح اثرگذاری بر کیفیت زندگی کشاورزان - سطح اثرگذاری بر نابرابری اجتماعی - شناخت چرخه‌های شکل گرفته شده بر اثر پیاده‌سازی طرح - شناسایی پیامدهای اجتماعی مثبت و منفی غیربرنامه‌ریزی شده	- کارشناسان و خبرگان در سطح استان - کارشناسان و خبرگان در سطح محلی - کشاورزان و زنان روستایی

۲-۴ ابزار گردآوری داده‌ها و اطلاعات

ابزار جمع‌آوری داده‌های در ارزیابی اجتماعی-اقتصادی طرح حاضر شامل پرسشنامه‌هایی است که بر مبنای الگوی تدوین شده برای فعالیت‌های مختلف طرح تدوین شده است. این پرسشنامه شامل پرسشنامه ارزیابی زمینه و درونداد (پرسشنامه ۱)، پرسشنامه ارزیابی فرآیندها و بروندادها از دیدگاه کارشناسان (پرسشنامه‌های ۲ تا ۶)، پرسشنامه ارزیابی شبکه اجتماعی بین کنشگران مختلف (پرسشنامه ۷) و پرسشنامه ارزیابی اثرات و پیامدها از دیدگاه کشاورزان و زنان روستایی (پرسشنامه‌های ۸ تا ۱۲). در این پرسشنامه‌های تلاش شد تا مباحث عینی و قابل مشاهده مطرح شود تا شرایط اندازه‌گیری هر کدام از عناصر ارزیابی به واقعیت نزدیک باشد (پرسشنامه‌ها در پیوست ارائه شده است).

۲-۵ تعیین روش نمونه‌گیری و حجم نمونه مورد مطالعه در ارزیابی اجتماعی-اقتصادی

طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار دارای فعالیت‌های گوناگون «استقرار کشاورزی پایدار»، «معیشیت سازگار»، «صندوق خرد زنان»، «کشاورزی تلفیقی» و «توسعه مشارکتی فناوری (PTD)» است. در جدول (۲-۲) فراوانی این فعالیت‌ها طی فازهای ۳ تا ۵ به تفکیک برای دو استان آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی ارائه شده است. طرح ارزیابی حاضر به دنبال

ارزیابی اجتماعی-اقتصادی هر کدام از فعالیت‌های مذکور است و از این جهت رویه نمونه‌گیری به شدت متأثر از این رویه است.

جدول ۲-۲: فراوانی تجمعی فعالیت‌های طرح طی فازهای ۳ تا ۵

فاز اجرایی	تعداد روستاها	استقرار کشاورزی پایدار	معیشت سازگار	صندوق خرد زنان	کشاورزی تلفیقی	PTD
فاز سوم (۱۳۹۵-۱۳۹۶)	۹۰	۱۸	۶	۳	-	۱
فاز چهارم (۱۳۹۶-۱۳۹۷)	۱۱۰	۳۶	۱۱	۵	-	۴
فاز پنجم (۱۳۹۷-۱۳۹۸)	۱۳۰	۴۶	۱۵	۱۳	۴	۱۵

برای شناخت بهتر از جامعه مورد مطالعه لازم است که هر کدام از فعالیت‌ها به تفکیک استان، روستا و شرکت مجری ارائه شود. در جدول‌های (۲-۳) و (۲-۴) لیست فعالیت‌ها طی فازهای ۳ تا ۵ به تفکیک برای دو استان آذربایجان غربی و شرقی ارائه شده است.

جدول ۲-۳: لیست روستاهای استان آذربایجان غربی طرح الگوسازی براساس شهرستان، فعالیت‌های طرح و

شرکتهای مجری طی فازهای ۳ تا ۵

پروژه	شهرستان	روستا	فاز	سال زراعی	شرکت مجری
استقرار کشاورزی پایدار	ارومیه	سپرغان	۳	۹۵-۹۶	پانید کشت آذربایجان
		سپرغان	۴	۹۶-۹۷	ریما کشت
		خانشان	۳	۹۵-۹۶	ریما کشت
		خانشان	۴	۹۶-۹۷	ریما کشت
		آباجالوی سفلی	۴	۹۶ - ۹۷	دانش پژوهان سبز گستر ارومیه
		میاوق	۵	۹۷ - ۹۸	رویان پروران نگین سبز
		آباجالوی سفلی	۵	۹۷ - ۹۸	دانش پژوهان سبز گستر ارومیه
		غفاربهی	۵ یا ۴		پانید کشت آذربایجان
		دایلاق	۴	۹۶ - ۹۷	پانید کشت آذربایجان
		دایلاق	۵	۹۷ - ۹۸	پانید کشت آذربایجان
		مرنگلوی بزرگ	۴	۹۶ - ۹۷	سبزینه کاران ارومیه
	نقده	آده	۳	۹۵-۹۶	شرکت آذر سنبل سلدوز
		آده	۴	۹۶-۹۷	شرکت آذر سنبل سلدوز
		درگه لطف اله	۳	۹۵-۹۶	شرکت لاوین نگین
		درگه لطف اله	۴	۹۶ - ۹۷	شرکت لاوین نگین
		قره قصاب	۴	۹۶ - ۹۷	شرکت لاوین نگین
		قره قصاب	۵	۹۷ - ۹۸	شرکت لاوین نگین
		تازه کند جیل	۴	۹۶ - ۹۷	شرکت آذر سنبل سلدوز

پروژه	شهرستان	روستا	فاز	سال زراعی	شرکت مجری
	مهاباد	فرخزاد	۵	۹۷ - ۹۸	شرکت لایوین نگین
		قرلقویی	۴	۹۶ - ۹۷	نوبین گستر مهاباد
		قرلقویی	۵	۹۷ - ۹۸	آوان کشت پایدار مکریان
		دارلک	۳	۹۵ - ۹۶	شرکت مهاباد زرع
		دارلک	۴	۹۶ - ۹۷	نوبین گستر مهاباد
		قم قلعه	۵	۹۷ - ۹۸	آوان کشت پایدار مکریان
		لج	۴	۹۶ - ۹۷	نوبین گستر مهاباد
		کیک آباد	۵	۹۷ - ۹۸	آوان کشت پایدار مکریان
	میاندوآب	قپچاق	۳	۹۵ - ۹۶	پدیده سبز آنیل
		قپچاق	۴	۹۶ - ۹۷	پدیده سبز آنیل
		قپچاق	۵	۹۷ - ۹۸	پدیده سبز آنیل
		گوگ تپه	۳	۹۵ - ۹۶	نازچین سپید آذران
		گوگ تپه	۴	۹۶ - ۹۷	نازچین سپید آذران
		گوگ تپه	۵	۹۷ - ۹۸	نازچین سپید آذران
		تلخاب	۵	۹۷ - ۹۸	نازچین سپید آذران
		شعبانلو	۴	۹۶ - ۹۷	پدیده سبز آنیل
		شعبانلو	۵	۹۷ - ۹۸	پدیده سبز آنیل
		داش تپه	۴	۹۶ - ۹۷	پدیده سبز آنیل
		گزلان	۴	۹۶ - ۹۷	پدیده سبز آنیل
		مرادخانلو	۵	۹۷ - ۹۸	پدیده سبز آنیل
معیشت سازگار	ارومیه	حاصل قویی افشار	۵	۹۷ - ۹۸	پدیده سبز آنیل
		مظفرآباد	۵	۹۷ - ۹۸	نوبین خدمات دهقان
		صفرقلی خان	۴	۹۶ - ۹۷	یشیل اورمان چی چست
	میاندوآب	قرباقلو	۴	۹۶ - ۹۷	دانش پژوهان سبز گستر ارومیه
		قرباقلو	۵	۹۷ - ۹۸	دانش پژوهان سبز گستر ارومیه
	مهاباد	للكلو	۳	۹۵ - ۹۶	پدیده سبز آنیل
		للكلو	۵	۹۷ - ۹۸	پدیده سبز آنیل
		قرلقویی	۴	۹۶ - ۹۷	نوبین گستر مهاباد
		قرلقویی	۵	۹۷ - ۹۸	آوان کشت پایدار مکریان
		صفر قلی خان	۳	۹۵ - ۹۶	یشیل اورمان چی چست
صندوق خُرد زنان	ارومیه	دایلاق	۴	۹۶ - ۹۷	پانیذ کشت آذربایجان
		دایلاق	۵	۹۷ - ۹۸	پانیذ کشت آذربایجان
	مهاباد	خورخوره	۳	۹۵ - ۹۶	نوبین گستر مهاباد
		خورخوره	۵	۹۷ - ۹۸	آوان کشت پایدار مکریان
	ارومیه	آباجالوی سفلی	۴	۹۶ - ۹۷	دانش پژوهان سبز

پروژه	شهرستان	روستا	فاز	سال زراعی	شرکت مجری
کشاورزی تلفیقی	میان‌دوآب	آباجالوی سفلی	۵	۹۷ - ۹۸	گستر ارومیه
		قراقلو	۵	۹۷ - ۹۸	دانش پژوهان سبز
		شعبانلو	۴	۹۶ - ۹۷	گستر ارومیه
	میان‌دوآب	شعبانلو	۵	۹۷ - ۹۸	دانش پژوهان سبز
		سعدیلو	۵	۹۷ - ۹۸	پدیده سبز آئیل
	ارومیه	حاصل قویی افشار	۵	۹۷ - ۹۸	پدیده سبز آئیل

جدول ۲-۴: لیست روستاهای استان آذربایجان شرقی طرح الگوسازی براساس شهرستان، فعالیت‌های طرح و شرکت‌های مجری طی فازهای ۳ تا ۵

پروژه	شهرستان	روستا	فاز	سال زراعی	شرکت مجری
استقرار کشاورزی پایدار	آذرشهر	نادینلو	۳	۹۵ - ۹۶	آذرهمسو
		نادینلو	۴	۹۶ - ۹۷	آذرهمسو
		ممقان	۴	۹۶ - ۹۷	آذرهمسو
		فیروزسالار	۴	۹۶ - ۹۷	آذرهمسو
	اسکو	ایلخچی	۳	۹۵ - ۹۶	معین کشاورز آذربایجان سهند
		ایلخچی	۴	۹۶ - ۹۷	معین کشاورز آذربایجان سهند
		کردلر	۴	۹۶ - ۹۷	معین کشاورز آذربایجان سهند
		خاصه‌لر	۴	۹۶ - ۹۷	معین کشاورز آذربایجان سهند
		خاصبان	۵	۹۷ - ۹۸	معین کشاورز آذربایجان سهند
	بناب	علی‌خواجه	۳	۹۵ - ۹۶	پدیده کشاورز بناب
		خوشه‌مهر	۴	۹۶ - ۹۷	پدیده کشاورز بناب
		زوارق	۴	۹۶ - ۹۷	پدیده کشاورز بناب
	عجب شیر	آغاجری	۵	۹۷ - ۹۸	اشک مهر
		گل‌تپه	۳	۹۵ - ۹۶	گلفام کشاورز
		نانسا	۳	۹۵ - ۹۶	گلفام کشاورز
		شیراز	۴	۹۶ - ۹۷	گلفام کشاورز
		گوراوان	۴	۹۶ - ۹۷	گلفام کشاورز
		جوانقلعه	۵	۹۷ - ۹۸	گلفام کشاورز
		لک‌لر	۳	۹۵ - ۹۶	آریاکشت
	ملکان	بایقوت	۳	۹۵ - ۹۶	آریاکشت
		تپه‌اسماعیل‌آباد	۴	۹۶ - ۹۷	آریاکشت
		یوزباشکندی	۴	۹۶ - ۹۷	آریاکشت
		تیل	۳	۹۵ - ۹۶	؟
	بستان‌آباد	قره‌بابا	۵	۹۷ - ۹۸	؟
		نوجه‌سادات	۵	۹۷ - ۹۸	؟
		آخوند قشلاق	۴	۹۶ - ۹۷	پدیده کشاورز بناب
معیشت سازگار	آذرشهر	چقلو	۵	۹۷ - ۹۸	؟
		ممقان	۴	۹۶ - ۹۷	آذرهمسو

پروژه	شهرستان	روستا	فاز	سال زراعی	شرکت مجری
صندوق خرد زنان	بناب	قره چپق	۳	۹۵ - ۹۶	پدیده کشاورز بناب
		قره چپق	۴	۹۶ - ۹۷	پدیده کشاورز بناب
		زوارق	۴	۹۶ - ۹۷	پدیده کشاورز بناب
		ینگى کند خانه برق	۵	۹۷ - ۹۸	اشک مهر
	ملکان	بایقوت	۵	۹۷ - ۹۸	آریاکشت
	عجب شیر	جوانقلعه	۵	۹۷ - ۹۸	گلفام کشاورز
PTD	ملکان	بایقوت	۳	۹۵ - ۹۶	آریاکشت
		بایقوت	۴	۹۶ - ۹۷	آریاکشت
		بایقوت	۵	۹۷ - ۹۸	آریاکشت
		تپه اسماعیل آباد	۴	۹۶ - ۹۷	آریاکشت
		تپه اسماعیل آباد	۵	۹۷ - ۹۸	آریاکشت
		مبارک شهر	۵	۹۷ - ۹۸	آریاکشت
	بستان آباد	قره بابا	۵	۹۷ - ۹۸	؟
		نوجه ده سادات	۵	۹۷ - ۹۸	؟
	سراب	شربیان	۵	۹۷ - ۹۸	؟
		ایوق	۵	۹۷ - ۹۸	؟
	عجب شیر	جوانقلعه	۵	۹۷ - ۹۸	گلفام کشاورز
	بناب	ینگى کند خانه برق	۵	۹۷ - ۹۸	؟
کشاورزی تلفیقی					

پس از ارائه فعالیت‌های مختلف به تفکیک شهرستان، روستا، فاز، سال و شرکت مجری، مشخص شد که چه فعالیت‌هایی در کدام از یک روستا در چه سالی توسط کدام شرکت مجری انجام شده است. اما این اطلاعات برای تعیین حجم نمونه مورد مطالعه و روش نمونه‌گیری کفایت نمی‌کند و لازم است که روستاهای تحت پوشش براساس ویژگی‌های جمعیت‌شناسی ارائه شوند. فعالیت‌های انجام شده طی سه فاز گاه در یک روستا تکرار شده است و این امر می‌تواند در تعیین جمعیت آمار جامعه هدف مشکل‌ساز باشد. از این‌رو، با ارائه مشخصات جمعیت‌شناسی روستاهای هدف براساس پروژه تعریف شده در آن، می‌توان یک تصویر قابل درک‌تر از جامعه هدف طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار به نمایش بگذارد. در جدول (۲-۵)، پس از در نظر داشتن تکرار روستاهای تحت پوشش طی فازهای ۳ تا ۵، ویژگی‌های جمعیت‌شناسی آن‌ها براساس مرکز آمار ایران (سرشماری ۱۳۹۵) ارائه شده است.

جدول ۲-۵: ویژگی جمعیت‌شناسی روستاهای هدف طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه

ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای ۳ تا ۵

استان	پروژه	شهرستان	روستا	تعداد خانوار	جمعیت	تعداد مردان	تعداد زنان
آذربایجان غربی (۳۸ روستا)	استقرار کشاورزی پایدار	ارومیه	۱. سپرغان (سپورغان)	۷۵	۲۱۶	۱۰۴	۱۱۲
			۲. خانشان	۸۹	۲۹۵	۱۵۸	۱۳۷
			۳. آباجالوی سفلی	۴۹	۱۳۳	۶۷	۶۶

استان	پروژه	شهرستان	روستا	تعداد خانوار	جمعیت	تعداد مردان	تعداد زنان
	(۲۶ روستا)		۴. میالوق	۷۱۴	۲۳۹۹	۱۲۳۵	۱۱۶۴
			۵. غفاربهی	۱۲۱	۳۵۶	۱۸۲	۱۷۴
			۶. دایلاق	۳۰	۱۰۶	۵۵	۵۱
			۷. مرنگلوی بزرگ	۱۴۰	۴۲۸	۲۱۵	۲۱۳
		نقده	۸. آده	۳۷	۱۵۰	۷۹	۷۱
			۹. درگه لطف اله	۱۱۶	۴۷۹	۲۴۳	۲۳۶
			۱۰. قره قصاب	۱۶۲	۷۳۳	۳۶۲	۳۷۱
			۱۱. تازه کند جبل	۸۰	۳۰۶	۱۶۷	۱۳۹
			۱۲. فرخزاد	۲۷۵	۸۸۷	۴۳۴	۴۵۳
		مهاباد	۱۳. قزلقویی (قزل قبی)	۵۱۸	۲۱۳۴	۱۰۸۶	۱۰۴۸
			۱۴. دارلک	۳۵۸	۱۴۹۳	۷۳۲	۷۶۱
			۱۵. قم قلعه	۸۶۲	۳۰۳۸	۱۵۴۷	۱۴۹۱
			۱۶. لچ	۳۲۸	۱۳۹۰	۶۹۲	۶۹۸
	۱۷. کیک آباد (کیچ آباد)		۱۳۰	۵۳۳	۲۷۳	۲۶۰	
	میانداوآب	۱۸. قیچاق	۱۰۹۸	۳۶۶۹	۱۹۰۶	۱۷۶۳	
		۱۹. گوگ تپه	۱۰۷	۳۲۹	۱۶۷	۱۶۲	
		۲۰. تلخاب	۱۳۴	۴۵۲	۲۲۳	۲۲۹	
		۲۱. شعبانلو	۶۱۴	۲۰۶۴	۱۱۰۷	۹۵۷	
		۲۲. داش تپه	۳۲۱	۱۰۶۰	۵۵۱	۵۰۹	
		۲۳. گزلان	۲۲۸	۷۳۴	۳۷۹	۳۵۵	
		۲۴. مرادخانلو	۲۰۰	۶۹۴	۳۵۵	۳۳۹	
		۲۵. حاصل قویی افشار	۳۵	۱۲۰	۶۱	۵۹	
		۲۶. مظفرآباد	۵۸۸	۱۹۹۴	۱۰۷۷	۹۱۷	
		ارومیه	۲۷. صفرقلی خان	۳۱	۹۴	۵۲	۴۲
	۲۸. قزابلو		۱۲۲	۳۶۸	۱۷۸	۱۹۰	
	۲۹. للکلو		۴۶۴	۱۶۴۰	۹۱۵	۷۲۵	
	مهاباد	۳۰. قزلقویی (قزل قبی)	۵۱۸	۲۱۳۴	۱۰۸۶	۱۰۴۸	
		ارومیه	۳۱. صفر قلی خان	۳۱	۹۴	۵۲	۴۲
			۳۲. دایلاق	۳۰	۱۰۶	۵۵	۵۱
	مهاباد		۳۳. خورخوره	۳۴۳	۱۵۰۳	۷۷۳	۷۳۰
	PTD (۳ روستا)	ارومیه	۳۴. آباجالوی سفلی	۴۹	۱۳۳	۶۷	۶۶
			۳۵. قزابلو	۱۲۲	۳۶۸	۱۷۸	۱۹۰
		میانداوآب	۳۶. شعبانلو	۶۱۴	۲۰۶۴	۱۱۰۷	۹۵۷
	کشاورزی تلفیقی (۲ روستا)	ارومیه	۳۷. سعیدلو	۸۰	۲۸۵	۱۳۸	۱۴۷
		میانداوآب	۳۸. حاصل قویی افشار	۳۵	۱۲۰	۶۱	۵۹
آذربایجان شرقی (۴۰ روستا)		آذرشهر	۳۹. نادینلو	۱۰۸۳	۳۴۳۶	۱۷۹۶	۱۶۴۰
	۴۰. ممقان		۳۹۳۷	۱۱۸۹۲	؟	؟	
	۴۱. فیروزسالار		۸۳۹	۲۵۸۲	۱۲۶۹	۱۳۱۳	
	اسکو	۴۲. ایلخچی	؟	۱۵۲۳۱	؟	؟	

استان	پروژه	شهرستان	روستا	تعداد خانوار	جمعیت	تعداد مردان	تعداد زنان
	(۲۳ روستا)	بناب	۴۳. کردلر	۹۴۴	۲۸۱۸	۱۴۴۸	۱۳۷۰
			۴۴. خاصلر	۳۴۰	۱۰۸۲	۵۳۶	۵۴۶
			۴۵. خاصبان	۴۲۷	۱۳۷۰	۷۰۶	۶۶۴
			۴۶. علی خواجه	۵۱۶	۱۶۶۳	۸۶۴	۷۹۹
			۴۷. خوشه مهر	۱۰۷۱	۳۵۲۸	۱۷۹۲	۱۷۳۶
		عجب شیر	۴۸. زوارق	۶۵۴	۲۵۳۹	۱۵۳۴	۱۰۰۵
			۴۹. آغاجری	۱۰۹	۳۵۵	۱۸۱	۱۷۴
			۵۰. گل تپه	۳۵۳	۱۰۴۳	۵۲۱	۵۲۲
			۵۱. نانسا	۲۴۵	۷۹۰	۳۷۸	۴۱۲
			۵۲. شیراز	۶۷۹	۱۹۹۵	۹۵۸	۱۰۳۷
			۵۳. گوراوان	۳۶۹	۱۱۷۲	۵۷۸	۵۹۴
			۵۴. جوانقلعه		۷۰۰		
		ملکان	۵۵. لکلر	۱۳۷۵	۴۷۶۷	۲۵۴۹	۲۲۱۸
			۵۶. بایقوت	۱۱۴۲	۳۹۲۰	۲۰۴۹	۱۸۷۱
			۵۷. تپه اسماعیل آباد	۴۸۵	۱۷۲۰	۸۵۷	۸۶۳
			۵۸. یوزباشکندی	۵۰۳	۱۶۹۳	۸۷۰	۸۲۳
		شبستر	۵۹. تیل	۱۱۰۹	۳۳۰۳	۱۶۱۶	۱۶۸۷
	بستان آباد		۶۰. قره بابا	۹۲۹	۳۰۸۵	۱۶۰۱	۱۴۸۴
			۶۱. نوجه ده سادات	۴۸۹	۱۵۲۷	۷۶۹	۷۵۸
	معیشت سازگار (۳ روستا)	بناب	۶۲. آخوند قشلاق	۱۴۳۶	۴۶۱۱	۲۳۴۱	۲۲۷۰
			۶۳. چقلو	۱۰۹۶	۳۶۴۴	۱۹۰۴	۱۷۴۰
		آذرشهر	۶۴. ممقان	۱۱۸۹۲	۳۹۳۷	؟	؟
	صندوق خُرد زنان (۵ روستا)	بناب	۶۵. قره چیق	۱۷۶۱	۵۴۵۶	۲۷۹۸	۲۶۵۸
			۶۶. زوارق	۶۵۴	۲۵۳۹	۱۵۳۴	۱۰۰۵
			۶۷. ینگى کند خانه برق	۴۲۸	۱۳۶۶	۶۹۱	۶۷۵
		ملکان	۶۸. بایقوت	۱۱۴۲	۳۹۲۰	۲۰۴۹	۱۸۷۱
		عجب شیر	۶۹. جوانقلعه	؟	۷۰۰	؟	؟
	PTD (۷ روستا)	ملکان	۷۰. بایقوت	۱۱۴۲	۳۹۲۰	۲۰۴۹	۱۸۷۱
			۷۱. تپه اسماعیل آباد	۴۸۵	۱۷۲۰	۸۵۷	۸۶۳
			۷۲. مبارک شهر	؟	؟	؟	؟
			۷۳. قره بابا	۹۲۹	۳۰۸۵	۱۶۰۱	۱۴۸۴
		بستان آباد	۷۴. نوجه ده سادات	۴۸۹	۱۵۲۷	۷۶۹	۷۵۸
			۷۵. شربیان	؟	؟	؟	؟
		سراب	۷۶. ایوق	۳۵۳	۱۱۵۷	۵۹۷	۵۶۰
			۷۷. جوانقلعه	؟	؟	؟	؟
	کشاورزی تلفیقی (۲ روستا)	عجب شیر	۷۸. ینگى کند خانه برق	۳۱۴	۱۰۶۱	۵۵۳	۵۰۸
		بناب					
جمع کل	-	-	-	۴۹۵۶۷*	۱۴۵۹۵۵*	۵۸۷۳۴*	۵۴۷۶۱*

منبع: مرکز آمار ایران (سرشماری ۱۳۹۵) (* آمار و اعداد تعداد کمی از روستاها در دسترس نبود که در جدول با علامت سوال (؟) مشخص شده است و تا حدودی جمع کل تا حدودی از این مقادیر بیشتر است).

طی فازهای ۳ تا ۵ تعداد ۷۸ روستا (جدول ۲-۵) تحت پوشش پروژه‌های مختلف قرار گرفته است. در این ۷۸ روستا حدود ۴۹۵۶۷ خانوار روستایی زندگی می‌کنند که جمعیتی بالغ بر ۱۴۵۹۰۰ نفر را در برمی‌گیرند. آن‌چه که مشخص است این‌که چه برمبنای فراوانی خانوار و چه برمبنای فراوانی جمعیت، برپایه جدول مورگان حجم نمونه مورد مطالعه حدود ۳۸۴ نمونه تعیین شده است. بنابراین، در مرحله پیمایش، مخاطبان مورد ارزیابی از جامعه روستایی (کشاورزان و زنان روستایی) برابر با ۳۸۴ نفر است.

همان‌گونه که ذکر شد ۷۸ روستا طی فازهای ۳ تا ۵ طرح مورد پوشش فعالیت‌های مختلف بوده‌اند و از این‌جهت لازم است که ۳۸۴ نمونه مورد مطالعه با یک پراکنش نظام‌مند انجام گیرد تا نماینده بهتری برای درک کلی از فعالیت‌های پروژه باشد. توزیع ۳۸۴ نمونه بین ۷۸ روستا نمی‌تواند ابعاد مختلف را به درستی نشان دهد، بنابراین برپایه مطالعات گذشته در ارزیابی، حدود ۳۰ درصد روستاها (۲۴ روستا از ۷۸ روستا تحت پوشش) انتخاب و با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای به گردآوری داده‌ها پرداخته شده است. انتخاب طبقه‌ای به دلیل تنوع در پروژه‌های مختلف طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار است. هر کدام از فعالیت‌ها پروژه‌ها («استقرار کشاورزی پایدار»، «معیشت سازگار»، «صندوق خُرد زنان»، «کشاورزی تلفیقی» و «توسعه مشارکتی فناوری (PTD)») به مصداق ابزار گوناگون جهت الگوسازی مشارکت است و از این جهت در تعیین روش نمونه‌گیری، این فعالیت‌ها به عنوان معیار تفکیک و تعیین روستاها شدند. در شکل (۲-۳) رویه تفکیک روستاها و فراوانی نمونه‌ها تشریح شده است. این نکته شایان ذکر است که انتخاب هر روستا براساس معیارهای مشترک بین مجریان ارزیابی و کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی به عنوان ناظران طرح انتخاب خواهد شد.

مرحله سوم	مرحله دوم	مرحله اول
۸ روستا برای استقرار کشاورزی پایدار ۱ روستا برای معیشت سازگار ۱ روستا برای صندوق خُرد زنان ۱ روستا برای PTD ۱ روستا برای کشاورزی تلفیقی	۱۲ روستا از استان آذربایجان غربی	انتخاب ۲۴ روستا برای ارزیابی (حدود ۳۰ درصد از روستاهای تحت پوشش طی فازهای ۳ تا ۵)
۷ روستا برای استقرار کشاورزی پایدار ۱ روستا برای معیشت سازگار ۱ روستا برای صندوق خُرد زنان ۲ روستا برای PTD ۱ روستا برای کشاورزی تلفیقی	۱۲ روستا از استان آذربایجان شرقی	

شکل ۲-۳: مراحل انتخاب نمونه در پیمایش ارزیابی اجتماعی-اقتصادی

منطبق با الگوی ارزیابی تدوین شده، برای ارزیابی زمینه، درونداد، فرآیند و بروندادها از مطلعان کلیدی در استانی و محلی استفاده می‌شود. بنابراین در این مرحله ارزیابی این ابعاد با بهره‌مندی از رویکرد نمونه‌گیری

هدفمند و روش گلوله برفی مطلعان کلیدی در سطوح مختلف مورد مطالعه قرار می‌گیرند. سپس برای ارزیابی شبکه اجتماعی کنشگران کلیدی در سطح استانی و محلی از مطلعان کلیدی در همان سطوح کمک گرفته می‌شود.

۲-۶ روش‌های تحلیل داده‌ها

روش‌های تحلیل ابزاری مناسب برای استخراج دانش از داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده است. در این ارزیابی از دو آمار توصیفی و استنباطی استفاده می‌شود که برای این مهم از نرم‌افزار SPSS استفاده می‌شود. همچنین بخش قابل توجهی از اطلاعات نیازمند تحلیل کیفی است که برای این مهم نیز از روش‌های کدگذاری مفهومی و نرم‌افزارهای تحلیل کیفی MAXQDA استفاده می‌شود. برای تحلیل شبکه اجتماعی نیز از تحلیل شبکه اجتماعی (SNA) و نرم‌افزار Ucient6 استفاده شد.

فصل سوم: ارزیابی اجتماعی-اقتصادی از دیدگاه مطلعان کلیدی

در این فصل تلاش می‌شود همسو با هر آن چه که در فصل دوم در زمینه الگوی ارزیابی و روش‌شناسی مطرح گردید، به استخراج یافته‌های حاصل از پرسشنامه‌ها و مصاحبه‌های ساختاریافته از سوی مطلعان کلیدی پرداخته شود. پرسشنامه‌های و سوال‌های مصاحبه ساختاریافته مورد استفاده در گردآوری داده‌ها شامل «ارزیابی زمینه و دروندادها»، «ارزیابی فرآیند و برونادهای استقرار کشاورزی پایدار»، «ارزیابی فرآیند و برونادهای فعالیت‌های معیشتی سازگار»، «ارزیابی فرآیند و برونادهای اعتباری صندوق خرد زنان روستایی»، «ارزیابی فرآیند و بروناده توسعه مشارکتی فناوری (PTD)»، «ارزیابی فرآیند و برونادهای کشاورزی تلفیقی» و «ارزیابی شبکه اجتماعی کنشگران» است. در ادامه، داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده به تفکیک دو استان آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی مورد بررسی قرار گرفته است. تلاش شد در ابتدای هر تحلیل ویژگی‌های دموگرافیکی مربوط به مطلعان کلیدی ذکر شود تا خواننده پروژه ارزیابی در جریان خصیصه‌های فردی پاسخگویان قرار گیرد تا آشکار گردد که مطلعان کلیدی چه پیوندی با «طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار» دارند. نخست داده‌ها و اطلاعات مربوط به استان آذربایجان غربی و سپس داده‌ها و اطلاعات مربوط به آذربایجان شرقی مورد مطالعه قرار گرفتند و در نهایت یک جمع‌بندی کلی از هر دو استان ارائه شده است.

۲-۳ ارزیابی اجتماعی-اقتصادی طرح در استان آذربایجان غربی

در ادامه، داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده از سوی مطلعان کلیدی استان آذربایجان غربی به تفکیک ابزار گردآوری داده‌ها ارائه شده است.

۱-۲-۳ ارزیابی زمینه و دروندادهای طرح در استان آذربایجان غربی

قبل از تجزیه و تحلیل زمینه و دروندادهای طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار از منظر مطلعان کلیدی، لازم است که ویژگی‌ها دموگرافیک آن‌ها مطرح گردد تا به نوعی منبع ارائه داده‌ها و اطلاعات تا حدودی آشکار گردد. در جدول ۱-۳، مشخصات دموگرافیک مطلعان کلیدی ارزیابی‌کننده زمینه و دروندادهای طرح مذکور در استان آذربایجان غربی ارائه شده است. مطلعان کلیدی پاسخگو از سه کنشگر^۱ اصلی پروژه در استان یعنی سازمان جهاد کشاورزی (۴ نفر)، اداره کل حفاظت محیط‌زیست (۳ نفر) و شرکت‌های خصوصی یا فنی مهندسی (۷ نفر) است.

^۱ کشاورزان و زنان روستایی به عنوان کنشگران دیگر این پروژه محسوب می‌شوند که یافته‌های حاصل از پیمایش در ۲۴ روستا در هر دو استان در فصل چهارم این گزارش ارائه خواهد شد.

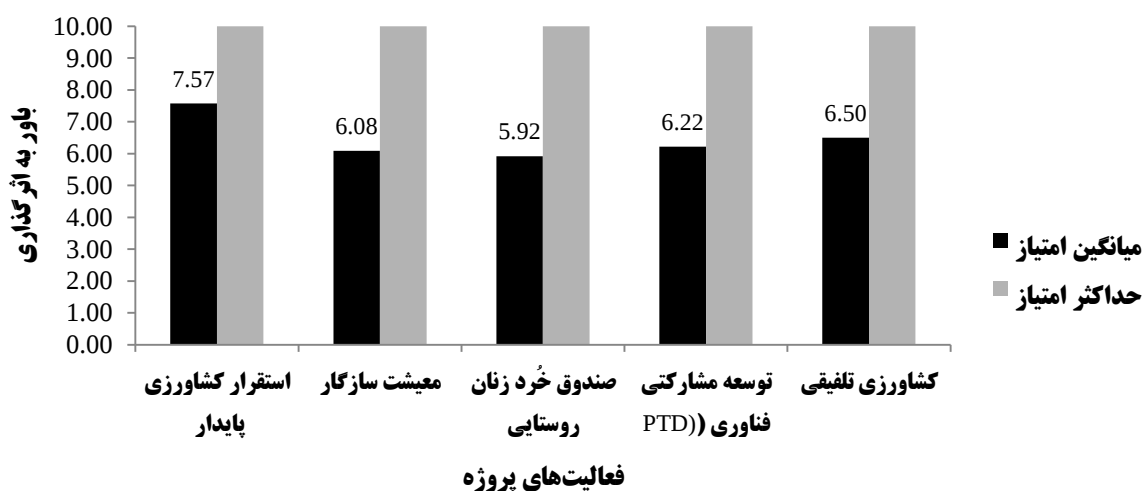
جدول ۱-۳: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده زمینه و دروندادهای طرح در استان آذربایجان غربی

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
<u>سازمان</u>		
سازمان جهاد کشاورزی	۴	۲۸/۶
اداره کل حفاظت محیط زیست	۳	۲۱/۴
شرکت های خصوصی	۷	۵۰
<u>جایگاه سازمانی</u>		
رئیس اداره (ترویج یا محیط زیست)	۴	۲۸/۶
مدیر عامل شرکت های خصوصی	۷	۵۰
کارشناس	۳	۲۱/۴
<u>تحصیلات</u>		
کارشناسی	۱۰	۷۱/۴
کارشناسی ارشد	۳	۲۱/۴
دکتری	۱	۷/۱
<u>سن (۲۹-۵۵)</u>		
کمتر از ۳۵	۳	۲۱/۴
بین ۳۶ تا ۴۵	۶	۴۲/۹
بیشتر از ۴۶	۳	۲۱/۴
بدون پاسخ	۲	۱۴/۳
<u>سابقه کاری (۳۰-۵)</u>		
زیر ۱۰ سال	۶	۴۲/۹
بین ۱۱ تا ۲۰	۵	۳۵/۷
بین ۲۱ تا ۳۰	۳	۲۱/۴

مطلعان کلیدی از لحاظ جایگاه سازمانی شامل رئیس اداره ترویج کشاورزی و یا محیط زیست (۴ نفر)، مدیر عامل شرکت های خصوصی (۷ نفر) و کارشناس (۳ نفر) است. نکته قابل توجه این است که تمام ۷ پاسخگویان در شرکت های خصوصی مدیر عامل ها می باشند که می تواند یک شناخت کلی از دیدگاه های آن در رابطه با طرح حاضر ارائه دهد. طیف سنی پاسخگویان از ۲۹ سال تا ۵۵ سال است که بیشتر آن ها (حدود ۴۲/۹ درصد) بین ۳۶ سال تا ۴۵ سال سن دارند. همچنین از لحاظ سابقه کاری بین ۴ سال تا ۳۰ می باشند که جزئیات آن در جدول ۱-۳ ارائه شده است. پس از ارائه اطلاعات دموگرافیک فوق، یافته های مربوط به این ابزار ارزیابی به شرح زیر است.

باور به اثرگذاری «طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار» در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط زیست یکی از متغیرهایی است که در این ابزار

اندازه‌گیری مورد ارزیابی قرار گرفته است. در این زمینه از مطلعان کلیدی خواسته شد تا سطح اثرگذاری هر کدام از فعالیت‌های پروژه از جمله «استقرار کشاورزی پایدار»، «معیشت سازگار»، «صندوق خُرد زنان روستایی»، «توسعه مشارکتی فناوری» و «کشاورزی تلفیقی» را امتیاز دهی کنند و به این سوال پاسخ دهند که تا چه اندازه هر کدام از این فعالیت‌ها می‌توانند سبب تحقق هدف غایی آن‌ها یعنی احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست می‌شوند. یافته‌های مربوط به این امتیازدهی در شکل ۳-۱ ارائه شده است.

شکل ۳-۱: سطح باور مطلعان کلیدی از اثرگذاری فعالیت‌های پروژه در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست (آذربایجان غربی)

ارزیابی باور به اثرگذاری طرح بین صفر تا ۱۰ امتیازدهی شده است. همان‌طور که در شکل ۳-۱ مشهود است، فعالیت «استقرار کشاورزی پایدار» بیشترین امتیاز را کسب کرده است و سایر موارد از حد متوسط (امتیاز ۵) بالاتر ارزیابی شده‌اند. کمترین امتیاز ارزیابی در این بخش مربوط به «صندوق خُرد زنان روستایی» است (۵/۹۲). در واقع، سطح اثرگذاری مستقیم توسعه صندوق خُرد زنان روستایی بر احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست کمتر از سایر فعالیت‌ها قابل مشاهده است. این موضوع به ماهیت و رسالت این فعالیت بر می‌گردد، صندوق خُرد زنان روستایی به دنبال توانمندسازی زنان روستایی است و انتظار می‌رود که این رویه بر معیشت خانوار روستایی اثرات مثبتی داشته باشد. این که سطح اثرگذاری توسعه صندوق‌های خُرد زنان روستایی برای احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست امتیاز کمتری از لحاظ باور مطلعان کلیدی دریافت کرده است، می‌تواند با سه دلیل تفسیر شود. نخست آن که توسعه فعالیت‌های مربوط به صندوق خُرد زنان روستایی هنوز به مرحله بلوغ و اثرگذاری خود در نظام اجتماعی نرسیده است که شواهد عینی آن برای مطلعان کلیدی آشکار گردد و دوم اثرات صندوق خُرد به طور مستقیم قابل مشاهده نیست و سوم این که کارآمدی صندوق‌های خُرد زنان روستایی در شرایط اجرایی همسو با ادبیات علمی و

پیش‌فرض‌های تدوین شده با آن نیست. برای رسیدن به یک جمع‌بندی در این زمینه لازم است که فرآیندها و برون‌دادها و همچنین شواهد عینی مربوط به توسعه صندوق‌های خُرد زنان روستایی مورد بررسی قرار گیرد (در فصل چهارم با بررسی شواهد عینی در رابطه با صندوق‌های خُرد تلاش شده تا به این موضوع پرداخته شود).

در ادامه با بهره‌مندی از آمار استنباطی (آزمون ناپارامتری دو جمله‌ای^۱) به بررسی سطح اجماع‌نظر مطلعان کلیدی پرداخته شد. نتایج مربوط به آزمون دو جمله‌ای برای باور به اثرگذاری و یا عدم اثرگذاری فعالیت‌های طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار در جدول ۲-۳ ارائه شده است. این آزمون با مقایسه آماری شمارش موافقان و مخالفان، مشخص می‌کند که آیا با توجه به تعداد کل پاسخگویان بین دو گروه تفاوت معنی‌داری وجود دارد یا خیر؟ معنی‌دار بودن این آزمون آماری به معنی برتری شمارش یک گروه (موافقان یا مخالفان) در ارزیابی است و نشان‌دهنده آن است که بیشتر پاسخگویان به یک جهت از پاسخگویی سوق دارند.

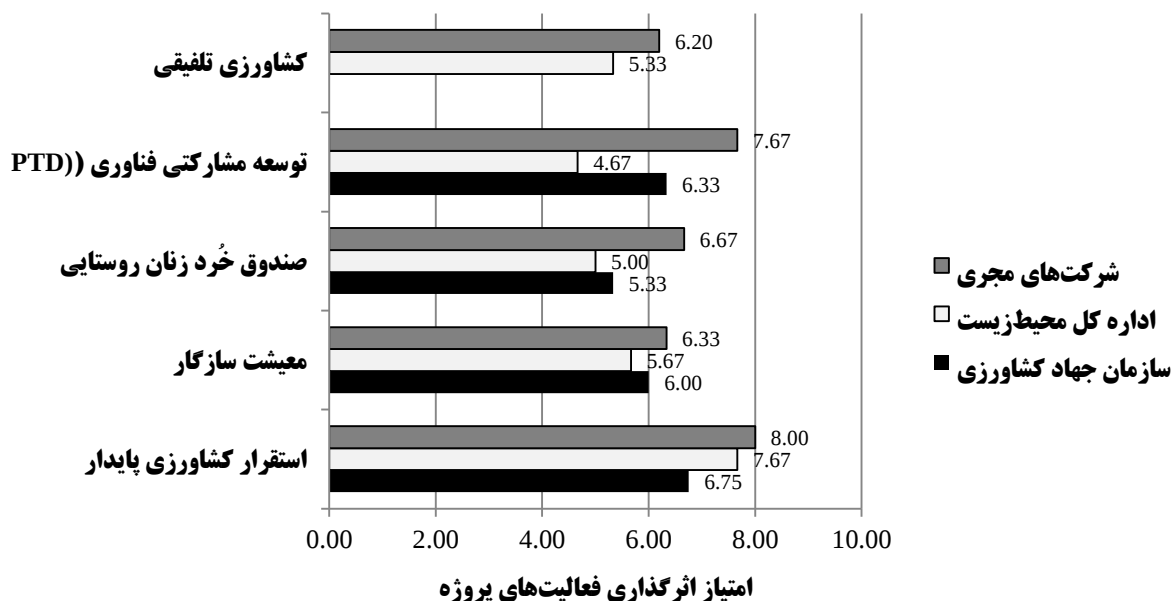
جدول ۲-۳: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره اثرگذاری و عدم اثرگذاری فعالیت‌های پروژه در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست

فعالیت	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.)*
استقرار کشاورزی پایدار	موافق اثرگذاری	۱۲	۰/۸۶	۰/۰۱۳
	مخالف اثرگذاری	۲	۰/۱۴	
معیشت سازگار	موافق اثرگذاری	۷	۰/۵۸	۰/۷۷۴
	مخالف اثرگذاری	۵	۰/۴۲	
	بدون نظر	۲	-	
صندوق خُرد زنان روستایی	موافق اثرگذاری	۷	۰/۵۸	۰/۷۷۴
	مخالف اثرگذاری	۵	۰/۴۲	
	بدون نظر	۲	-	
توسعه مشارکتی فناوری (PTD)	موافق اثرگذاری	۵	۰/۵۶	۰/۹۹۹
	مخالف اثرگذاری	۴	۰/۴۴	
	بدون نظر	۵	-	
کشاورزی تلفیقی	موافق اثرگذاری	۶	۰/۶۰	۰/۷۵۴
	مخالف اثرگذاری	۴	۰/۴۰	
	بدون نظر	۴	-	

^۱ Binomial test

طبق هر آن چه که در جدول ۳-۲ ارائه شده است، آزمون دوجمله‌ای برای «استقرار کشاورزی پایدار» با اطمینان ۹۵ درصد معنی‌دار است و نشان می‌دهد که مطلعان کلیدی پاسخگو در رابطه با اثرگذاری فعالیت «استقرار کشاورزی پایدار» بر احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست متفق‌الرأی هستند. اما با توجه به عدم معنی‌داری سایر فعالیت‌های طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار، این موضوع آشکار می‌گردد که مطلعان کلیدی اجماع نظر برای اثرگذاری سایر فعالیت‌های طرح را ندارند. این نکته شایان ذکر است که فعالیت‌های مربوط به «استقرار کشاورزی پایدار» از نخستین فعالیت‌هایی است که از فاز اول طرح آغاز شده است و به سبب طول عمر بیشتر، شواهد بیشتری از آن برای مطلعان کلیدی قابل درک است. از آن جهت که تغییرات در نظام اجتماعی یک فرآیند بلندمدت و زمان‌بر است، این یافته نشان می‌دهد که درک موفقیت فعالیت‌های طرح حاضر منوط به تداوم و پیوستگی آن است. به عنوان مثال «کشاورزی تلفیقی» از فاز پنجم شروع شده است و طبیعی است که هنوز شواهدی محکم برای اثرگذاری آن وجود داشته باشد. از این‌رو، تداوم، استمرار و پیوستگی در سایر فعالیت‌های طی سال‌های آتی می‌تواند باوری همانند اثرگذاری استقرار کشاورزی پایدار ایجاد کند.

از آن جایی که پاسخگویان از نهادهای مختلف (سازمان جهاد کشاورزی، اداره کل حفاظت محیط‌زیست و شرکت‌های خصوصی) هستند و هر کدام از آن‌ها با توجه به وابستگی‌های سازمانی خود می‌توانند قضاوت‌های متفاوتی در رابطه با فعالیت‌های پروژه داشته باشند، در این جا به مقایسه دیدگاه‌های مختلف پرداخته شد و نتایج در شکل ۳-۲ ارائه شده است. طبق شکل ۳-۲، شرکت‌های خصوصی در هر پنج فعالیت طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار بیشترین باور را به اثرگذاری دارند. این گروه از مطلعان کلیدی جزء کنشگرانی هستند که هم از منافع مالی پروژه برخوردار هستند و هم در شرایط اجرایی از قدرت قابل توجهی برای اثرگذاری بهره‌مند هستند. همچنین قابل مشاهده است که هر سه گروه از کنشگران بیشترین امتیاز را به «استقرار کشاورزی پایدار» داده‌اند و به این معنا می‌تواند تفسیر شود که تداوم و استمرار بیشتر این فعالیت در طرح طی زمان طولانی‌تر (در مقایسه با سایر فعالیت‌های پروژه) باعث آن شده است که باور به اثرگذاری آن در همه موارد بیشتر باشد. همچنین این نکته شایان توجه است که «کشاورزی تلفیقی» از سوی مطلعان کلیدی سازمان جهاد کشاورزی بدون پاسخ مانده است و این نشان می‌دهد که این فعالیت هنوز در طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار تثبیت نشده است و لازم در راستای تثبیت آن در چرخه این طرح در استان آذربایجان غربی مورد توجه و حمایت قرار گیرد.

شکل ۳-۲: مقایسه مطلعان کلیدی مختلف از لحاظ باور به اثرگذاری فعالیت‌های طرح در استان آذربایجان غربی

در ادامه ارزیابی زمینه و دروندادهای طرح حاضر، از ارزیابی تناسب ظرفیت نظام اجتماعی-اقتصادی جهت پیاده‌سازی فعالیت‌های پروژه استفاده شد. در این بخش به این پرسش پاسخ داده می‌شود که نظام اجتماعی-اقتصادی استان آذربایجان غربی تا چه اندازه ظرفیت پذیرش و اجرای طرح حاضر را دارد. در این راستا، شاخص «ظرفیت نظام اجتماعی-اقتصادی برای پیاده‌سازی پروژه^۱ (CSESIP)» طراحی شد که به شرح زیر است:

$$CSESIP = \frac{1}{50} (HC + SC + SA + FC + PC)$$

که در آن HC نشان‌دهنده سرمایه انسانی^۲، SC نشان‌دهنده سرمایه اجتماعی^۳، SA نشان‌دهنده پذیرش اجتماعی^۴، FC نشان‌دهنده سرمایه اقتصادی^۵ و PC نشان‌دهنده ظرفیت سیاسی^۶ است. سرمایه انسانی اشاره به سطح دانش، نگرش و مهارت‌های کنشگران اصلی و درگیر طرح از جمله کارشناسان در سطح مختلف به ویژه سطوح میدانی و مدیران و مجریان در سطح متفاوت است. سرمایه اجتماعی نیز اشاره به سطح مشارکت، اعتماد، انسجام و ارتباطی است که بین کنشگران در راستای پیاده‌سازی طرح دارد. پذیرش اجتماعی نیز بیان‌گر نوگرایی افراد در پذیرش ایده‌های نو برای تغییرات نظام اجتماعی دارد، جوامع و

¹ The capacity of the socio-economic system for implementing the project

² Human Capital

³ Social Capital

⁴ Social Acceptance

⁵ Financial Capital

⁶ Political Capacity

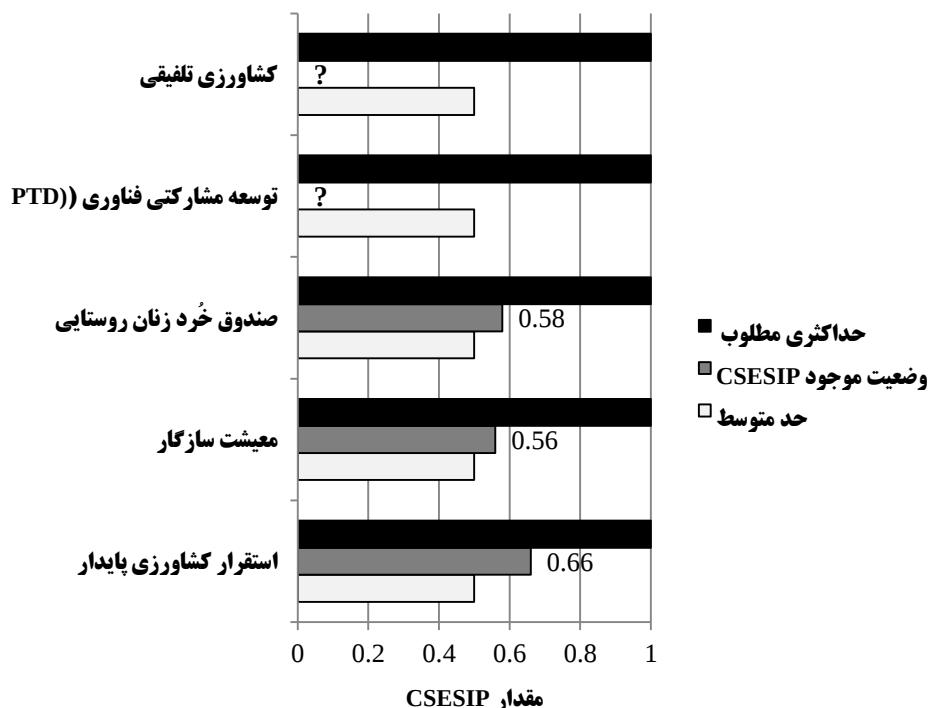
گروه‌های با نوگرایی بیشتر، قابلیت بیشتری برای جذب تغییرات اجتماعی را دارند. سرمایه اقتصادی بیان‌گر وضعیت مالی و پشتوانه اقتصادی طرح است. ظرفیت سیاسی اشاره به این موضوع دارد که رهبرها و مدیران نهادهای اثرگذار، تصمیم‌گیرنده و سیاست‌گذار تا چه اندازه با رفتارهای خود از پیاده‌سازی و توسعه طرح حمایت و به پیشروی آن کمک می‌کنند.

هر کدام از ابعاد با یک مقیاس صفر تا ۱۰ مورد اندازه‌گیری قرار گرفته است. با ورود داده‌های خام وارد شاخص CSESIP عددی بین صفر تا یک به دست می‌آید که عدد یک نشان‌دهنده حداکثر تناسب ظرفیت‌های یک سیستم اجتماعی-اقتصادی با پیاده‌سازی پروژه و عدد صفر نشان‌دهنده عدم ظرفیت آن سیستم برای پیاده‌سازی پروژه است. در جدول ۳-۳ مقدار شاخص CSESIP برای هر کدام از فعالیت‌های طرح ارائه شده است. لازم به ذکر است که تمام مطلعان مشارکت‌کننده در این مرحله به پرسش‌های مربوط به این شاخص پاسخ نداده‌اند و این موضوع سبب آن شد که شاخص مذکور برای دو فعالیت «توسعه مشارکتی فناوری» و «کشاورزی تلفیقی» در استان آذربایجان غربی محاسبه نگردد (مشخصات مربوط تعداد پاسخگویان و درصد پاسخگویی در جدول ۳-۳ قابل مشاهده است).

جدول ۳-۳: ارزیابی تناسب ظرفیت نظام اجتماعی جهت پیاده‌سازی فعالیت‌های طرح در استان آذربایجان غربی

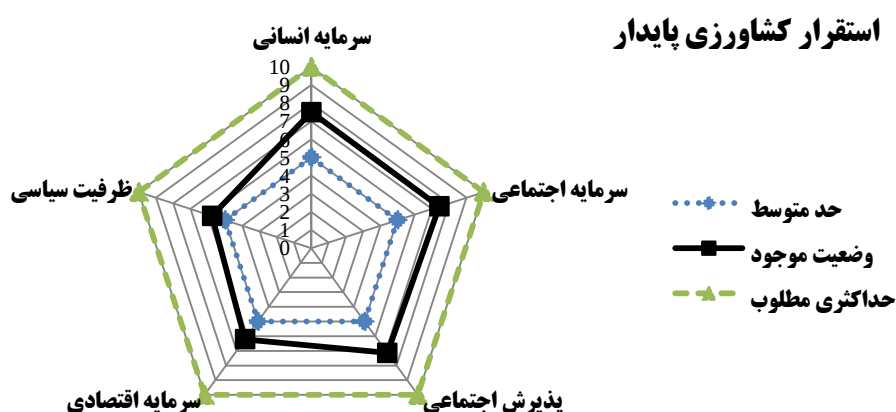
شاخص CSESIP	درصد پاسخگویی (%)	تعداد پاسخ‌دهنده‌ها از ۱۴ نفر	فعالیت پروژه
۰/۶۶	۸۵/۷	۱۲	استقرار کشاورزی پایدار
۰/۵۶	۶۴/۳	۹	معیشت سازگار
۰/۵۸	۶۴/۳	۹	صندوق خُرد زنان روستایی
؟	۳۵/۶	۵	توسعه مشارکتی فناوری (PTD)
؟	۳۵/۶	۵	کشاورزی تلفیقی

مقدار شاخص CSESIP برای «استقرار کشاورزی پایدار»، «معیشت سازگار» و «صندوق خُرد زنان روستایی» به ترتیب برابر با ۰/۶۶، ۰/۵۶ و ۰/۵۸ است (جدول ۳-۳). این مقادیر نشان می‌دهد که ظرفیت کنونی سیستم اجتماعی-اقتصادی استان آذربایجان غربی برای پیاده‌سازی سه فعالیت مذکور از حد متوسط بالاتر است، اما هنوز ظرفیت توسعه و ارتقاء را داد (شکل ۳-۳). همچنین مشهود است که با سرمایه‌گذاری بیشتر در فعالیت‌های توسعه مشارکتی فناوری و کشاورزی تلفیقی، ظرفیت سیستم اجتماعی-اقتصادی را توسعه داده تا استلزامات پیاده‌سازی مطلوب‌تر آن‌ها و به دنبال آن تغییرات پیش‌بینی شده حاصل از آن فراهم گردد. در ادامه شاخص CSESIP برای هر کدام از فعالیت‌های «استقرار کشاورزی پایدار»، «معیشت سازگار» و «صندوق خُرد زنان روستایی» با جزئیات بیشتر مورد بررسی قرار گرفته است.

شکل ۳-۳: ارزیابی تناسب ظرفیت نظام اجتماعی جهت پیاده‌سازی فعالیت‌های طرح در استان آذربایجان غربی

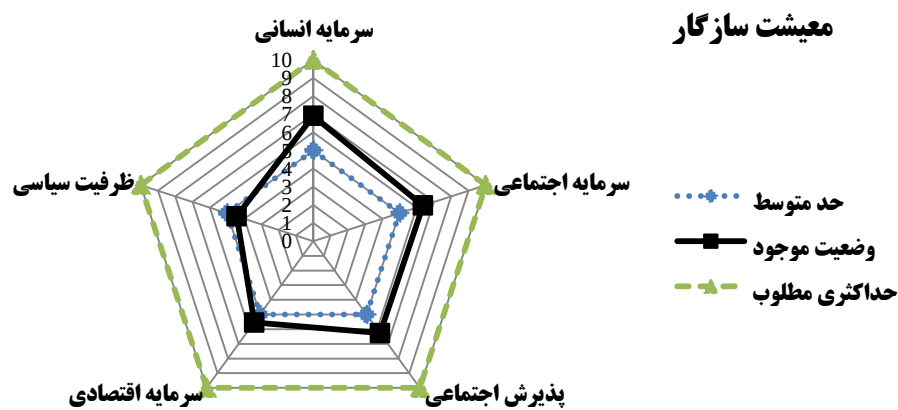
در پاسخ به این پرسش که سیستم اجتماعی-اقتصادی استان آذربایجان غربی تا چه اندازه ظرفیت پیاده‌سازی فعالیت «استقرار کشاورزی پایدار» را دارد در جدول ۳-۳ و شکل ۳-۳ به آن پاسخ داده شد. اما لازم است که مشخص گردد که در هر کدام از ابعاد مختلف مورد نظر (سرمایه انسانی، سرمایه اجتماعی، پذیرش اجتماعی، سرمایه مالی و ظرفیت سیاسی) چه وضعیتی دارد. آن‌چه مشخص است این‌که ابعاد مختلف ظرفیت نظام اجتماعی-اقتصادی از تقارن لازم برخوردار نیست و برای پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار مقادیر مشابه‌ای ندارد. در شکل ۳-۴ وضعیت موجود هر کدام از ابعاد در مقایسه با حد متوسط و حداکثری مطلوب ارائه شده است. همان‌گونه در شکل ۳-۴ مشهود است تمام ابعاد از حد متوسط بالاتر هستند، اما سرمایه انسانی بالاترین امتیاز و ظرفیت سیاسی کمترین امتیاز را دریافت کرده است. مقادیر بالای سرمایه انسانی برای استقرار کشاورزی پایدار بیانگر این موضوع است که مطلعان کلیدی بر ظرفیت‌سازی در این بُعد تاکید کرده‌اند. همچنین مقادیر پایین برای ظرفیت سیاسی حاکی از آن است که رهبران و مدیران سازمان‌ها و نهادهای اثرگذار بر پروژه به اندازه کافی از این فعالیت طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی حمایت نمی‌کنند.

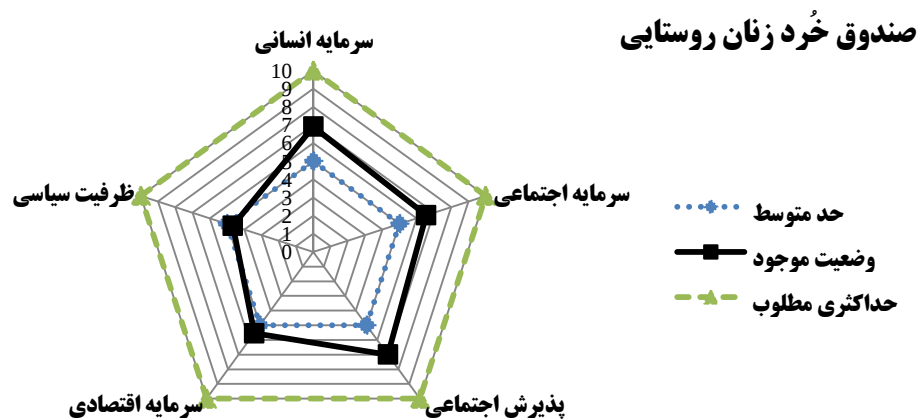
شکل ۳-۴: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

در رابطه با فعالیت‌های مربوط به معیشت سازگار باید بیان داشت که ساختاری مشابه استقرار کشاورزی پایدار شکل گرفته است و تفاوت مهم در سرمایه اقتصادی و ظرفیت سیاسی آن است. توجه به سرمایه اقتصادی و ظرفیت سیاسی و تلاش برای ارتقای آن‌ها می‌تواند نقش مهمی در بهبود پیاده‌سازی آن‌ها داشته باشد. همچنین پایین بودن بُعد ظرفیت سیاسی کمتر از حد متوسط است و این بیان‌گر این موضوع است که معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی مورد حمایت سازمان‌ها و کنشگران اصلی قرار نگرفته است (شکل ۳-۵).

در رابطه با صندوق خُرد زنان روستایی نیز این ارزیابی انجام شد و نتایج آن در شکل ۳-۶ ارائه شده است. مطلعان کلیدی پاسخگو این امر بوده‌اند که پذیرش اجتماعی صندوق خُرد زنان روستایی از سطح قابل قبولی برخوردار است و به نظر می‌رسد عملکرد مجریان پروژه برای پیاده‌سازی صندوق‌های خُرد زنان روستایی با رویه‌هایی بود که نظام اجتماعی به خوبی پذیرش آن را داشته باشد. اما به نظر می‌رسد که سرمایه مالی و ظرفیت سیاسی برای این فعالیت همانند دو فعالیت قبل از حد متوسط برخوردار است که گاه می‌تواند به عنوان عوامل بازدارنده و رشد صندوق‌های خُرد زنان روستایی باشد. بنابراین توجه به دو بُعد سرمایه اقتصادی و ظرفیت سیاسی می‌تواند به عنوان محرک‌ها و تسریع‌کننده‌ها پیاده‌سازی صندوق‌های خُرد زنان روستایی باشد و توجه و ارتقاء آن‌ها سبب رشد و بهبود فعالیت‌های صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی شود.

شکل ۳-۵: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی

شکل ۳-۶: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی

۳-۲-۲ ارزیابی فرآیند و برون داده‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

استقرار کشاورزی پایدار اساسی‌ترین فعالیت طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی است. نخست، ویژگی‌های دموگرافیک پاسخگویان مشارکت‌کننده ارزیابی این فعالیت در جدول ۳-۴ ارائه شده است و در ادامه فرآیند اجرایی و برون داده‌های آن مورد ارزیابی قرار گرفته است. در ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار ۱۴ مطلع کلیدی از استان آذربایجان غربی مشارکت داشته‌اند. ۵ نفر از مشارکت‌کننده‌ها از سازمان جهاد کشاورزی، ۲ نفر نیز از اداره کل حفاظت محیط‌زیست و ۵ نفر از

شرکت‌های خصوصی در این ارزیابی مشارکت داشته‌اند. ۲ نفر از پاسخگویان تمایلی به ارائه اطلاعات دموگرافیک خود نداشتند.^۱ در رابطه با سایر ویژگی‌های دموگرافیک باید بیان داشت که ۵ نفر مشارکت‌کننده از سمت رئیس اداره ترویج و محیط‌زیست در سطح استان و شهرستان‌ها را داشته است، ۲ نفر از پاسخگویان سمت مدیر عامل شرکت‌های خصوصی و ۵ نفر از آن‌ها کارشناس می‌باشند. تحصیلات بیشتر پاسخگویان کارشناسی بوده است (۷ نفر) و تنها یکی از پاسخگویان دارای مدرک دکتری بوده است. طیف سنی پاسخگویان بین ۳۱ سال تا ۵۵ سال است که بیشتر آن‌ها در رده سنی ۳۶ سال تا ۴۵ سال است. همچنین سابقه کاری مطلعان کلیدی بین ۵ سال تا ۳۰ بوده است که مشخصات آن با جزئیات بیشتر در جدول ۴-۳ ارائه شده است.

جدول ۴-۳: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی‌کننده استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
<u>سازمان</u>		
سازمان جهاد کشاورزی	۵	۳۵/۷
اداره کل حفاظت محیط‌زیست	۲	۱۴/۳
شرکت‌های خصوصی	۵	۳۵/۷
بدون پاسخ	۲	۱۴/۳
<u>جایگاه سازمانی</u>		
رئیس اداره (ترویج یا محیط‌زیست)	۵	۳۵/۷
مدیر عامل شرکت‌های خصوصی	۲	۱۴/۳
کارشناس	۵	۳۵/۷
بدون پاسخ	۲	۱۴/۳
<u>تحصیلات</u>		
کارشناسی	۷	۵۰/۰
کارشناسی ارشد	۴	۲۸/۶
دکتری	۱	۷/۱
بدون پاسخ	۲	۱۴/۳
<u>سن (۳۱-۵۵)</u>		
کمتر از ۳۵	۳	۲۱/۴
بین ۳۶ تا ۴۵	۵	۳۵/۷
بیشتر از ۴۶	۴	۲۸/۶
بدون پاسخ	۲	۱۴/۳
<u>سابقه کاری (۵-۳۰)</u>		
زیر ۱۰ سال	۵	۳۵/۷

^۱ علی‌رغم آگاهی تسهیل‌گر میدانی از مشخصات دموگرافیک دو پاسخگو، به منظور رعایت اخلاق علمی، از ذکر مشخصات آن‌ها در این جدول خودداری شد.

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
بین ۱۱ تا ۲۰	۳	۲۱/۴
بین ۲۱ تا ۳۰	۴	۲۸/۶
بدون پاسخ	۲	۱۴/۳

در ادامه فرآیند استقرار کشاورزی که در سه مرحله («ورود به جامعه محلی»، «استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه» و «ارائه گزارش و مستندسازی») انجام شده است مورد ارزیابی قرار گرفته است و در نهایت خروجی‌های استقرار کشاورزی از دیدگاه مطلعان کلیدی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

مرحله ورود به جامعه محلی شامل پنج اقدام است که در جدول ۳-۵ مقادیر مربوط به میانگین و انحراف معیار آن‌ها ارائه شده است. برپایه مقادیر میانگین مشخص می‌گردد که تمام اقدامات مربوط به ورود به جامعه محلی به درستی در حال انجام است. اما لازم است که به سه اقدام «اعتماد سازی و ورود به جامعه محلی»، «تدوین PDM با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی» و «برگزاری نمایشگاه تکنولوژی و انتقال تجربیات کشاورزی پایدار با مشارکت و حضور کشاورزان مرجع و سایر کشاورزان علاقه‌مند در روستا» توجه بیشتر شود.

جدول ۳-۵: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله ورود به جامعه محلی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)

کد	اقدامات مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی در استقرار کشاورزی پایدار	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
A1	گردآوری اطلاعات پایه روستا با تایید مراکز جهاد کشاورزی	۱۴	۹/۰	۰/۹۶
A2	اعتماد سازی و ورود به جامعه محلی	۱۴	۷/۶۴	۱/۹۸
A3	ثبت نام از کشاورزان علاقه‌مند و داوطلب برای مشارکت در اجرای پروژه	۱۴	۸/۲۱	۱/۴۷
A4	تدوین PDM با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی	۱۴	۷/۵۷	۱/۹۵
A5	برگزاری نمایشگاه تکنولوژی و انتقال تجربیات کشاورزی پایدار با مشارکت و حضور کشاورزان مرجع و سایر کشاورزان علاقه‌مند در روستا (یک مورد؛ با مشارکت کشاورزان و در زمان مناسب)	۱۴	۷/۱۴	۲/۲۸

پس از ارائه مقادیر میانگین و انحراف معیار مربوط به مرحله ورود به جامعه محلی در استقرار کشاورزی پایدار، لازم است که به این پرسش پرداخته شود که آیا مطلعان کلیدی بر صحت اجرایی این مرحله از فرآیند پیاده سازی استقرار کشاورزی پایدار متفق الرای هستند یا خیر؟ برای پاسخ به این سوال از آزمون دو جمله ای استفاده شد که نتایج آن در جدول ۳-۶ ارائه شده است. طبق جدول ۳-۶، آزمون دو جمله ای برای هر پنج مورد از مرحله ورود به جامعه محلی معنی دار است و این آماره را این گونه می توان تفسیر کرد که مطلعان بر صحت اجرایی مرحله ورود به جامعه محلی اجماع نظر دارند.

جدول ۳-۶: نتایج آزمون دوجمله ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله ورود به جامعه محلی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)

کد	اقدامات مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه ریزی مشارکتی در استقرار کشاورزی پایدار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی داری (Sig.) *
A1	گردآوری اطلاعات پایه روستا با تایید مراکز جهاد کشاورزی	موافق	۱۴	۱	۰/۰۰۰
		مخالف	۰	-	
A2	اعتماد سازی و ورود به جامعه محلی	موافق	۱۲	۰/۸۶	۰/۰۱۳
		مخالف	۲	۰/۱۴	
A3	ثبت نام از کشاورزان علاقمند و داوطلب برای مشارکت در اجرای پروژه	موافق	۱۳	۰/۹۳	۰/۰۰۲
		مخالف	۱	۰/۰۷	
A4	تدوین PDM با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی	موافق	۱۲	۰/۸۶	۰/۰۱۳
		مخالف	۲	۰/۱۴	
A5	برگزاری نمایشگاه تکنولوژی و انتقال تجربیات کشاورزی پایدار با مشارکت و حضور کشاورزان مرجع و سایر کشاورزان علاقه مند در روستا (یک مورد؛ با مشارکت کشاورزان و در زمان مناسب)	موافق	۱۲	۰/۸۶	۰/۰۱۳
		مخالف	۲	۰/۱۴	

دومین مرحله از فرآیند استقرار کشاورزی پایدار عبارت از استقرار تکنیک های فنی در مزرعه است. این مرحله شامل ۹ اقدام است که میانگین و انحراف معیار آن ها در جدول ۳-۷ ارائه شده است. این موضوع شایان ذکر است که بیشتر اقدامات امتیاز بالایی از سوی مطلعان کلیدی دریافت کرده است و تنها دو اقدام «تدوین برنامه اقدام با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی برای هر یک از کشاورزان گروه مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه» و «هماهنگی ارائه مشاوره فنی توسط کارشناسان موضوعی و متخصصین محلی به کشاورزان از طریق سازمان های جهاد کشاورزی» نیاز به توجه بیشتر در مرحله اجرایی دارد.

جدول ۳-۷: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه برای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)

کد	اقدامات مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
B1	اسکن محیطی مزارع مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه	۱۴	۹/۱۴	۱/۰۲
B2	تدوین برنامه اقدام با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی برای هر یک از کشاورزان گروه مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه	۱۴	۷/۴۳	۱/۹۵
B3	انجام آزمون خاک مزارع و باغات برای هر یک از کشاورزان گروه مرجع	۱۳	۹/۳۸	۱/۴۴
B4	برگزاری ۳ کارگاه آموزشی مدرسه در مزرعه در زمان مناسب (تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب) برای محصولات زراعی پائیزه، بهاره و باغات برای کشاورزان مرجع	۱۴	۸/۲۱	۱/۶۷
B5	اجرای حداقل ۳ تکنیک مرتبط با مدیریت آب در مزارع و باغات هریک از کشاورزان گروه مرجع با تاکید بر کاهش مصرف آب با لحاظ مزارع شاهد و تیمار	۱۴	۸/۷۱	۱/۳۳
B6	برگزاری ۳ کارگاه آموزشی مدرسه در مزرعه در زمان مناسب (تکنیک‌های افزایش حاصلخیزی خاک با تاکید بر کاهش مصرف کودهای شیمیایی و تکنیک‌های حفاظت از محصول با تاکید بر کاهش مصرف سموم و آلاینده‌های شیمیایی) برای محصولات زراعی پائیزه ، بهاره و باغات برای کشاورزان مرجع	۱۴	۸/۰۷	۱/۹۰
B7	اجرای حداقل ۲ تکنیک مرتبط با افزایش حاصلخیزی خاک با تاکید بر کاهش مصرف کودهای شیمیایی و ۲ تکنیک مرتبط با حفاظت از محصول با تاکید بر کاهش مصرف سموم و آلاینده‌های شیمیایی با لحاظ مزارع شاهد و تیمار	۱۴	۸/۵۷	۱/۳۴
B8	پایش میزان مصرف آب در مزارع و باغات در همکاری مشترک با تیم پایش بر اساس دستورالعمل گروه پایش	۱۴	۸/۳۶	۱/۹۸
B9	هماهنگی ارائه مشاوره فنی توسط کارشناسان موضوعی و متخصصین محلی به کشاورزان از طریق سازمان‌های جهاد کشاورزی	۱۴	۶/۹۳	۱/۹۴

برای بررسی سطح اجماع نظر پاسخگویان در رابطه با صحت اجرایی هر کدام از اقدامات از آزمون دو جمله‌ای استفاده شد و یافته‌های آن در جدول ۳-۸ ارائه شده است. یافته‌های حاصل از آزمون دوجمله‌ای بیان‌گر این موضوع است که مطلعان کلیدی مشارکت‌کننده در این مطالعه بر این باور هستند که اقدامات مربوط به مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه به درستی در حال اجرا است.

جدول ۳-۸: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه برای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)

کد	اقدامات مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده	سطح معنی داری (Sig.) *
B1	اسکن محیطی مزارع مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه	موافق	۱۴	۱	۰/۰۰۰
		مخالف	۰	-	
B2	تدوین برنامه اقدام با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی برای هر یک از کشاورزان گروه مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه	موافق	۱۲	۰/۸۶	۰/۰۱۳
		مخالف	۲	۰/۱۴	
B3	انجام آزمون خاک مزارع و باغات برای هر یک از کشاورزان گروه مرجع	موافق	۱۲	۰/۹۲	۰/۰۰۳
		مخالف	۱	۰/۰۸	
B4	برگزاری ۳ کارگاه آموزشی مدرسه در مزرعه در زمان مناسب (تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب) برای محصولات زراعی پائیزه، بهاره و باغات برای کشاورزان مرجع	موافق	۱۳	۰/۹۳	۰/۰۰۲
		مخالف	۱	۰/۰۷	
B5	اجرای حداقل ۳ تکنیک مرتبط با مدیریت آب در مزارع و باغات هر یک از کشاورزان گروه مرجع با تاکید بر کاهش مصرف آب با لحاظ مزارع شاهد و تیمار	موافق	۱۴	۱	۰/۰۰۰
		مخالف	۰	-	
B6	برگزاری ۳ کارگاه آموزشی مدرسه در مزرعه در زمان مناسب (تکنیک‌های افزایش حاصلخیزی خاک با تاکید بر کاهش مصرف کودهای شیمیایی و تکنیک‌های حفاظت از محصول با تاکید بر کاهش مصرف سموم و آلاینده‌های شیمیایی) برای محصولات زراعی پائیزه، بهاره و باغات برای کشاورزان مرجع	موافق	۱۳	۰/۹۳	۰/۰۰۲
		مخالف	۱	۰/۰۷	
B7	اجرای حداقل ۲ تکنیک مرتبط با افزایش حاصلخیزی خاک با تاکید بر کاهش مصرف کودهای شیمیایی و ۲ تکنیک مرتبط با حفاظت از محصول با تاکید بر کاهش مصرف سموم و آلاینده‌های شیمیایی با لحاظ مزارع شاهد و تیمار	موافق	۱۴	۱	۰/۰۰۰
		مخالف	۰	-	
B8	پایش میزان مصرف آب در مزارع و باغات در همکاری مشترک با تیم پایش بر اساس دستورالعمل گروه پایش	موافق	۱۳	۰/۹۳	۰/۰۰۲
		مخالف	۱	۰/۰۷	
B9	همانگی ارائه مشاوره فنی توسط کارشناسان موضوعی و متخصصین محلی به کشاورزان از طریق سازمان‌های جهاد کشاورزی	موافق	۱۳	۰/۹۳	۰/۰۰۲
		مخالف	۱	۰/۰۷	

سومین مرحله از فرآیند استقرار کشاورزی پایدار شامل ارائه گزارش و مستندسازی است و شامل ثبت و گردآوری داده‌ها و اطلاعات مربوط به استقرار کشاورزی پایدار است. این مرحله در ۵ اقدام مختلف قابل طبقه‌بندی است که همراه با مقادیر میانگین و انحراف معیار امتیازهای هر کدام ارائه شده است (جدول ۳-۹). آنچه براساس این آماره‌های توصیفی قابل درک است پایین بودن امتیاز اقدام «تکمیل و بروزرسانی هفتگی دفترچه ثبت اطلاعات مزرعه در طول فرایند اجرای پروژه» در مرحله ارائه گزارش و مستندسازی است.

جدول ۳-۹: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله ارائه گزارش و مستندسازی برای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)

کد	اقدامات مرحله ارائه گزارش و مستند سازی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
C1	تهیه و نصب تابلوی معرفی پروژه در روستا (۱ مورد) و تابلوی اطلاعات مزارع و باغات کشاورزان گروه مرجع	۱۴	۹/۱۴	۱/۹۱
C2	تهیه نقشه مزارع و باغات کشاورزان مرجع و ارسال فایل GIS کل مزارع روستا به کارفرما	۱۴	۸/۱۴	۱/۹۵
C3	تکمیل و بروزرسانی هفتگی دفترچه ثبت اطلاعات مزرعه در طول فرایند اجرای پروژه	۱۴	۶/۸۶	۲/۴۷
C4	مستند سازی از کلیه مراحل و اقدامات پروژه در قالب گزارش‌های ماهانه بر اساس فرمت و قالب‌های ارسالی از طرف کارفرما	۱۴	۸/۲۹	۱/۳۸
C5	تهیه و ارسال گزارش نهایی (فایل الکترونیکی)	۱۴	۸/۹۳	۱/۳۲

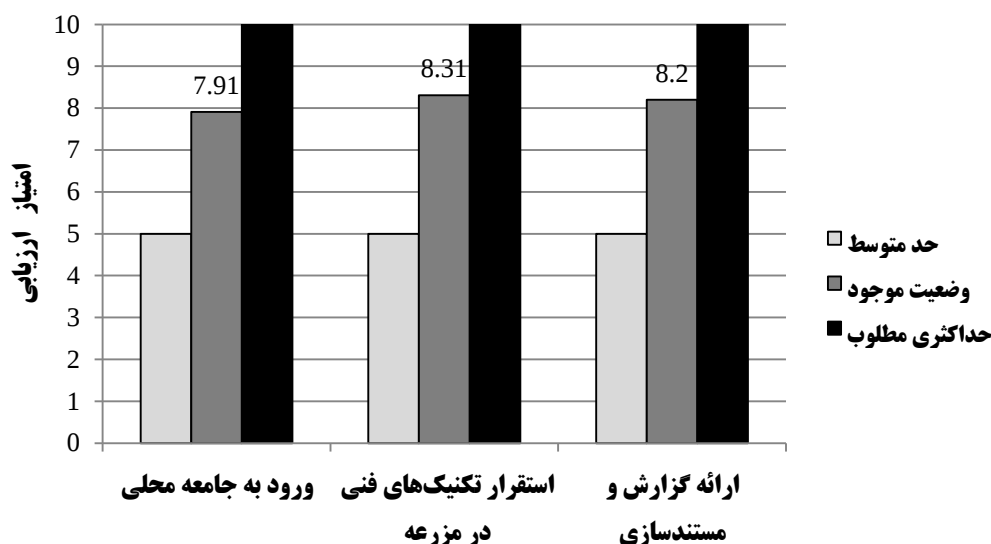
برای ارزیابی سطح اجماع نظر مطلعان کلیدی و به عبارتی درک این موضوع که آیا مطلعان کلیدی برای ارزیابی این مرحله از استقرار کشاورزی بر یک جهت تاکید دارند از آزمون دو جمله‌ای استفاده شد و نتایج آن در جدول ۳-۱۰ ارائه شد. طبق سطح معنی‌دار مربوط به هر اقدام می‌توان بیان داشت که اقدام «تکمیل و بروزرسانی هفتگی دفترچه ثبت اطلاعات مزرعه در طول فرایند اجرای پروژه» در مرحله ارائه گزارش و مستندسازی نیازمند بهبود است. چراکه مطلعان کلیدی در این زمینه دارای اجماع نظر نیستند.

جدول ۳-۱۰: نتایج آزمون دوجمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله ارائه گزارش و مستندسازی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)

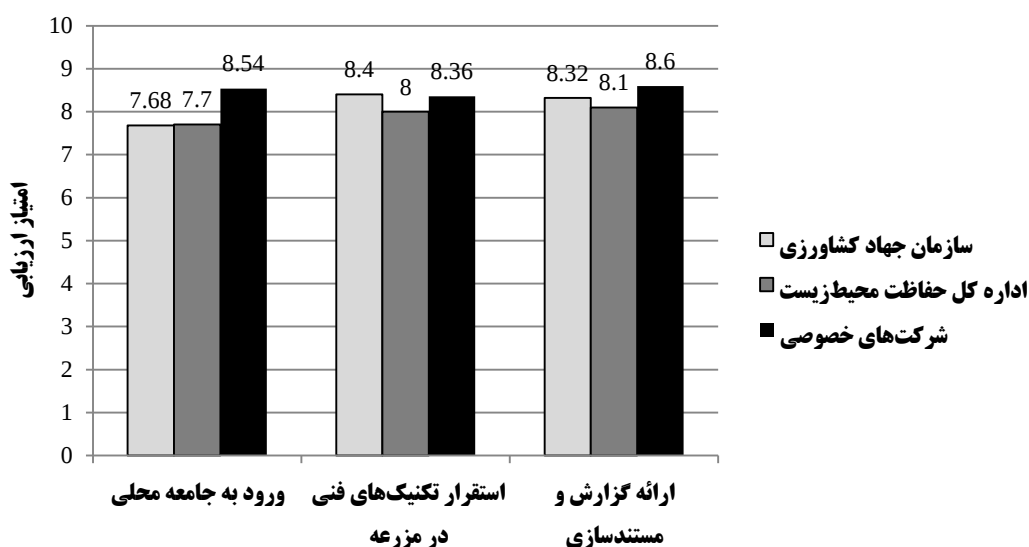
کد	اقدامات مرحله ارائه گزارش و مستند سازی	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی داری (Sig.) *
C1	تهیه و نصب تابلوی معرفی پروژه در روستا (۱ مورد) و تابلوی اطلاعات مزارع و باغات کشاورزان گروه مرجع	موافق	۱۳	۰/۹۳	۰/۰۰۲
		مخالف	۱	۰/۰۷	
C2	تهیه نقشه مزارع و باغات کشاورزان مرجع و ارسال فایل GIS	موافق	۱۲	۰/۸۶	۰/۰۱۳

کد	اقدامات مرحله ارائه گزارش و مستند سازی	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی داری (Sig.) *
	کل مزارع روستا به کارفرما	مخالف	۲	۰/۱۴	
C3	تکمیل و بروزرسانی هفتگی دفترچه ثبت اطلاعات مزرعه در طول فرایند اجرای پروژه	موافق	۱۱	۰/۷۹	۰/۰۵۷
		مخالف	۳	۰/۲۱	
C4	مستند سازی از کلیه مراحل و اقدامات پروژه در قالب گزارش‌های ماهانه بر اساس فرمت و قالب‌های ارسالی از طرف کارفرما	موافق	۱۴	۱	۰/۰۰۰
		مخالف	۰	-	
C5	تهیه و ارسال گزارش نهایی (فایل الکترونیکی)	موافق	۱۴	۱	۰/۰۰۰
		مخالف	۰	--	

طبق شکل ۳-۷، هر سه مرحله از فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار دارای امتیازی بالاتر از حد متوسط است و این بیان‌گر این موضوع است که فرآیند پیاده‌سازی این فعالیت از طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی با صحت قابل توجهی انجام شده است. همچنین به منظور یک شناخت کلی از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های نهادی مختلف از شکل ۳-۸ استفاده شد که نتایج حاکی از آن است که شرکت‌های خصوصی امتیازی بالاتر از سایر کنشگران برای فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی ارائه داده‌اند (شکل ۳-۸). علی‌رغم این تفاوت، باید بیان داشت که بین مطلعان کلیدی در اکثریت اقدامات در هر سه مرحله اجماع‌نظر وجود دارد (رجوع شود به جداول آزمون دو جمله‌ای برای هر سه مرحله) و کارآمدی در پیاده‌سازی این سه مرحله از استقرار کشاورزی مورد تایید آمار استنباطی است. بنابراین می‌توان به این نتیجه تاکید داشت که فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار به درستی در حال انجام است و لازم است تغییراتی جزئی در مرحله ارائه گزارش و مستندسازی انجام شود. در ادامه برون‌دادها و خروجی‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی مورد بررسی قرار گرفته است.

شکل ۳-۷: امتیاز ارزیابی برای مراحل مختلف فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

شکل ۳-۸: امتیاز ارزیابی برای مراحل مختلف فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان غربی

هر آن‌چه که در طرح‌های توسعه پایدار از اهمیت بالایی برخوردار است و همواره مورد توجه مدیران و سیاست‌گذاران یک طرح قرار می‌گیرد تغییراتی است که در جامعه هدف ایجاد کرده‌اند. به عبارتی این انتظار وجود دارد که فعالیت طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی و به ویژه فعالیت‌های مربوط به استقرار کشاورزی پایدار منجر به خروجی‌ها و بروندهایی از جمله نشر تکنیک‌های مصرف بهینه آب در مزرعه در جامعه هدف، به کارگیری فعالیت‌های آموزش داده شده توسط کشاورزان، ترغیب سایر کشاورزان به مشارکت در طرح و استفاده از نوآوری‌های مطرح شده،

اعتمادسازی بین مردم محلی و دستگاه‌های دولتی در راستای حفاظت از محیط‌زیست، کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف، بهبود تولیدات کشاورزی و کاهش فشار بر منابع آب و خاک است. این نتایج به همراه مقادیر میانگین و انحراف معیار آن‌ها در جدول ۳-۱۱ ارائه شده است. بر اساس مقادیر میانگین مشخص می‌شود که دو گویه «اعتمادسازی بین اهالی روستا و کنشگران سازمانی در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست» و «بهبود تولید کشاورزی گروه هدف» بیشترین امتیاز را کسب کرده‌اند و دو گویه «کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاهای هدف» و «کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف» کمترین امتیاز ارزیابی را از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی دریافت کرده‌اند.

جدول ۳-۱۱: برون‌دادها و نتایج حاصل از استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه استقرار کشاورزی پایدار	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
01	پذیرش تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب از سوی اکثریت کشاورزان مشارکت‌کننده	۱۴	۶/۹۳	۲/۰۱
02	به کارگیری فعالیت‌های آموزش‌داده شده برای اکثریت گروه کشاورزان مرجع در پروژه	۱۴	۶/۶۴	۱/۷۸
03	ترغیب سایر کشاورزان (به غیر از کشاورزان مشارکت‌کننده در پروژه) جهت استفاده از تکنیک‌های آموزش داده شده برای کشاورزان مرجع	۱۴	۶/۲۱	۱/۸۸
04	کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاهای هدف	۱۳	۵/۹۲	۲/۱۷
05	اعتمادسازی بین اهالی روستا و کنشگران سازمانی در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست	۱۴	۷/۰۷	۲/۰۵
06	بهبود تولید کشاورزی گروه هدف	۱۴	۷/۴۳	۱/۲۸
07	کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف	۱۴	۵/۵۰	۲/۲۴

در ادامه برای ارزیابی این موضوع که آیا پاسخگویان درباره خروجی‌ها و نتایج‌ها مربوط به استقرار کشاورزی پایدار اجماع‌نظر دارند یا خیر، از آزمون دو جمله‌ای استفاده شد و یافته‌های در جدول ۳-۱۲ ارائه شد. شایان ذکر است که مشارکت‌کنندگان در این ارزیابی در دو گویه «اعتمادسازی بین اهالی روستا و کنشگران سازمانی در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست» و «بهبود تولید کشاورزی گروه هدف» تقریباً متفق‌الرأی هستند. یعنی مطلعان کلیدی بر این باور هستند که فعالیت‌های مربوط به استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی سبب ارتقاء اعتماد و سرمایه اجتماعی بین جامعه محلی و دستگاه‌های مجری و همچنین

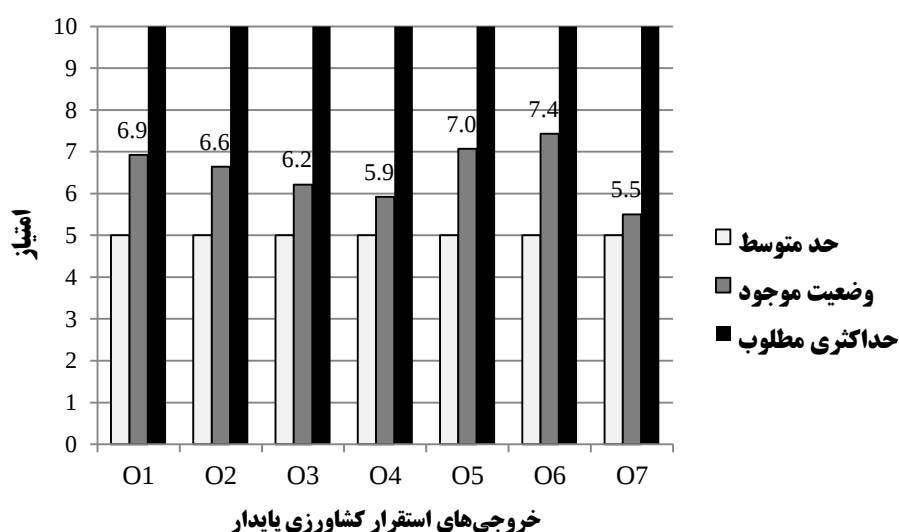
بهبود تولید کشاورزی گروه هدف شده است. اما در رابطه با سایر خروجی‌ها و نتایج مربوط به استقرار کشاورزی پایدار اجماع نظر وجود ندارد و دو گروه متفاوت در رابطه با آن فکر می‌کنند. این اختلاف نظر در رابطه با خروجی‌ها و نتایج استقرار کشاورزی بازتاب‌کننده این موضوع است که نمی‌تواند درباره وقوع برخی از خروجی‌ها و نتایج مربوط به استقرار کشاورزی پایدار با قطعیت سخن گفت.

جدول ۳-۱۲: نتایج آزمون دوجمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره نتایج و خروجی‌های استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه استقرار کشاورزی پایدار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی داری (Sig.) *
O1	پذیرش تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب از سوی اکثریت کشاورزان مشارکت‌کننده	موافق اثرگذاری	۱۱	۰/۷۹	۰/۰۵۷
		مخالف اثرگذاری	۳	۰/۲۱	
O2	به کارگیری فعالیت‌های آموزش داده شده برای اکثریت گروه کشاورزان مرجع در پروژه	موافق اثرگذاری	۱۰	۰/۷۱	۰/۱۸۰
		مخالف اثرگذاری	۴	۰/۲۹	
O3	ترغیب سایر کشاورزان (به غیر از کشاورزان مشارکت‌کننده در پروژه) جهت استفاده از تکنیک‌های آموزش داده شده برای کشاورزان مرجع	موافق اثرگذاری	۹	۰/۶۴	۰/۴۲۴
		مخالف اثرگذاری	۵	۰/۳۶	
O4	کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاهای هدف	موافق اثرگذاری	۵	۰/۳۸	۰/۵۸۱
		مخالف اثرگذاری	۸	۰/۶۲	
O5	اعتمادسازی بین اهالی روستا و کنشگران سازمانی در امر حفاظت و احیای محیط زیست	موافق اثرگذاری	۱۲	۰/۸۶	۰/۰۱۳
		مخالف اثرگذاری	۲	۰/۱۴	
O6	بهبود تولید کشاورزی گروه هدف	موافق اثرگذاری	۱۳	۰/۹۳	۰/۰۰۲
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۰۷	
O7	کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف	موافق اثرگذاری	۶	۰/۴۳	۰/۷۹۱
		مخالف اثرگذاری	۸	۰/۵۷	

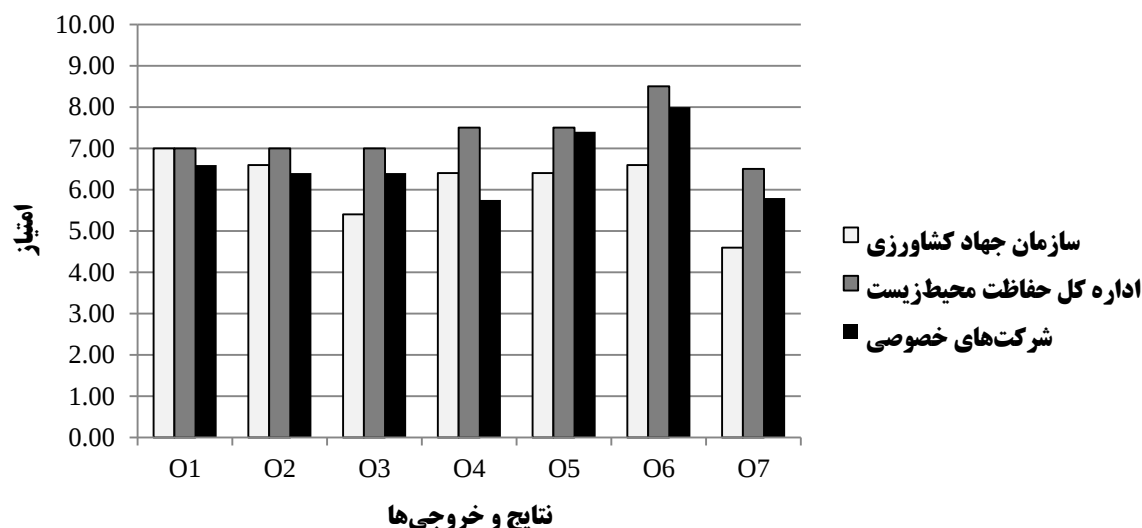
علی‌رغم عدم معنی داری برخی از خروجی‌های مربوط به استقرار کشاورزی پایدار، باید بیان داشت که مطلعان کلیدی که مخالف اثرگذاری و مشاهده برون داده‌های حاصل از استقرار کشاورزی پایدار هستند امتیازی کمتری از حد متوسط (کمتر از امتیاز ۵) به برون داد مورد نظر داده‌اند و میانگین دیدگاه موافقان و مخالفان مربوط به هر کدام از برون داده‌ها و یا خروجی‌ها می‌تواند یک تصویر متعادل تر از واقعیت پروژه حاضر ارائه دهد. به این منظور، در با استفاده از شکل ۳-۹، مقادیر میانگین مربوط به هر کدام از خروجی‌های

استقرار کشاورزی پایدار در مقایسه با حد متوسط و حداکثری مطلوب ارائه شده است تا مقایسه وضعیت موجود از خروجی‌های استقرار کشاورزی پایدار راحت‌تر باشد.

شکل ۳-۹: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی

همان‌گونه که در قسمت مربوط به ویژگی‌های دموگرافیک اشاره شد، پاسخگویان مطالعه حاضر از سه نهاد درگیر پروژه یعنی سازمان جهاد کشاورزی، اداره کل حفاظت محیط‌زیست و شرکت‌های خصوصی انتخاب شدند. به منظور آشکارسازی سطح تفاوت دیدگاه‌ها در رابطه با نتایج و خروجی‌های مربوط به استقرار کشاورزی پایدار از شکل ۳-۱۰ استفاده شد. نکته قابل توجه این است که اداره کل حفاظت محیط‌زیست در اغلب موارد مربوط به نتایج و خروجی‌ها استقرار کشاورزی امتیاز بالاتر را انتخاب کرده است. همچنین در رابطه با خروجی O7 که اشاره به «کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف» دارد بیشترین اختلاف‌نظر بین سازمان جهاد کشاورزی و اداره کل حفاظت از محیط‌زیست مشاهده شده است.

شکل ۳-۱۰: امتیاز ارزیابی برای نتایج و خروجی‌های استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان غربی

۳-۲-۳ ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی

معیشت سازگار یکی از راهبردهای اساسی در راستای سازگاری و تاب‌آوری کشاورزان با استرس محیط‌زیستی از جمله کم‌آبی است. این مفروضه مطرح است که کشاورزان با عدم تنوع معیشت مجبور به بهره‌برداری بیشتر از منابع آب و خاک می‌شوند و این امر سبب می‌شود که فقر نظام اجتماعی به فقر بیشتر منابع منجر شود. بنابراین با توسعه معیشت‌های مکمل و یا سازگار می‌توان یک تنوع معیشت در جامعه روستایی ایجاد کرد و از این جهت فشار بر منابع را کاهش داد. در این راستا بخشی از فعالیت‌های طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی مربوط به توسعه اقداماتی است که موجب تنوع معیشت از جامعه روستایی می‌شوند و در قالب معیشت سازگار مطرح شده‌اند. مشخصات دموگرافیک مربوط به مطلعان کلیدی که در این بخش مشارکت داشته‌اند در جدول ۳-۱۳ ارائه شده است.

در رابطه با وابستگی سازمانی پاسخگویان باید بیان داشت که مطلعان کلیدی از چهار گروه مختلف انتخاب شدند (جهاد کشاورزی استان (۲ نفر)، اداره کل حفاظت محیط‌زیست (۳ نفر)، شرکت‌های خصوصی (۴ نفر) و انجمن حمایت از حیات وحش کانی برازان (۱ نفر)). در رابطه با جایگاه سازمانی باید بیان داشت که ۳ نفر رئیس اداره (ترویج و محیط‌زیست)، ۳ نفر مدیر عامل شرکت‌های خصوصی و ۴ کارشناس است. در رابطه با تحصیلات نیز باید ذکر کرد ۵ کارشناسی، ۴ کارشناسی ارشد و ۱ دکتری در ارزیابی معیشت سازگار مشارکت داشته‌اند. سن مشارکت‌کنندگان در ارزیابی معیشت سازگار بین ۳۲ سال تا ۵۵ سال است که

بیشتر آن به رده سنی ۳۶ سال تا ۴۵ سال تعلق دارند. همچنین دامنه سابقه کاری آن‌ها بین ۷ سال تا ۲۷ سال است که بیشترین آن‌ها کمتر از ۱۰ سال سابقه کاری دارند (جدول ۳-۱۳).

جدول ۳-۱۳: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده معیشت سازگار در استان آذربایجان

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
<u>سازمان</u>		
سازمان جهاد کشاورزی	۲	۲۰
اداره کل حفاظت محیط‌زیست	۳	۳۰
شرکت‌های خصوصی	۴	۴۰
انجمن حمایت از حیات وحش کانی برازان (NGO)	۱	۱۰
<u>جایگاه سازمانی</u>		
رئیس اداره (ترویج یا محیط‌زیست)	۳	۳۰
مدیر عامل شرکت‌های خصوصی	۳	۳۰
کارشناس	۴	۴۰
<u>تحصیلات</u>		
کارشناسی	۵	۵۰
کارشناسی ارشد	۴	۴۰
دکتری	۱	۱۰
<u>سن (۳۲-۵۵)</u>		
کمتر از ۳۵	۲	۲۰
بین ۳۶ تا ۴۵	۷	۷۰
بیشتر از ۴۶	۱	۱۰
<u>سابقه کاری (۷-۲۷)</u>		
زیر ۱۰ سال	۵	۵۰
بین ۱۱ تا ۲۰	۳	۳۰
بین ۲۱ تا ۳۰	۲	۲۰

پیاده‌سازی معیشت سازگار شامل یک سری از اقدامات پیوسته است که در راستای نشر و توسعه مشاغل مکمل در روستا انجام می‌شود. فرآیند پیاده‌سازی آن در قالب ۹ اقدام در جدول ۳-۱۴ ارائه شده است. در جدول ۳-۴ میانگین و انحراف معیار مربوط به اقدامات ارائه شده است.

در گام نخست لازم است که معیشت‌های درآمدزای شناسایی و قابلیت ترویج آن‌ها مشخص گردد. سپس شرایط محیطی معیشت کنونی و معیشت‌های پیشنهادی مورد ارزیابی قرار گرفته و سپس با برگزاری دوره‌های آموزشی با رویکرد مشارکتی مقدمات لازم برای آشنایی و پذیرش معیشت‌های مکمل توسط گروه

هدف فراهم می‌شود. بیشتر اقدامات مربوط به فرآیند برگزاری این فعالیت از طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی از حد قابل قبولی برخوردار است، تنها در اقدام «فراهم آوردن زمینه‌های تأمین عوامل تولید گزینه‌های درآمدزای منتخب» مقدار میانگین کمتر از سایر اقدامات است که نیازمند توجه است (جدول ۳-۱۴).

جدول ۳-۱۴: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مراحل پیاده‌سازی معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی

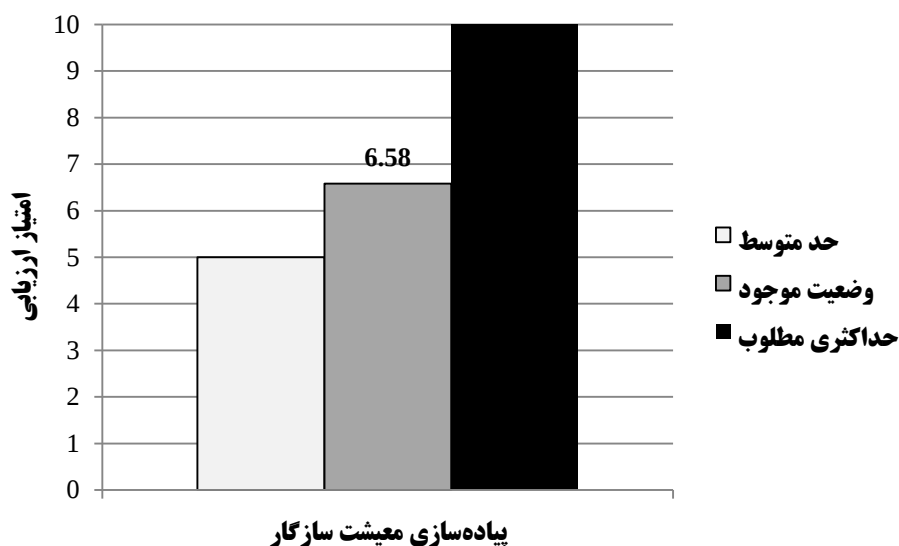
کد	اقدامات پیاده‌سازی معیشت سازگار	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
A1	شناسایی معیشت‌های درآمدزای موجود که داری پتانسیل است	۱۰	۷/۳۰	۲/۱۱
A2	ارزیابی قابلیت ترویج معیشت‌های درآمدزا	۱۰	۷/۲۰	۱/۸۷
A3	ارزیابی محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی معیشت‌های کنونی	۱۰	۶/۷۰	۲/۰۵
A4	ارزیابی محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی معیشت‌های پیشنهادی	۱۰	۶/۵۰	۱/۹۵
A5	برگزاری دوره های آموزشی برای ایجاد مهارت‌های لازم	۱۰	۶/۶۰	۲/۵۰
A6	برگزاری کارگاه‌های مشارکتی برای به اشتراک گذاری مهارت‌ها	۱۰	۶/۷۰	۲/۷۵
A7	فراهم آوردن زمینه‌های تأمین عوامل تولید گزینه‌های درآمدزای منتخب	۱۰	۵/۳۰	۲/۲۱
A8	ایجاد کارگروه‌های محلی برای هر گزینه‌ی معیشتی	۱۰	۶/۹۰	۲/۴۲
A9	برگزاری گردهم‌آیی‌های کارگروه‌ها برای به اشتراک‌گذاری مهارت‌ها	۱۰	۶/۰۰	۲/۳۰

پس از ارائه میانگین و انحراف معیار مربوط به اقدامات فرآیند پیاده‌سازی معیشت سازگار، جهت بررسی دیدگاه مطلعان کلیدی به منظور شناخت سطح اجماع نظر آن‌ها از آزمون دو جمله‌ای استفاده شد که نتایج آن در جدول ۳-۱۵ ارائه شده است. در صورت معنی‌دار بودن آزمون می‌تواند این یافته را مطرح کرد که مطلعان کلیدی بر یک جهت‌گیری مشخص (موافق پیاده‌سازی موفق طرح و یا مخالف آن) تمرکز دارند و در صورت عدم معنی‌داری این آزمون، می‌توان بیان داشت که مطلعان کلیدی در اقدام موردنظر هم رای نیستند و این می‌تواند به ویژگی‌های مطلعان کلیدی و یا اقدامات مورد نظر برمی‌گردد. طبق جدول ۳-۱۵، دو اقدام «ارزیابی قابلیت ترویج معیشت‌های درآمدزا» و «ایجاد کارگروه‌های محلی برای هر گزینه‌ی معیشتی» از لحاظ آزمون دو جمله‌ای مورد تایید بیشتر مطلعان کلیدی است و نشان از مطلوبیت این دو اقدام در شرایط میدانی است.

جدول ۳-۱۵: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مراحل پیاده‌سازی معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی

کد	اقدامات پیاده‌سازی معیشت سازگار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
A1	شناسایی معیشت‌های درآمدزای موجود که دارای پتانسیل است	موافق	۸	۰/۸۰	۰/۱۰۹
		مخالف	۲	۰/۲۰	
A2	ارزیابی قابلیت ترویج معیشت‌های درآمدزا	موافق	۹	۰/۹۰	۰/۰۲۱
		مخالف	۱	۰/۱۰	
A3	ارزیابی محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی معیشت‌های کنونی	موافق	۶	۰/۶۰	۰/۷۵۴
		مخالف	۴	۰/۴۰	
A4	ارزیابی محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی معیشت‌های پیشنهادی	موافق	۷	۰/۷۰	۰/۳۴۴
		مخالف	۳	۰/۳۰	
A5	برگزاری دوره‌های آموزشی برای ایجاد مهارت‌های لازم	موافق	۸	۰/۸۰	۰/۱۰۹
		مخالف	۲	۰/۲۰	
A6	برگزاری کارگاه‌های مشارکتی برای به اشتراک گذاری مهارت‌ها	موافق	۷	۰/۷۰	۰/۳۴۴
		مخالف	۳	۰/۳۰	
A7	فراهم آوردن زمینه‌های تأمین عوامل تولید گزینه‌های درآمدزای منتخب فراهم‌آورنده زمینه‌های تأمین عوامل تولید گزینه‌های درآمدزای منتخب	موافق	۶	۰/۶۰	۰/۷۵۴
		مخالف	۴	۰/۴۰	
A8	ایجاد کارگروه‌های محلی برای هر گزینه‌ی معیشتی	موافق	۹	۰/۹۰	۰/۰۲۱
		مخالف	۱	۰/۱۰	
A9	برگزاری گردهم‌آیی‌های کارگروه‌ها برای به اشتراک گذاری مهارت‌ها	موافق	۸	۰/۸۰	۰/۱۰۹
		مخالف	۲	۰/۲۰	

در شکل ۳-۱۱ مقدار میانگین ارزیابی فرآیند پیاده‌سازی معیشت سازگار در مقایسه با حد متوسط و حداکثری مطلوب نشان داده شد. این شکل نشان می‌دهد که سطح مطلوبیت پیاده‌سازی اقدامات بالاتر از متوسط ارزیابی شده است. همچنین در شکل ۳-۱۲ ارزیابی این اقدامات از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی سازمانی مختلف مورد مطالعه قرار گرفت. یافته‌های این بخش نشان داد که مطلعان کلیدی در سازمان جهاد کشاورزی امتیاز کمتری به سطح مطلوبیت پیاده‌سازی اقدامات معیشت سازگار در نظر گرفته‌اند و مطلعان کلیدی اداره کل حفاظت محیط‌زیست و شرکت‌های خصوصی دیدگاه نزدیکی در ارزیابی این مهم دارند.

شکل ۳-۱۱: امتیاز ارزیابی برای فرآیند پیاده سازی معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی

شکل ۳-۱۲: امتیاز ارزیابی برای فرآیند پیاده سازی معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی های سازمانی مختلف در استان آذربایجان غربی

در ادامه خروجی ها و نتایج مربوط به معیشت سازگار مورد ارزیابی قرار گرفت. در جدول ۳-۱۶ میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به خروجی ها و پیامدها ارائه شده است.

آنچه که به عنوان خروجی و نتایج معیشت سازگار در نظر گرفته شده است شامل ایجاد معیشت های مکمل، اطمینان از پایداری معیشت ایجاد شده، بازاریابی محصولات تولید شده، کاهش فشار به منابع آب،

همکاری بین اهالی روستا در راستای حفاظت از محیط زیست، بهبود کیفیت زندگی کشاورزان گروه هدف، توسعه مشاغل مکمل و کاهش نابرابری اقتصادی بین جوامع روستایی است. مقادیر میانگین و انحراف معیار در جدول ۳-۱۶ نشان می دهد که در اکثریت موارد حد متوسط انتخاب شده است و در رابطه با دو گویه یعنی «اطمینان از عرضه، فروش و سودآوری محصولات گزینه معیشتی ترویج شده (بازاریابی محصول تولید شده)» و «توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است» این مقدار کمتر از حد متوسط است. در واقع با وجود این که تاکید بر مطلوبیت خروجی ها و نتایج بین مطلعان کلیدی وجود ندارد، این امر آشکار است که فعالیت معیشت سازگار کمترین اثر را در کاهش نابرابری اقتصادی در جامعه هدف داشته است.

جدول ۳-۱۶: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به خروجی ها و نتایج معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس توسعه معیشت سازگار	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
01	به وجود آمدن حداقل یک فعالیت معیشتی با نیاز آبی کم در نمونه های اجرایی	۱۰	۶/۸۰	۳/۲۵
02	اطمینان از پایداری معیشت ایجاد شده در هر روستای منتخب	۱۰	۵/۹۰	۳/۳۴
03	اطمینان از عرضه، فروش و سودآوری محصولات گزینه معیشتی ترویج شده (بازاریابی محصول تولید شده)	۱۰	۴/۸۰	۳/۲۲
04	معیشت های ایجاد شده تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است	۱۰	۵/۶۰	۲/۸۳
05	معیشت های ایجاد شده تا چه اندازه باعث ارتقاء همکاری بین اهالی روستا و مشارکت در امر حفاظت و احیای محیط زیست شده است	۱۰	۵/۸۰	۲/۳۹
06	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب بهبود کیفیت زندگی کشاورزان گروه هدف شده است	۱۰	۵/۲۰	۲/۷۴
07	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب توسعه مشاغل مکمل در روستاهای هدف شده است	۱۰	۵/۲۰	۲/۶۵
08	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است	۹	۴/۸۹	۲/۷۵

به منظور ارزیابی بررسی سطح هم رای بودن مطلعان کلیدی در رابطه با سطح اثرگذاری معیشت سازگار بر خروجی ها و نتایج مورد نظر از آزمون دو جمله ای استفاده شد و نتایج در جدول ۳-۱۷ نشان داد. طبق جدول ۳-۱۷ هیچ کدام از نتایج مربوط به معیشت سازگار مورد اجماع نظر قرار ندارد و به عبارتی دیگر

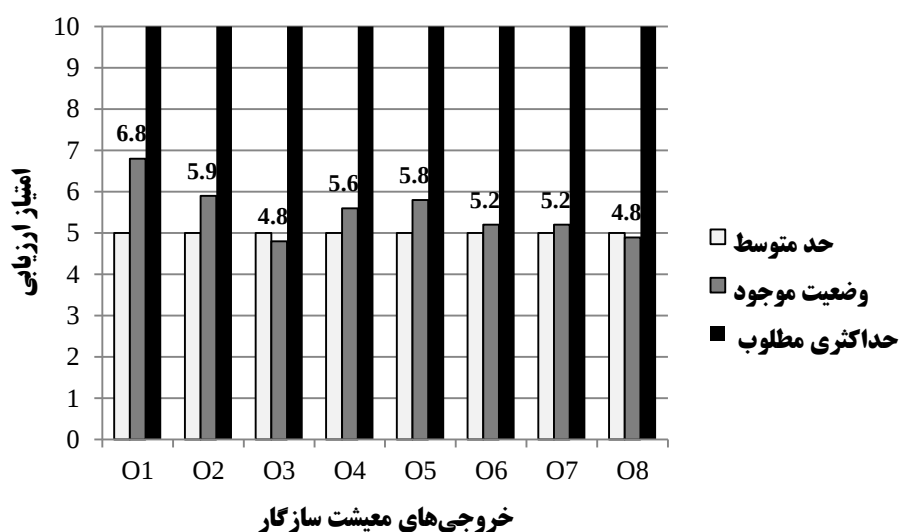
مطالعان کلیدی بر سر این موضوع که معیشت سازگار سبب ایجاد خروجی‌های مورد نظر شده یا خیر اختلاف نظر دارند.

جدول ۳-۱۷: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار (آذربایجان غربی)

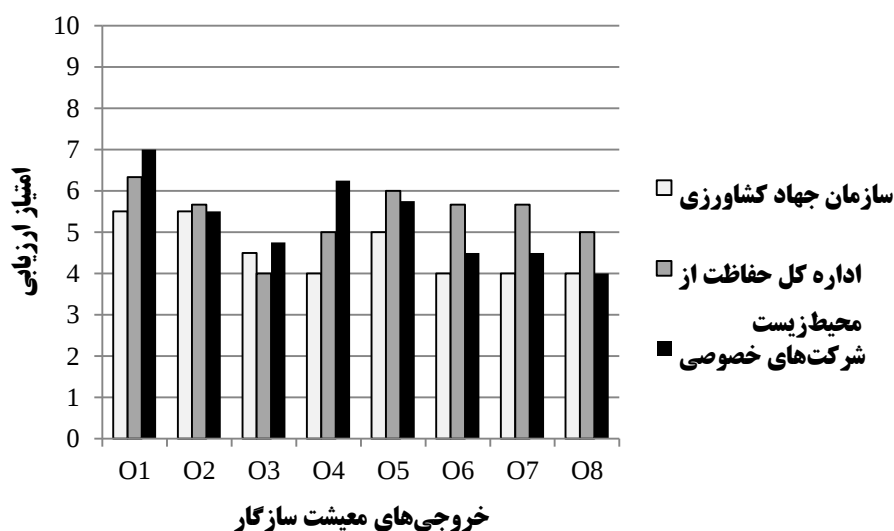
کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه معیشت سازگار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده‌شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
O1	به وجود آمدن حداقل یک فعالیت معیشتی با نیاز آبی کم در نمونه‌های اجرایی	موافق اثرگذاری	۷	۰/۷۰	۰/۳۴۴
		مخالف اثرگذاری	۳	۰/۳۰	
O2	اطمینان از پایداری معیشت ایجاد شده در هر روستای منتخب	موافق اثرگذاری	۵	۰/۵۰	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۵	۰/۵۰	
O3	اطمینان از عرضه، فروش و سودآوری محصولات گزینه معیشتی ترویج شده (بازاریابی محصول تولید شده)	موافق اثرگذاری	۵	۰/۵۰	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۵	۰/۵۰	
O4	معیشت‌های ایجاد شده تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است	موافق اثرگذاری	۵	۰/۵۰	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۵	۰/۵۰	
O5	معیشت‌های ایجاد شده تا چه اندازه باعث ارتقاء همکاری بین اهالی روستا و مشارکت در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست شده است	موافق اثرگذاری	۵	۰/۵۰	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۵	۰/۵۰	
O6	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب بهبود کیفیت زندگی کشاورزان گروه هدف شده است	موافق اثرگذاری	۵	۰/۵۰	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۵	۰/۵۰	
O7	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب توسعه مشاغل مکمل در روستاهای هدف شده است	موافق اثرگذاری	۶	۰/۶۰	۰/۷۵۴
		مخالف اثرگذاری	۴	۰/۴۰	
O8	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است	موافق اثرگذاری	۵	۰/۵۶	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۴	۰/۴۴	

شکل ۳-۱۳ میانگین خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار در مقایسه با حد متوسط و حداکثری مطلوب را نشان می‌دهد که یادآور نکته فوق است که خروجی‌ها و نتایج در وضعیت کنونی فاصله زیادی با وضعیت مطلوب دارد. همچنین در شکل ۳-۱۴ دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف مورد توجه

قرار گرفته است. نتایج حاکی از آن است سازمان جهاد کشاورزی در اکثر موارد وضعیت کنونی را پایین‌تر از اداره کل حفاظت محیط‌زیست و شرکت‌های خصوصی برآورد کرده است (شکل ۳-۱۴).

شکل ۳-۱۳: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی

شکل ۳-۱۴: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان غربی

۳-۲-۴ ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی

صندوق خُرد زنان روستایی یکی از سازوکارهای مالی برای توانمندسازی زنان روستایی است. این مفروضه مطرح است که با توانمندسازی زنان روستایی امکان بهبود وضعیت اقتصادی خانوار روستایی بیشتر شده و از این جهت فشار بر منابع پایه برای تولیدات بیشتر کمتر خواهد شد. صندوق خُرد زنان روستایی با پیاده‌سازی یک منبع مالی خُرد در روستا این امکان را برای زنان روستایی فراهم می‌سازد تا جهت راه‌اندازی کسب و کارهای خانگی و کوچک دسترسی به تسهیلات لازم را داشته باشند. مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده صندوق خُرد زنان روستایی در جدول ۳-۱۸ ارائه شده است. مشارکت‌کنندگان ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی از سازمان جهاد کشاورزی (۲ نفر)، اداره کل حفاظت محیط‌زیست (۳ نفر)، شرکت‌های خصوصی (۳ نفر) و انجمن حمایت از حیات وحش کانی برازان (۱ نفر) است. جایگاه سازمانی ۴ نفر از پاسخگویان کارشناس و سایر آن‌های مدیر اداره (ترویج و یا محیط زیست) (۳) و مدیر عامل شرکت‌های خصوصی (۲) است. تحصیلات بیشتر پاسخگویان کارشناسی (۵ نفر) و دامنه سنی آن‌ها بین ۳۱ سال تا ۵۵ سال است. سابقه کاری آن‌ها نیز دارای دامنه بین ۵ سال تا ۳۰ سال است که حدود ۴۴ درصد از پاسخگویان زیر ۱۰ سال سابقه کاری داشته‌اند. در ادامه، فرآیند و خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی مورد ارزیابی قرار گرفت.

جدول ۳-۱۸: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
<u>سازمان</u>		
سازمان جهاد کشاورزی	۲	۲۲/۲
اداره کل حفاظت محیط‌زیست	۳	۳۳/۳
شرکت‌های خصوصی	۳	۳۳/۳
انجمن حمایت از حیات وحش کانی برازان (NGO)	۱	۱۱/۱
<u>جایگاه سازمانی</u>		
رئیس اداره (ترویج یا محیط‌زیست)	۳	۳۳/۳
مدیر عامل شرکت‌های خصوصی	۲	۲۲/۲
کارشناس	۴	۴۴/۴
<u>تحصیلات</u>		
کارشناسی	۵	۵۵/۵
کارشناسی ارشد	۳	۳۳/۳
دکتری	۱	۱۱/۱
<u>سن (۳۱-۵۵)</u>		
کمتر از ۳۵	۳	۳۳/۳

بین ۳۶ تا ۴۵	۵	۵۵/۵
بیشتر از ۴۶	۱	۱۱/۱
سابقه کاری (۳۰-۵)		
زیر ۱۰ سال	۴	۴۴/۴
بین ۱۱ تا ۲۰	۳	۳۳/۳
بین ۲۱ تا ۳۰	۲	۲۲/۲

فرآیند پیاده‌سازی صندوق خُرد زنان روستایی شامل سه مرحله امکان‌سنجی، تشکیل صندوق و مدیریت سازوکارهای مالی صندوق است که در این جا به تفکیک مورد ارزیابی قرار گرفته شدند. امکان‌سنجی صندوق خُرد زنان روستایی شامل اقداماتی است که همراه با مقادیر میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی در جدول ۳-۱۹ ارائه شده است. مقادیر میانگین نشان می‌دهد که در مرحله امکان‌سنجی صندوق‌های خُرد زنان روستایی، شناسایی زنان روستایی داوطلب تشکیل صندوق به درستی انجام می‌شود و سایر اقدامات در ارزیابی امتیازی بالاتر از حد متوسط دریافت کرده‌اند.

جدول ۳-۱۹: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی برای اقدامات مرحله امکان‌سنجی تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی

کد	اقدامات مربوط به امکان‌سنجی تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف‌معیار
A1	گردآوری اطلاعات اجتماعی و اقتصادی زنان روستایی	۹	۶/۶۷	۲/۵۰
A2	برهم نهادن و تطبیق مشارکتی اطلاعات به دست آمده با اطلاعات، شناخت و تحلیل شرایط محیطی و توجیه ضرورت تشکیل صندوق با روشن کردن جایگاه زنان در پیشبرد هدف‌های کشاورزی پایدار	۹	۶/۲۲	۲/۵۸
A3	شناسایی زنان روستایی داوطلب تشکیل صندوق	۹	۷/۸۹	۱/۸۳
A4	برگزاری نشست‌های متعدد توجیهی برای تشریح روند راه‌اندازی صندوق	۹	۷/۲۲	۳/۰۷
A5	بررسی مشارکتی عوامل موثر در تشکیل و پایداری صندوق و یافتن راه‌کارهای جمعی برای حفاظت از پایداری صندوق	۹	۶/۴۴	۲/۲۴

نتایج آزمون دو جمله‌ای برای اقدامات مربوطه به مرحله امکان‌سنجی در جدول ۳-۲۰ ارائه شده است. مقادیر سطح معنی‌داری نشان می‌دهد که تنها در رابطه با گویه «شناسایی زنان روستایی داوطلب تشکیل صندوق» اجماع‌نظر وجود دارد. به بیانی دیگر، مطلعان کلیدی در کارآمدی پیاده‌سازی مرحله امکان‌سنجی اختلاف‌نظر دارند و گروهی بر این باور هستند که این مراحل به مطلوبیت بالاتر از حد متوسط انجام می‌شود و گروه دیگر خلاف این موضوع فکر می‌کنند. این اختلاف‌نظر بیان‌گر این موضوع است که لازم است در

راستای بهبود مرحله امکان‌سنجی صندوق خُرد زنان روستایی به اقداماتی توجه شود که مقادیر معنی‌داری آزمون دوجمله‌ای در آن‌ها معنی‌دار نیست.

جدول ۳-۲۰: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله امکان‌سنجی صندوق‌های خُرد زنان روستایی (آذربایجان غربی)

کد	اقدامات مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی در استقرار کشاورزی پایدار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
A1	گردآوری اطلاعات اجتماعی و اقتصادی زنان روستایی	موافق	۲	۰/۲۲	۰/۱۸۰
		مخالف	۷	۰/۷۸	
A2	برهم نهادن و تطبیق مشارکتی اطلاعات به دست آمده با اطلاعات، شناخت و تحلیل شرایط محیطی و توجیه ضرورت تشکیل صندوق با روشن کردن جایگاه زنان در پیش‌برد هدف‌های کشاورزی پایدار	موافق	۳	۰/۳۳	۰/۵۰۸
		مخالف	۶	۰/۶۷	
A3	شناسایی زنان روستایی داوطلب تشکیل صندوق	موافق	۸	۰/۸۹	۰/۰۳۹
		مخالف	۱	۰/۱۱	
A4	برگزاری نشست‌های متعدد توجیهی برای تشریح روند راه‌اندازی صندوق	موافق	۷	۰/۷۸	۰/۱۸۰
		مخالف	۲	۰/۲۲	
A5	بررسی مشارکتی عوامل موثر در تشکیل و پایداری صندوق و یافتن راه‌کارهای جمعی برای حفاظت از پایداری صندوق	موافق	۷	۰/۷۸	۰/۱۸۰
		مخالف	۲	۰/۲۲	

تشکیل صندوق به عنوان دومین مرحله از فرآیند پیاده‌سازی صندوق خُرد زنان روستایی محسوب می‌شود. این مرحله شامل یک سری از اقدامات است که در جدول ۳-۲۱ ذکر شده‌اند. مقادیر میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی در جدول ۳-۲۱ بیان‌گر این ادعا است که فرآیند تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی به درستی در حال پیاده‌سازی است که در این میان با توجه به مقادیر میانگین جدول مذکور لازم است که به «نیازسنجی آموزشی برای اعضای صندوق در جهت فعال‌سازی و پایداری صندوق» و «کسب اطمینان از کارکرد اقتصادی صندوق در راستای بهره‌مندی خردمندان از منابع آبی به مدد به کارگیری روش‌های مشارکتی و تسهیل‌گری برای ایجاد انسجام گروهی میان اعضای صندوق» توجه بیشتری شود.

جدول ۳-۲۱: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی (آذربایجان غربی)

کد	اقدامات مربوط به مرحله تشکیل تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
B1	نام نویسی اعضای صندوق و گروه بندی اعضای صندوق بر اساس علاقه به نوع فعالیت اقتصادی	۹	۸/۱۱	۱/۵۳
B2	شناسایی مهارت ها، توانایی ها و تجربه های کاری مشارکت کنندگان و نهایتاً شناسایی بستر مشارکت در جامعه ی هدف	۹	۷/۱۱	۲/۵۲
B3	نیازسنجی آموزشی برای اعضای صندوق در جهت فعال سازی و پایدارسازی صندوق و رعایت اصول رویکرد زیست بومی مدیریت منابع طبیعی	۹	۶/۷۸	۲/۴۸
B4	برنامه ریزی برای برگزاری کارگاه های آموزشی لازم همراه با تهیه و تدوین جدول زمان بندی	۹	۷/۰۰	۲/۵۹
B5	کسب اطمینان از کارکرد اقتصادی صندوق در راستای بهره مندی خردمندان از منابع آبی به مدد به کارگیری روش های مشارکتی و تسهیل گری برای ایجاد انسجام گروهی میان اعضای صندوق	۹	۶/۳۳	۲/۲۳
B6	کمک به اعضای صندوق برای تهیه و تدوین مقررات و آیین نامه ی صندوق با مشورت با دفتر حفاظت از تالاب های ایران	۹	۷/۲۲	۲/۹۹

سپس با استفاده از آزمون دو جمله ای به مقایسه دیدگاه های موافق و مخالف در راستای کارآمدی هر کدام از اقدامات پرداخته شد و مقادیر این آماره در جدول ۳-۲۲ ارائه گردید. نتایج حاکی از آن است که تمام اقدامات مربوط به مرحله تشکیل صندوق به غیر از «کمک به اعضای صندوق برای تهیه و تدوین مقررات و آیین نامه ی صندوق با مشورت با دفتر حفاظت از تالاب های ایران»، با اطمینان آماری ۹۵ درصد با کارآمدی لازم انجام می شود. تنها بخش مورد اختلاف در مرحله تشکیل صندوق مربوط به تهیه و تدوین مقررات و آیین نامه های صندوق است که این مهم می تواند نقش کلیدی در قواعد تشکیل و بهره مندی از صندوق خُرد زنان روستایی ایجاد می کند.

جدول ۳-۲۲: نتایج آزمون دو جمله ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله تشکیل صندوق های خُرد زنان روستایی (آذربایجان غربی)

کد	اقدامات مرحله تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی داری (Sig.) *
B1	نام نویسی اعضای صندوق و گروه بندی اعضای صندوق بر اساس علاقه به نوع فعالیت اقتصادی	موافق	۸	۰/۸۹	۰/۰۳۹
		مخالف	۱	۰/۱۱	
B2	شناسایی مهارت ها، توانایی ها و تجربه های کاری مشارکت	موافق	۸	۰/۸۹	۰/۰۳۹

کد	اقدامات مرحله تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی داری (Sig.) *
	کنندگان و نهایتاً شناسایی بستر مشارکت در جامعه‌ی هدف	مخالف	۱	۰/۱۱	
B3	نیازسنجی آموزشی برای اعضای صندوق در جهت فعال- سازی و پایدارسازی صندوق و رعایت اصول رویکرد زیست‌بومی مدیریت منابع طبیعی	موافق	۸	۰/۸۹	۰/۰۳۹
		مخالف	۱	۰/۱۱	
B4	برنامه‌ریزی برای برگزاری کارگاه‌های آموزشی لازم همراه با تهیه و تدوین جدول زمان‌بندی	موافق	۸	۰/۸۹	۰/۰۳۹
		مخالف	۱	۰/۱۱	
B5	کسب اطمینان از کارکرد اقتصادی صندوق در راستای بهره‌مندی خردمندان از منابع آبی به مدد به کارگیری روش‌های مشارکتی و تسهیل‌گری برای ایجاد انسجام گروهی میان اعضای صندوق	موافق	۸	۰/۸۹	۰/۰۳۹
		مخالف	۱	۰/۱۱	
B6	کمک به اعضای صندوق برای تهیه و تدوین مقررات و آیین‌نامه‌ی صندوق با مشورت با دفتر حفاظت از تالاب- های ایران	موافق	۷	۰/۷۸	۰/۱۸۰
		مخالف	۲	۰/۲۲	

مدیریت و کنترل سازوکارها به عنوان سومین مرحله از پیاده‌سازی صندوق خُرد زنان روستایی محسوب می‌شود. این مرحله شامل مدیریت منابع مالی صندوق، وام‌دهی، بازپرداخت اقساط وام و مستندسازی و ارائه گزارشات است. در جدول ۳-۲۳ میانگین و انحراف‌معیار مربوط به امتیاز ارزیابی اقدامات مربوط به این مرحله از پیاده‌سازی صندوق خُرد زنان روستایی ارائه شده است.

جدول ۳-۲۳: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله مدیریت و کنترل سازوکارهای مالی صندوق خُرد زنان روستایی (آذربایجان غربی)

کد	اقدامات مربوط به مرحله مدیریت و کنترل سازوکارهای صندوق خُرد زنان روستایی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف‌معیار
C1	کمک به تجهیز پس‌انداز صندوق	۹	۷/۰۰	۲/۹۱
C2	فراهم آوردن زمینه‌ی ایجاد یک حساب پس‌انداز کوتاه مدت مشترک بانکی برای نگهداری موجودی صندوق و یا هر سازوکار مطلوب دیگر	۹	۷/۶۷	۲/۲۳
C3	برگزاری نشست‌های مشترک با دست‌اندرکاران و حامیان بالقوه‌ی صندوق‌های خرد اعتباری در سطح استان و شهرستان (اعم از ارگان‌های دولتی و غیردولتی و بخش خصوصی) برای جلب پشتیبانی آن‌ها از صندوق	۹	۵/۲۲	۲/۸۶
C4	پایش نخستین دور وام‌دهی و ارزیابی از عملکرد گروهی صندوق همراه	۹	۵/۷۵	۲/۳۱

کد	اقدامات مربوط به مرحله مدیریت و کنترل سازوکارهای صندوق خُرد زنان روستایی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
	با استخراج نقطه‌های قوت و ضعف کار و گزارش‌دهی آن به دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران			
C5	گزارش‌های مالی ماهانه از عملکرد صندوق به دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران	۹	۶/۰۰	۱/۱۵
C6	مستندسازی از کلیه مراحل و اقدامات پروژه بر اساس مدل ارسالی از طرف کارفرما در قالب گزارش‌های ماهانه و سالانه	۹	۷/۸۹	۱/۴۵

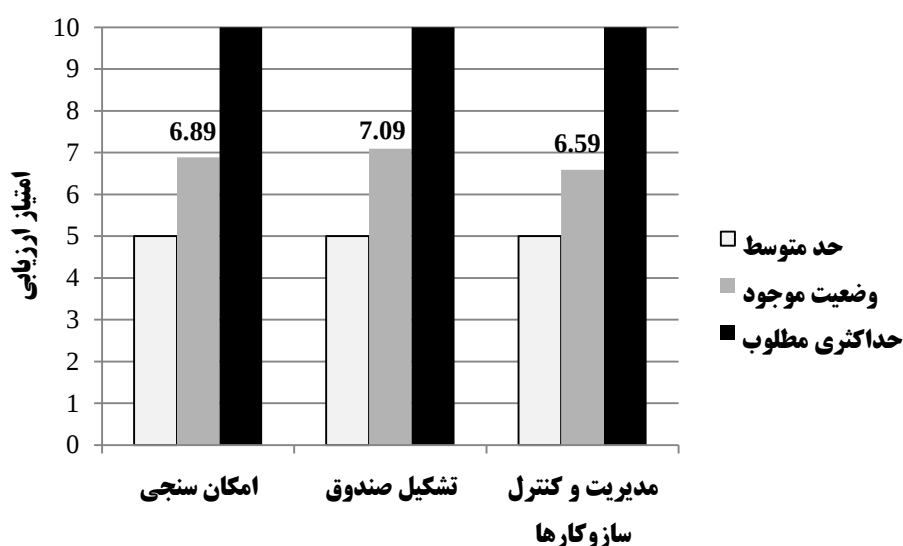
یافته‌های مربوط به آزمون دو جمله‌ای برای اقدامات مرحله مدیریت و کنترل سازوکارها در جدول ۳-۲۴ ارائه شده است. نتایج آزمون دو جمله‌ای نشان می‌دهد که بیشتر اقدامات مربوط به این مرحله از پیاده‌سازی صندوق خُرد زنان روستایی نیازمند بهبود و اصلاح است. این مرحله از پیاده‌سازی صندوق خُرد زنان از اهمیت بالایی برخوردار است، زیرا اجرای کارآمد اقدامات مطرح شده در جدول ۳-۲۴ است نشان‌دهنده پویایی فعالیت‌های صندوق خُرد زنان روستایی است. یافته این بخش نشان می‌دهد که به بهبود این مرحله از فرآیند پیاده‌سازی صندوق خُرد زنان روستایی توجه بیشتری شود.

جدول ۳-۲۴: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله تشکیل صندوق‌های خُرد زنان روستایی (آذربایجان غربی)

کد	اقدامات مرحله مدیریت و کنترل سازوکارها	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده‌شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
C1	کمک به تجهیز پس‌انداز صندوق	موافق	۷	۰/۷۸	۰/۱۸۰
		مخالف	۲	۰/۲۲	
C2	فراهم آوردن زمینه‌ی ایجاد یک حساب پس‌انداز کوتاه مدت مشترک بانکی برای نگهداری موجودی صندوق و یا هر سازوکار مطلوب دیگر	موافق	۷	۰/۷۸	۰/۱۸۰
		مخالف	۲	۰/۲۲	
C3	برگزاری نشست‌های مشترک با دست‌اندرکاران و حامیان بالقوه‌ی صندوق‌های خرد اعتباری در سطح استان و شهرستان (اعم از ارگانهای دولتی و غیردولتی و بخش خصوصی) برای جلب پشتیبانی آنها از صندوق	موافق	۴	۰/۴۴	۱/۰۰۰
		مخالف	۵	۰/۵۶	
C4	پایش نخستین دور وام‌دهی و ارزیابی از عملکرد گروهی صندوق همراه با استخراج نقطه‌های قوت و ضعف کار و گزارش‌دهی آن به دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران	موافق	۶	۰/۷۵	۰/۲۸۹
		مخالف	۲	۰/۲۵	
C5	گزارش‌های مالی ماهانه از عملکرد صندوق به دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران	موافق	۴	۰/۵۷	۱/۰۰۰
		مخالف	۳	۰/۴۳	

کد	اقدامات مرحله مدیریت و کنترل سازوکارها	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی داری (Sig.) *
C6	مستندسازی از کلیه مراحل و اقدامات پروژه بر اساس مدل ارسالی از طرف کارفرما در قالب گزارش های ماهانه و سالانه	موافق	۹	۱/۰۰	۰/۰۰۴
		مخالف	-		

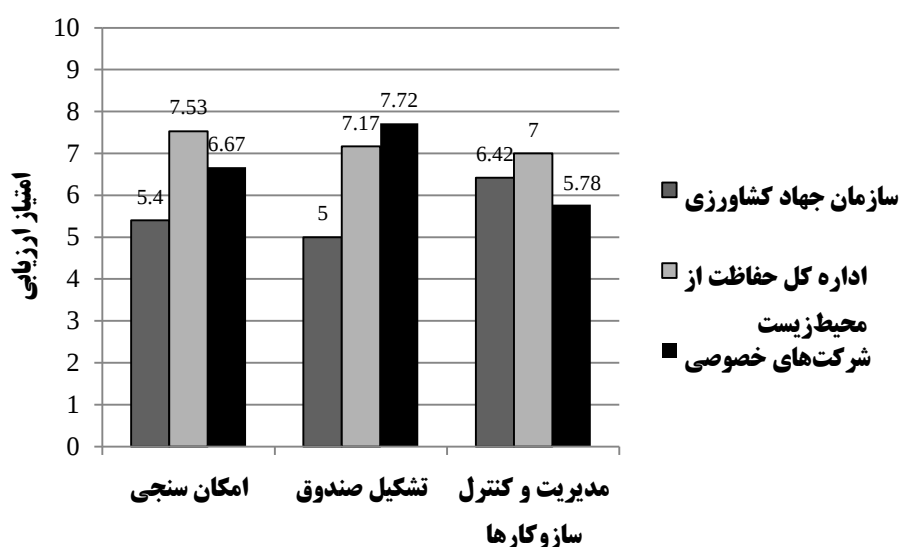
در شکل ۳-۱۵ میانگین امتیاز ارزیابی سه مرحله از فرآیند پیاده سازی صندوق خرد زنان روستایی ارائه شده است. نتایج این بخش همسو با آمار توصیفی و آزمون دوجمله تاکید بر این موضوع دارد که بر محله سوم بیش از سایر مراحل باید توجه کرد. این شکل نشان می دهد که وضعیت موجود هنوز ظرفیت بالایی برای توسعه دارد.

شکل ۳-۱۵: امتیاز ارزیابی برای مراحل صندوق خرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی

همچنین برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی سازمانی مختلف از شکل ۳-۱۶ استفاده شد و مشخص گردید در مراحل مختلف از پیاده سازی صندوق خرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی بین سه گروه از پاسخگویان تفاوت هایی وجود دارد. باید بیان داشت که در استان آذربایجان غربی اداره کل حفاظت محیط زیست بیشترین نقش را در پیاده سازی و توسعه صندوق خرد زنان روستایی دارد و از این جهت می توان امتیاز ارزیابی این نهاد را به طور ویژه مورد توجه قرار داد. سطح اختلاف بین امتیازی که اداره کل حفاظت محیط زیست به سه مرحله نسبت داده اند در یک دامنه مشخص است (مرحله امکان سنجی (۷/۵۳)، تشکیل صندوق (۷/۷۲) و مدیریت و کنترل سازوکارها (۷)) و این نشان می دهد مطلعان کلیدی

وابسته به این نهاد، پیاده‌سازی صندوق خُرد را با امتیاز بیشتری ارزیابی می‌کنند (شکل ۳-۱۴). نکته قابل ذکر این است که مطلعان کلیدی با وابستگی سازمانی مختلف امتیازی بالاتر از حد متوسط برای مراحل مختلف پیاده‌سازی صندوق خُرد ارائه داده‌اند که این مهم بر این موضوع تاکید دارد که عملکرد مجریان صندوق خُرد زنان روستایی برای پیاده‌سازی سه مرحله بالاتر از حد متوسط ارزیابی شده است.

شکل ۳-۱۶: امتیاز ارزیابی برای مراحل مختلف صندوق خُرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان غربی

صندوق خُرد زنان روستایی به عنوان یکی از طرح‌هایی که سبب تغییر در وضعیت دسترسی به منابع مالی برای زنان روستایی می‌شود به دنبال برون داده‌های است که در جدول ۳-۲۵ ارائه شده است. برپایه میانگین و انحراف معیار تمام گویه‌های پیش‌بینی شده برای خروجی‌ها و نتایج پیاده‌سازی صندوق خُرد زنان روستایی که در جدول ۳-۲۵ آورده شده است، باید بیان داشت که مطلعان کلیدی امتیازی نزدیک به حد متوسط را برای خروجی‌ها و نتایج انتخاب کرده‌اند. در این بین سه گویه «میزان درآمد و وضعیت زندگی زنان روستایی گروه هدف صندوق‌های خُرد به خاطر وجود صندوق بهبود یافته است»، «افزایش فرصت‌های کاهش نابرابری برای زنان روستایی» و «با توسعه صندوق‌های خُرد زنان روستایی و بهبود معیشت خانوار روستایی فشار به منابع آب و خاک کمتر شده است» کمترین امتیاز ارزیابی را کسب کرده است. این موضوع نشان می‌دهد شواهد عینی محدودی برای خروجی‌ها و نتایج از سوی مطلعان کلیدی مشاهده شده است.

جدول ۳-۲۵: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به خروجی‌ها و نتایج صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس صندوق خُرد زنان روستایی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
O1	توانمند شدن زنان روستایی گروه هدف برای خودگردانی مستقل صندوق‌های خُرد	۹	۶/۳۳	۲/۳۴
O2	پایداری و توسعه سرمایه‌گذاری در صندوق‌های خُرد زنان روستایی در گروه هدف	۹	۶/۰۰	۲/۱۷
O3	افزایش مشارکت در بین زنان روستایی در راستای بهبود معیشت خانوار روستایی	۹	۷/۴۴	۲/۸۷
O4	دسترسی سریع‌تر و آسان‌تر زنان روستایی به اعتبارات خُرد	۹	۶/۵۶	۲/۶۵
O5	میزان درآمد و وضعیت زندگی زنان روستایی گروه هدف صندوق‌های خُرد به خاطر وجود صندوق بهبود یافته است	۹	۵/۵۶	۲/۷۸
O6	افزایش فرصت‌های کاهش نابرابری برای زنان روستایی	۹	۵/۷۸	۲/۳۸
O7	با توسعه صندوق‌های خُرد زنان روستایی و بهبود معیشت خانوار روستایی فشار به منابع آب و خاک کمتر شده است	۹	۵/۷۸	۲/۹۹
O8	با توسعه صندوق خُرد زنان روستایی، افزایش اعتماد به نفس اعضاء و حضور فعال آنان در جامعه مشاهده شده است.	۹	۶/۸۹	۳/۴۱
O9	اعضای صندوق خُرد زنان روستایی، نگرش متفاوت‌تری نسبت به آینده و توسعه ظرفیت‌های خود پیدا کرده‌اند.	۹	۷/۰۰	۲/۹۵
O10	اعضای صندوق خُرد زنان روستایی آگاهی بیشتری نسبت به حفاظت از محیط‌زیست و منابع آب پیدا کرده‌اند.	۹	۷/۵۶	۲/۷۴

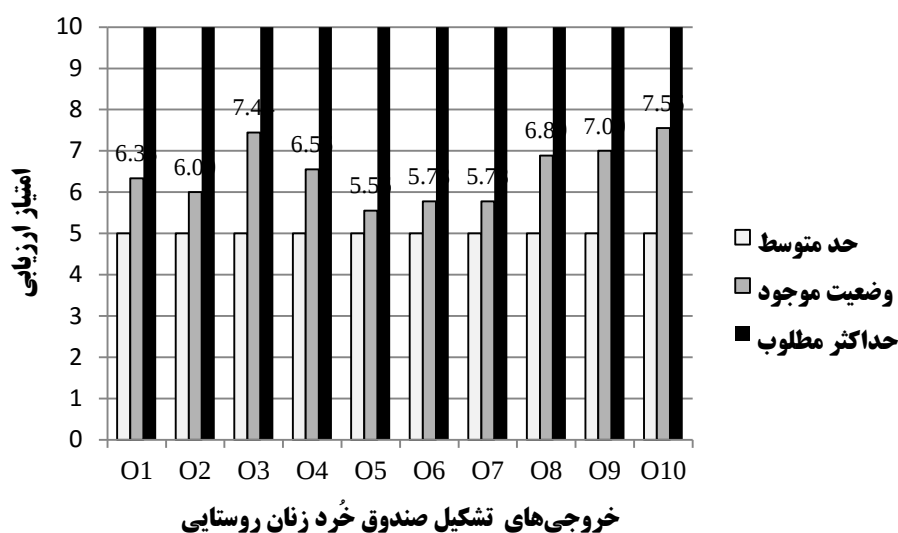
نتایج آزمون دو جمله‌ای برای خروجی‌ها و نتایج مربوط به صندوق خُرد زنان روستایی در جدول ۳-۶ ارائه شده است. این موضوع شایان ذکر است که تنها در یک گویه «اعضای صندوق خُرد زنان روستایی آگاهی بیشتری نسبت به حفاظت از محیط‌زیست و منابع آب پیدا کرده‌اند» اجماع نظر وجود دارد. یعنی مطلعان کلیدی تنها بر این موضوع هم رای هستند که اعضای صندوق آگاهی بیشتری در رابطه با حفاظت از منابع کسب کرده‌اند. همچنین در رابطه با گویه‌هایی مانند «پایداری و توسعه سرمایه‌گذاری در صندوق‌های خُرد زنان روستایی در گروه هدف»، «میزان درآمد و وضعیت زندگی زنان روستایی گروه هدف صندوق‌های خُرد به خاطر وجود صندوق بهبود یافته است» و «افزایش فرصت‌های کاهش نابرابری برای زنان روستایی» دو دیدگاه کاملاً متفاوت مشاهده شده است و شمارش موافقان و مخالفان اثرگذاری صندوق خُرد زنان روستایی تقریباً برابر است. این یافته به این معنا است که برای اثرگذاری و عدم اثرگذاری در این گویه‌ها تردید وجود دارد.

جدول ۳-۲۶: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره خروجی‌ها و نتایج صندوق‌های خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی

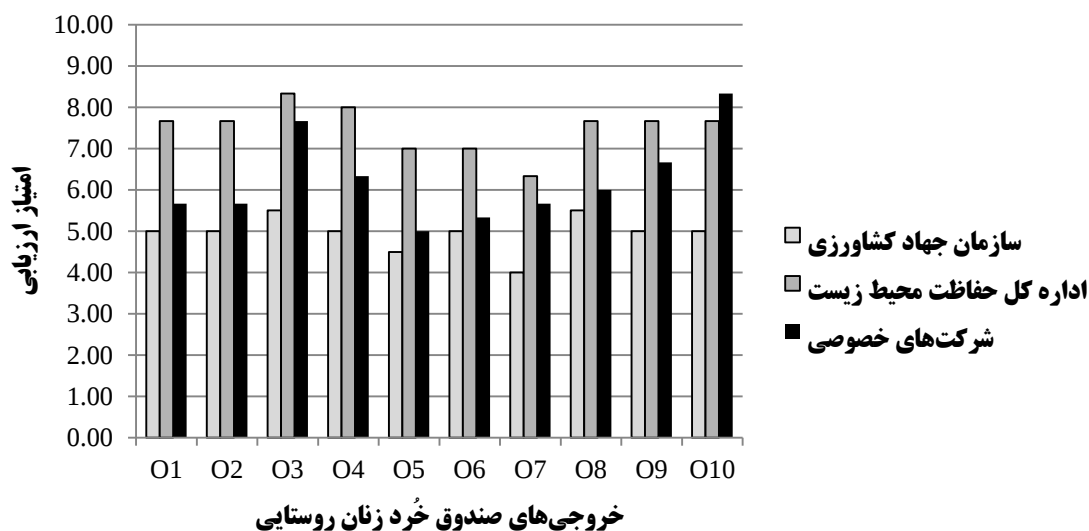
کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس صندوق خُرد زنان روستایی	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده‌شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
O1	توانمند شدن زنان روستایی گروه هدف برای خودگردانی مستقل صندوق‌های خُرد	موافق اثرگذاری	۷	۰/۷۸	۰/۱۸۰
		مخالف اثرگذاری	۲	۰/۲۲	
O2	پایداری و توسعه سرمایه‌گذاری در صندوق‌های خُرد زنان روستایی در گروه هدف	موافق اثرگذاری	۵	۰/۵۶	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۴	۰/۴۴	
O3	افزایش مشارکت در بین زنان روستایی در راستای بهبود معیشت خانوار روستایی	موافق اثرگذاری	۷	۰/۷۸	۰/۱۸۰
		مخالف اثرگذاری	۲	۰/۲۲	
O4	دسترسی سریع‌تر و آسان‌تر زنان روستایی به اعتبارات خُرد	موافق اثرگذاری	۶	۰/۶۷	۰/۵۰۸
		مخالف اثرگذاری	۳	۰/۳۳	
O5	میزان درآمد و وضعیت زندگی زنان روستایی گروه هدف صندوق‌های خُرد به خاطر وجود صندوق بهبود یافته است	موافق اثرگذاری	۵	۰/۵۶	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۴	۰/۴۴	
O6	افزایش فرصت‌های کاهش نابرابری برای زنان روستایی	موافق اثرگذاری	۵	۰/۵۶	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۴	۰/۴۴	
O7	با توسعه صندوق‌های خُرد زنان روستایی و بهبود معیشت خانوار روستایی فشار به منابع آب و خاک کمتر شده است	موافق اثرگذاری	۷	۰/۷۸	۰/۱۸۰
		مخالف اثرگذاری	۲	۰/۲۲	
O8	با توسعه صندوق خُرد زنان روستایی، افزایش اعتماد به نفس اعضا و حضور فعال آنان در جامعه مشاهده شده است.	موافق اثرگذاری	۶	۰/۶۷	۰/۵۰۸
		مخالف اثرگذاری	۳	۰/۳۳	
O9	اعضای صندوق خُرد زنان روستایی، نگرش متفاوت‌تری نسبت به آینده و توسعه ظرفیت‌های خود پیدا کرده‌اند.	موافق اثرگذاری	۶	۰/۶۷	۰/۵۰۸
		مخالف اثرگذاری	۳	۰/۳۳	
O10	اعضای صندوق خُرد زنان روستایی آگاهی بیشتری نسبت به حفاظت از محیط‌زیست و منابع آب پیدا کرده‌اند.	موافق اثرگذاری	۸	۰/۸۹	۰/۰۳۹
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۱	

برای درک بهتر از وضعیت موجود خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی از شکل ۳-۱۷ استفاده شد. در این شکل به خوبی مشخص شده است که خروجی کنونی صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی فاصله زیادی با وضعیت مطلوب دارد. همچنین در شکل ۳-۱۸ مقادیر میانگین خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی براساس وابستگی‌های سازمانی مختلف مطلعان کلیدی ارائه شده است. نتایج حاکی از آن است که اداره کل حفاظت محیط‌زیست در بیشتر خروجی‌ها امتیازی بیشتر از سایر گروه‌ها برآورد کرده

است. همچنین مطلعان کلیدی سازمان جهاد کشاورزی در مقایسه با شرکت‌های خصوصی و اداره کل حفاظت محیط‌زیست امتیاز کمتری برای خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی در نظر گرفته‌اند.

شکل ۳-۱۷: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی

شکل ۳-۱۸: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان غربی

توسعه مشارکتی فناوری (PTD) که گاهی به عنوان یک رهیافت ترویجی و گاهی به عنوان یک روش ترویجی در نظر گرفته می شود به دنبال توسعه فناوری در یک بستر مشارکتی است. توسعه مشارکتی فناوری بیش از آن که به یک روش آموزشی باشد یک چرخه مشارکتی در راستای یافتن و یا انطباق فناوری ها و نوآوری های بخش کشاورزی با شرایط محلی است. مشخصات دموگرافیک مطلعان کلیدی مشارکت کننده در ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری در جدول ۳-۲۷ ارائه شده است. این نکته شایان ذکر است که فراوانی افرادی که در این بخش ارزیابی مشارکت کرده اند کمتر از بخش های پیشین است که این موضوع از یک سو به سطح شناخت کم نسبت به توسعه مشارکتی فناوری در بین کنشگران و از سوی دیگر محدود بودن فعالیت های توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی است. در مجموع ۷ مطلع کلیدی در زمینه توسعه مشارکتی فناوری مشارکت داشته اند. فراوانی مشارکت کنندگان از سازمان جهاد کشاورزی، اداره کل حفاظت محیط زیست و شرکت های خصوصی به ترتیب برابر با ۳، ۲ و ۲ است (جدول ۳-۲۷). دو نفر از پاسخگویان رئیس اداره (ترویج و یا محیط زیست) و ۵ نفر از آن ها کارشناس بودند. از لحاظ تحصیلات باید بیان داشت که بیشتر پاسخگویان دارای مدرک کارشناسی و یا کارشناسی ارشد هستند. دامنه سنی پاسخگویان بین ۳۲ سال تا ۴۹ سال و سابقه کاری آن ها بین ۵ سال تا ۲۴ سال بود.

جدول ۳-۲۷: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
<u>سازمان</u>		
سازمان جهاد کشاورزی	۳	۴۲/۹
اداره کل حفاظت محیط زیست	۲	۲۸/۶
شرکت های خصوصی	۲	۲۸/۶
<u>جایگاه سازمانی</u>		
رئیس اداره (ترویج یا محیط زیست)	۲	۲۸/۶
کارشناس	۵	۷۱/۴
<u>تحصیلات</u>		
کارشناسی	۳	۴۲/۹
کارشناسی ارشد	۳	۴۲/۹
دکتری	۱	۱۴/۳
<u>سن (۳۲-۴۹)</u>		
کمتر از ۳۵	۱	۱۴/۳
بین ۳۶ تا ۴۵	۵	۷۱/۵
بیشتر از ۴۶	۱	۱۴/۳
<u>سابقه کاری (۵-۲۴)</u>		

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
زیر ۱۰ سال	۳	۴۲/۹
بین ۱۱ تا ۲۰	۲	۲۸/۶
بین ۲۱ تا ۳۰	۲	۲۸/۶

اقدامات توسعه مشارکتی فناوری در جدول ۳-۲۸ ارائه شده است، همچنین میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی این اقدامات در جدول مذکور ذکر شده است. بر مبنی بر هر آنچه که از میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی باید اشاره کرد که تمام اقدامات امتیازی بیشتر از حد متوسط دریافت کرده‌اند و این نشان می‌دهد که فرآیند پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری از دیدگاه مطلعان کلیدی تا حدودی قابل قبول است. اما به نظر می‌رسد که این فعالیت در سه بُعد «تشکیل تیم تحقیقاتی بین کشاورزان، تسهیل‌گران، محققان و مروجان جهت پیاده‌سازی PTD»، «توجه محققان به دانش مردم محلی همسو با دانش‌های دانشگاهی و علمی» و «تهیه برنامه عمل تحقیق مشارکتی بین محققان، کشاورزان و مروجان» ظرفیت بهبود را دارد.

جدول ۳-۲۸: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان غربی)

کد	اقدامات مربوط به توسعه مشارکتی فناوری (PTD)	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
A1	انتخاب مکان و گروه هدف برای اجرای PTD بر مبنای نیازها و فرصت‌های توسعه فناوری در راستای احیای دریاچه ارومیه	۷	۷/۴۳	۱/۹۸
A2	تشکیل تیم تحقیقاتی بین کشاورزان، تسهیل‌گران، محققان و مروجان جهت پیاده‌سازی PTD	۷	۶/۰۰	۲/۰۸
A3	شکل‌گیری مشارکت و اعتمادی لازم بین کشاورزان، تسهیل‌گران، محققان و مروجان در راستای تسهیم دانش به یکدیگر	۶	۷/۵۰	۱/۲۲
A4	توجه محققان به دانش مردم محلی همسو با دانش‌های دانشگاهی و علمی	۶	۶/۶۷	۱/۸۶
A5	تجزیه و تحلیل نظام‌های کشاورزی گروه هدف و توسعه فناوری بر مبنای نیاز گروه هدف و یا فرصت‌های پیشروی آن‌ها	۶	۷/۶۷	۱/۶۳
A6	ارائه مشارکتی فناوری و دانش اولیه برای توسعه مشارکتی	۶	۸/۱۷	۱/۴۷
A7	تهیه برنامه عمل تحقیق مشارکتی بین محققان، کشاورزان و مروجان	۶	۶/۸۳	۲/۰۴
A8	آزمایش مزرعه‌ای فناوری و دانش توسعه یافته	۷	۷/۵۷	۱/۹۰
A9	ارزشیابی مشارکتی فناوری و یا دانش به کار گرفته شده	۷	۷/۱۴	۱/۵۷
A10	ترویج فناوری و دانش به کار گرفته برای سایر کشاورزان	۶	۷/۵۰	۲/۰۷

یافته‌های مربوط به آزمون دو جمله‌ای اقدامات پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری در جدول ۳-۲۹ ارائه شده است. این نکته مشهود است که آزمون دو جمله‌ای برای بیشتر اقدامات ذکر شده فاقد ضریب معنی‌دار

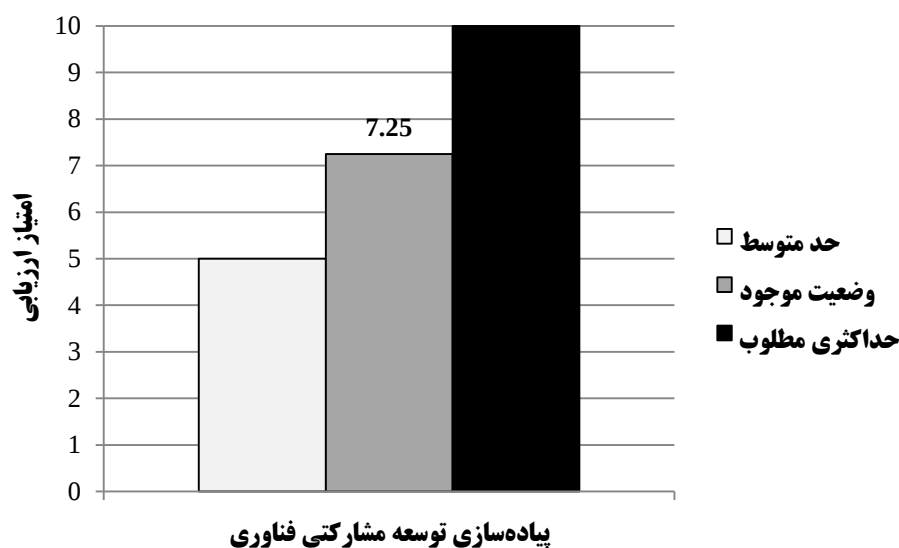
است و این به این معنا است که پاسخگویان در رابطه با مطلوبیت پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری اختلاف نظر دارند. البته این نکته شایان ذکر است که اقدامات ذکر شده در شرایط اجرایی کمی تعدیل شده و متناسب با شرایط محلی پیاده‌سازی می‌شود. برپایه هر آن چه از سوی مطلعان کلیدی دریافت شد، در توسعه مشارکتی فناوری یک مشکل شناسایی و سپس با یافتن راه‌حل‌های موجود، بهترین راه‌حل انتخاب و توسط کشاورز به کار رفته است.

جدول ۳-۲۹: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره خروجی‌ها و نتایج پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی

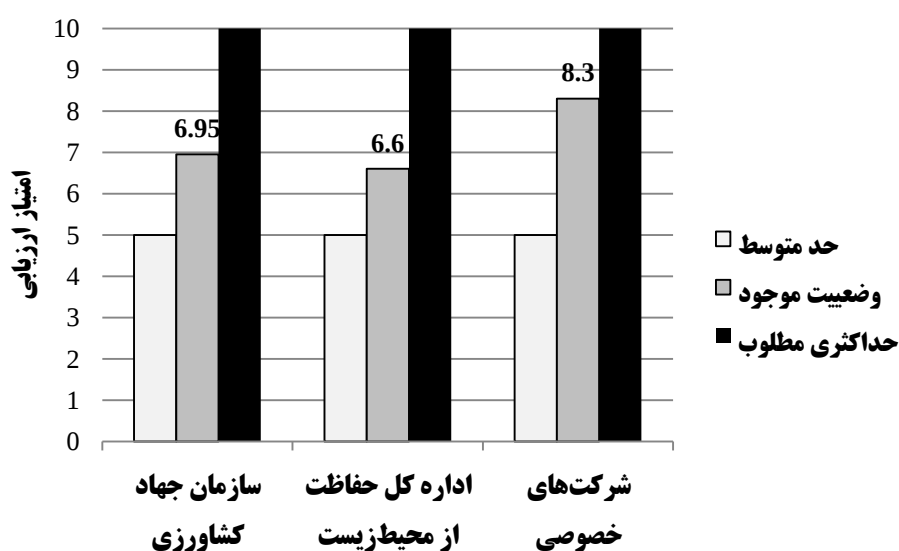
کد	اقدامات مربوط به پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
A1	انتخاب مکان و گروه هدف برای اجرای PTD بر مبنای نیازها و فرصت‌های توسعه فناوری در راستای احیای دریاچه ارومیه	موافق	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
		مخالف	۱	۰/۱۴	
A2	تشکیل تیم تحقیقاتی بین کشاورزان، تسهیل‌گران، محققان، و مروجان جهت پیاده‌سازی PTD	موافق	۳	۰/۴۳	۱/۰۰۰
		مخالف	۴	۰/۵۷	
A3	شکل‌گیری مشارکت و اعتمادی لازم بین کشاورزان، تسهیل‌گران، محققان و مروجان در راستای تسهیم دانش به یکدیگر	موافق	۶	۱/۰۰	۰/۰۳۱
		مخالف	-	-	
A4	توجه محققان به دانش مردم محلی همسو با دانش‌های دانشگاهی و علمی	موافق	۴	۰/۶۷	۰/۶۸۸
		مخالف	۲	۰/۳۳	
A5	تجزیه و تحلیل نظام‌های کشاورزی گروه هدف و توسعه فناوری بر مبنای نیاز گروه هدف و یا فرصت‌های پیشروی آن‌ها	موافق	۶	۱/۰۰	۰/۰۳۱
		مخالف	-	-	
A6	ارائه مشارکتی فناوری و دانش اولیه برای توسعه مشارکتی	موافق	۶	۱/۰۰	۰/۰۳۱
		مخالف	-	-	
A7	تهیه برنامه عمل تحقیق مشارکتی بین محققان، کشاورزان و مروجان	موافق	۵	۰/۸۳	۰/۲۱۹
		مخالف	۱	۰/۱۷	
A8	آزمایش مزرعه‌ای فناوری و دانش توسعه یافته	موافق	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
		مخالف	۱	۰/۱۴	
A9	ارزشیابی مشارکتی فناوری و یا دانش به کار گرفته شده	موافق	۵	۰/۷۱	۰/۴۵۳
		مخالف	۲	۰/۲۹	
A10	ترویج فناوری و دانش به کار گرفته برای سایر کشاورزان ترویج فناوری و دانش به کار گرفته برای سایر کشاورزان	موافق	۵	۰/۸۳	۰/۲۱۹
		مخالف	۱	۰/۱۷	

به منظور شناخت بهتر از وضعیت موجود پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی از شکل ۳-۱۹ استفاده شد. وضعیت موجود پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری بالاتر از حد متوسط است ولی به دلیل اختلاف نظری که در بین مطلوبیت پیاده‌سازی وجود دارد (جدول ۳-۲۹)، در بیشتر موارد نیازمند

توجه و تمرکز بیشتر است تا شواهد آن برای کنشگران اصلی ملموس تر گردد. همچنین جهت یک شناخت کلی از تفاوت بین دیدگاه‌های مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف از شکل ۳-۲۰ استفاده شد. شواهد حاکی از آن است که شرکت‌های خصوصی امتیازی ارزیابی بالاتری برای مطلوبیت پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری برخوردار هستند و اداره کل حفاظت محیط‌زیست امتیاز به نسبت کمتری برای این مهم در نظر گرفته است.

شکل ۳-۱۹: امتیاز ارزیابی برای پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی

شکل ۳-۲۰: امتیاز ارزیابی برای پیاده‌سازی توسعه فناوری کشاورزی از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان غربی

آن چه که به عنوان خروجی و یا نتایج از توسعه مشارکتی فناوری انتظار می‌رود شامل «افزایش توسعه مشارکت و اعتمادسازی در جوامع محلی»، «ابداع و نشر نوآوری و فناوری متناسب با شرایط محلی»، «بهبود بهره‌وری از منابع» و «بهبود وضعیت اقتصادی جامعه هدف» است که در قالب گویه‌های مختلف در جدول ۳-۳ ارائه شده است. جهت ارزیابی خروجی‌ها و نتایج مربوط به توسعه مشارکتی فناوری به محاسبه میانگین و انحراف معیار امتیاز پاسخگویان پرداخته شد و نتایج آن در جدول ۳-۳ ارائه گردید. آن چه که در این بستر قابل شناسایی است امتیاز بالاتر از حد متوسط برای هر کدام از نتایج است. تنها دو گویه «فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است» و «فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است» امتیازی کمتر از سایر گویه‌های مربوط به نتایج توسعه مشارکتی فناوری دریافت کرده‌اند.

جدول ۳-۳: نتایج حاصل از توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی

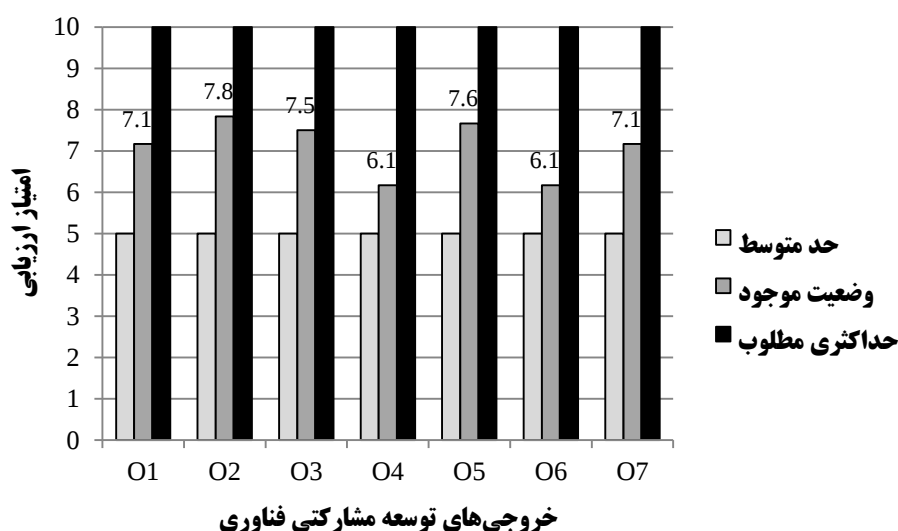
کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه توسعه مشارکتی فناوری (PTD)	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
O1	بین کشاورزان، تسهیل‌گران، کارشناسان و محققان به عنوان اعضای تیم PTD ارتباط و اعتماد لازم شکل گرفته است.	۶	۷/۱۷	۲/۷۱
O2	فناوری و یا دانش توسعه داده شده تا چه اندازه همسو با نیازها و فرصت‌های جامعه محلی بوده است.	۶	۷/۸۳	۱/۴۷
O3	فناوری و یا دانش توسعه داده شده تا چه اندازه سازگار با شرایط اقتصادی و اجتماعی کشاورزان بوده است.	۶	۷/۵۰	۱/۳۷
O4	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است.	۶	۶/۱۷	۲/۴۸
O5	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه سبب بهبود تولید کشاورزی گروه هدف شده است.	۶	۷/۶۷	۲/۵۸
O6	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است.	۶	۶/۱۷	۱/۹۴
O7	علاوه بر کشاورزان گروه هدف، سایر کشاورزان روستا تا چه اندازه متمایل به پذیرش فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD شده‌اند.	۶	۷/۱۷	۱/۹۴

جدول ۳-۳۱: نتایج آزمون دوجمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره نتایج و خروجی‌های توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان غربی)

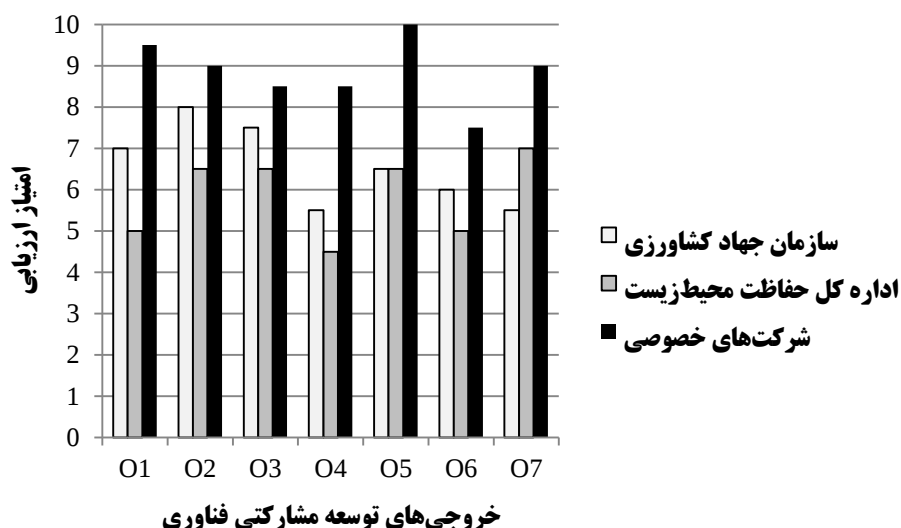
کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه توسعه مشارکتی فناوری	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی داری (Sig.) *
O1	بین کشاورزان، تسهیل‌گران، کارشناسان و محققان به عنوان اعضای تیم PTD ارتباط و اعتماد لازم شکل گرفته است.	موافق اثرگذاری	۴	۰/۶۷	۰/۶۸۸
		مخالف اثرگذاری	۲	۰/۳۳	
O2	فناوری و یا دانش توسعه داده شده تا چه اندازه همسو با نیازها و فرصت‌های جامعه محلی بوده است.	موافق اثرگذاری	۶	۱/۰۰	۰/۰۳۱
		مخالف اثرگذاری	-		
O3	فناوری و یا دانش توسعه داده شده تا چه اندازه سازگار با شرایط اقتصادی و اجتماعی کشاورزان بوده است.	موافق اثرگذاری	۵	۰/۸۳	۰/۲۱۹
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۷	
O4	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است.	موافق اثرگذاری	۳	۰/۵۰	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۳	۰/۵۰	
O5	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه سبب بهبود تولید کشاورزی گروه هدف شده است.	موافق اثرگذاری	۴	۰/۶۷	۰/۶۸۸
		مخالف اثرگذاری	۲	۰/۳۳	
O6	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است.	موافق اثرگذاری	۳	۰/۵۰	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۳	۰/۵۰	
O7	علاوه بر کشاورزان گروه هدف، سایر کشاورزان روستا تا چه اندازه متمایل به پذیرش فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD شده‌اند.	موافق اثرگذاری	۵	۰/۸۳	۰/۲۱۹
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۷	

در ادامه به منظور بررسی تفاوت دیدگاه‌ها در اثرگذاری و یا عدم اثرگذاری از آزمون دو جمله‌ای استفاده شد. نتایج حاکی از آن است که در بیشتر موارد اختلاف نظر مشهودی بین پاسخگویان وجود دارد. در دو گویه «فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است» و «فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است» در نواحی قرار دارد که شمارش

موافقان و مخالفان اثرگذاری آن‌ها با یکدیگر برابر هستند. این تفاوت دیدگاه بیان‌گر این موضوع است که در رابطه با نتایج و خروجی‌های توسعه مشارکتی نمی‌توان با قطعیت بالایی اظهار نظر داشت و این امر می‌تواند ناشی از سال‌شمار شروع توسعه مشارکتی باشد. توسعه مشارکتی فناوری در مقایسه با سایر فعالیت‌های طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی دیرتر شروع به فعالیت داشته و از این‌رو شواهد عینی لازم برای آشکارسازی خروجی‌های آن کمتر مشاهده شده است. برای نشان دادن وضعیت موجود در مقایسه با حدکثری مطلوب و حد متوسط از شکل ۳-۲۱ استفاده شد. همچنین برای مقایسه دیدگاه‌های مختلف از شکل ۳-۲۲ استفاده شده است که نتایج نشان می‌دهد که مطلعان کلیدی با وابستگی سازمانی به شرکت‌های خصوصی امتیاز ارزیابی بالاتری در مقایسه با سایر مطلعان به خروجی‌های مربوط به توسعه مشارکتی در نظر گرفته‌اند.

شکل ۳-۲۱: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های توسعه مشارکتی فناوری از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی

شکل ۳-۲۲: امتیاز ارزیابی برای نتایج و خروجی های توسعه مشارکتی فناوری از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان غربی

۳-۲-۶ ارزیابی کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی

کشاورزی تلفیقی یکی از فعالیت های طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی که شباهت بیشتری با استقرار کشاورزی پایدار دارد و در محدوده کمتری در مقایسه با سایر فعالیت های طرح در حال پیاده سازی است. به همین دلیل هنوز شواهد عینی لازم برای درک کامل چگونگی پیاده سازی و چستی خروجی های این فعالیت در شرایط واقعی وجود ندارد. از این رو، تعداد پاسخگویان در ارزیابی کشاورزی تلفیقی در مقایسه با سایر فعالیت ها کمتر بود. از این رو، تنها با استفاده از آمار توصیفی به تشریح فرآیند پیاده سازی و خروجی های طرح پرداخته شد (در این بخش به دلیل محدودیت فراوانی پاسخگویان، از آزمون دو جمله ای و نمودار مقایسه ای مربوط به مطلعان با وابستگی سازمانی مختلف استفاده نشد). ویژگی های دموگرافیک پاسخگویان مربوط به کشاورزی تلفیقی در جدول ۳-۲۳ ارائه شد. مشارکت کننده همچنان از سه نهاد سازمان جهاد کشاورزی (۱ نفر)، اداره کل حفاظت از محیط زیست (۲ نفر) و شرکت های خصوصی (۱ نفر) است. یک نفر از آن ها رئیس اداره و ۳ نفر از آن ها کارشناس است. در رابطه با تحصیلات آن ها نیز ۲ نفر کارشناسی و ۲ نفر کارشناسی ارشد است. دامنه سنی پاسخگویان بین ۳۲ سال تا ۴۵ سال و دامنه سابقه کاری آن ها بین ۵ سال تا ۲۱ سال است.

جدول ۳-۲۲: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
<u>سازمان</u>		
سازمان جهاد کشاورزی	۱	۲۵
اداره کل حفاظت محیط زیست	۲	۵۰
شرکت های خصوصی	۱	۲۵
<u>جایگاه سازمانی</u>		
رئیس اداره (ترویج یا محیط زیست)	۱	۲۵
کارشناس	۳	۷۵
<u>تحصیلات</u>		
کارشناسی	۲	۵۰
کارشناسی ارشد	۲	۵۰
<u>سن (۳۲-۴۵)</u>		
کمتر از ۳۵	۱	۲۵
بین ۳۶ تا ۴۵	۳	۷۵
<u>سابقه کاری (۲۱-۵)</u>		
زیر ۱۰ سال	۲	۵۰
بین ۱۱ تا ۲۰	۱	۲۵
بین ۲۱ تا ۳۰	۱	۲۵

در رابطه با فرآیند پیاده سازی کشاورزی تلفیقی باید بیان داشت که دارای سه مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه ریزی مشارکتی، مرحله استقرار تکنیک های فنی در مزرعه و مرحله ارائه گزارش و مستندسازی است. میانگین و انحراف معیار مربوط به مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه ریزی مشارکتی در جدول ۳-۳۳ ارائه شده است. آمار توصیفی نشان می دهد که فرآیند ورود به جامعه محلی و برنامه ریزی مشارکتی در همان تعداد روستای محدود که در حال پیاده سازی است از حد بالاتر متوسط برخوردار است. البته این نکته شایان ذکر است که وجود انحراف معیار نسبتاً بالا برای بیشتر اقدامات در مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه ریزی مشارکتی نشان دهنده این موضوع است که چهار پاسخگو دارای دیدگاه ها متفاوتی نسبت به هر کدام از اقدامات هستند و در این زمینه احتمال خطا و جهت گیری در ارزیابی وجود دارد.

جدول ۳-۳: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه ریزی مشارکتی برای کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی

کد	اقدامات مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه ریزی مشارکتی برای کشاورزی تلفیقی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
A1	گردآوری اطلاعات پایه روستا با تایید مراکز جهاد کشاورزی	۴	۵/۷۵	۳/۹۴
A2	اعتماد سازی و ورود به جامعه محلی	۴	۸/۲۵	۱/۲۵
A3	ثبت نام از کشاورزان علاقمند و داوطلب برای مشارکت در اجرای پروژه	۴	۶/۵۰	۴/۵۰
A4	تدوین PDM با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی	۴	۶/۲۵	۲/۰۶
A5	برگزاری نمایشگاه تکنولوژی و انتقال تجربیات کشاورزی پایدار با مشارکت و حضور کشاورزان مرجع و سایر کشاورزان علاقه مند در روستا (یک مورد؛ با مشارکت کشاورزان و در زمان مناسب)	۴	۵/۷۵	۳/۸۶

میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی برای مرحله استقرار تکنیک های فنی در مزرعه در جدول ۳-۳۴ نشان داده شد. مقدار میانگین نشان می دهد که اقدامات مربوط به این مرحله در روستای محدود استان آذربایجان غربی با مطلوبیت قابل قبولی در حال انجام است، اما با توجه به مقدار انحراف معیار مشخص می گردد که سطح مطلوبیت سه اقدام «اسکن محیطی مزارع مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه»، «برگزاری کارگاه آموزشی مدرسه در مزرعه در زمان مناسب درباره محصولات مختلف» و «پایش میزان مصرف آب در مزارع و باغات در همکاری مشترک با تیم پایش بر اساس دستورالعمل گروه پایش» در این مرحله دارای ابهاماتی است و اظهار نظر درباره آنها دشوار است.

جدول ۳-۳۴: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله استقرار تکنیک های فنی در مزرعه برای کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی

کد	اقدامات مرحله استقرار تکنیک های فنی در مزرعه	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
B1	اسکن محیطی مزارع مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه	۴	۶/۲۵	۴/۳۴
B2	تدوین برنامه اقدام با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی برای هر یک از کشاورزان گروه مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه	۴	۶/۲۵	۱/۵۰
B3	شناخت مشارکتی الگوی کشت کنونی و شناسایی مشارکتی ظرفیت های کشاورزی چند محصولی	۴	۷/۲۵	۱/۷۰

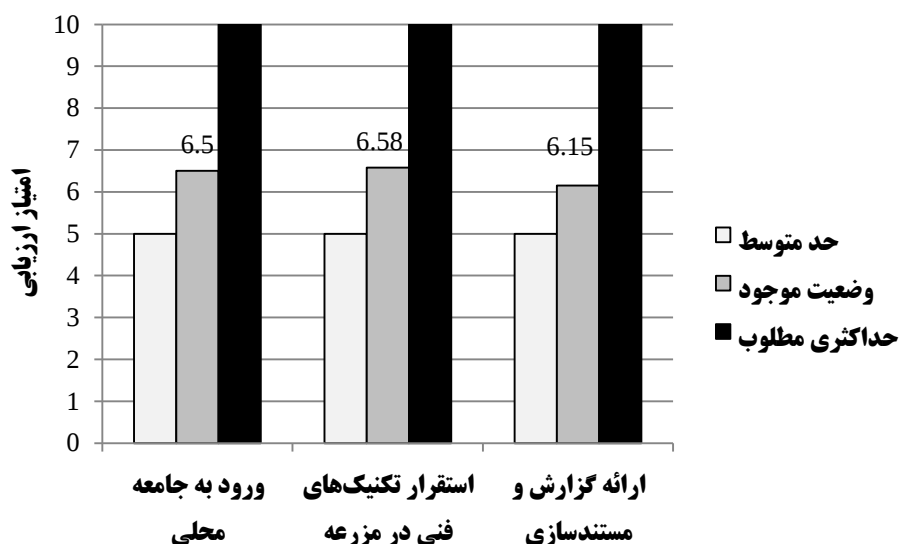
کد	اقدامات مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
B4	برگزاری کارگاه آموزشی مدرسه در مزرعه در زمان مناسب درباره محصولات مختلف	۴	۶/۰۰	۴/۰۸
B5	پایش میزان مصرف آب در مزارع و باغات در همکاری مشترک با تیم پایش بر اساس دستورالعمل گروه پایش	۴	۶/۷۵	۴/۵۷
B6	هماهنگی ارائه مشاوره فنی توسط کارشناسان موضوعی و متخصصین محلی به کشاورزان از طریق سازمان‌های جهاد کشاورزی	۴	۷/۰۰	۱/۴۱

سومین مرحله از کشاورزی تلفیقی مربوط به ارائه گزارش و مستندسازی برای کشاورزی تلفیقی است که مقادیر میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی آن در شکل ۳-۳۵ ارائه شد. یافته‌های این بخش نشان می‌دهد که گویه «تهیه نقشه مزارع و باغات کشاورزان مرجع و ارسال فایل GIS کل مزارع روستا به کارفرما» دارای کمترین امتیاز ارزیابی است. همچنین مقادیر بالای انحراف معیار برای سایر اقدامات مربوط به این مرحله بیان‌گر این موضوع است که پاسخگویان جهت‌گیری مشابهی در ارزیابی این مرحله ندارند. از این‌رو، یافته‌های این بخش صرفاً ماهیتی توصیفی دارد و نمی‌تواند با قاطعیت درباره اثربخشی آن اظهار نظر داشت.

جدول ۳-۳۵: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله ارائه گزارش و مستندسازی برای کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی

کد	اقدامات مرحله ارائه گزارش و مستندسازی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
C1	تهیه و نصب تابلوی معرفی پروژه در روستا (۱ مورد) و تابلوی اطلاعات مزارع و باغات کشاورزان گروه مرجع	۴	۶/۷۵	۴/۷۱
C2	تهیه نقشه مزارع و باغات کشاورزان مرجع و ارسال فایل GIS کل مزارع روستا به کارفرما	۴	۵/۷۵	۳/۸۶
C3	تکمیل و بروزرسانی هفتگی دفترچه ثبت اطلاعات مزرعه در طول فرایند اجرای پروژه	۴	۶/۰۰	۴/۰۸
C4	مستندسازی از کلیه مراحل و اقدامات پروژه در قالب گزارش‌های ماهانه بر اساس فرمت و قالب‌های ارسالی از طرف کارفرما	۴	۶/۰۰	۴/۰۸
C5	تهیه و ارسال گزارش نهایی (فایل الکترونیکی)	۴	۶/۲۵	۴/۱۹

در شکل ۳-۲۳ امتیاز ارزیابی برای هر سه مرحله به همراه حد متوسط و حداکثری مطلوب ارائه شده است. این نمودار نشان می‌دهد که وضعیت موجود فاصله زیادی با وضعیت مطلوب دارد و لازم است به اقدامات آن توجه بیشتری شود.

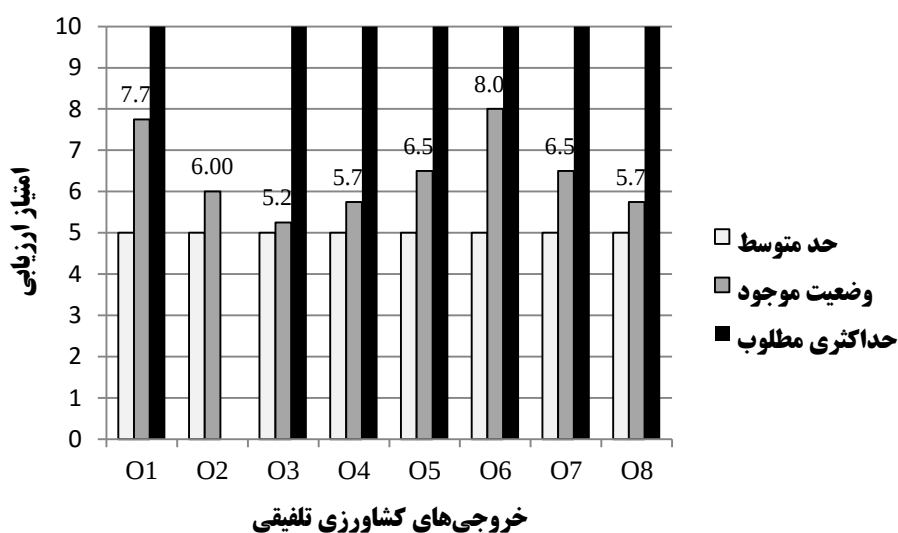
شکل ۳-۲۳: امتیاز ارزیابی برای فرآیند پیاده‌سازی کشاورزی تلفیقی از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی

در ادامه خروجی‌ها و نتایج مورد انتظار کشاورزی تلفیقی مورد ارزیابی قرار گرفت. گویه‌های مورد استفاده برای ارزیابی خروجی‌ها و نتایج کشاورزی تلفیقی، ابعاد مختلف از جمله حفاظت و بهبود بهره‌وری از منابع، بهبود کشاورزی، بهبود وضعیت اقتصادی و ظرفیت‌سازی کشاورزان را اندازه‌گیری می‌کنند. گویه‌های «بیشتر کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیتهای توسعه کشاورزی تلفیقی متمایل به پذیرش کشاورزی تلفیقی در مزرعه خود شدند» و «فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی تا چه اندازه باعث اعتمادسازی بین اهالی روستا و کنشگران سازمانی در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست شده است» دارای بیشترین میانگین امتیاز ارزیابی و کمترین انحراف معیار هستند. این موضوع بیان‌گر این موضوع است که وجود این خروجی‌ها برای مطلعان کلیدی مشهودتر از سایر گویه‌ها است و به نوعی می‌توان بیان داشت که فعالیت کشاورزی تلفیقی بیش از آن که سبب تغییراتی در سطح کشاورزی منطقه و یا بهبود بهره‌وری از منابع شود، موجب ایجاد لایه‌های نخست تغییر شده است. یعنی کشاورزان اعتماد و نگرش لازم برای ترغیب به مشارکت و پذیرش نوآوری‌های جدید در بخش کشاورزی را پیدا کرده‌اند. از این رو سرمایه‌گذاری بیشتر و وسیع‌تر می‌توانند مقدمات تغییرات طولانی مدت را ایجاد کند. در شکل ۳-۲۴ نمودار ستونی مربوط به هر کدام از خروجی‌ها ارائه شده است.

جدول ۳-۳۶: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به خروجی‌ها و نتایج کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه کشاورزی تلفیقی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
O1	بیشتر کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیتهای توسعه کشاورزی تلفیقی متمایل به پذیرش کشاورزی تلفیقی در مزرعه خود شدند	۴	۷/۷۵	۱/۲۵

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه کشاورزی تلفیقی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
O2	فعالیت‌های آموزش داده شده در گروه مرجع به وسیله تمام اعضای گروه مرجع به کار گرفته می‌شود.	۴	۶/۰۰	۴/۰۸
O3	در سایت‌های کشاورزی تلفیقی، علاوه بر کشاورزان گروه مرجع آموزشی، سایر کشاورزان ترغیب به استفاده از تکنیک‌های آموزش داده شده‌اند.	۴	۵/۲۵	۳/۵۹
O4	توسعه کشاورزی تلفیقی تا چه اندازه سبب تنوع تولید محصول در سایت‌های آموزشی شده است	۴	۵/۷۵	۲/۰۶
O5	فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است	۴	۶/۵۰	۲/۳۸
O6	فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی تا چه اندازه باعث اعتمادسازی بین اهالی روستا و کنشگران سازمانی در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست شده است	۴	۸/۰۰	۱/۶۳
O7	فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی تا چه اندازه سبب بهبود تولید کشاورزی گروه هدف شده است	۴	۶/۵۰	۲/۳۷
O8	فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است	۴	۵/۷۵	۲/۲۲

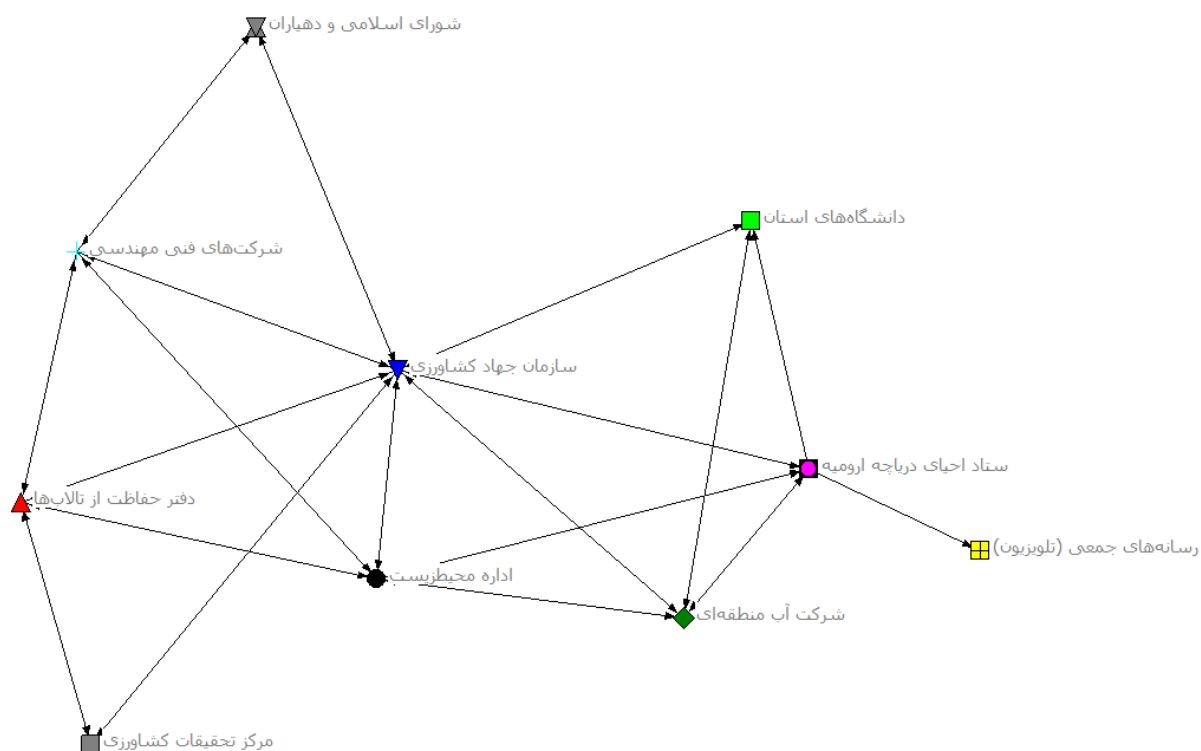

شکل ۳-۲۴: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌ها و نتایج کشاورزی تلفیقی از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان غربی

۷-۲-۳ تحلیل شبکه اجتماعی کنشگران در استان آذربایجان غربی

به منظور بررسی روابط شکل گرفته شده بین کنشگران درگیر احیای دریاچه ارومیه و استقرار کشاورزی پایدار به منظور پایدار سازی جوامع محلی از تحلیل شبکه اجتماعی^۱ استفاده شد. در تحلیل شبکه روابط بین کنشگران مورد ارزیابی قرار می گیرد و کنشگران اثرگذار، مهم و میانجی شناسایی می شود. این تکنیک سبب آشکار سازی ساختار شبکه اجتماعی می شود که این مهم برای ظرفیت سازی و توسعه فعالیت های مشارکتی از اهمیت بالایی برخوردار است. در شکل ۳-۲۵ شبکه برآورد شده از روابط کنشگران طرح در استان آذربایجان غربی ارائه شده است. شاخص چگالی یا Density برای ۰/۳۸ است. مقادیر این شاخص بین عدد صفر و یک است و هر چه به عدد یک نزدیک تر باشد، بیانگر مطلوبیت شکل گیری روابط است. در واقع با توجه به مقدار این شاخص می توان بیان داشت که روابط شکل گرفته بین کنشگران استانی ظرفیت توسعه را دارد و به عبارتی روابط کنونی قابلیت فعالیت های مشارکتی کامل بین بخشی را ندارد. در ادامه برای درک بهتر جایگاه کنشگران در ساختار شبکه اجتماعی شکل گرفته شده از سه شاخص درجه مرکزیت (Degree)، بینیت (Betweenness) و مرکزیت نزدیکی (Closeness) استفاده شد که نتایج آن برای شبکه اجتماعی کنشگران استان آذربایجان غربی در جدول ۳-۳۷ نشان داده شد.

¹ Social Network Analysis (SNA)

شکل ۳-۲۵: تحلیل شبکه اجتماعی کنشگران پروژه در استان آذربایجان غربی

براساس شاخص مرکزیت درجه که در جدول (۳-۳۷) ارائه شده است، سازمان جهاد کشاورزی بیشترین پیوند را با سایر کنشگران دارد. به بیانی دیگر، سازمان جهاد کشاورزی استان آذربایجان غربی بیشترین اثرگذاری را در استقرار کشاورزی پایدار دارد و به نظر می‌رسد سایر کنشگران به ویژه رسانه‌های ارتباط جمعی و شوراهای اسلامی و دهیاران در ساختار شبکه نقش حاشیه‌ای را دارند. برپایه شاخص بینیت نیز مشخص است که سازمان جهاد کشاورزی و ستاد احیای دریاچه ارومیه بیشترین میانجگری را در شبکه کنشگران دارند و در این بین دفتر حفاظت از تالاب‌ها در مقایسه با دو کنشگر سطح میانجگری کمتری دارد. این که دفتر حفاظت از تالاب‌ها در سطح استان آذربایجان غربی نیازمند توسعه ارتباطات است را باید به عنوان یک راهبرد ظرفیت‌سازی در سطح استان قلمداد کرد. البته شایان ذکر است که امر ارتباطات بین کنشگران یک جریان دوسویه است و لازم است که بین کنشگران اعتماد و همسویی در اهداف شکل گیرد تا با یک رویه مشارکتی اثرگذاری فعالیت‌ها افزایش یافته و به دنبال آن هم‌افزایی فعالیت‌ها در راستای احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست پدید آید. در رابطه با شاخص مرکزیت نزدیکی نیز باید بیان داشت که با افزایش این شاخص برای یک کنشگر، تمایل آن کنشگر برای خروج از شبکه اجتماعی شکل گرفته شده افزایش پیدا می‌کند. یافته‌های مربوط به شاخص مرکزیت نزدیکی در استان آذربایجان غربی نشان می‌دهد که رسانه‌های جمعی و شورای اسلامی و دهیاران بیشترین تمایل خروج از شبکه اجتماعی را دارند. دلایل خروج از شبکه می‌تواند به سطح منافع مشترک و اعتماد بین کنشگران بستگی داشته باشد. به نظر می‌رسد

که هنوز تفهیم لازم برای طرح منافع مشترک در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست بین این کنشگران شکل نگرفته است و یا این که این کنشگران منافع حاصل از این پروژه را سودمند ارزیابی نمی‌کنند. در رابطه با اعتماد بین کنشگران باید بیان داشت که اعتماد یک مقوله متکی به صداقت و حُسن نیت در رفتار است و برای بهبود آن لازم است که کنشگران اصلی در این امر تلاش کنند.

جدول ۳-۳۷: ویژگی‌های شبکه اجتماعی کنشگران پروژه در استان آذربایجان غربی

کنشگر	شاخص Degree	شاخص Betweenness	شاخص Closeness
دفتر حفاظت از تالاب‌ها	۴	۱	۱۵
سازمان جهاد کشاورزی	۸	۱۶/۳۳	۱۰
اداره محیط‌زیست	۵	۳	۱۳
مرکز تحقیقات کشاورزی	۲	۰	۱۷
ستاد احیای دریاچه ارومیه	۵	۸/۳۳	۱۳
شرکت آب منطقه‌ای	۴	۰/۳۳	۱۴
دانشگاه‌های استان	۳	۰	۱۵
شرکت‌های فنی مهندسی	۴	۱	۱۵
رسانه‌های جمعی (تلویزیون)	۱	۰	۲۱
شورای اسلامی و دهیاران	۲	۰	۱۷

در ادامه این فصل، ارزیابی اجتماعی-اقتصادی طرح در استان آذربایجان شرقی ارائه شده است.

۳-۳ ارزیابی اجتماعی-اقتصادی طرح در استان آذربایجان شرقی

در این بخش، به ارزیابی فعالیت‌ها در استان آذربایجان شرقی پرداخته می‌شود. هر کدام از پرسشنامه‌های مربوط به ابعاد مختلف به فعالیت‌ها پروژه به تفکیک شرح داده شد.

۳-۳-۱ ارزیابی زمینه و دروندادهای طرح در استان آذربایجان شرقی

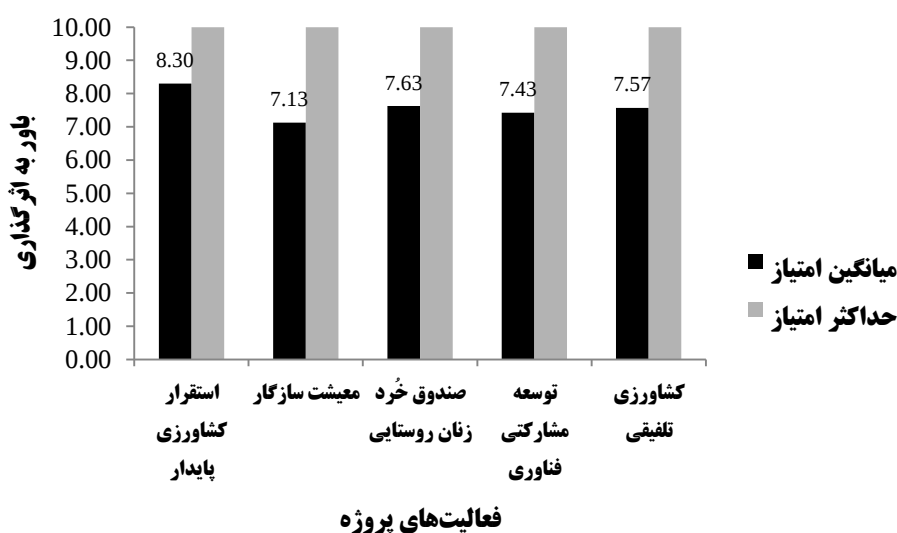
به سیاق هر آن چه که در رابطه با ارزیابی فعالیت‌های برای آذربایجان غربی ارائه شد، در این جا نخست ویژگی‌های دموگرافیک پاسخگویان ارزیابی‌کننده زمینه و دروندادهای طرح در استان آذربایجان شرقی مطرح شد (جدول ۳-۳۸). وابستگی نهادی مطلعان کلیدی پاسخگو به سه کنشگر اصلی پروژه در سطح استان آذربایجان شرقی، یعنی سازمان جهاد کشاورزی (۳ نفر)، اداره کل حفاظت محیط‌زیست (۱ نفر) و شرکت‌های خصوصی (۵ نفر) مربوط است.

جدول ۳-۳۸: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده زمینه و دروندادهای طرح در استان آذربایجان شرقی

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
<u>سازمان</u>		
سازمان جهاد کشاورزی	۳	۳۰
اداره کل حفاظت محیط زیست	۱	۱۰
شرکت های خصوصی	۵	۵۰
<u>جایگاه سازمانی</u>		
رئیس اداره (ترویج یا محیط زیست)	۱	۱۰
مدیر عامل شرکت های خصوصی	۱	۱۰
کارشناس	۷	۷۰
بدون پاسخ	۱	۱۰
<u>تحصیلات</u>		
کارشناسی	۶	۶۰
کارشناسی ارشد	۲	۲۰
دکتری	۱	۱۰
<u>سن (۲۴-۵۳)</u>		
کمتر از ۳۵	۴	۴۰
بین ۳۶ تا ۴۵	۱	۱۰
بیشتر از ۴۶	۳	۳۰
بدون پاسخ	۱	۱۰
<u>سابقه کاری (۲-۳۰)</u>		
زیر ۱۰ سال	۵	۵۰
بین ۱۱ تا ۲۰	۱	۱۰
بین ۲۱ تا ۳۰	۳	۳۰
بدون پاسخ	۱	۱۰

مطلعان کلیدی پاسخگو در استان آذربایجان شرقی دارای جایگاه سازمانی رئیس اداره ترویج کشاورزی و محیط زیست (۱ نفر)، مدیر عامل شرکت های خصوصی (۱ نفر) و کارشناس (۷ نفر) می باشند. طیف سنی پاسخگویان بین ۲۴ سال تا ۵۳ سال است که بیشتر فراوانی ها مربوط به دو گروه کمتر از ۳۵ سال و بالاتر از ۴۶ سال است. در رابطه با سابقه کاری باید بیان داشت که ۲ سال تا ۳۰ سال است. بیشتر پاسخگویان در دو طبقه سابقه کاری قرار می گیرند. گروه سابقه کاری کمتر از ۱۰ سال و گروه بین ۲۱ سال تا ۳۰ سال دارای بیشترین فراوانی است (جدول ۳-۳۸).

باور به اثرگذاری «طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار» در بین مطلعان کلیدی استان آذربایجان شرقی اندازه‌گیری شد و نتایج آن در شکل ۳-۲۶ ارائه گردید. یافته‌های این بخش نشان می‌دهد که باور به اثرگذاری فعالیت «استقرار کشاورزی پایدار» در مقایسه با سایر فعالیت‌ها در بین کنشگران بیشتر است. این نکته شایان ذکر است مقدار امتیاز مربوط به سایر فعالیت‌ها از حد متوسط (۵) بیشتر است و نشان‌دهنده این موضوع است که کنشگران اصلی بر این باور هستند که پروژه حاضر از اثرگذاری مناسبی برخوردار است. این باور به اثرگذاری می‌تواند در استمرار و توسعه مشارکت کنشگران اصلی یعنی سازمان جهاد کشاورزی، اداره کل حفاظت محیط‌زیست و شرکت‌های خصوصی سودمند واقع شود.

شکل ۳-۲۶: سطح باور مطلعان کلیدی از اثرگذاری فعالیت‌های پروژه در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست (آذربایجان شرقی)

پس از ارائه امتیازهای مربوط به سطح باور کنشگران اصلی پروژه به باور بر اثرگذاری هر فعالیت‌ها در شکل ۳-۲۴، لازم است که با بهره‌مندی از آمار استنباطی که در این جا از آزمون دوجمله‌ای استفاده شد، به بررسی دقیق‌تر دیدگاه و باور به اثرگذاری فعالیت‌های مختلف پروژه پرداخت. نتایج مربوط به آزمون دوجمله‌ای در جدول ۳-۳۹ ارائه شده است. مقادیر سطح معنی‌داری در جدول ۳-۳۹ نشان می‌دهد که پاسخگویان در هیچ کدام از فعالیت‌ها اجماع نظر ندارند. به عبارتی دیگر، با استفاده از میانگین امتیازها می‌توان به این موضوع پرداخت که کنشگران استان آذربایجان شرقی سطح قابل قبولی از باور به اثرگذاری فعالیت‌ها را دارند، لیکن این سطح از باور به اثرگذاری در بین کنشگران از همگرایی لازم برخوردار نیست. به عبارتی گروهی بر این باور هستند که فعالیت‌ها مختلف مربوط به پروژه سبب حفاظت از محیط‌زیست و احیای دریاچه ارومیه

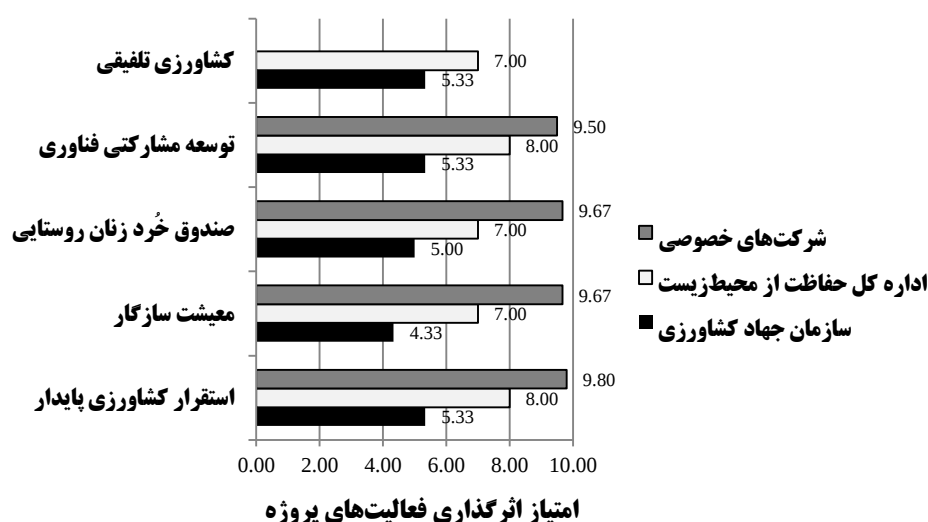
می‌شود و گروهی دیگر برعکس این باور را دارند. عدم معنی‌داری هیچ کدام از فعالیت‌ها نشان می‌دهد که وزن و به بیانی دیگر سطح موافقان و مخالفان اثرگذاری فعالیت‌ها با یکدیگر متوازن است که این به معنای تفاوت دیدگاه است. این تفاوت دیدگاه می‌تواند در توسعه همکاری درون سازمانی و برون سازمانی اثرگذار باشد و افراد با دیدگاه‌های مختلف از لحاظ باور به اثرگذاری و یا عدم اثرگذاری ظرفیت همکاری هم‌افزا را نداشته باشند.

جدول ۳-۳۹: نتایج آزمون دوجمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره اثرگذاری و عدم اثرگذاری فعالیت‌های پروژه در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست

فعالیت	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.)*
استقرار کشاورزی پایدار	موافق اثرگذاری	۸	۰/۸۰	۰/۱۰۹
	مخالف اثرگذاری	۲	۰/۲۰	
معیشت سازگار	موافق اثرگذاری	۶	۰/۷۵	۰/۲۸۹
	مخالف اثرگذاری	۲	۰/۲۵	
	بدون نظر	۲	-	
صندوق خرد زنان روستایی	موافق اثرگذاری	۶	۰/۷۵	۰/۲۸۹
	مخالف اثرگذاری	۲	۰/۲۵	
	بدون نظر	۲	-	
توسعه مشارکتی فناوری (PTD)	موافق اثرگذاری	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
	مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۴	
	بدون نظر	۳	-	
کشاورزی تلفیقی	موافق اثرگذاری	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
	مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۴	
	بدون نظر	۳	-	

در ادامه، به منظور تفکیک دیدگاه کنشگران اصلی از لحاظ وابستگی سازمانی از شکل ۳-۲۷ استفاده شده است. این نکته شایان ذکر است که این تفکیک دیدگاه می‌تواند تا حدودی بازتاب‌کننده شناخت کنشگران از اثرگذاری فعالیت‌ها باشد. به طور کلی به نظر می‌رسد که سازمان جهاد کشاورزی کمتر از فرآیندها و خروجی‌های مربوط به معیشت سازگار و صندوق خرد آگاهی دارد و همچنین سازمان محیط‌زیست کمتر نسبت به توسعه مشارکتی فناوری (PTD) و کشاورزی تلفیقی آگاهی دارد. براساس مقایسه دیدگاه کنشگران مختلف مشخص می‌گردد که مطلعان کلیدی وابسته به سازمان جهاد کشاورزی در مقایسه با دو گروه دیگر، امتیاز کمتری برای سطح باور به اثرگذاری هر کدام از فعالیت‌ها قائل هستند. این تفکیک دیدگاه این موضوع را اعتبار سنجی می‌کند که مطلعان کلیدی سازمان جهاد کشاورزی نه تنها برای فعالیت‌هایی که به طور مستقیم با آن درگیر هستند امتیاز پایینی در نظر گرفته‌اند، بلکه برای دو فعالیت معیشت سازگار و صندوق

خُرد نیز امتیاز پایینی در مقایسه با دو گروه دیگر در نظر گرفته‌اند. کنشگران وابسته به شرکت‌های خصوصی در همه مواردی که اظهارنظر کرده‌اند، امتیاز بیشتری در مقایسه با دو گروه دیگر برای باور به اثرگذاری فعالیت‌ها قائل هستند. این تفاوت دیدگاه در بین کنشگران اصلی پروژه در استان آذربایجان شرقی از سوی بازتاب‌کننده وضعیت نسبی اثرگذاری فعالیت‌ها است و از سویی بیان‌گر اختلاف دیدگاه کنشگران اصلی که به نوعی از احتمال همکاری بیشتر بین آن‌ها می‌کاهد. مطلعان کلیدی پاسخگو با وابستگی به شرکت‌های خصوصی به امتیازدهی درباره فعالیت «کشاورزی تلفیقی» نپرداخته‌اند که این نشان از عدم کفایت شواهدی عینی در رابطه با کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان شرقی است.

شکل ۳-۲۷: مقایسه مطلعان کلیدی مختلف از لحاظ باور به اثرگذاری فعالیت‌های طرح در استان آذربایجان شرقی

منطبق با تحلیل‌های انجام شده در بخش مرتبط با استان آذربایجان غربی، ارزیابی تناسب ظرفیت نظام اجتماعی-اقتصادی جهت پیاده‌سازی فعالیت‌های پروژه (CSESIP) در استان آذربایجان شرقی انجام شد. شاخص تعیین تناسب ظرفیت نظام اجتماعی اقتصادی با استفاده از فرمول زیر محاسبه شده است.

$$CSESIP = \frac{1}{50} (HC + SC + SA + FC + PC)$$

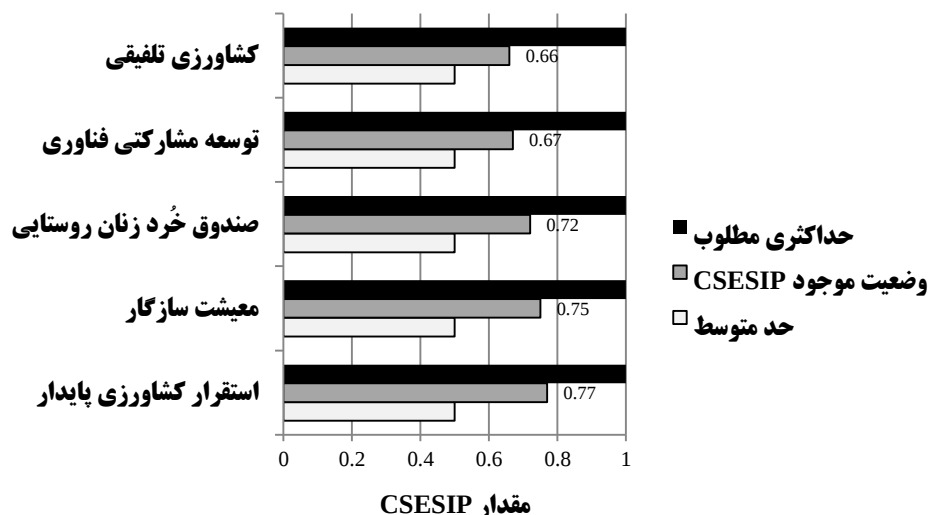
که در آن HC نشان‌دهنده سرمایه انسانی، SC نشان‌دهنده سرمایه اجتماعی، SA نشان‌دهنده پذیرش اجتماعی، FC نشان‌دهنده سرمایه اقتصادی و PC نشان‌دهنده ظرفیت سیاسی است. ارزیابی تناسب ظرفیت اجتماعی-اقتصادی برای هر کدام از فعالیت‌های پروژه حاضر در جدول ۳-۴۰ ارائه شده است. این شاخص بین صفر و یک است و هرچه به عدد یک نزدیک‌تر باشد نشان‌دهنده تناسب بیشتر نظام اجتماعی-اقتصادی

در پیاده‌سازی پروژه است. بر اساس امتیازهای ارزیابی مربوط به مطلعان کلیدی، نظام اجتماعی-اقتصادی استان آذربایجان شرقی بیشترین تناسب ظرفیت را با فعالیت استقرار کشاورزی پایدار (۰/۷۷) دارد. آن چه مشخص است این که مطلعان کلیدی پاسخگو، برای فعالیت‌های «معیش سازگار» و «صندوق خُرد زنان روستایی» نیز امتیازی بالای ۰/۷۰ در نظر گرفته‌اند که این نشان از موفقیت نسبی این فعالیت‌ها در انطباق با شرایط محلی است. این درحالی است که برای فعالیت‌های «توسعه مشارکتی فناوری» و «کشاورزی تلفیقی» نیز امتیازی کمتر از سه فعالیت نخست ذکر شده است. این یافته به احتمال بالا به طول زمان و وسعت جغرافیایی فعالیت‌ها مربوط است. توسعه مشارکتی فناوری و کشاورزی تلفیقی چه در استان آذربایجان شرقی و چه در استان آذربایجان غربی دو فعالیت نسبتاً جوان محسوب می‌شود و به بیانی دیگر، این فعالیت‌ها برای انطباق با شرایط محلی نیازمند زمان بیشتر هستند.

جدول ۳-۴۰: ارزیابی تناسب ظرفیت نظام اجتماعی-اقتصادی جهت پیاده‌سازی فعالیت‌های طرح در استان آذربایجان شرقی

فعالیت پروژه	تعداد پاسخ‌دهنده‌ها از ۱۰ نفر	درصد پاسخگویی (%)	شاخص CSESIP
استقرار کشاورزی پایدار	۹	۹۰	۰/۷۷
معیش سازگار	۷	۷۰	۰/۷۵
صندوق خُرد زنان روستایی	۷	۷۰	۰/۷۲
توسعه مشارکتی فناوری (PTD)	۶	۶۰	۰/۶۷
کشاورزی تلفیقی	۶	۶۰	۰/۶۶

در شکل ۳-۲۸ نتایج مربوط به ارزیابی شاخص CSESIP برای هر کدام از فعالیت‌ها به همراه مقادیر متوسط و حداکثری ارائه شده است. در این شکل به خوبی آشکار می‌گردد که این شاخص برای همه فعالیت‌ها بالاتر از حد متوسط ارزیابی شده است. این موضوع به مطلوبیت نسبی فعالیت‌ها با جوامع محلی در استان آذربایجان شرقی است.

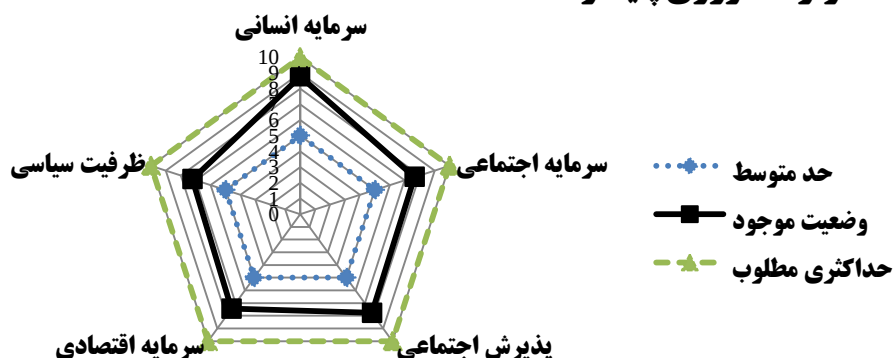

شکل ۳-۲۸: مقادیر شاخص CSESIP برای فعالیت‌های مختلف طرح در استان آذربایجان شرقی

عناصر و ابعاد شاخص CSESIP در بالا ارائه شده است. این شاخص دارای ابعاد گوناگون سرمایه انسانی، سرمایه اجتماعی، پذیرش اجتماعی، سرمایه اقتصادی و ظرفیت سیاسی است. در ادامه این ابعاد برای هر کدام از فعالیت‌ها به تفکیک ارائه شده است و با استفاده از نمودار تار عنکبوتی ترسیم شده است.

ابعاد مربوط به تناسب ظرفیت نظام اجتماعی-اقتصادی با فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در شکل ۳-۲۹ نشان داده شد. در این شکل مشخص است که ابعاد مربوط به ارزیابی تناسب نظام اجتماعی-اقتصادی با فعالیت ذکر شده به خوبی رشد و توسعه یافته‌اند. ظرفیت در بُعد سرمایه انسانی به خوبی توسعه پیدا کرده است. این یافته نشان می‌دهد که در سطح استان آذربایجان شرقی نیروی انسانی توانمند برای توسعه فعالیت‌ها و تکنیک‌های مربوط به استقرار کشاورزی پایدار وجود دارد. همچنین در رابطه با سرمایه اجتماعی نیز که شامل ارتباطات، مشارکت و اعتماد است، این توسعه وجود داشته است و به نوعی در حال حاضر اعتمادسازی جوامع محلی برای پیاده‌سازی فعالیت‌ها شکل گرفته است و از دیدگاه مطلعان کلیدی، جوامع محلی ظرفیت توسعه این بُعد از تناسب ظرفیت نظام اجتماعی-اقتصادی را دارند. اگرچه تفاوت مقادیر این شاخص برای سرمایه اقتصادی و ظرفیت سیاسی از حد متوسط بالاتر است، باید توجه داشت که توسعه این ابعاد کمتر از سایر ابعاد (به ویژه کمتر از سرمایه انسانی) است و این به عنوان یک فضای مناسب برای توسعه و تقویت فعالیت‌ها سودمند است. به عبارتی با افزایش سرمایه مالی و ارتقای ظرفیت سیاسی (به عنوان نمونه چانه زنی با سازمان‌های مختلف مرتبط در سطح استان و ملی برای توسعه مشارکت و دریافت رفتارهای پشتیبانه‌ای از پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار)، می‌تواند گام‌های اساسی در توسعه کمی و کیفی استقرار کشاورزی پایدار برداشت.

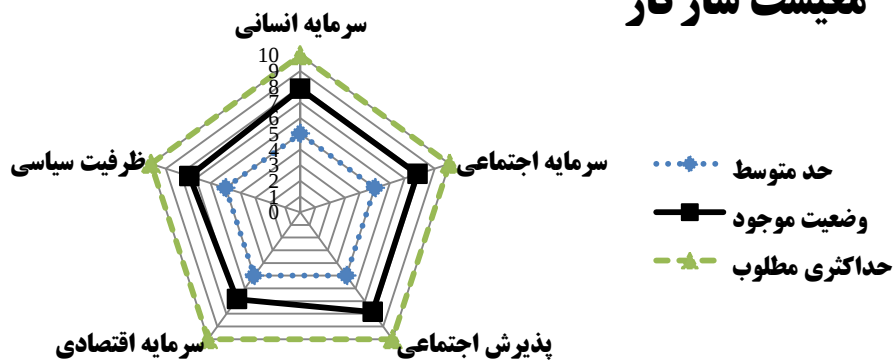
استقرار کشاورزی پایدار

شکل ۳-۲۹: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

در رابطه با فعالیت «معیشت سازگار» نیز ابعاد ارزیابی شاخص CSESIP به تفکیک ارائه شده است. نکته قابل توجه برای ابعاد مختلف این شاخص برای معیشت سازگار به عدم توازن بین این ابعاد است. همان گونه که در شکل ۳-۳۰ قابل مشاهده است، سرمایه اقتصادی در توسعه فعالیت معیشت سازگار در مقایسه با سایر ابعاد با امتیاز کمتری ارزیابی شده است. این موضوع بیان گر این امر است که مقادیر مالی اختصاص داده شده برای معیشت سازگار کفایت لازم را ندارد و متناسب با سطح پذیرش و سرمایه انسانی در استان آذربایجان شرقی نیست. به عبارتی دیگر، با توجه به چالش های متعدد اقتصادی، تنوع معیشت که در قالب فعالیت معیشت سازگار در حال پیاده سازی است مورد پذیرش نظام اجتماعی-اقتصادی قرار گرفته و به نظر می رسد روستائیان بیشترین تمایل را برای پذیرش معیشت های مکمل و به دنبال آن بهبود وضعیت امرار معاش خود دارند، اما این در حالی است که سرمایه گذاری مالی در این زمینه کمتر از پذیرش اجتماعی است.

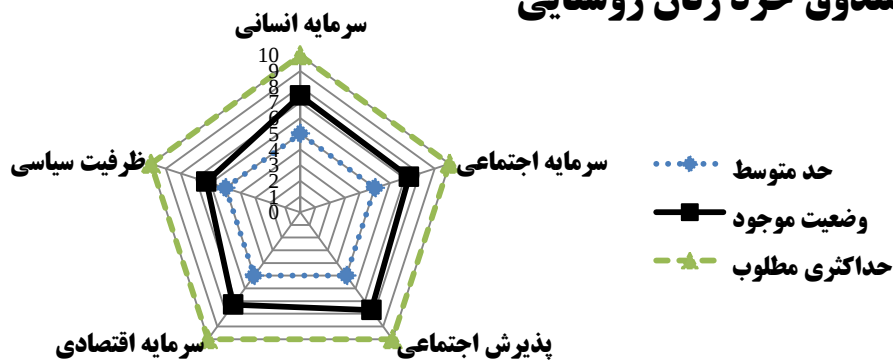
معیشت سازگار

شکل ۳-۳: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی

ابعاد مختلف سرمایه انسانی، سرمایه اجتماعی، پذیرش اجتماعی، سرمایه ملی و ظرفیت سیاسی برای در صندوق خُرد زنان روستایی نیز محاسبه و نتایج آن در شکل ۳-۳۱ ارائه شد. در رابطه با صندوق خُرد زنان روستایی همچنان این نکته مشهود است که سرمایه انسانی توسعه یافته شده متناسب با پروژه است و به نظر می‌رسد این بُعد به عنوان فصل مشترک تمام فعالیت‌ها محسوب می‌شود. اما ارزیابی تناسب صندوق خُرد زنان روستایی این موضوع آشکار شده است که ظرفیت سیاسی نیز از کمتر مقدار در مقایسه با سایر ابعاد برخوردار است. در واقع صندوق خُرد اگرچه سبب پویایی مالی در بین زنان روستایی شده و مقدمات توانمندسازی آن‌ها را فراهم کرده است، ولی گویا به نظر می‌رسد که این توسعه صرفاً کمی بوده و زنان روستایی توانایی توسعه فعالیت‌های اقتصادی همسو با ساختار سیاست‌گذاری کلی توسعه را پیدا نکرده‌اند و هنوز نیازمند ملاحظات جهت اثرگذاری بر ساختار سازمانی و اجتماعی حاکم هستند.

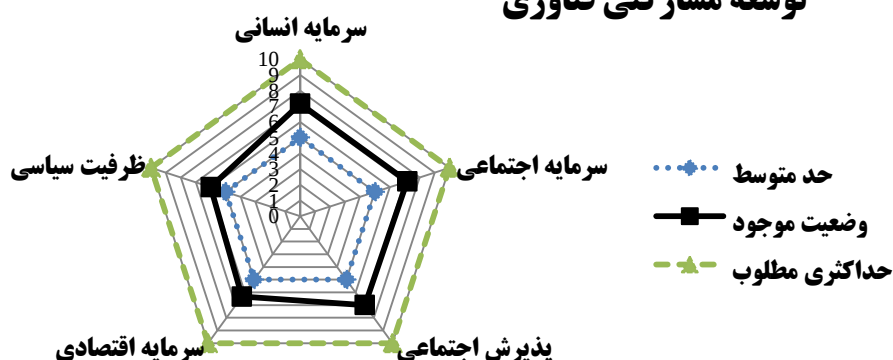
صندوق خُرد زنان روستایی

شکل ۳-۳۱: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی

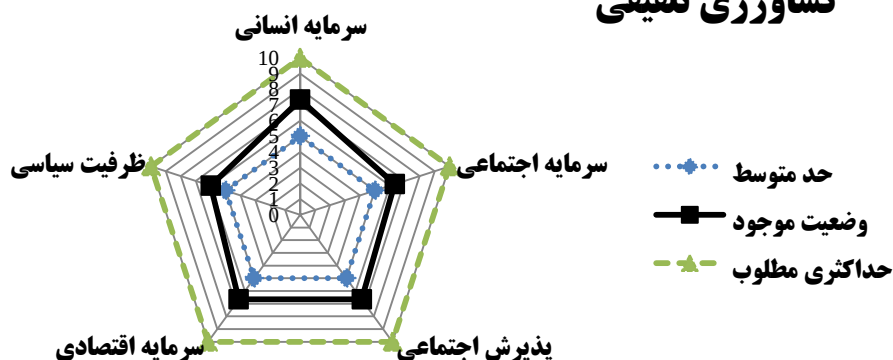
فراوانی مطلعان کلیدی پاسخگو در استان آذربایجان غربی برای ارزیابی ابعاد تناسب ظرفیت نظام اجتماعی-اقتصادی در دو فعالیت توسعه مشارکتی فناوری و کشاورزی تلفیقی کمتر از نیمی از پاسخگویان را در بر می‌گرفت و از این رو حجم نمونه پاسخگو (کمتر از ۵۰ درصد پاسخگویان) در آن استان امکان ارزیابی ابعاد مختلف شاخص CSESIP را برای دو فعالیت مذکور مهیا نکرد. اما در استان آذربایجان شرقی شرایط کمی فرق داشت و بیشتر مطلعان کلیدی به ارزیابی ابعاد مختلف این شاخص برای دو فعالیت توسعه مشارکتی فناوری و کشاورزی تلفیقی پرداختند. آنچه مشخص است این که ابعاد مختلف این دو فعالیت نزدیک به حد متوسط است و در مقایسه با فعالیت‌های دیگر از سطح تناسب کمتری برخوردار هستند (در شکل ۳-۳۲ نتایج مربوط به توسعه مشارکتی فناوری و در شکل ۳-۳۳ نتایج مربوط به کشاورزی تلفیقی ارائه شده است. نکته قابل توجه دیگر مربوط به ظرفیت سیاسی این دو فعالیت است. به سیاق سایر فعالیت، ظرفیت سیاسی از مقادیر کمتری برخوردار است. در نهایت با توجه به آن که در تمام فعالیت این بُعد از شاخص مورد ارزیابی کمتر از سایر ابعاد ارزیابی شده است، می‌توان بیان داشت که به طور کلی ظرفیت سیاسی پروژه جهت بهبود و اثرگذاری بهتر پروژه باید مورد توجه قرار گیرد و برای اثرگذاری بر کنشگران کلیدی در سطح استان توجه به این بُعد از اهمیت بالایی برخوردار است. هرچند باید به این موضوع اشاره داشت که ساختار سیاسی و اداری کشور یک ساختار بوروکراتیک سلسه مراتبی است و توسعه ظرفیت سیاسی ملزم به اقدامات دفتر تالاب‌ها در سطح ملی است.

توسعه مشارکتی فناوری

شکل ۳-۲۲: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان شرقی

کشاورزی تلفیقی

شکل ۳-۲۳: ابعاد مختلف شاخص CSESIP برای کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان شرقی

۲-۳-۳ ارزیابی فرآیند و بروندهای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

اساساً استقرار کشاورزی پایدار به دلیل طول زمان پیاده‌سازی آن و همچنین فراوانی کمی روستاهای هدف یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های پروژه است که لازم است فرآیند و بروندهای آن از منظرهای گوناگون مورد بررسی قرار گیرد. در این قسمت از فصل سوم، تلاش می‌شود فرآیند و بروندهای این فعالیت مهم و اثرگذار پروژه با توجه به دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی مورد ارزیابی قرار گرفت و در فصل چهارم این ارزیابی از دیدگاه کشاورزان نیز انجام گرفت. در این قسمت لازم است که ویژگی‌های دموگرافیک

پاسخگویان مربوط به مطلعان کلیدی پاسخگو برای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی ذکر شود (جدول ۳-۴۱). طبق جدول ۳-۴۱، وابستگی سازمانی مطلعان کلیدی به شامل سازمان جهاد کشاورزی (۲ نفر)، اداره کل حفاظت محیط زیست (۱ نفر) و شرکت های خصوصی (۷ نفر) است. در رابطه با جایگاه سازمانی پاسخگویان باید بیان داشت که بیشتر پاسخگویان کارشناس (۷ نفر) بوده اند. در این بین باید ذکر کرد که یک رئیس اداره و دو مدیر عامل شرکت های خصوصی به عنوان پاسخگویان ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار بوده اند. تحصیلات پاسخگویان کارشناسی (۴ نفر) و کارشناسی ارشد (۴ نفر) بود و سن آنها بین ۳۰ سال تا ۴۹ سال می باشد. طیف سابقه کاری آنها نیز بین ۴ سال تا ۲۴ سال است (جدول ۳-۴۱).

جدول ۳-۴۱: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
<u>سازمان</u>		
سازمان جهاد کشاورزی	۲	۲۰
اداره کل حفاظت محیط زیست	۱	۱۰
شرکت های خصوصی	۷	۷۰
<u>جایگاه سازمانی</u>		
رئیس اداره (ترویج یا محیط زیست)	۱	۱۰
مدیر عامل شرکت های خصوصی	۲	۲۰
کارشناس	۶	۶۰
بدون پاسخ	۱	۱۰
<u>تحصیلات</u>		
کارشناسی	۴	۴۰
کارشناسی ارشد	۴	۴۰
بدون پاسخ	۲	۲۰
<u>سن (۳۰-۴۹)</u>		
کمتر از ۳۵	۵	۵۰
بین ۳۶ تا ۴۵	۱	۱۰
بیشتر از ۴۶	۲	۲۰
بدون پاسخ	۲	۲۰
<u>سابقه کاری (۲۴-۴)</u>		
زیر ۱۰ سال	۵	۵۰
بین ۱۱ تا ۲۰	۱	۱۰
بین ۲۱ تا ۳۰	۲	۲۰
بدون پاسخ	۲	۲۰

براساس آن چه که در دستور کار استقرار کشاورزی پایدار است باید بیان داشت که این فعالیت در سه مرحله «ورود به جامعه محلی»، «استقرار تکنیک فنی در مزرعه» و «ارائه گزارش و مستندسازی» تدوین شده است. در این جا با استفاده از مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی، سطح پیاده سازی هر کدام از مراحل (هر مرحله شامل سه سری از رویه ها و اقدامات مشخص است که در قالب نشانگر یا گویه پرسشنامه ارائه شدند) مورد ارزیابی قرار گرفت.

نتایج اولیه مربوط به ارزیابی مرحله ورود به جامعه محلی در جدول ۳-۴۲ ارائه شده است. در این جدول اقدامات در قالب نشانگر (یا گویه) با کدهای A1 تا A5 ارائه شدند. مقادیر میانگین نشان می دهد که «گردآوری اطلاعات پایه روستا با تایید مراکز جهاد کشاورزی» و «ثبت نام از کشاورزان علاقمند و داوطلب برای مشارکت در اجرای پروژه» دارای بالاتر حد میانگین است. به عبارتی مطلعان کلیدی به این موضوع اشاره دارند که این اقدامات در استان آذربایجان شرقی برای ورود به جامعه محلی با مطلوبیت قابل قبولی انجام می شود. این نکته شایان ذکر است که برای تمام اقدامات مربوط به مرحله ورود به جامعه محلی مقادیر میانگین بالاتر از حد متوسط (۵) است و در این جا توجه به مقدار انحراف معیار مربوط به هر کدام از اقدامات می تواند سطح اختلاف نظر بین پاسخگویان را آشکار سازد. انحراف معیار بالاتر نشان دهنده اختلاف رای بیشتر در مطلوبیت و یا عدم مطلوبیت پیاده سازی هر کدام از اقدامات مربوط به مرحله ورود به جامعه محلی است.

جدول ۳-۴۲: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله ورود به جامعه محلی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی)

کد	اقدامات مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه ریزی مشارکتی در استقرار کشاورزی پایدار	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
A1	گردآوری اطلاعات پایه روستا با تایید مراکز جهاد کشاورزی	۷	۹	۱/۹۱
A2	اعتماد سازی و ورود به جامعه محلی	۷	۸/۴۳	۲/۰۷
A3	ثبت نام از کشاورزان علاقمند و داوطلب برای مشارکت در اجرای پروژه	۷	۹/۴۳	۰/۹۷۶
A4	تدوین PDM با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی	۷	۸/۱۴	۲/۷۹
A5	برگزاری نمایشگاه تکنولوژی و انتقال تجربیات کشاورزی پایدار با مشارکت و حضور کشاورزان مرجع و سایر کشاورزان علاقه مند در روستا (یک مورد؛ با مشارکت کشاورزان و در زمان مناسب)	۷	۸/۴۳	۱/۳۹

نتایج مربوط به آزمون دو جمله‌ای مباحث جالب توجهی را در رابطه با مرحله ورود به جامعه محلی آشکار می‌سازد. سطح معنی‌داری آزمون مورد نظر که در جدول ۳-۴۳ ارائه شده است بیان دارد که علی‌رغم مقادیر میانگین جدول ۳-۴۲ که همه آن‌ها مقادیر بالاتر از حد متوسط مطلوبیت پیاده‌سازی هستند، این نکته مشهود است که تنها در دو اقدام یعنی «ثبت نام از کشاورزان علاقمند و داوطلب برای مشارکت در اجرای پروژه» و «برگزاری نمایشگاه تکنولوژی و انتقال تجربیات کشاورزی پایدار با مشارکت و حضور کشاورزان مرجع و سایر کشاورزان علاقه‌مند در روستا (یک مورد؛ با مشارکت کشاورزان و در زمان مناسب)» در بین مطلعان کلیدی اجماع نظر وجود دارد (جدول ۳-۴۳). این تفاوت دیدگاه بیان‌گر این موضوع است که اقدامات مربوط به ورود به جامعه محلی در استان آذربایجان شرقی نیازمند اصلاحاتی در سه اقدام که مقادیر سطح معنی‌داری بالای ۰/۰۵ دارند، وجود دارد.

جدول ۳-۴۳: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله ورود به جامعه محلی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی)

کد	اقدامات مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی در استقرار کشاورزی پایدار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
A1	گردآوری اطلاعات پایه روستا با تایید مراکز جهاد کشاورزی	موافق	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
		مخالف	۱	۰/۱۴	
A2	اعتماد سازی و ورود به جامعه محلی	موافق	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
		مخالف	۱	۰/۱۴	
A3	ثبت نام از کشاورزان علاقمند و داوطلب برای مشارکت در اجرای پروژه	موافق	۷	۱/۰۰	۰/۰۱۶
		مخالف	-	-	
A4	تدوین PDM با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی	موافق	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
		مخالف	۱	۰/۱۴	
A5	برگزاری نمایشگاه تکنولوژی و انتقال تجربیات کشاورزی پایدار با مشارکت و حضور کشاورزان مرجع و سایر کشاورزان علاقه‌مند در روستا (یک مورد؛ با مشارکت کشاورزان و در زمان مناسب)	موافق	۷	۱/۰۰	۰/۰۱۶
		مخالف	-	-	

دومین مرحله از استقرار کشاورزی پایدار شامل یک سری از اقدامات بهم پیوسته است که در جدول ۳-۴۴ به همراه میانگین و انحراف معیار ارائه شده است. با توجه به مقادیر میانگین به نظر می‌رسد که دو اقدام «اجرای حداقل ۳ تکنیک مرتبط با مدیریت آب در مزارع و باغات هریک از کشاورزان گروه مرجع با تاکید بر کاهش مصرف آب با لحاظ مزارع شاهد و تیمار» و «پایش میزان مصرف آب در مزارع و باغات در همکاری مشترک با تیم پایش بر اساس دستورالعمل گروه پایش» در مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه با

مطلوبیت بیشتری انجام می‌گیرد. هرچند برپایه میانگین مشهود است که تمام اقدامات از حد متوسط بالاتر ارزیابی شده‌اند و نشان می‌دهد که مطلعان کلیدی به نوعی تایید کننده مطلوبیت پیاده‌سازی اقدامات مربوط به استقرار تکنیک‌های فنی در سطح مزرعه می‌باشند.

جدول ۳-۴۴: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه برای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی)

کد	اقدامات مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
B1	اسکن محیطی مزارع مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه	۷	۷/۸۶	۲/۰۳
B2	تدوین برنامه اقدام با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی برای هر یک از کشاورزان گروه مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه	۷	۸/۲۹	۲/۵۶
B3	انجام آزمون خاک مزارع و باغات برای هر یک از کشاورزان گروه مرجع	۷	۸/۸۶	۱/۴۶
B4	برگزاری ۳ کارگاه آموزشی مدرسه در مزرعه در زمان مناسب (تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب) برای محصولات زراعی پائیزه، بهاره و باغات برای کشاورزان مرجع	۷	۸/۲۹	۱/۲۵
B5	اجرای حداقل ۳ تکنیک مرتبط با مدیریت آب در مزارع و باغات هریک از کشاورزان گروه مرجع با تاکید بر کاهش مصرف آب با لحاظ مزارع شاهد و تیمار	۷	۹/۰۰	۱/۴۱
B6	برگزاری ۳ کارگاه آموزشی مدرسه در مزرعه در زمان مناسب (تکنیک‌های افزایش حاصلخیزی خاک با تاکید بر کاهش مصرف کودهای شیمیایی و تکنیک‌های حفاظت از محصول با تاکید بر کاهش مصرف سموم و آلاینده های شیمیایی) برای محصولات زراعی پائیزه ، بهاره و باغات برای کشاورزان مرجع	۷	۸/۵۷	۱/۲۷
B7	اجرای حداقل ۲ تکنیک مرتبط با افزایش حاصلخیزی خاک با تاکید بر کاهش مصرف کودهای شیمیایی و ۲ تکنیک مرتبط با حفاظت از محصول با تاکید بر کاهش مصرف سموم و آلاینده های شیمیایی با لحاظ مزارع شاهد و تیمار	۷	۸/۲۹	۲/۱۴
B8	پایش میزان مصرف آب در مزارع و باغات در همکاری مشترک با تیم پایش بر اساس دستورالعمل گروه پایش	۷	۹/۰۰	۱/۴۱
B9	هماهنگی ارائه مشاوره فنی توسط کارشناسان موضوعی و متخصصین محلی به کشاورزان از طریق سازمان‌های جهاد کشاورزی	۷	۸/۷۱	۲/۵۶

در ادامه به منظور بررسی سطح اجماع نظر مطلعان کلیدی از آزمون دو جمله‌ای استفاده شد (جدول ۳-۴۵) و نتایج نشان داد که مطلعان کلیدی بر مطلوبیت اثرگذاری اقدامات B3 ، B4 ، B5 ، B6 و B8 در استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه اجماع نظر دارند، اما در رابطه با سایر اقدامات لازم است که توجه و ملاحظات

بیشتری از سوی مجریان و کنشگران درگیر انجام گیرد. به عنوان مثال، لازم است که اقداماتی از جمله اسکن محیطی مزارع مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه، تدوین برنامه اقدام با مشارکت کنشگران کلیدی و هماهنگی ارائه مشاوره فنی با کارشناسان موضوعی به عنوان مواردی هستند که لازم است در مرحله مذکور از استقرار کشاورزی پایدار با دقت بیشتری پیاده‌سازی شود.

جدول ۳-۴۵: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه برای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی)

کد	اقدامات مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
B1	اسکن محیطی مزارع مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه	موافق	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
		مخالف	۱	۰/۱۴	
B2	تدوین برنامه اقدام با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی برای هر یک از کشاورزان گروه مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه	موافق	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
		مخالف	۱	۰/۱۴	
B3	انجام آزمون خاک مزارع و باغات برای هر یک از کشاورزان گروه مرجع	موافق	۷	۱/۰۰	۰/۰۱۶
		مخالف	-	-	
B4	برگزاری ۳ کارگاه آموزشی مدرسه در مزرعه در زمان مناسب (تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب) برای محصولات زراعی پائیزه، بهاره و باغات برای کشاورزان مرجع	موافق	۷	۱/۰۰	۰/۰۱۶
		مخالف	-	-	
B5	اجرای حداقل ۳ تکنیک مرتبط با مدیریت آب در مزارع و باغات هریک از کشاورزان گروه مرجع با تاکید بر کاهش مصرف آب با لحاظ مزارع شاهد و تیمار	موافق	۷	۱/۰۰	۰/۰۱۶
		مخالف	-	-	
B6	برگزاری ۳ کارگاه آموزشی مدرسه در مزرعه در زمان مناسب (تکنیک‌های افزایش حاصلخیزی خاک با تاکید بر کاهش مصرف کودهای شیمیایی و تکنیک‌های حفاظت از محصول با تاکید بر کاهش مصرف سموم و آلاینده‌های شیمیایی) برای محصولات زراعی پائیزه، بهاره و باغات برای کشاورزان مرجع	موافق	۷	۱/۰۰	۰/۰۱۶
		مخالف	-	-	
B7	اجرای حداقل ۲ تکنیک مرتبط با افزایش حاصلخیزی خاک با تاکید بر کاهش مصرف کودهای شیمیایی و ۲ تکنیک مرتبط با حفاظت از محصول با تاکید بر کاهش مصرف سموم و آلاینده‌های شیمیایی با لحاظ مزارع شاهد و تیمار	موافق	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
		مخالف	۱	۰/۱۴	
B8	پایش میزان مصرف آب در مزارع و باغات در همکاری مشترک با تیم پایش بر اساس دستورالعمل گروه پایش	موافق	۷	۱/۰۰	۰/۰۱۶
		مخالف	-	-	

کد	اقدامات مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی داری (Sig.) *
B9	هماهنگی ارائه مشاوره فنی توسط کارشناسان موضوعی و متخصصین محلی به کشاورزان از طریق سازمان‌های جهاد کشاورزی	موافق	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
		مخالف	۱	۰/۱۴	

سومین مرحله از فعالیت استقرار کشاورزی پایدار مربوط به ارائه گزارش و مستندسازی پیاده‌سازی اقدامات است. اقدامات مربوط به این مرحله همراه با مقادیر میانگین و انحراف معیار در جدول ۳-۴۶ ارائه شده است. مقادیر مربوط به همه اقدامات این مرحله بالاتر از حد متوسط است و به نظر می‌رسد پاسخگویان در استان آذربایجان شرقی پیرو دو مرحله نخست استقرار کشاورزی پایدار، ارائه گزارش و مستندسازی را در سطح قابل قبول می‌دانند. البته لازم است که از نتایج مربوط به آزمون دو جمله‌ای برای درک بهتر دیدگاه‌ها و این که تا چه اندازه باید به این ارزیابی جهت تایید مطلوبیت بهره جُست، استفاده شود. نتایج مربوط به آزمون دو جمله‌ای برای مرحله ارائه گزارش و مستندسازی در جدول ۳-۴۷ ارائه گردید.

جدول ۳-۴۶: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله ارائه گزارش و مستندسازی برای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی)

کد	اقدامات مرحله ارائه گزارش و مستند سازی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
C1	تهیه و نصب تابلوی معرفی پروژه در روستا (۱ مورد) و تابلوی اطلاعات مزارع و باغات کشاورزان گروه مرجع	۷	۹/۲۹	۰/۷۵
C2	تهیه نقشه مزارع و باغات کشاورزان مرجع و ارسال فایل GIS کل مزارع روستا به کارفرما	۷	۸/۴۳	۲/۰۷
C3	تکمیل و بروزرسانی هفتگی دفترچه ثبت اطلاعات مزرعه در طول فرایند اجرای پروژه	۷	۷/۲۹	۲/۵۶
C4	مستند سازی از کلیه مراحل و اقدامات پروژه در قالب گزارش‌های ماهانه بر اساس فرمت و قالب‌های ارسالی از طرف کارفرما	۷	۷/۴۳	۲/۱۴
C5	تهیه و ارسال گزارش نهایی (فایل الکترونیکی)	۷	۸/۵۷	۱/۳۹

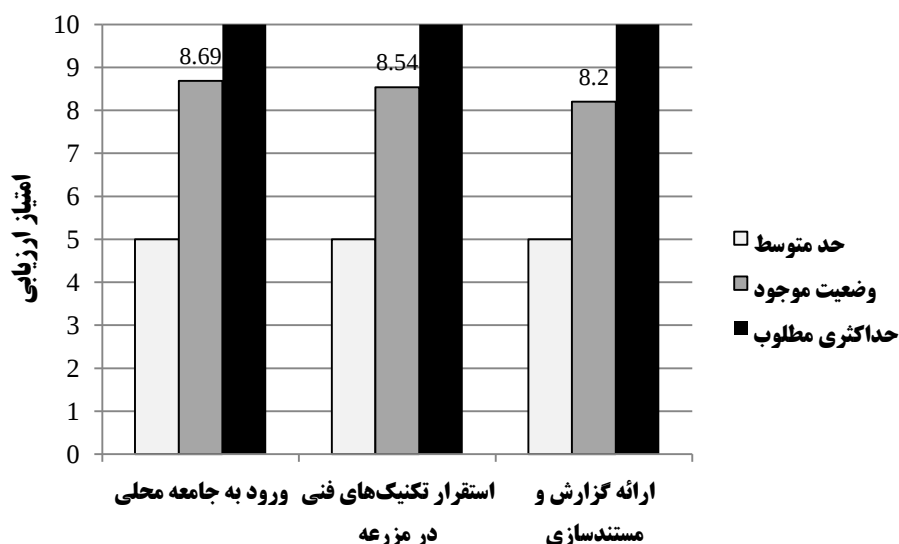
نتایج مربوط به آزمون دو جمله‌ای (جدول ۳-۴۷) نشان داد که مطلعان کلیدی تنها در دو مورد یعنی «تهیه و نصب تابلوی معرفی پروژه در روستا (۱ مورد) و تابلوی اطلاعات مزارع و باغات کشاورزان گروه مرجع» و «تهیه و ارسال گزارش نهایی (فایل الکترونیکی)» اجماع نظر بر مطلوبیت پیاده‌سازی دارند و به نظر می‌رسد در رابطه با تایید مطلوبیت سایر اقدامات این مرحله تردید وجود دارد. از این رو، توجه به اقدامات که

مطلوبیت پیاده‌سازی آن‌ها جای تردید دارد می‌تواند برای بهبود پیاده‌سازی این مرحله از استقرار کشاورزی پایدار سودمند واقع شود.

جدول ۳-۴۷: نتایج آزمون دوجمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله ارائه گزارش و مستندسازی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی)

کد	اقدامات مرحله ارائه گزارش و مستند سازی	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
C1	تهیه و نصب تابلوی معرفی پروژه در روستا (۱ مورد) و تابلوی اطلاعات مزارع و باغات کشاورزان گروه مرجع	موافق	۷	۱/۰۰	۰/۰۱۶
		مخالف	-	-	
C2	تهیه نقشه مزارع و باغات کشاورزان مرجع و ارسال فایل GIS کل مزارع روستا به کارفرما	موافق	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
		مخالف	۱	۰/۱۴	
C3	تکمیل و بروزرسانی هفتگی دفترچه ثبت اطلاعات مزرعه در طول فرایند اجرای پروژه	موافق	۵	۰/۷۱	۰/۴۵۳
		مخالف	۲	۰/۲۹	
C4	مستند سازی از کلیه مراحل و اقدامات پروژه در قالب گزارش‌های ماهانه بر اساس فرمت و قالب‌های ارسالی از طرف کارفرما	موافق	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
		مخالف	۱	۰/۱۴	
C5	تهیه و ارسال گزارش نهایی (فایل الکترونیکی)	موافق	۷	۱/۰۰	۰/۰۱۶
		مخالف	-	-	

به منظور یک شناخت کلی از ارزیابی فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار از شکل ۳-۳۴ استفاده شد. این شکل نشان می‌دهد که هر سه مرحله از فعالیت استقرار کشاورزی پایدار از حد قابل قبولی برخوردار است و مطلعان کلیدی به طور کلی بر این باور هستند که سطح پیاده‌سازی آن‌ها مطلوب است. اما باید ذکر شود که اقداماتی که در هر کدام از مراحل استقرار کشاورزی پایدار (اقدامات یا نشانگرها) دارای سطح معنی‌داری قابل قبول در آزمون دو جمله‌ای نشده‌اند، نیازمند توجه و ملاحظه از سوی مجریان، مشاوران و سایر کنشگران است. توجه به هر کدام از اقدامات می‌تواند سبب بهبود پیاده‌سازی مراحل مختلف گردد.

شکل ۳-۳۴: امتیاز ارزیابی برای مراحل مختلف فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

در ادامه، مقادیر میانگین برای هر کدام از مراحل استقرار کشاورزی پایدار با توجه به وابستگی سازمانی مطلعان کلیدی ارائه شده است (شکل ۳-۳۵). یافته‌های این بخش نشان می‌دهد که مطلعان کلیدی وابسته به سازمان جهاد کشاورزی دو مرحله نخست را با امتیاز کمتری در مقایسه با اداره کل حفاظت محیط‌زیست و شرکت‌های خصوصی برآورد کرده‌اند. این مهم می‌تواند به تجارب میدانی این گروه برگردد و به نوعی به دلیل این‌که سازمان جهاد کشاورزی در این فعالیت نقشی مشاوره‌ای و به نوعی نظارتی بر شرکت‌های خصوصی دارد، به نظر می‌رسد که ارزیابی آن‌ها در این زمینه معقول است.

شکل ۳-۳۵: امتیاز ارزیابی برای مراحل مختلف فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان شرقی

پس از ارائه ارزیابی فرآیند پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی، لازم است که بروندها و یا خروجی‌های مورد انتظار این فعالیت نیز از سوی مطلعان کلیدی مورد ارزیابی قرار گیرد. خروجی‌ها و یا بروندهای مورد انتظار فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در جدول ۳-۴۸ ارائه شده است. در این جدول مقادیر میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی هر کدام از خروجی‌های مورد انتظار ذکر شده است. بر اساس مقادیر میانگین و انحراف معیار می‌توان بیان داشت که مطلعان کلیدی با آرای نزدیک به خروجی «بهبود تولید کشاورزی گروه هدف» اشاره داشته‌اند. تولید کشاورزی گروه هدف اشاره به مزارعی دارد که تکنیک‌های فنی در آن‌ها پیاده‌سازی شده است و به نوعی کشاورزانی را مدنظر قرار می‌دهد که تکنیک‌ها را پذیرفته و در مزارع از آن بهره‌مند شده‌اند. «اعتمادسازی بین اهالی روستا و کنشگران سازمانی در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست» و «ترغیب سایر کشاورزان (به غیر از کشاورزان مشارکت‌کننده در پروژه) جهت استفاده از تکنیک‌های آموزش داده شده برای کشاورزان مرجع» از دیگر خروجی‌های مورد انتظاری هستند که دارای مقادیر میانگین بیشتری در مقایسه با سایر گزینه‌ها هستند.

جدول ۳-۴۸: بروندها و نتایج حاصل از استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه استقرار کشاورزی پایدار	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
O1	پذیرش تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب از سوی اکثریت کشاورزان مشارکت‌کننده	۶	۷/۰۰	۲/۰۹
O2	به کارگیری فعالیت‌های آموزش‌داده شده برای اکثریت گروه کشاورزان مرجع در پروژه	۶	۷/۳۳	۲/۰۶
O3	ترغیب سایر کشاورزان (به غیر از کشاورزان مشارکت‌کننده در پروژه) جهت استفاده از تکنیک‌های آموزش داده شده برای کشاورزان مرجع	۶	۷/۶۷	۱/۸۶
O4	کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاهای هدف	۶	۷/۵۰	۲/۴۲
O5	اعتمادسازی بین اهالی روستا و کنشگران سازمانی در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست	۶	۸/۳۳	۱/۹۶
O6	بهبود تولید کشاورزی گروه هدف	۶	۸/۸۳	۰/۷۵۳
O7	کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف	۶	۷/۱۷	۱/۹۴

در راستای بررسی اجماع نظر مطلعان کلیدی در زمینه خروجی‌ها و یا بروندهای مورد انتظار استقرار کشاورزی پایدار از آزمون دو جمله‌ای استفاده شد (جدول ۳-۴۹). یافته‌های مربوط به آزمون دو جمله‌ای نشان داد که مطلعان کلیدی استان آذربایجان شرقی تنها در دو مورد یعنی O3 و O6 اجماع نظر دارند و در رابطه با اثرگذاری استقرار کشاورزی پایدار بر سایر خروجی‌ها تردید وجود دارد. در واقع مطلعان کلیدی بر

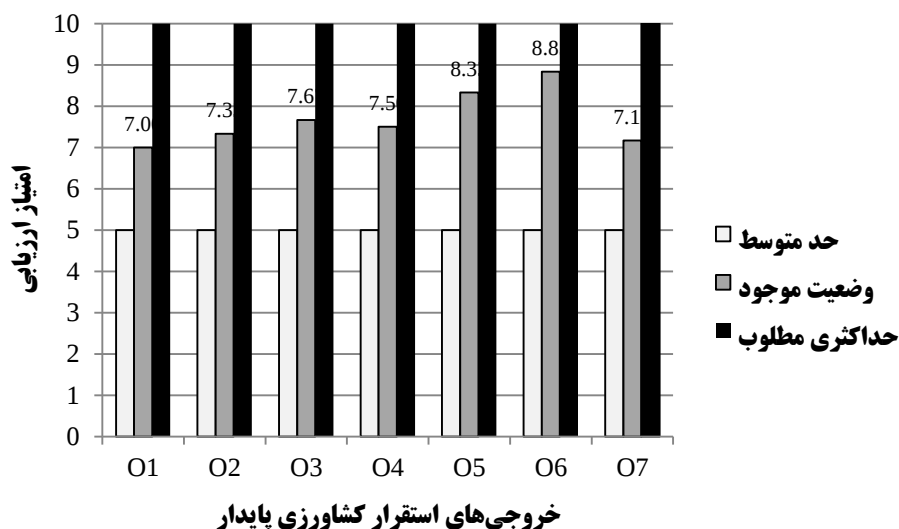
این باور هستند که استقرار کشاورزی بر بهبود تولید کشاورزان گروه هدف (نه کل کشاورزان روستا) اثرگذار بوده است و بر این باور هستند که کشاورزانی که درگیر پروژه نیستند و در روستا شاهد بهبود بهره‌وری کشاورزان گروه هدف هستند، ترغیب به پذیرش استقرار کشاورزی پایدار هستند. این مرحله نشان می‌دهد که کشاورزان یک روستا در معرض فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در مرحله قبل از تصمیم‌گیری (یعنی ترغیب) هستند و ارائه شواهدی مبنی بر سازگار فعالیت‌ها با شرایط آن‌ها، باعث پذیرش استقرار کشاورزی پایدار در منطقه خواهد شد که این امر زمان‌بر است.

جدول ۳-۴۹: نتایج آزمون دوجمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره نتایج و خروجی‌های استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی)

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه استقرار کشاورزی پایدار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده‌شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
O1	پذیرش تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب از سوی اکثریت کشاورزان مشارکت‌کننده	موافق اثرگذاری	۵	۰/۸۳	۰/۲۱۹
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۷	
O2	به کارگیری فعالیت‌های آموزش‌داده شده برای اکثریت گروه کشاورزان مرجع در پروژه	موافق اثرگذاری	۵	۰/۸۳	۰/۲۱۹
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۷	
O3	ترغیب سایر کشاورزان (به غیر از کشاورزان مشارکت‌کننده در پروژه) جهت استفاده از تکنیک‌های آموزش داده شده برای کشاورزان مرجع	موافق اثرگذاری	۶	۱/۰۰	۰/۰۳۱
		مخالف اثرگذاری	-	-	
O4	کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاهای هدف	موافق اثرگذاری	۴	۰/۶۷	۰/۶۸۷
		مخالف اثرگذاری	۲	۰/۳۳	
O5	اعتمادسازی بین اهالی روستا و کنشگران سازمانی در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست	موافق اثرگذاری	۵	۰/۸۳	۰/۲۱۹
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۷	
O6	بهبود تولید کشاورزی گروه هدف	موافق اثرگذاری	۶	۱/۰۰	۰/۰۳۱
		مخالف اثرگذاری	-	-	
O7	کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف	موافق اثرگذاری	۵	۰/۸۳	۰/۲۱۹
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۷	

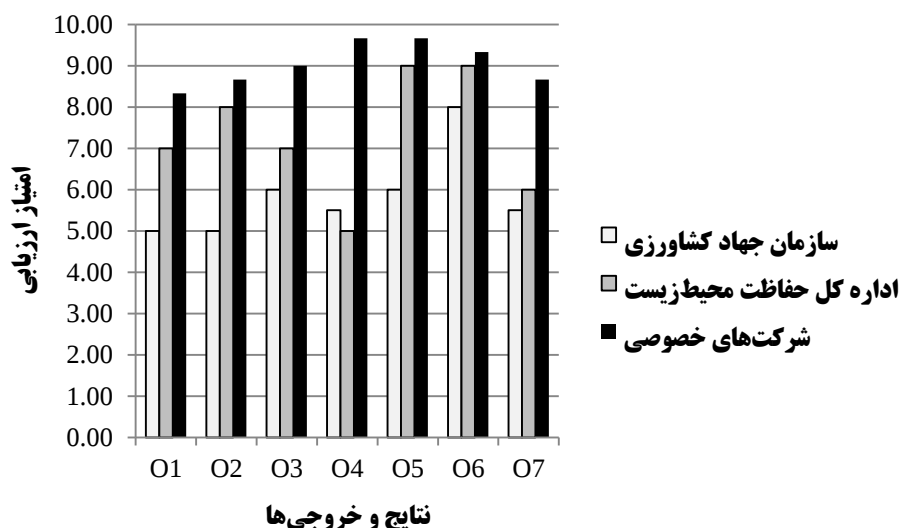
برای درک بهتر از مقادیر ارزیابی شده برای هر کدام از خروجی‌های مورد انتظار فعالیت استقرار کشاورزی پایدار از شکل ۳-۳۶ استفاده شده است. نتایج این بخش بیان‌گر این موضوع است که همچنان تمام مقادیر ارزیابی شده از حد متوسط بالاتر است، لیکن به جزء دو گزینه‌ای طرح شده در آزمون دو جمله‌ای (یعنی

O3 و O6)، به دلیل عدم اجماع نظر در اثرگذاری استقرار کشاورزی پایدار در سایر گزینه‌ها لازم است که جانب احتیاط در نظر گرفته شود و بیان گردد که هنوز در رابطه با سایر خروجی‌ها تردید است.

شکل ۳-۳۶: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی

در ادامه با استفاده از شکل ۳-۳۶ به ارزیابی خروجی‌های مورد انتظار از سوی مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف پرداخته شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که مطلعان کلیدی وابسته به شرکت‌های خصوصی در تمام موارد امتیازی بالاتر از مطلعان کلیدی با وابستگی سازمانی به سازمان جهاد کشاورزی و یا اداره کل حفاظت محیط‌زیست ارائه داده‌اند. بهبود تولیدات کشاورزی گروه هدف و ترغیب سایر کشاورزان روستا به پذیرش استقرار کشاورزی پایدار کمترین امتیاز را از مطلعان کلیدی وابسته به سازمان جهاد کشاورزی دریافت کرده است و این موضوع بیان‌گر این امر است که علی‌رغم اجماع نظر بر این دو مورد، باید توجه داشت که هنوز از سوی استانداردهای مطلعان کلیدی وابسته به سازمان جهاد کشاورزی نیازمند توسعه و بهبود است که این موضوع حائز اهمیت است.

شکل ۳-۳۷: امتیاز ارزیابی برای نتایج و خروجی های استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان شرقی

۳-۳-۳ ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی

ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی همانند هر آن چه که در استان همجوار آن بود، انجام گرفت. نخست در جدول ۳-۵۰ مشخصات دموگرافیک مربوط به مطلعان کلیدی مشارکت کننده در این فاز از ارزیابی ارائه شد. از ۱۰ مطلع کلیدی که در فاز گردآوری داده ها و اطلاعات مشارکت داشته اند یک نفر از سازمان جهاد کشاورزی، ۶ نفر از اداره کل حفاظت محیط زیست و ۳ نفر از شرکت های خصوصی بوده اند. از آن جایی که سازمان جهاد کشاورزی به طور مستقیم با معیشت سازگار درگیر نیست، طبیعی است که افراد با وابستگی سازمانی مربوط به این نهاد کمتر در زمینه آن مشارکت داشته باشند و به دنبال تعداد کمتری از افراد آن سازمان باشند که آگاهی لازم برای اظهار نظر در رابطه با معیشت سازگار برخوردار باشند. جایگاه سازمانی و سطح تحصیلات پاسخگویان در جدول ۳-۵۰ مطرح شده است و براساس آن، جایگاه سازمانی نیمی از پاسخگویان مدیر عامل شرکت های خصوصی و تحصیلات ۵۰ درصد پاسخگویان کارشناسی ارشد است. طیف سنی مشارکت کنندگان بین ۳۰ سال تا ۵۳ سال و طیف سابقه کاری آن ها بین ۵ سال تا ۳۰ سال است. بیشتر پاسخگویان کمتر از ۳۵ سال و زیر ۱۰ سال سابقه کاری دارند. در ادامه گزارش ارزیابی فرآیند و برون دادهای مورد انتظار فعالیت معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی ارائه شد.

جدول ۳-۵۰: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
سازمان		
سازمان جهاد کشاورزی	۱	۱۰

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
اداره کل حفاظت محیط زیست	۶	۶۰
شرکت های خصوصی	۳	۳۰
<u>جایگاه سازمانی</u>		
رئیس اداره (ترویج یا محیط زیست)	۱	۱۰
مدیر عامل شرکت های خصوصی	۵	۵۰
کارشناس	۳	۳۰
بدون پاسخ	۱	۱۰
<u>تحصیلات</u>		
کارشناسی	۴	۴۰
کارشناسی ارشد	۵	۵۰
بدون پاسخ	۱	۱۰
<u>سن (۲۰-۵۳)</u>		
کمتر از ۳۵	۵	۵۰
بین ۳۶ تا ۴۵	۲	۲۰
بیشتر از ۴۶	۱	۱۰
بدون پاسخ	۲	۲۰
<u>سابقه کاری (۳۰-۵)</u>		
زیر ۱۰ سال	۵	۵۰
بین ۱۱ تا ۲۰	۲	۲۰
بین ۲۱ تا ۳۰	۲	۲۰
بدون پاسخ	۱	۱۰

همان گونه که در قسمت های قبل ذکر شد، فعالیت معیشت سازگار به دنبال توسعه تنوع معیشت و به عبارتی دیگر معیشت های مکمل در روستا است که می توانند اقدامات اولیه ای در راستای افزایش درآمدهای کشاورزان از فعالیت های کم آبر و یا حتی غیرکشاورزی باشد. پیاده سازی معیشت سازگار شامل یک سری از اقدامات پیوسته است که در جدول ۳-۵۱ با کدهای A1 تا A9 نشان داده شد. مقادیر میانگین و انحراف معیار مربوط به این فعالیت در این جدول ارائه شده است و بر اساس مقادیر میانگین باید بیان داشت که تمام فعالیت ها بالاتر از حد متوسط ارزیابی شده اند. اگرچه با استفاده از میانگین و انحراف معیار هر کدام فعالیت ها می تواند دیدگاه ها و اختلاف دیدگاه های مطلعان کلیدی را در رابطه با پیاده سازی فعالیت معیشت سازگار درک کرد، اما لازم است که به منظور اجماع نظر و بحث در رابطه با مطلوبیت پیاده سازی اقدامات از آزمون دو جمله ای استفاده کرد.

جدول ۳-۵۱: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مراحل پیاده‌سازی معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی

کد	اقدامات پیاده‌سازی معیشت سازگار	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
A1	شناسایی معیشت‌های درآمدزای موجود که داری پتانسیل است	۱۰	۷/۵۰	۱/۳۵
A2	ارزیابی قابلیت ترویج معیشت‌های درآمدزا	۹	۷/۷۸	۱/۹۲
A3	ارزیابی محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی معیشت‌های کنونی	۹	۷/۸۹	۱/۶۹
A4	ارزیابی محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی معیشت‌های پیشنهادی	۹	۷/۷۸	۲/۲۲
A5	برگزاری دوره‌های آموزشی برای ایجاد مهارت‌های لازم	۷	۶/۷۱	۱/۹۷
A6	برگزاری کارگاه‌های مشارکتی برای به اشتراک گذاری مهارت‌ها	۷	۷/۰۰	۱/۹۱
A7	فراهم آوردن زمینه‌های تأمین عوامل تولید گزینه‌های درآمدزای منتخب	۹	۷/۲۲	۲/۱۰
A8	ایجاد کارگروه‌های محلی برای هر گزینه‌ی معیشتی	۱۰	۷/۵۰	۲/۱۷
A9	برگزاری گردهم‌آیی‌های کارگروه‌ها برای به اشتراک گذاری مهارت‌ها	۱۰	۸/۸۰	۱/۶۲

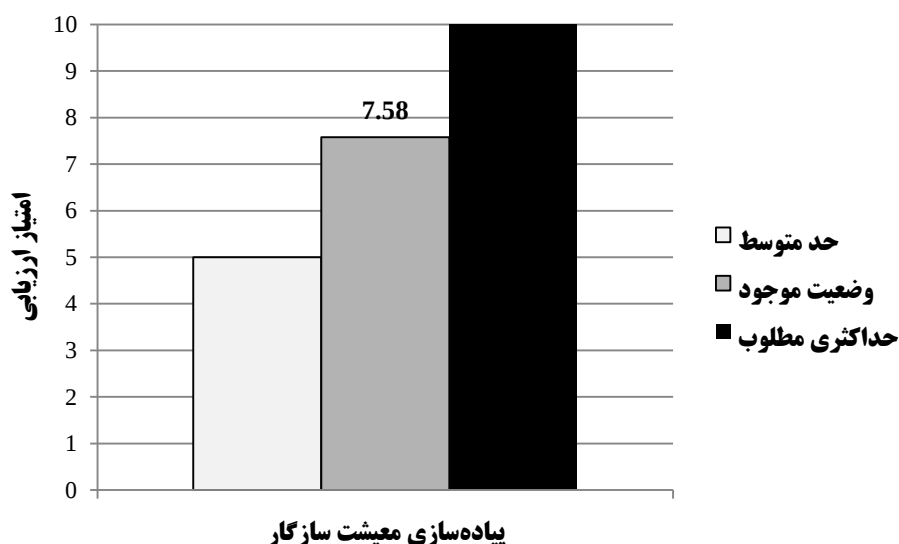
نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی استان آذربایجان شرقی در زمینه پیاده‌سازی معیشت سازگار در جدول ۳-۵۲ ارائه شد. نتایج این آزمون نشان داد که مشارکت کنندگان در این بخش برای مطلوبیت بیش از نیمی از اقدامات مربوط به معیشت سازگار اجماع نظر ندارند. به عبارتی در رابطه با مطلوبیت پیاده‌سازی نیمی از اقدامات معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی تردید وجود دارد. این اقدامات که نیازمند توجه و در واقع بازنگر و بهبود هستند شامل «ارزیابی محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی معیشت‌های پیشنهادی»، «برگزاری دوره‌های آموزشی برای ایجاد مهارت‌های لازم»، «برگزاری کارگاه‌های مشارکتی برای به اشتراک گذاری مهارت‌ها»، «فراهم آوردن زمینه‌های تأمین عوامل تولید گزینه‌های درآمدزای منتخب فراهم آوردن زمینه‌های تأمین عوامل تولید گزینه‌های درآمدزای منتخب» و «ایجاد کارگروه‌های محلی برای هر گزینه‌ی معیشتی» است.

جدول ۳-۵۲: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مراحل پیاده‌سازی معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی

کد	اقدامات پیاده‌سازی معیشت سازگار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
A1	شناسایی معیشت‌های درآمدزای موجود که داری پتانسیل است	موافق	۹	۰/۹۰	۰/۰۲۱
		مخالف	۱	۰/۱۰	
A2	ارزیابی قابلیت ترویج معیشت‌های درآمدزا	موافق	۸	۰/۸۹	۰/۰۳۹
		مخالف	۱	۰/۱۱	
A3	ارزیابی محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی معیشت‌های	موافق	۸	۰/۸۹	۰/۰۳۹

کد	اقدامات پیاده‌سازی معیشت سازگار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
	کنونی	مخالف	۱	۰/۱۱	
A4	ارزیابی محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی معیشت‌های پیشنهادی	موافق	۶	۰/۶۷	۰/۵۰۸
		مخالف	۳	۰/۳۳	
A5	برگزاری دوره های آموزشی برای ایجاد مهارت‌های لازم	موافق	۵	۰/۷۱	۰/۴۵۳
		مخالف	۲	۰/۲۹	
A6	برگزاری کارگاه‌های مشارکتی برای به اشتراک گذاری مهارت‌ها	موافق	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
		مخالف	۱	۰/۱۴	
A7	فراهم آوردن زمینه‌های تأمین عوامل تولید گزینه‌های درآمدزای منتخب	موافق	۷	۰/۷۸	۰/۱۸۰
		مخالف	۲	۰/۲۲	
A8	ایجاد کارگروه‌های محلی برای هر گزینه‌ی معیشتی	موافق	۷	۷۰	۰/۳۴۴
		مخالف	۳	۳۰	
A9	برگزاری گردهم‌آیی‌های کارگروه‌ها برای به اشتراک گذاری مهارت‌ها	موافق	۱۰	۱/۰۰	۰/۰۰۲
		مخالف	-	-	

میانگین اقدامات مربوط به پیاده‌سازی معیشت سازگار در قالب یک مقیاس کلی برابر با ۷/۵۸ است که برای مقایسه این مقدار با حد متوسط و حداکثری مطلوب از شکل ۳-۳۸ استفاده شد. اگرچه مقدار کلی میانگین برای اقدامات معیشت سازگار و به عبارتی فرآیند پیاده‌سازی این فعالیت از حد متوسط بالاتر است، باید به اقداماتی که مطلوبیت پیاده‌سازی آن‌ها مورد تردید است و اجماع‌نظر کلی برای آن‌ها در بین مطلعان کلیدی وجود ندارد، توجه شود. به طور کلی فرآیند پیاده‌سازی معیشت سازگار در استان آذربایجان از حد قابل قبولی برخوردار است، لیکن توجه به اجزاء و یا اقدامات آن و بهبود آن‌ها می‌تواند در راستای ارتقاء کیفیت پیاده‌سازی فعالیت بسیار مفید و سودمند باشد.

شکل ۳-۳۸: امتیاز ارزیابی برای فرآیند پیاده‌سازی معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی

از آن جایی که فراوانی پاسخگویان مربوط به سازمان جهاد کشاورزی در رابطه با پیاده‌سازی فرآیند معیشت سازگار یک نفر است و از طرفی این نهاد به طور مستقیم با این فعالیت درگیر نیست، در این جا صرفاً به مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی اداره کل حفاظت محیط‌زیست و شرکت‌های خصوصی در استان آذربایجان شرقی پرداخته شد. مطلعان کلیدی با وابستگی سازمانی به اداره کل حفاظت محیط‌زیست امتیاز بالاتری در مقایسه با شرکت‌های خصوصی برای پیاده‌سازی فرآیند معیشت سازگار در نظر گرفته‌اند. این نکته شایان ذکر است که شرکت‌های خصوصی مداخله بیشتری با این فعالیت در سطح روستا دارند و به عبارتی این شرکت‌ها خود عامل پیاده‌سازی این اقدامات هستند، از این رو این تفاوت دیدگاه به تفاوت قرابت به اقدامات برمی‌گردد. البته تفاوت زیادی بین دو گروه از ارزیابی‌کنندگان وجود ندارد و هر دو گروه حد بالاتر از متوسط را برای این اقدامات در نظر گرفته‌اند (شکل ۳-۳۹).

شکل ۳-۳۹: امتیاز ارزیابی برای فرآیند پیاده‌سازی معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان شرقی

خروجی‌ها و یا برون‌دادهای مورد انتظار پیاده‌سازی معیشت سازگار در جدول ۳-۵۳ همراه با میانگین و انحراف معیار آن‌ها ارائه شده است. نتایج و خروجی‌های مورد انتظار شامل ایجاد فعالیت‌های معیشتی مکمل در روستا، پایداری آن‌ها در اقتصاد روستایی، کاهش فشار بر منابع آب به دلیل توسعه معیشت مکمل کم‌آب بر و غیره است که در جدول ۳-۵۳ با کدهای O1 تا O7 نشان داده شد. براساس میانگین می‌توان بیان داشت که خروجی یا نتیجه «به وجود آمدن حداقل یک فعالیت معیشتی با نیاز آبی کم در نمونه‌های اجرایی» دارای بیشترین امتیاز است و به عبارتی بیشتر پاسخگویان به تایید آن به عنوان یکی از خروجی‌های معیشت سازگار پرداخته‌اند. در پایین با استفاده از آزمون دو جمله‌ای به بررسی اجماع نظر بین مطلعان کلیدی پرداخته شد.

جدول ۳-۵۳: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس توسعه معیشت سازگار	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
O1	به وجود آمدن حداقل یک فعالیت معیشتی با نیاز آبی کم در نمونه‌های اجرایی	۱۰	۹/۹۰	۰/۳۱۶
O2	اطمینان از پایداری معیشت ایجاد شده در هر روستای منتخب	۱۰	۸/۰۰	۱/۷۰
O3	اطمینان از عرضه، فروش و سودآوری محصولات گزینه معیشتی ترویج شده (بازاریابی محصول تولید شده)	۱۰	۷/۱۰	۱/۴۵
O4	معیشت‌های ایجاد شده تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است	۱۰	۶/۵۰	۲/۰۶
O5	معیشت‌های ایجاد شده تا چه اندازه باعث ارتقاء همکاری بین اهالی روستا و	۱۰	۷/۴۰	۲/۸۷

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس توسعه معیشت سازگار	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
	مشارکت در امر حفاظت و احیای محیط زیست شده است			
06	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب بهبود کیفیت زندگی کشاورزان گروه هدف شده است	۱۰	۶/۸۰	۲/۷۸
07	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب توسعه مشاغل مکمل در روستاهای هدف شده است	۹	۷/۳۳	۲/۲۹
08	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است	۹	۶/۳۳	۲/۲۳

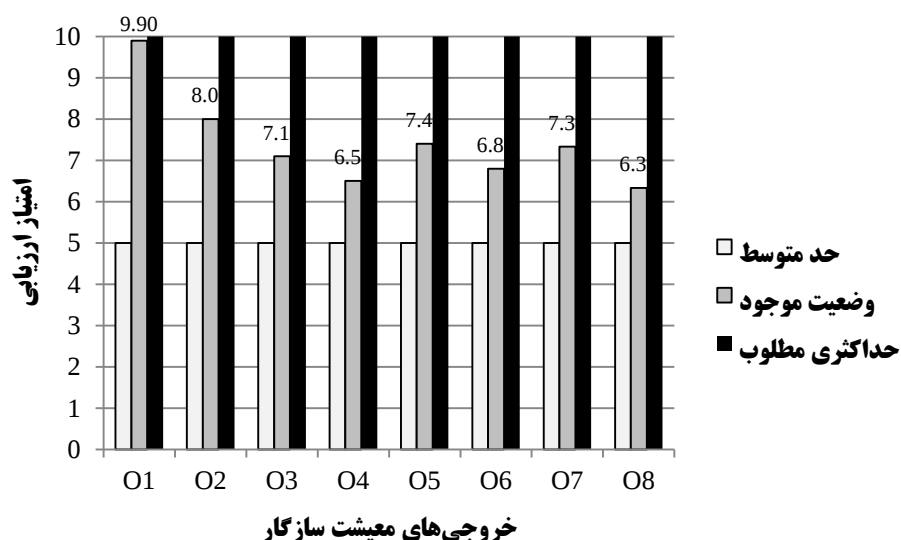
آزمون دو جمله‌ای برای نتایج مربوط به معیشت سازگار در جدول ۳-۵۴ ارائه شد. بر اساس یافته‌های این بخش می‌توان بیان داشت که مطلعان کلیدی در خروجی‌های «به وجود آمدن حداقل یک فعالیت معیشتی با نیاز آبی کم در نمونه‌های اجرایی»، «اطمینان از پایداری معیشت ایجاد شده در هر روستای منتخب» و «اطمینان از عرضه، فروش و سودآوری محصولات گزینه معیشتی ترویج شده (بازاریابی محصول تولید شده)» اجماع نظر دارند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که مطلعان کلیدی بر این باور هستند فعالیت‌های معیشتی مکمل که در سطح روستاها توسعه یافته است به پایداری لازم رسیده و از سویی اطمینان لازم از لحاظ عرضه، فروش و سودآوری محصولات وجود دارد. این ادعا نیازمند بررسی میدانی است که در فصل چهارم با استفاده از پیمایش و بررسی دیدگاه کشاورزان به بررسی صحت اجرایی آن پرداخته شده است. در رابطه با سایر خروجی‌ها و نتایج ارائه شده در جدول ۳-۵۴ اجماع نظر وجود ندارد و در واقع مطلعان کلیدی در رابطه با اثرگذاری فعالیت معیشت سازگار بر کاهش فشار بر منابع آب و همچنین کاهش نابرابری اقتصادی در روستا تردید دارند. این مهم می‌تواند بیان‌گر این واقعیت باشد که اگرچه فرآیند پیاده‌سازی تا حدودی بالاتر از حد متوسط است، اما خروجی‌ها مهم که در به نوعی هدف بنیادی این فعالیت محسوب می‌شوند، محقق نشده است. البته متغیر زمان و منابع مالی نیز از اهمیت بالایی در این فعالیت محسوب می‌شود.

جدول ۳-۵۴: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار (آذربایجان شرقی)

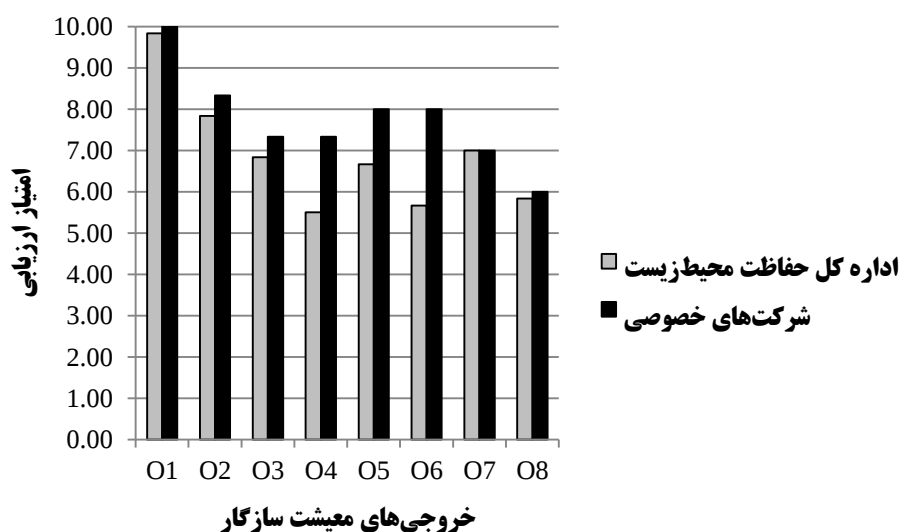
کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه معیشت سازگار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی داری (Sig.) *
01	به وجود آمدن حداقل یک فعالیت معیشتی با نیاز آبی کم در نمونه‌های اجرایی	موافق اثرگذاری	۱۰	۱/۰۰	۰/۰۰۲
		مخالف اثرگذاری	-	-	
02	اطمینان از پایداری معیشت ایجاد شده در هر روستای منتخب	موافق اثرگذاری	۹	۰/۹۰	۰/۰۲۱
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۰	
03	اطمینان از عرضه، فروش و سودآوری	موافق اثرگذاری	۹	۰/۹۰	۰/۰۲۱

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه معیشت سازگار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی داری (Sig.) *
	محصولات گزینه معیشتی ترویج شده (بازاریابی محصول تولید شده)	مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۰	
O4	معیشت‌های ایجاد شده تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است	موافق اثرگذاری	۷	۰/۷۰	۰/۳۴۴
		مخالف اثرگذاری	۳	۰/۳۰	
O5	معیشت‌های ایجاد شده تا چه اندازه باعث ارتقاء همکاری بین اهالی روستا و مشارکت در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست شده است	موافق اثرگذاری	۷	۰/۷۰	۰/۳۴۴
		مخالف اثرگذاری	۳	۰/۳۰	
O6	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب بهبود کیفیت زندگی کشاورزان گروه هدف شده است	موافق اثرگذاری	۷	۰/۷۰	۰/۳۴۴
		مخالف اثرگذاری	۳	۰/۳۰	
O7	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب توسعه مشاغل مکمل در روستاهای هدف شده است	موافق اثرگذاری	۷	۰/۷۸	۰/۱۸۰
		مخالف اثرگذاری	۲	۰/۲۲	
O8	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است	موافق اثرگذاری	۵	۰/۵۶	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۴	۰/۴۴	

برای درک بهتر امتیاز ارائه شده برای خروجی‌ها مورد انتظار در مقایسه با حد متوسط و حداکثری مطلوب از شکل ۳-۴۰ استفاده شد. همچنین برای مقایسه دیدگاه‌های دو کنشگر اصلی در اجرای معیشت سازگار، یعنی اداره کل حفاظت از محیط‌زیست و شرکت‌های خصوصی از شکل ۳-۴۱ استفاده شد. یافته‌های مربوط به این بخش نشان داد که در تمام خروجی‌های مورد انتظار، امتیاز ارائه شده از سوی مطلعان کلیدی وابسته به شرکت‌های خصوصی (مدیر عامل‌های شرکت‌های خصوصی) بیشتر از مطلعان کلیدی وابسته به اداره کل حفاظت محیط‌زیست است. هر دو گروه خروجی‌های مورد انتظار را بالاتر از حد متوسط ارزیابی کرده‌اند.

شکل ۳-۴۰: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی

شکل ۳-۴۱: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌ها و نتایج معیشت سازگار از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان شرقی

۴-۳-۳ ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی

توسعه صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی همسو با استان آذربایجان غربی در حال پیاده‌سازی است و جهت ارزیابی فرآیند پیاده‌سازی و خروجی‌های مورد انتظار آن در این بخش از مطلعان کلیدی کمک گرفته شد. مشخصات دموگرافیک مطلعان کلیدی مشارکت‌کننده در این ارزیابی در جدول ۳-۳-

۵۵ ارائه شده است. وابستگی سازمانی مطلعان کلیدی شامل سازمان جهاد کشاورزی (۲ نفر)، اداره کل حفاظت محیط زیست (۴ نفر) و شرکت های خصوصی (۵ نفر) است. جایگاه سازمانی آن ها شامل یک نفر رئیس اداره، ۳ نفر مدیر عامل شرکت های خصوصی و ۶ نفر کارشناس است. تحصیلات آن ها نیز کارشناسی (۲ نفر) و کارشناسی ارشد (۸ نفر) است. طیف سنی پاسخگویان بین ۲۸ سال تا ۴۵ سال و طیف سابقه کاری آن ها بین ۵ تا ۳۰ سال می باشد (جدول ۳-۵۵).

جدول ۳-۵۵: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
<u>سازمان</u>		
سازمان جهاد کشاورزی	۲	۱۸/۲
اداره کل حفاظت محیط زیست	۴	۳۶/۴
شرکت های خصوصی	۵	۴۵/۵
<u>جایگاه سازمانی</u>		
رئیس اداره (ترویج یا محیط زیست)	۱	۹/۱
مدیر عامل شرکت های خصوصی	۳	۲۷/۳
کارشناس	۶	۵۴/۵
<u>تحصیلات</u>		
کارشناسی	۲	۱۸/۲
کارشناسی ارشد	۸	۷۲/۷
<u>سن (۲۸-۴۵)</u>		
کمتر از ۳۵	۶	۵۴/۵
بین ۳۶ تا ۴۵	۳	۲۷/۳
بدون پاسخ	۲	۱۸/۲
<u>سابقه کاری (۵-۳۰)</u>		
زیر ۱۰ سال	۵	۴۵/۴
بین ۱۱ تا ۲۰	۴	۳۶/۴
بین ۲۱ تا ۳۰	۱	۹/۱
بدون پاسخ		۹/۱

فرآیند پیاده سازی صندوق خُرد زنان روستایی شامل سه مرحله «امکان سنجی تشکیل صندوق»، مرحله «تشکیل صندوق» و مرحله «مدیریت و کنترل سازوکارهای مالی صندوق» است. در ادامه ارزیابی مطلوبیت پیاده سازی هر کدام از مراحل مذکور ارائه شده است.

نخستین مرحله مربوط به امکان‌سنجی تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی است. این مرحله شامل پنج اقدام است که در جدول ۳-۵۶ ارائه شده است. با استفاده از میانگین و انحراف‌معیار هر کدام از اقدامات می‌توان سطح امتیاز و به نوعی سطح مطلوبیت پیاده‌سازی آن را مورد ارزیابی قرار داد. میانگین مربوط به هر کدام از اقدامات نشان می‌دهد که «برگزاری نشست‌های متعدد توجیهی برای تشریح روند راه‌اندازی صندوق»، «شناسایی زنان روستایی داوطلب تشکیل صندوق» و «گردآوری اطلاعات اجتماعی و اقتصادی زنان روستایی» سه اقدام مرحله امکان‌سنجی هستند که در مقایسه با سایر اقدامات این مرحله با مطلوبیت بیشتری پیاده‌سازی می‌شود.

جدول ۳-۵۶: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی برای اقدامات مرحله امکان‌سنجی تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی

کد	اقدامات مربوط به امکان‌سنجی تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف‌معیار
A1	گردآوری اطلاعات اجتماعی و اقتصادی زنان روستایی	۷	۷/۵۷	۱/۵۱
A2	برهم نهادن و تطبیق مشارکتی اطلاعات به دست آمده با اطلاعات، شناخت و تحلیل شرایط محیطی و توجیه ضرورت تشکیل صندوق با روشن کردن جایگاه زنان در پیشبرد هدف‌های کشاورزی پایدار	۱۱	۶/۶۴	۲/۲۴
A3	شناسایی زنان روستایی داوطلب تشکیل صندوق	۱۱	۸/۰۰	۱/۸۹
A4	برگزاری نشست‌های متعدد توجیهی برای تشریح روند راه‌اندازی صندوق	۱۱	۹/۲۷	۱/۲۷
A5	بررسی مشارکتی عوامل موثر در تشکیل و پایداری صندوق و یافتن راه‌کارهای جمعی برای حفاظت از پایداری صندوق	۱۱	۷/۲۷	۲/۳۷

برای بررسی اجماع نظر مطلعان کلیدی از آزمون دو جمله‌ای استفاده شد و نتایج آن در جدول ۳-۵۷ ارائه شد. برپایه یافته‌های مربوط به این آزمون مشخص شد که تنها در دو اقدام «برگزاری نشست‌های متعدد توجیهی برای تشریح روند راه‌اندازی صندوق» و «شناسایی زنان روستایی داوطلب تشکیل صندوق» اجماع نظر وجود دارد و در رابطه با مطلوبیت پیاده‌سازی سایر اقدامات نمی‌توان با قطعیت سخن گفت. بنابراین توجه و اصلاح سایر اقدامات می‌تواند در بهبود پیاده‌سازی این مرحله از پیاده‌سازی صندوق خُرد زنان روستایی مفید باشد.

جدول ۳-۵۷: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله امکان‌سنجی صندوق‌های خُرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی)

کد	اقدامات مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی در استقرار کشاورزی پایدار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
A1	گردآوری اطلاعات اجتماعی و اقتصادی زنان روستایی	موافق	۶	۰/۸۶	۰/۱۲۵
		مخالف	۱	۰/۱۴	
A2	برهم نهادن و تطبیق مشارکتی اطلاعات به دست آمده با اطلاعات، شناخت و تحلیل شرایط محیطی و توجیه ضرورت تشکیل صندوق با روشن کردن جایگاه زنان در پیش‌برد هدف‌های کشاورزی پایدار	موافق	۷	۰/۶۴	۰/۵۴۹
		مخالف	۴	۰/۳۶	
A3	شناسایی زنان روستایی داوطلب تشکیل صندوق	موافق	۱۰	۰/۹۱	۰/۰۱۲
		مخالف	۱	۰/۰۹	
A4	برگزاری نشست‌های متعدد توجیهی برای تشریح روند راه‌اندازی صندوق	موافق	۱۱	۱/۰۰	۰/۰۰۱
		مخالف	-	-	
A5	بررسی مشارکتی عوامل مؤثر در تشکیل و پایداری صندوق و یافتن راه‌کارهای جمعی برای حفاظت از پایداری صندوق	موافق	۹	۰/۸۲	۰/۰۶۵
		مخالف	۲	۰/۱۸	

پس از آن که مرحله امکان‌سنجی، در مرحله دوم صندوق خُرد زنان روستایی تشکیل می‌شود. اقدامات مربوط به مرحله دوم به همراه میانگین و انحراف‌معیار آن‌ها در جدول ۳-۵۸ ارائه شده است. امتیازهای ارائه شده برای هر کدام از اقدامات بیان‌گر این مفهوم است که این مرحله بالاتر از حد متوسط مطلوبیت پیاده‌سازی می‌شود. در این بین به نظر می‌رسد که بر اساس مقدار میانگین، اقدامات «نام نویسی اعضای صندوق و گروه‌بندی اعضای صندوق بر اساس علاقه به نوع فعالیت اقتصادی» و «شناسایی مهارت‌ها، توانایی‌ها و تجربه های کاری مشارکت‌کنندگان و نهایتاً شناسایی بستر مشارکت در جامعه‌ی هدف» در مقایسه با سایر اقدامات مرحله تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی به شکلی بهتر پیاده‌سازی می‌شود. در ادامه به منظور بررسی دقیق‌تر از آمار استنباطی که در این‌جا آزمون دو جمله‌ای است، استفاده شده است.

جدول ۳-۵۸: میانگین و انحراف‌معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی)

کد	اقدامات مربوط به امکان‌سنجی تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف‌معیار
B1	نام نویسی اعضای صندوق و گروه‌بندی اعضای صندوق بر اساس علاقه به نوع فعالیت اقتصادی	۱۱	۸/۶۴	۱/۰۲
B2	شناسایی مهارت‌ها، توانایی‌ها و تجربه‌های کاری مشارکت‌کنندگان و	۱۱	۸/۰۹	۱/۸۶

کد	اقدامات مربوط به امکان‌سنجی تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
	نهایتاً شناسایی بستر مشارکت در جامعه‌ی هدف			
B3	نیازسنجی آموزشی برای اعضای صندوق در جهت فعال‌سازی و پایدارسازی صندوق و رعایت اصول رویکرد زیست‌بومی مدیریت منابع طبیعی	۱۱	۷/۷۳	۱/۷۹
B4	برنامه‌ریزی برای برگزاری کارگاه‌های آموزشی لازم همراه با تهیه و تدوین جدول زمان‌بندی	۱۱	۷/۶۴	۲/۰۱
B5	کسب اطمینان از کارکرد اقتصادی صندوق در راستای بهره‌مندی خردمندان از منابع آبی به مدد به کارگیری روش‌های مشارکتی و تسهیل‌گری برای ایجاد انسجام گروهی میان اعضای صندوق	۱۰	۷/۱۰	۱/۷۹
B6	کمک به اعضای صندوق برای تهیه و تدوین مقررات و آیین‌نامه‌ی صندوق با مشورت با دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران	۱۱	۷/۰۹	۲/۳۴

آزمون دوجمله‌ای برای مرحله تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی در جدول ۳-۵۹ ارائه شده است. یافته‌های این بخش نشان می‌دهد که تنها در دو اقدام نخست یعنی B1 و B2 اجماع نظر وجود دارد و در سایر موارد بین مطلعان کلیدی اختلاف نظر وجود دارد. این اختلاف نظر نشان از تردید در مطلوبیت اقدامات مرحله تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی است. بنابراین لازم است که جزئیات مربوط به این مرحله توجه بیشتری شود و اقدامات «برنامه‌ریزی برای برگزاری کارگاه‌های آموزشی لازم همراه با تهیه و تدوین جدول زمان‌بندی»، «کسب اطمینان از کارکرد اقتصادی صندوق در راستای بهره‌مندی خردمندان از منابع آبی به مدد به کارگیری روش‌های مشارکتی و تسهیل‌گری برای ایجاد انسجام گروهی میان اعضای صندوق» و «کمک به اعضای صندوق برای تهیه و تدوین مقررات و آیین‌نامه‌ی صندوق با مشورت با دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران» نیازمند توجه بیشتر است.

جدول ۳-۵۹: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله تشکیل صندوق‌های خُرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی)

کد	اقدامات مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی در استقرار کشاورزی پایدار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
B1	نام‌نویسی اعضای صندوق و گروه‌بندی اعضای صندوق بر اساس علاقه به نوع فعالیت اقتصادی	موافق	۱۱	۱/۰۰	۰/۰۰۱
		مخالف	-	-	
B2	شناسایی مهارت‌ها، توانایی‌ها و تجربه‌های کاری مشارکت‌کنندگان و نهایتاً شناسایی بستر مشارکت در جامعه‌ی هدف	موافق	۱۰	۰/۹۱	۰/۰۱۲
		مخالف	۱	۰/۰۹	
B3	نیازسنجی آموزشی برای اعضای صندوق در جهت فعال-	موافق	۹	۰/۸۲	۰/۰۶۵

کد	اقدامات مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی در استقرار کشاورزی پایدار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
	سازی و پایدارسازی صندوق و رعایت اصول رویکرد زیست‌بومی مدیریت منابع طبیعی	مخالف	۲	۰/۱۸	
B4	برنامه‌ریزی برای برگزاری کارگاه‌های آموزشی لازم همراه با تهیه و تدوین جدول زمان‌بندی	موافق	۸	۰/۷۳	۰/۲۲۷
		مخالف	۳	۰/۲۷	
B5	کسب اطمینان از کارکرد اقتصادی صندوق در راستای بهره‌مندی خردمندان از منابع آبی به مدد به کارگیری روش‌های مشارکتی و تسهیل‌گری برای ایجاد انسجام گروهی میان اعضای صندوق	موافق	۸	۰/۸۰	۰/۱۰۹
		مخالف	۲	۰/۲۰	
B6	کمک به اعضای صندوق برای تهیه و تدوین مقررات و آیین‌نامه‌ی صندوق با مشورت با دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران	موافق	۸	۰/۷۳	۰/۲۲۷
		مخالف	۳	۰/۲۷	

مرحله سوم شامل مدیریت منابع مالی صندوق، وام دهی، بازپرداخت اقساط وام، مستندسازی و ارائه گزارشات است که به طور کلی به عنوان مرحله مدیریت و کنترل سازوکارهای مالی صندوق مطرح است. اقدامات مربوط به این مرحله و میانگین و انحراف معیار امتیاز مطلوبیت پیاده‌سازی آن‌ها در استان آذربایجان شرقی در جدول ۳-۶۰ ارائه گردید. با توجه به جدول مذکور باید ذکر شود که همه اقدامات دارای میانگین بالاتر از حد متوسط هستند، اما با توجه به مقادیر میانگین و انحراف معیار، اقداماتی مانند «پایش نخستین دور وام‌دهی و ارزیابی از عملکرد گروهی صندوق همراه با استخراج نقطه‌های قوت و ضعف کار و گزارش‌دهی آن به دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران» و «گزارش‌های مالی ماهانه از عملکرد صندوق به دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران» نیازمند بهبود و اصلاح است.

جدول ۳-۶۰: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به مرحله مدیریت و کنترل سازوکارهای مالی صندوق خُرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی)

کد	اقدامات مربوط به امکان‌سنجی تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
C1	کمک به تجهیز پس‌انداز صندوق	۱۱	۷/۰۰	۳/۰۹
C2	فراهم آوردن زمینه‌ی ایجاد یک حساب پس‌انداز کوتاه مدت مشترک بانکی برای نگهداری موجودی صندوق و یا هر سازوکار مطلوب دیگر	۱۱	۸/۵۵	۲/۰۱
C3	برگزاری نشست‌های مشترک با دست‌اندرکاران و حامیان بالقوه‌ی صندوق‌های خرد اعتباری در سطح استان و شهرستان (اعم از ارگان‌های دولتی و غیردولتی و بخش خصوصی) برای جلب پشتیبانی آن‌ها از صندوق	۱۱	۷/۱۸	۲/۹۲

کد	اقدامات مربوط به امکان‌سنجی تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
C4	پایش نخستین دور وام‌دهی و ارزیابی از عملکرد گروهی صندوق همراه با استخراج نقطه‌های قوت و ضعف کار و گزارش‌دهی آن به دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران	۱۰	۶/۳۰	۲/۹۸
C5	گزارش‌های مالی ماهانه از عملکرد صندوق به دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران	۹	۶/۷۸	۲/۸۶
C6	مستندسازی از کلیه مراحل و اقدامات پروژه بر اساس مدل ارسالی از طرف کارفرما در قالب گزارش‌های ماهانه و سالانه	۱۱	۷/۵۵	۲/۶۲

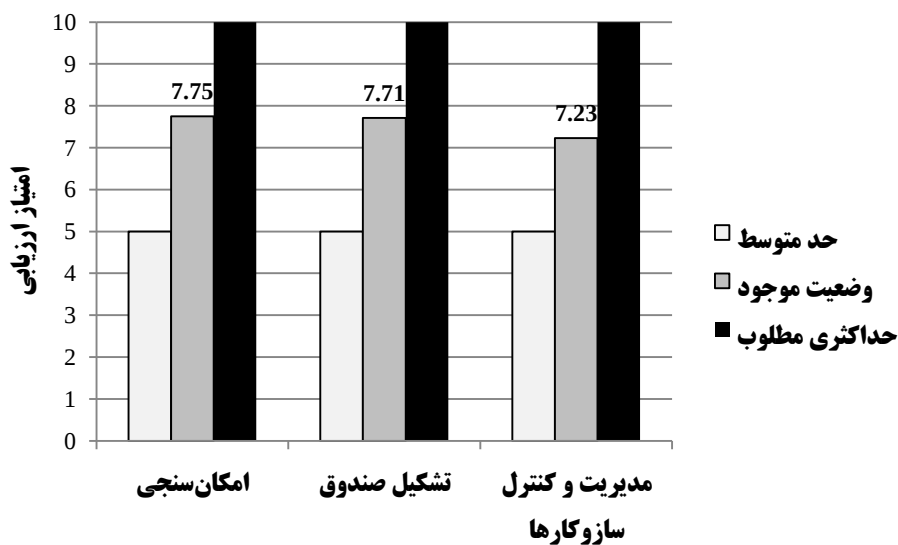
آزمون دوجمله‌ای برای مرحله سوم از صندوق خُرد زنان روستایی در جدول ۳-۶۱ نشان داده شد. یافته‌های این بخش نشان می‌دهد که مطلعان کلیدی استان آذربایجان شرقی تنها در مطلوبیت پیاده‌سازی اقدام «فراهم آوردن زمینه‌ی ایجاد یک حساب پس انداز کوتاه مدت مشترک بانکی برای نگهداری موجودی صندوق و یا هر سازوکار مطلوب دیگر» اتفاق رای دارند. این مرحله از پیاده‌سازی صندوق خُرد زنان روستایی از اهمیت بالایی برخوردار است و دلیل آن به ماهیت پایدار سازی این مرحله برمی‌گردد. در واقع در صورتی که این مرحله به درستی انجام گیرد، ضمانت کننده این موضوع است که صندوق خُرد زنان روستایی در نظام اجتماعی-اقتصادی گروه هدف شکل گرفته است و امید به پایداری و نهادینه‌سازی آن وجود دارد. لیکن اختلاف رای در بین مطلعان کلیدی نشان می‌دهد که پیاده‌سازی این مرحله در استان آذربایجان شرقی نیازمند اصلاح و بهبود است. برای شروع تغییر می‌تواند از مواردی شروع کرد که اختلاف نظر بیشتری در رابطه با آن‌ها وجود دارد. به عنوان نمونه اقدام «پایش نخستین دور وام‌دهی و ارزیابی از عملکرد گروهی صندوق همراه با استخراج نقطه‌های قوت و ضعف کار و گزارش‌دهی آن به دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران» به طور کلی با دو دیدگاه موافق و مخالف ارزیابی شده است و نتایج نشان می‌دهد که بیشترین تردید در پیاده‌سازی درست و صحیح این اقدام وجود دارد.

جدول ۳-۶۱: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره مرحله تشکیل صندوق‌های خُرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی)

کد	اقدامات مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی در استقرار کشاورزی پایدار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
C1	کمک به تجهیز پس‌انداز صندوق	موافق	۹	۰/۸۲	۰/۰۶۵
		مخالف	۲	۰/۱۸	
C2	فراهم آوردن زمینه‌ی ایجاد یک حساب پس انداز کوتاه مدت مشترک بانکی برای نگهداری موجودی صندوق و یا هر سازوکار مطلوب دیگر	موافق	۱۰	۰/۹۱	۰/۰۱۲
		مخالف	۱	۰/۰۹	

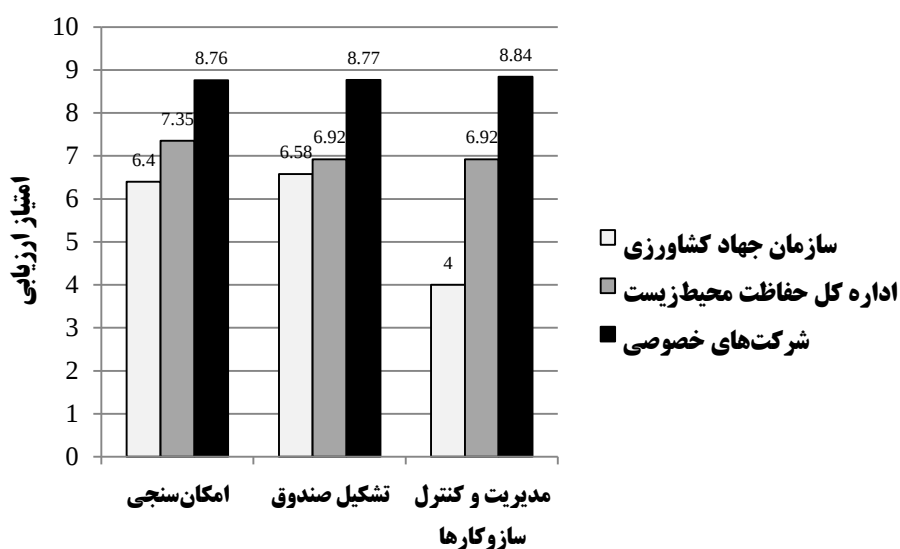
کد	اقدامات مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی در استقرار کشاورزی پایدار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
C3	برگزاری نشست‌های مشترک با دست‌اندرکاران و حامیان بالقوه‌ی صندوق‌های خرد اعتباری در سطح استان و شهرستان (اعم از ارگانهای دولتی و غیردولتی و بخش خصوصی) برای جلب پشتیبانی آنها از صندوق	موافق	۸	۰/۷۳	۰/۲۲۷
		مخالف	۳	۰/۲۷	
C4	پایش نخستین دور وام‌دهی و ارزیابی از عملکرد گروهی صندوق همراه با استخراج نقطه‌های قوت و ضعف کار و گزارش‌دهی آن به دفتر حفاظت از تالابهای ایران	موافق	۵	۰/۵۰	۱/۰۰۰
		مخالف	۵	۰/۵۰	
C5	گزارش‌های مالی ماهانه از عملکرد صندوق به دفتر حفاظت از تالابهای ایران	موافق	۶	۰/۶۷	۰/۵۰۸
		مخالف	۳	۰/۳۳	
C6	مستندسازی از کلیه مراحل و اقدامات پروژه بر اساس مدل ارسالی از طرف کارفرما در قالب گزارش‌های ماهانه و سالانه	موافق	۹	۰/۸۲	۰/۰۶۵
		مخالف	۲	۰/۱۸	

پس از ارائه یافته‌های فوق، به منظور درک بهتر از ارزیابی فرآیند تشکیل صندوق خرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی، به ارائه نمودار ستونی مراحل پرداخته شد که نتایج آن در شکل ۳-۴۲ نشان داده شد. بر پایه میانگین مربوط به مراحل سه‌گانه صندوق خرد زنان روستایی، می‌تواند بیان داشت که کلیت پیاده‌سازی مراحل بالاتر از حد متوسط است، اما به نظر می‌رسد که در برخی از اقدامات اصلاحات مهم لازم است که در بالا به آن‌ها اشاراتی شد.

شکل ۳-۴۲: امتیاز ارزیابی برای مراحل صندوق خرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی

در ادامه برای ارزیابی دیدگاه‌های مختلف (براساس وابستگی سازمانی) برای فرآیند تشکیل صندوق خرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی از شکل ۳-۴۳ استفاده شد. همان‌گونه که آشکار است شرکت‌های خصوصی بالاترین امتیاز را در مقایسه با سایر گروه‌ها برای هر کدام از مراحل در نظر دارند. این درحالی است که جهاد کشاورزی امتیازی کمتر از دو گروه دیگر برای مراحل صندوق خرد زنان روستایی قائل است. تفاوت امتیاز مطلعان وابسته به جهاد کشاورزی در رابطه با مرحله آخر یعنی مدیریت و کنترل سازوکارها بسیار قابل توجه است. این مطلعان کلیدی بر این باور هستند که مرحله نهایی که به نوعی مدیریت و پایدار سازی صندوق خرد زنان روستایی در مناطق گروه هدف تامین می‌کند، کمتر از حد متوسط است. به عبارتی مطلعان وابسته به جهاد کشاورزی بر این موضوع اشاره دارند که مرحله مهم و حساس مدیریت صندوق خرد از مطلوبیت لازم پیاده‌سازی برخوردار نیست.

شکل ۳-۴۳: امتیاز ارزیابی برای مراحل مختلف صندوق خرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان شرقی

پس از فرآیند پیاده‌سازی صندوق خرد زنان روستایی، ارزیابی نتایج و یا خروجی‌های مربوط به تشکیل آن در نواحی روستایی استان آذربایجان شرقی مورد بررسی قرار گرفت. تعداد خروجی‌ها و برون داده‌های مورد انتظار تشکیل صندوق خرد زنان روستایی شامل ۱۰ مورد است که با میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی در جدول ۳-۶۲ ارائه گردید. براساس مقادیر میانگین خروجی‌های «با توسعه صندوق خرد زنان روستایی، افزایش اعتماد به نفس اعضاء و حضور فعال آنان در جامعه مشاهده شده است»، «اعضای صندوق خرد زنان روستایی آگاهی بیشتری نسبت به حفاظت از محیط‌زیست و منابع آب پیدا کرده‌اند» و «اعضای صندوق خرد زنان روستایی، نگرش متفاوت‌تری نسبت به آینده و توسعه ظرفیت‌های خود پیدا کرده‌اند» در مقایسه با سایر موارد امتیاز بیشتری کسب کرده‌اند. این موضوع بیان‌گر این مفهوم است که برون داده‌ها حاصل از

صندوق خُرد زنان روستایی بیشتر جنبه روانشناختی و شناختی در بین گروه هدف را نمایان کرده است. در واقع، افزایش اعتماد به نفس، تغییر نگرش و افزایش آگاهی سبب تغییرات بلند مدت در نظام اجتماعی می‌شوند که بسیاری از آن‌ها نه قابل اندازه‌گیری و نه قابل درک در این فاز از پیاده‌سازی صندوق خُرد زنان روستایی است.

جدول ۳-۶۲: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به خروجی‌ها و نتایج صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس صندوق خُرد زنان روستایی	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
01	توانمند شدن زنان روستایی گروه هدف برای خودگردانی مستقل صندوق‌های خُرد	۱۱	۷/۵۵	۲/۳۸
02	پایداری و توسعه سرمایه‌گذاری در صندوق‌های خُرد زنان روستایی در گروه هدف	۱۱	۶/۸۲	۲/۲۷
03	افزایش مشارکت در بین زنان روستایی در راستای بهبود معیشت خانوار روستایی	۱۱	۷/۴۵	۲/۲۹
04	دسترسی سریع‌تر و آسان‌تر زنان روستایی به اعتبارات خُرد	۱۱	۷/۲۷	۱/۹۰
05	میزان درآمد و وضعیت زندگی زنان روستایی گروه هدف صندوق‌های خُرد به خاطر وجود صندوق بهبود یافته است	۱۱	۶/۹۱	۲/۱۶
06	افزایش فرصت‌های کاهش نابرابری برای زنان روستایی	۱۱	۶/۱۸	۲/۱۸
07	با توسعه صندوق‌های خُرد زنان روستایی و بهبود معیشت خانوار روستایی فشار به منابع آب و خاک کمتر شده است	۱۰	۵/۶۰	۲/۷۵
08	با توسعه صندوق خُرد زنان روستایی، افزایش اعتماد به نفس اعضاء و حضور فعال آنان در جامعه مشاهده شده است.	۱۱	۸/۰۹	۲/۲۱
09	اعضای صندوق خُرد زنان روستایی، نگرش متفاوت‌تری نسبت به آینده و توسعه ظرفیت‌های خود پیدا کرده‌اند.	۱۱	۷/۴۵	۲/۰۱
010	اعضای صندوق خُرد زنان روستایی آگاهی بیشتری نسبت به حفاظت از محیط‌زیست و منابع آب پیدا کرده‌اند.	۱۱	۸/۰۰	۱/۸۹

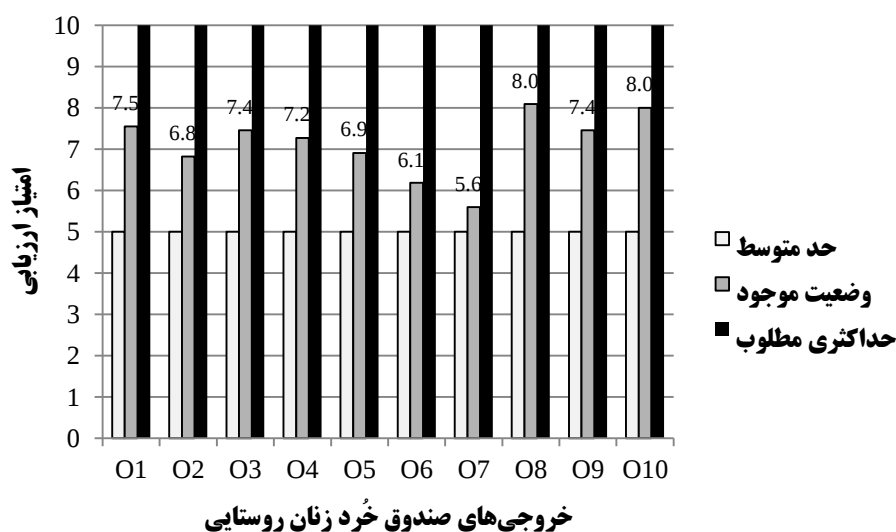
نتایج مرتبط با آزمون دو جمله‌ای برای خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی در جدول ۳-۶۳ ارائه شده است. یافته‌های این بخش نشان می‌دهد که مطلعان کلیدی بر تغییر نگرش و بهبود آگاهی زنان روستایی به عنوان خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی اجماع نظر دارند. اما در رابطه با سه برونداد «میزان درآمد و وضعیت زندگی زنان روستایی گروه هدف صندوق‌های خُرد به خاطر وجود صندوق بهبود یافته است»، «افزایش فرصت‌های کاهش نابرابری برای زنان روستایی» و «با توسعه صندوق‌های خُرد زنان روستایی و بهبود معیشت خانوار روستایی فشار به منابع آب و خاک کمتر شده است» اختلاف نظر اساسی وجود دارد.

بسیار دشوار است که این سه برونداد ذکر شده را برای صندوق خُرد زنان روستایی حداقل برای این بازه زمانی در نظر داشت. اگرچه توسعه صندوق خُرد زنان روستایی در نهایت به دنبال سه برونداد ذکر است، اما به نظر می‌رسد که فاصله زیادی برای تحقق آن وجود دارد و زمان و سرمایه‌های بیشتری برای نیل به آن لازم است.

جدول ۳-۶۳: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره خروجی‌ها و نتایج صندوق‌های خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی

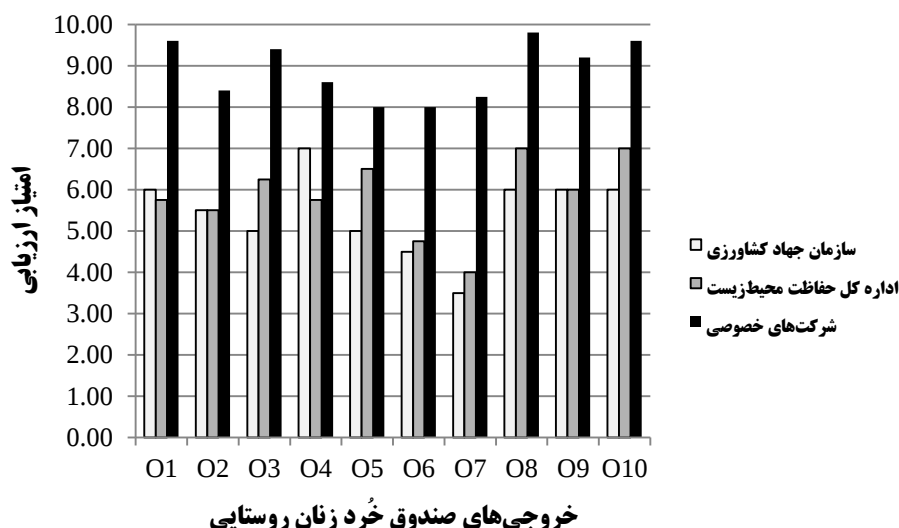
کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس صندوق خُرد زنان روستایی	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده‌شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
O1	توانمند شدن زنان روستایی گروه هدف برای خودگردانی مستقل صندوق‌های خُرد	موافق اثرگذاری	۸	۰/۷۳	۰/۲۲۷
		مخالف اثرگذاری	۳	۰/۲۷	
O2	پایداری و توسعه سرمایه‌گذاری در صندوق‌های خُرد زنان روستایی در گروه هدف	موافق اثرگذاری	۷	۰/۶۴	۰/۵۴۹
		مخالف اثرگذاری	۴	۰/۳۶	
O3	افزایش مشارکت در بین زنان روستایی در راستای بهبود معیشت خانوار روستایی	موافق اثرگذاری	۸	۰/۷۳	۰/۲۲۷
		مخالف اثرگذاری	۳	۰/۲۷	
O4	دسترسی سریع‌تر و آسان‌تر زنان روستایی به اعتبارات خُرد	موافق اثرگذاری	۹	۰/۸۲	۰/۰۶۵
		مخالف اثرگذاری	۲	۰/۱۸	
O5	میزان درآمد و وضعیت زندگی زنان روستایی گروه هدف صندوق‌های خُرد به خاطر وجود صندوق بهبود یافته است	موافق اثرگذاری	۶	۰/۵۵	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۵	۰/۴۵	
O6	افزایش فرصت‌های کاهش نابرابری برای زنان روستایی	موافق اثرگذاری	۶	۰/۵۵	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۵	۰/۴۵	
O7	با توسعه صندوق‌های خُرد زنان روستایی و بهبود معیشت خانوار روستایی فشار به منابع آب و خاک کمتر شده است	موافق اثرگذاری	۵	۰/۵۰	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۵	۰/۵۰	
O8	با توسعه صندوق خُرد زنان روستایی، افزایش اعتماد به نفس اعضاء و حضور فعال آنان در جامعه مشاهده شده است.	موافق اثرگذاری	۹	۰/۸۲	۰/۰۶۵
		مخالف اثرگذاری	۲	۰/۱۸	
O9	اعضای صندوق خُرد زنان روستایی، نگرش متفاوت‌تری نسبت به آینده و توسعه ظرفیت‌های خود پیدا کرده‌اند.	موافق اثرگذاری	۱۰	۰/۹۱	۰/۰۱۲
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۰۹	
O10	اعضای صندوق خُرد زنان روستایی آگاهی بیشتری نسبت به حفاظت از محیط‌زیست و منابع آب پیدا کرده‌اند.	موافق اثرگذاری	۱۰	۰/۹۱	۰/۰۱۲
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۰۹	

یافته‌های مربوط به ارزیابی خروجی‌های صندوق‌های خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی به شکل مقایسه‌ای با حد متوسط و حداکثری مطلوب در شکل ۳-۴۴ ارائه شده است. هماگونه که آشکار است در اکثر مواقع انتظار مطلعان کلیدی این استان بالاتر از حد متوسط است، لیکن نتایج آزمون دو جمله‌ای مواردی را آشکار ساخت که باید بیان شود صندوق خُرد زنان روستایی در تغییر انگاره‌های روانشناختی و شناختی گام مهمی برداشته، لیکن برای دستیابی به اهداف غائی آن در بهبود وضعیت معیشتی و اقتصادی و به دنبال آن کاهش فشار بر منابع آب فاصله زیادی وجود دارد.

شکل ۳-۴۴: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی

در نهایت دیدگاه مطلعان با وابستگی سازمانی مختلف مورد ارزیابی قرار گرفت و خروجی‌های آن در شکل ۳-۴۵ ارائه گردید. یافته‌های این قسمت نشان می‌دهد که همچنان شرکت‌های خصوصی بیشترین امتیاز را برای هر کدام از خروجی‌های صندوق خُرد زنان روستایی در نظر گرفته‌اند. این در حالی است که مطلعان کلیدی وابسته به سازمان جهاد کشاورزی در بیشتر موارد کمترین امتیاز را برای دستیابی به خروجی‌های مورد انتظار در نظر گرفته‌اند.

شکل ۳-۴: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های صندوق خرد زنان روستایی از دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی‌های سازمانی مختلف در استان آذربایجان شرقی

۳-۳-۵: ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در استان آذربایجان شرقی

در ادامه به ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان شرقی پرداخته شد. مشخصات دموگرافیم مطلعان کلیدی مشارکت کننده در این ارزیابی در جدول ۳-۶ ارائه شده است. در ارزیابی مطلعان کلیدی صرفاً مطلعان وابسته به سازمان جهاد کشاورزی (۴ نفر) و شرکت‌های خصوصی (۶ نفر) مشارکت داشته‌اند. در رابطه با جایگاه سازمانی مشارکت کنندگان باید بیان داشت که بیشتر پاسخگویان کارشناس (۸ نفر) هستند. سطح تحصیلات مشارکت کننده کارشناسی (۴ نفر) و کارشناسی ارشد (۶ نفر) است. طیف سنی آن‌ها بین ۲۸ سال تا ۴۹ سال است و سابقه کاری آن‌ها بین ۵ سال تا ۲۴ سال می‌باشد.

جدول ۳-۶: مشخصات مطلعان کلیدی ارزیابی کننده توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان شرقی

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
سازمان		
سازمان جهاد کشاورزی	۴	۴۰
شرکت‌های خصوصی	۶	۶۰
جایگاه سازمانی		
رئیس اداره (ترویج یا محیط زیست)	۱	۱۰
مدیر عامل (شرکت‌های خصوصی)	۱	۱۰
کارشناس	۸	۸۰
تحصیلات		
کارشناسی	۴	۴۰

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
کارشناسی ارشد	۶	۶۰
<u>سن (۲۱-۴۹)</u>		
کمتر از ۳۵	۵	۵۰
بین ۳۶ تا ۴۵	۳	۳۰
بیشتر از ۴۶	۲	۵۰
<u>سابقه کاری (۲۴-۵)</u>		
زیر ۱۰ سال	۷	۷۰
بین ۱۱ تا ۲۰	۱	۱۰
بین ۲۱ تا ۳۰	۲	۲۰

توسعه مشارکتی فناوری یک رهیافت یا در واقع راهبرد ترویجی برای پیاده‌سازی و انطباق فناوری با نظام بهره‌برداری محلی است. این مهم در با یک سری از اقدامات قابل تشریح است که آن اقدامات همراه با میانگین و انحراف معیار آن‌ها در جدول ۳-۶۵ ارائه گردید. یافته‌های این جدول نشان می‌دهد که اقدامات مربوط به توسعه مشارکتی فناوری از دیدگاه مطلعان کلیدی وابسته به جهاد کشاورزی و شرکت‌های خصوصی از حد متوسط بالاتر ارزیابی شده است و در مواردی مانند تهیه برنامه عمل تحقیق مشارکتی امتیاز کمتری ارائه داده‌اند. برای مطالعه سطح اجماع نظر بین پاسخگویان از آزمون دو جمله‌ای استفاده شد و نتایج آن پیرو این بحث ارائه شده است.

جدول ۳-۶۵: میانگین و انحراف معیار امتیاز ارزیابی مربوط به پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان شرقی)

کد	اقدامات مربوط به توسعه مشارکتی فناوری (PTD)	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
A1	انتخاب مکان و گروه هدف برای اجرای PTD بر مبنای نیازها و فرصت‌های توسعه فناوری در راستای احیای دریاچه ارومیه	۸	۸/۲۵	۱/۶۶
A2	تشکیل تیم تحقیقاتی بین کشاورزان، تسهیل‌گران، محققان، و مروجان جهت پیاده‌سازی PTD	۸	۷/۶۳	۱/۷۶
A3	شکل‌گیری مشارکت و اعتمادی لازم بین کشاورزان، تسهیل‌گران، محققان و مروجان در راستای تسهیم دانش به یکدیگر	۸	۷/۸۸	۱/۸۰
A4	توجه محققان به دانش مردم محلی همسو با دانش‌های دانشگاهی و علمی	۸	۷/۵۰	۲/۲۶
A5	تجزیه و تحلیل نظام‌های کشاورزی گروه هدف و توسعه فناوری بر مبنای نیاز گروه هدف و یا فرصت‌های پیشروی آن‌ها	۸	۸/۱۳	۱/۳۵
A6	ارائه مشارکتی فناوری و دانش اولیه برای توسعه مشارکتی	۸	۷/۶۳	۱/۳۰
A7	تهیه برنامه عمل تحقیق مشارکتی بین محققان، کشاورزان و مروجان	۸	۶/۸۸	۱/۸۰

کد	اقدامات مربوط به توسعه مشارکتی فناوری (PTD)	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
A8	آزمایش مزرعه‌ای فناوری و دانش توسعه یافته	۸	۸/۳۸	۱/۶۸
A9	ارزشیابی مشارکتی فناوری و یا دانش به کار گرفته شده	۸	۸/۱۳	۱/۶۴
A10	ترویج فناوری و دانش به کار گرفته برای سایر کشاورزان	۸	۷/۵۰	۱/۶۰

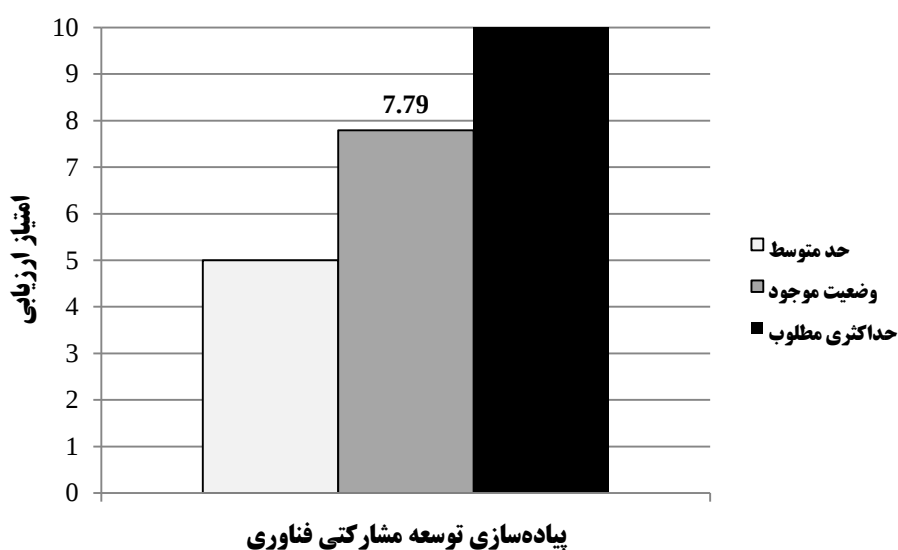
در جدول ۳-۶۶ نتایج مربوط به آزمون دو جمله‌ای برای فرآیند توسعه مشارکتی فناوری ارائه شده است. یافته‌های این بخش نشان می‌دهند که هیچ کدام از اقدامات مورد اجماع نظر تمام پاسخگویان نیست و این مهم نشان دهنده تردید در پیاده‌سازی مطلوب این موارد است. البته توسعه مشارکتی فناوری در هر دو استان با تعدیلاتی در حال پیاده‌سازی است که در بخش مربوط به تحلیل این تکنیک در بین کشاورزان به آن پرداخته شده است (فصل چهارم). با این حال باید یادآوری کرد که توسعه مشارکتی فناوری یک فعالیت جوان در پروژه حاضر است و از لحاظ وسعت تعداد محدودی از روستاها را در هر دو استان در بر می‌گیرد. بنابراین طبیعی است که در رابطه با مطلوبیت پیاده‌سازی فرآیند آن تردید وجود داشته باشد.

جدول ۳-۶۶: نتایج آزمون دو جمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره خروجی‌ها و نتایج پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان شرقی

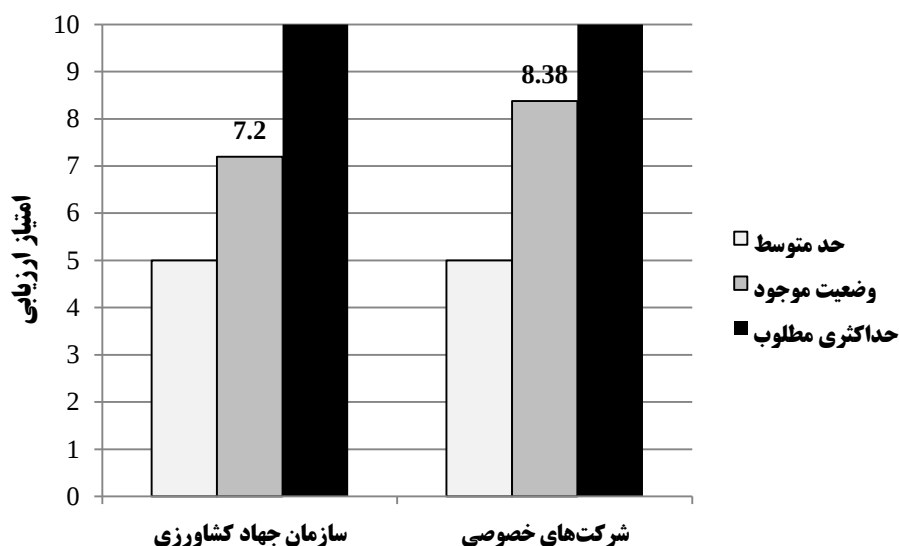
کد	اقدامات مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی در استقرار کشاورزی پایدار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
A1	انتخاب مکان و گروه هدف برای اجرای PTD بر مبنای نیازها و فرصت‌های توسعه فناوری در راستای احیای دریاچه ارومیه	موافق	۷	۰/۸۸	۰/۰۷۰
		مخالف	۱	۰/۱۳	
A2	تشکیل تیم تحقیقاتی بین کشاورزان، تسهیل‌گران، محققان، و مروجان جهت پیاده‌سازی PTD	موافق	۷	۰/۸۸	۰/۰۷۰
		مخالف	۱	۰/۱۳	
A3	شکل‌گیری مشارکت و اعتمادی لازم بین کشاورزان، تسهیل‌گران، محققان و مروجان در راستای تسهیم دانش به یکدیگر	موافق	۷	۰/۸۸	۰/۰۷۰
		مخالف	۱	۰/۱۳	
A4	توجه محققان به دانش مردم محلی همسو با دانش‌های دانشگاهی و علمی	موافق	۶	۰/۷۵	۰/۲۸۹
		مخالف	۲	۰/۲۵	
A5	تجزیه و تحلیل نظام‌های کشاورزی گروه هدف و توسعه فناوری بر مبنای نیاز گروه هدف و یا فرصت‌های پیشروی آن‌ها	موافق	۷	۰/۸۸	۰/۰۷۰
		مخالف	۱	۰/۱۳	
A6	ارائه مشارکتی فناوری و دانش اولیه برای توسعه مشارکتی	موافق	۷	۰/۸۸	۰/۰۷۰
		مخالف	۱	۰/۱۳	
A7	تهیه برنامه عمل تحقیق مشارکتی بین محققان، کشاورزان و مروجان	موافق	۶	۰/۷۵	۰/۲۸۹
		مخالف	۲	۰/۲۵	
A8	آزمایش مزرعه‌ای فناوری و دانش توسعه یافته	موافق	۷	۰/۸۸	۰/۰۷۰
		مخالف	۱	۰/۱۳	

کد	اقدامات مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه ریزی مشارکتی در استقرار کشاورزی پایدار	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی داری (Sig.) *
A9	ارزشیابی مشارکتی فناوری و یا دانش به کار گرفته شده	موافق	۷	۰/۸۸	۰/۰۷۰
		مخالف	۱	۰/۱۳	
A10	ترویج فناوری و دانش به کار گرفته برای سایر کشاورزان ترویج فناوری و دانش به کار گرفته برای سایر کشاورزان	موافق	۶	۰/۷۵	۰/۲۸۹
		مخالف	۲	۰/۲۵	

به منظور مقایسه وضعیت موجود که مطلعان کلیدی از پیاده سازی فرآیند توسعه مشارکتی فناوری در نظر دارند، با حد متوسط و حداکثری مطلوب از شکل ۳-۴۶ استفاده شد. همچنین به منظور مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی وابسته به سازمان جهاد کشاورزی و شرکت های خصوصی از شکل ۳-۴۷ استفاده گردید که یافته های حاکی از آن است که مطلعان کلیدی وابسته به شرکت های خصوصی در مقایسه با مطلعان کلیدی وابسته به جهاد کشاورزی امتیاز بالاتری برای مطلوبیت پیاده سازی توسعه مشارکتی فناوری قائل هستند.

شکل ۳-۴۶: امتیاز ارزیابی برای پیاده سازی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان شرقی

شکل ۳-۴۷: امتیاز ارزیابی برای پیاده‌سازی توسعه فناوری کشاورزی از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان شرقی

پس از ارائه ارزیابی فرآیند پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری، در این بخش به ارزیابی خروجی‌های مورد انتظار این فعالیت در استان آذربایجان غربی از دیدگاه مطلعان کلیدی پرداخته شد. این نکته شایان ذکر است توسعه مشارکتی فناوری اخیراً وارد پروژه الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار شده است و این فعالیت که یک چرخه توسعه فناوری با توجه به شرایط محلی محسوب می‌باشد نیازمند زمان طولانی برای دستیابی به خروجی‌های آن است. در این‌جا صرفاً به دیدگاه مطلعان کلیدی در رابطه با هر کدام از خروجی‌ها مورد انتظار پرداخته شده است. نتایج این ارزیابی در جدول ۳-۶۷ ارائه شده است. انتظار می‌رود که پیاده‌سازی توسعه مشارکتی موجب توسعه مشارکت بین کنشگرانی مانند کشاورزان، تسهیل‌گران، کارشناسان و محققان شود و فناوری‌ها و دانشی همسو با نیازهای جامعه مهمی توسعه و ترویج پیدا کند.

جدول ۳-۶۷: نتایج حاصل از توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان شرقی

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه توسعه مشارکتی فناوری (PTD)	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
O1	بین کشاورزان، تسهیل‌گران، کارشناسان و محققان به عنوان اعضای تیم PTD ارتباط و اعتماد لازم شکل گرفته است.	۶	۸/۵۰	۱/۳۷
O2	فناوری و یا دانش توسعه داده شده تا چه اندازه همسو با نیازها و فرصت‌های جامعه محلی بوده است.	۶	۸/۰۰	۱/۰۹
O3	فناوری و یا دانش توسعه داده شده تا چه اندازه سازگار با شرایط اقتصادی و اجتماعی کشاورزان بوده است.	۶	۷/۵۰	۱/۷۶

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه توسعه مشارکتی فناوری (PTD)	فراوانی پاسخگویان	میانگین	انحراف معیار
O4	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است.	۶	۷/۱۷	۱/۷۲
O5	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه سبب بهبود تولید کشاورزی گروه هدف شده است.	۶	۷/۱۷	۱/۱۶
O6	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است.	۶	۶/۳۳	۱/۰۳
O7	علاوه بر کشاورزان گروه هدف، سایر کشاورزان روستا تا چه اندازه متمایل به پذیرش فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD شده‌اند.	۶	۶/۱۷	۱/۸۳

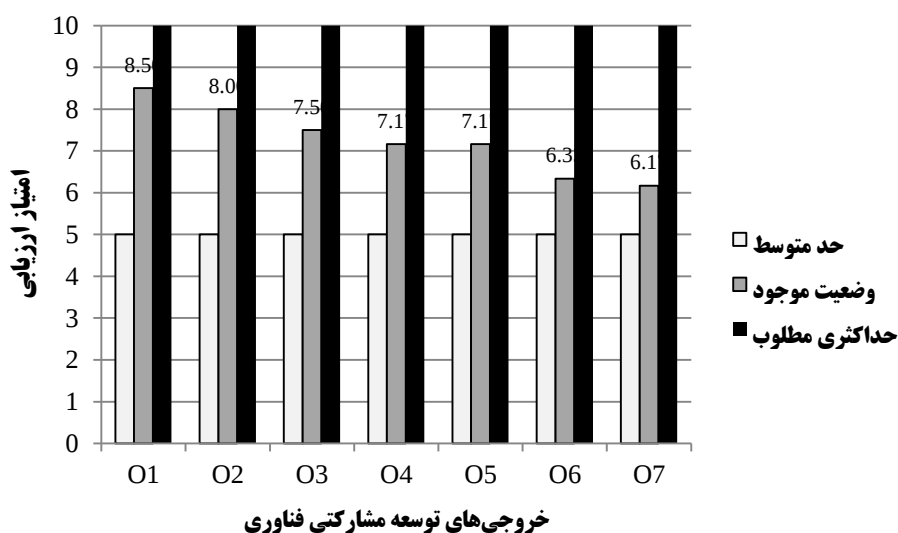
در ادامه نتایج آزمون دوجمله‌ای برای خروجی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در جدول ۳-۶۸ ارائه گردید. یافته‌های مربوط به این بخش نشان می‌دهد که مطلعان کلیدی پاسخگو در سه خروجی «بین کشاورزان، تسهیل‌گران، کارشناسان و محققان به عنوان اعضای تیم PTD ارتباط و اعتماد لازم شکل گرفته است»، «فناوری و یا دانش توسعه داده شده تا چه اندازه همسو با نیازها و فرصت‌های جامعه محلی بوده است» و «فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه سبب بهبود تولید کشاورزی گروه هدف شده است» اجماع نظر دارند.

جدول ۳-۶۸: نتایج آزمون دوجمله‌ای برای مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی درباره نتایج و خروجی‌های توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان شرقی)

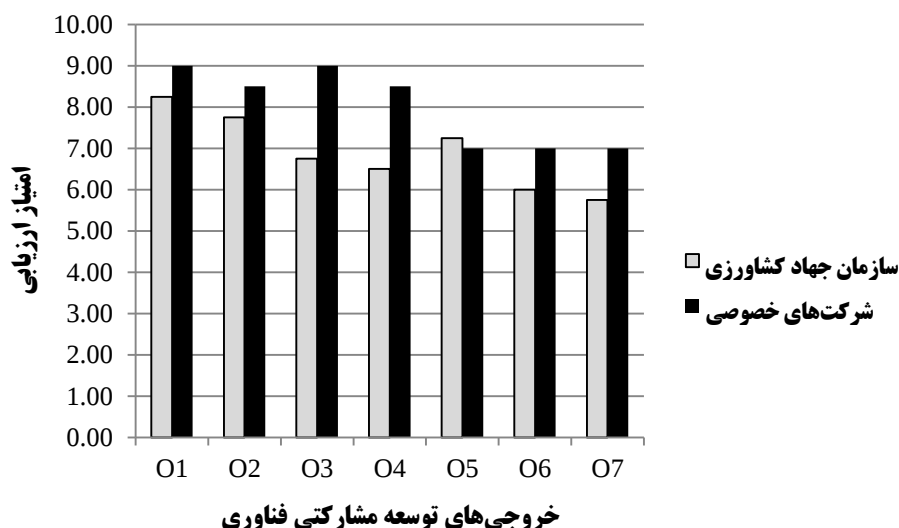
کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه توسعه مشارکتی فناوری	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری (Sig.) *
O1	بین کشاورزان، تسهیل‌گران، کارشناسان و محققان به عنوان اعضای تیم PTD ارتباط و اعتماد لازم شکل گرفته است.	موافق اثرگذاری	۶	۱/۰۰	۰/۰۳۱
		مخالف اثرگذاری	-	-	
O2	فناوری و یا دانش توسعه داده شده تا چه اندازه همسو با نیازها و فرصت‌های جامعه محلی بوده است.	موافق اثرگذاری	۶	۱/۰۰	۰/۰۳۱
		مخالف اثرگذاری	-	-	
O3	فناوری و یا دانش توسعه داده شده تا چه اندازه سازگار با شرایط اقتصادی و اجتماعی کشاورزان بوده است.	موافق اثرگذاری	۵	۰/۸۳	۰/۲۱۹
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۷	
O4	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است.	موافق اثرگذاری	۵	۰/۸۳	۰/۲۱۹
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۷	

کد	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه توسعه مشارکتی فناوری	دیدگاه	فراوانی	احتمال مشاهده شده	سطح معنی داری (Sig.) *
O5	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه سبب بهبود تولید کشاورزی گروه هدف شده است.	موافق اثرگذاری	۶	۶	۰/۰۳۱
		مخالف اثرگذاری	-	-	
O6	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است.	موافق اثرگذاری	۵	۰/۸۳	۰/۲۱۹
		مخالف اثرگذاری	۱	۰/۱۷	
O7	علاوه بر کشاورزان گروه هدف، سایر کشاورزان روستا تا چه اندازه متمایل به پذیرش فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD شده‌اند.	موافق اثرگذاری	۳	۰/۵۰	۱/۰۰۰
		مخالف اثرگذاری	۳	۰/۵۰	

پس از ارائه مباحث فوق در زمینه ارزیابی مشارکتی فناوری، در این جا با استفاده از نمودار آماری شکل ۳-۴۸ مقادیر کسب شده برای هر کدام از خروجی‌ها در مقایسه با حد متوسط و حداکثری مطلوب ارائه شده است. همچنین به منظور مقایسه دیدگاه مطلعان کلیدی با وابستگی سازمانی به سازمان جهاد کشاورزی و یا شرکت‌های خصوصی از شکل ۳-۴۹ استفاده شد. یافته‌ها حاکی از آن است که در بیشتر موارد، مطلعان کلیدی وابسته به شرکت‌های خصوصی امتیاز بیشتری برای خروجی‌های مربوط به توسعه مشارکتی فناوری قائل هستند.

شکل ۳-۴۸: امتیاز ارزیابی برای خروجی‌های توسعه مشارکتی فناوری از دیدگاه مطلعان کلیدی در استان آذربایجان شرقی

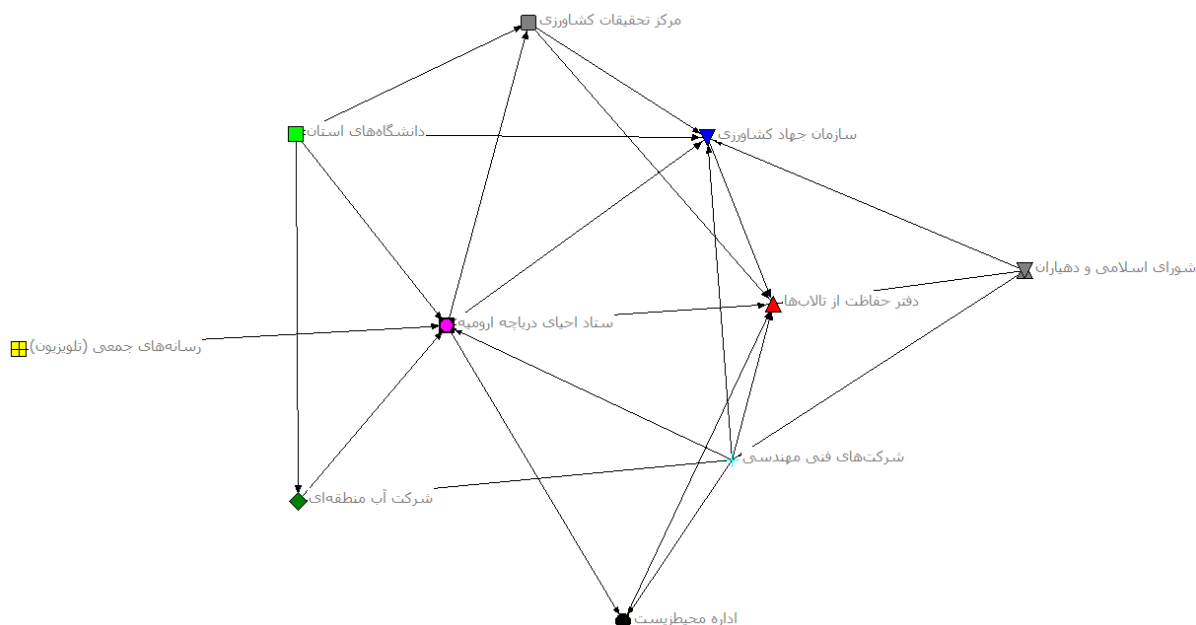
شکل ۳-۴۹: امتیاز ارزیابی برای نتایج و خروجی‌های توسعه مشارکتی فناوری از دیدگاه مطلعان کلیدی نهادهای مختلف در استان آذربایجان شرقی

۳-۳-۶ ارزیابی کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان شرقی

در رابطه با ارزیابی کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان شرقی باید بیان داشت که تنها یک مطلع کلیدی در این زمینه اظهار نظر داشت که وابستگی سازمانی به جهاد کشاورزی استان (رئیس اداره ترویج) است. این مطلع کلیدی تاکید داشت که کشاورزی تلفیقی در مرحله آزمون است و هنوز شواهد عینی برای پیاده‌سازی فرآیند و برون‌دادهای آن در استان آذربایجان شرقی وجود ندارد.

۳-۳-۷ تحلیل شبکه اجتماعی کنشگران در استان آذربایجان شرقی

شبکه اجتماعی کنشگران درگیر پروژه در سطح استانی این امکان را فراهم می‌کند تا یک شناخت کلی از ساختار تعاملات شکل گرفته شده ارائه شود. برای این مهم از تکنیک تحلیل شبکه اجتماعی (SNA) استفاده شد. خروجی بصری این تحلیل در شکل ۳-۵۰ ارائه شده است. شاخص چگالی یا Density برای با ۰/۴۳ است. این نکته یادآوری می‌شود که مقادیر این شاخص بین عدد صفر و یک است و هر چه به عدد یک نزدیک‌تر باشد، بیانگر مطلوبیت شکل‌گیری روابط است. این نکته شایان ذکر است که با توجه به این مقدار از شاخص چگالی، روابط شکل گرفته شده بین کنشگران استانی در آذربایجان شرقی، مطابق با استان آذربایجان غربی ظرفیت بهبود و توسعه را دارد. این یافته نشان می‌دهد که هنوز شبکه اجتماعی منسجمی برای توسعه فعالیت‌های مشارکتی در راستای حفاظت از محیط‌زیست شکل نگرفته است.

شکل ۳-۵: تحلیل شبکه اجتماعی کنشگران پروژه در استان آذربایجان شرقی

برای شناخت جایگاه کنشگران در ساختار شبکه اجتماعی شکل گرفته شده از سه شاخص درجه مرکزیت (Degree)، بینیت (Betweenness) و مرکزیت نزدیکی (Closeness) استفاده شد که نتایج آن برای شبکه اجتماعی کنشگران استان آذربایجان غربی در جدول ۳-۶۹ نشان داده شد.

جدول ۳-۶۹: ویژگی‌های شبکه اجتماعی کنشگران پروژه در استان آذربایجان شرقی

کنشگر	شاخص Degree	شاخص Betweenness	شاخص Closeness
دفتر حفاظت از تالابها	۶	۲/۸۳	۱۲
سازمان جهاد کشاورزی	۶	۳/۱۷	۱۲
اداره کل حفاظت محیط زیست	۳	۰	۱۵
مرکز تحقیقات کشاورزی	۴	۰/۳۳	۱۴
ستاد احیای دریاچه ارومیه	۸	۱۲/۶۶	۱۰
شرکت آب منطقه‌ای	۳	۰/۳۳	۱۵
دانشگاه‌های استان	۴	۰/۸۳	۱۴
شرکت‌های فنی مهندسی	۶	۳/۸۳	۱۲
رسانه‌های جمعی (تلویزیون)	۱	۰	۱۸
شورای اسلامی و دهیاران	۳	۰	۱۶

براساس شاخص مرکزیت درجه که در جدول (۳-۶۹) ارائه شده است، ستاد احیای دریاچه ارومیه در استان آذربایجان شرقی بیشترین پیوند را با سایر کنشگران دارد. همچنین سازمان جهاد کشاورزی و دفتر حفاظت

تالاب‌ها بیشترین مرکزیت را دارند و از سوی سایر کنشگران بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. این در حالی است که رسانه‌های ارتباط جمعی مانند تلویزیون در ساختار شبکه نقش حاشیه‌ای دارند. برپایه شاخص بینیت نیز مشخص است که سازمان جهاد کشاورزی و ستاد احیای دریاچه ارومیه بیشترین واسطه‌گری را در شبکه کنشگران دارند و در این بین دفتر حفاظت از تالاب‌ها در مقایسه با دو کنشگر سطح واسطه‌گری کمتری دارد. دفتر حفاظت از تالاب‌ها در سطح استان آذربایجان شرقی همانند استان همجوار آن یعنی آذربایجان غربی نیازمند توسعه ارتباطات است را باید به عنوان یک راهبرد ظرفیت‌سازی در سطح استان قلمداد کرد. در رابطه با شاخص مرکزیت نزدیکی نیز باید بیان داشت که با افزایش این شاخص برای یک کنشگر، تمایل آن کنشگر برای خروج از شبکه اجتماعی شکل گرفته شده افزایش پیدا می‌کند. یافته‌های مربوط به شاخص مرکزیت نزدیکی در استان آذربایجان شرقی نشان می‌دهد که رسانه‌های جمعی و شورای اسلامی و دهیاران بیشترین تمایل خروج از شبکه اجتماعی را دارند.

۳-۴ تحلیل کیفی اطلاعات حاصل از مصاحبه با مطلعان کلیدی در هر دو استان

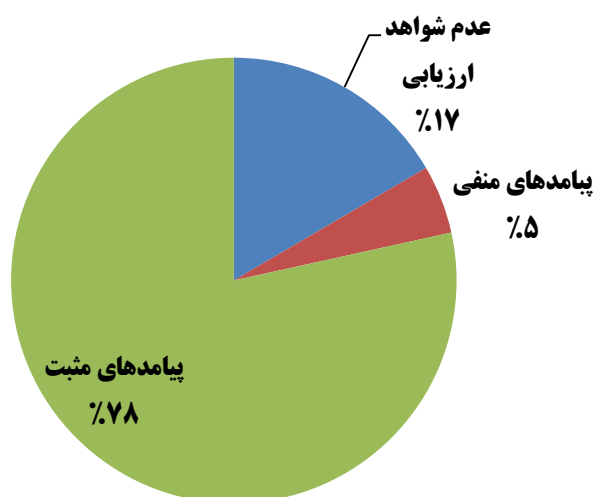
در این بخش با بهره‌مندی از تحلیل محتوا به بررسی دیدگاه‌های مطلعان کلیدی پرداخته شده است و یافته‌های آن در سه بخش «پیامدهای مثبت و منفی»، «عوامل پیشبرنده و تسریع‌کننده طرح» و «عوامل بازدارنده و چالش‌های طرح» ارائه شده است. اطلاعات حاصل از این بخش مربوط به مصاحبه با مطلعان کلیدی است.

۳-۴-۱ پیامدهای مثبت و منفی طرح

در این بخش به تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه با مطلعان کلیدی پرداخته شد. متن مربوط به هر مصاحبه (پاسخگویان در بخش‌های مختلف استقرار کشاورزی پایدار، معیشت سازگار، صندوق خُرد زنان روستایی، توسعه مشارکتی فناوری و کشاورزی تلفیقی) تایپ شده و سپس با بهره‌مندی از نرم‌افزار مکس کیودا^۱ اقدام به کدگذاری مفاهیم و سپس بررسی شمارش هر کد پرداخته شد. در کدگذاری تلاش شد تا مفاهیم نزدیک به هم در یک گروه قرار گیرد. در بخش بررسی پیامدهای مثبت و منفی فراوانی کل کدهای استخراج شده برابر با ۱۸۰ بود که بسیاری از آن‌ها طبقه‌بندی و در نهایت در سه گروه کلی پیامدهای مثبت (۱۴۲ کد)، پیامدهای منفی (۸ کد) و عدم اظهار نظر درباره پیامدها به دلیل عدم شواهد عینی (۳۰) است. استخراج کدهای بیشتر برای پیامدهای مثبت بیان‌گر این موضوع است که مطلعان کلیدی شواهد بیشتری از

^۱ MAXQDA

پیامدهای مثبت را در مقایسه با پیامدهای منفی در نظر دارند. در شکل ۳-۵۱ سهم هر کدام از دیدگاه‌ها مرتبط با پیامدها ارائه شده است. در ادامه با جزئیات بیشتر به تحلیل کدگذاری پرداخته شده است.

شکل ۳-۵۱: طبقه‌بندی کدگذاری استخراج شده در بخش پیامدهای طرح

در جدول ۳-۷۰ سه نوع دیدگاه در رابطه با پیامدها ارائه شده است. پیامدهای مثبت شامل ۱۸ کد، پیامدهای منفی شامل ۵ کد و عدم اظهار نظر دارای ۱ کد است. هر کدام از کدهای ذکر شده برای پیامدهای مثبت، پیامدهای منفی و عدم اظهار نظر دارای تکرار هستند. تکرارها با عنوان فراوانی در جدول ذکر شده‌اند و درصد آن‌ها نشان‌دهنده توجه مطلعان کلیدی به هر کدام از کدها است. در ستون «رتبه»، اهمیت، مشخص شده است که کدام از پیامدها بیشتر مورد توجه مطلعان کلیدی قرار گرفته است و به بیانی دیگر، رتبه بازتاب‌کننده شدت آشکار شدن هر کدام از پیامدها و شناسایی آن‌ها توسط مطلعان کلیدی است.

بهبود سرمایه اجتماعی در قالب مشارکت، همکاری و ارتباطات، برجسته‌ترین پیامد مثبت است که از سوی مطلعان کلیدی مکرراً ذکر شده و حاکی از آن است که پروژه حاضر سبب تقویت و بهبود مشارکت، همکاری و ارتباطات شده است. این ارتباطات و مشارکت شامل روابطی است که بین کنشگران در سطوح مختلف شکل گرفته است. حتی برخی از مطلعان کلیدی بیان داشتند که طی پیاده‌سازی این پروژه، تعاملات بین کشاورزان در راستای تغییرات در سطح مزرعه بیشتر شده است:

"...از لحاظ اجتماعی تعامل و ارتباط کشاورزان با یکدیگر و بحث در مورد تکنیک‌های جدید و پیدا کردن نقاط قوت و ضعف توسط کشاورزان بیشتر شده است..." (پرسشنامه ۳ استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی).

این نوع از شکل‌گیری ارتباطات می‌تواند در بلندمدت سبب تغییرات اساسی شود، اما بیش از هر چیز استمرار و تکرار آن می‌تواند در ثمربخش بودن این ارتباطات مفید باشد. در ابعاد همکاری بین بخشی هم مفاهیمی مطرح شد و این موضوع می‌تواند برای آینده فعالیت‌های مشارکتی سودمند باشد. البته در بخش موانع و چالش‌ها به واقعی نبودن مشارکت اشاره شده است.

یکی از پیامدهای مثبت دیگر که می‌تواند امیدوار کننده باشد ورود و توسعه زنان روستایی در فرآیند توسعه است. این مفهوم با کد «ورود زنان روستایی به فرآیند توسعه پایدار» مطرح شده است و بسیاری بر این باور هستند که با پیاده‌سازی این پروژه، زنان روستایی شانس بیشتری برای ورود به فرآیند توسعه دارند و این امر نیز نیازمند استمرار و تکرار است. یکی از مطلعان کلیدی بیان داشت که:

"... پس از تشکیل صندوق خرد زنان، اعضای صندوق تصمیم گرفتند با هزینه خیلی کم یک کارگاه تولیدی پرورش صدفی را به صورت آزمایشی راه‌اندازی کنند که با سرمایه خیلی کم سود بیشتری را داشته باشند. در نتیجه، اعضای صندوق با تعامل و همفکری هم توانستند کارگاه‌های نسبتاً بزرگی (نسبت به کارگاه‌های آزمایشی اول) برگزار کنند تا هر کس با خانواده خود شروع به تولید فعالیت کند و همچنان تولید قارچ در روستای دایلاق ادامه دارد و به مرور زمان زنان روستایی فعالیت‌های دیگری را شروع کردند و فعلاً با توجه به علاقه، استعداد و توانمندی خود زنان روستایی، فعالیت‌های بهتری در وسعت بزرگ‌تر در روستای دایلاق شکل گرفته است." (پرسشنامه ۷ از صندوق خرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی).

علاوه بر موارد فوق که به عنوان پیامدهای مثبت پروژه از سوی مطلعان کلیدی مطرح شده است، مواردی از جمله «توانمندسازی مردم محلی»، «افزایش آگاهی عمومی درباره حفاظت از محیط‌زیست»، «افزایش آگاهی و دانش گروه هدف»، «تغییر شیوه ترویج کشاورزی»، «تغییر در نگرش کشاورزان»، «افزایش درآمد مردم محلی»، «توانمندسازی شرکت‌های فنی و مهندسی» و «مهارت‌افزایی برای افراد» به عنوان پیامدهای اجتماعی و اقتصادی مثبت دیگری است که مطلعان کلیدی بر مشهود بودن آن‌ها در بخشی از گروه هدف پروژه اشاره داشته‌اند. همچنین مواردی مانند «افزایش راندمان آبیاری»، «استفاده از کود مناسب»، «کاهش مصرف آب»، «بهبود عملکرد کشاورزی»، «کاهش مصرف سموم»، «انجام آزمون خاک» و «بهبود خاک‌ورزی» از کد استخراج شده در بهبود مدیریت بهره‌برداری از منابع آب و خاک در تولیدات کشاورزی است (جدول ۷-۳).

جدول ۳-۷۰: پیامدهای استخراج شده از مصاحبه با مطلعان کلیدی

دیدگاه‌ها	کدهای مربوط به پیامدهای طرح	فراوانی	درصد	رتبه
پیامدهای مثبت	بهبود سرمایه اجتماعی (مشارکت، همکاری و ارتباطات)	۳۰	۱۶/۵۷	۱
	توانمندسازی مردم محلی (مردان و زنان)	۱۴	۷/۷۳	۲
	افزایش راندمان آبیاری	۱۲	۶/۶۳	۳
	افزایش آگاهی عمومی درباره حفاظت از محیط زیست	۱۱	۶/۰۸	۴
	استفاده از کود مناسب	۹	۴/۹۷	۵
	افزایش آگاهی و دانش گروه هدف	۹	۴/۹۷	۵
	ورود زنان روستایی به فرآیند توسعه پایدار	۸	۴/۴۲	۶
	کاهش مصرف آب	۸	۴/۴۲	۶
	تغییر شیوه ترویج کشاورزی	۷	۳/۸۷	۷
	تغییر در نگرش کشاورزان	۶	۳/۳۱	۸
	بهبود عملکرد کشاورزی	۵	۲/۷۶	۹
	کاهش مصرف سموم	۵	۲/۷۶	۹
	افزایش درآمد مردم محلی	۴	۲/۲۱	۱۰
	توانمندسازی شرکت‌های فنی و مهندسی	۴	۲/۲۱	۱۰
	ایجاد اشتغال مکمل	۳	۱/۶۶	۱۱
	انجام آزمون خاک	۳	۱/۶۶	۱۱
	بهبود خاکورزی	۳	۱/۶۶	۱۱
	مهارت افزایی برای افراد	۱	۰/۵۵	۱۲
پیامدهای منفی	ایجاد تغییرات ناپایدار	۳	۱/۶۶	۱
	عدم تحقق اهداف از پیش تعیین شده	۲	۱/۱۰	۲
	افزایش بی اعتمادی در مواردی که نتایج رضایت بخش نبوده	۲	۱/۱۰	۲
	آثار منفی در بخش تکنیکی کشاورزی	۱	۰/۵۵	۳
	تشدید نابرابری اقتصادی	۱	۰/۵۵	۳
عدم اظهار نظر	عدم شواهد عینی از پیامدها به دلیل زمان کوتاه طرح	۳۰	۱۶/۵۷	-

پیامدهای منفی مطرح شده از سوی مطلعان کلیدی همراه با فراوانی و رتبه آن‌ها از لحاظ شدت مشهود بودن در جدول ۳-۷۰ ارائه شده است. این پیامدها به ترتیب شدت مشهود بودن در بین مطلعان کلیدی شامل «ایجاد تغییرات ناپایدار»، «عدم تحقق اهداف از پیش تعیین شده»، «افزایش بی‌اعتمادی در مواردی که نتایج رضایت بخش نبود»، «آثار منفی در بخش تکنیکی کشاورزی» و «تشدید نابرابر اقتصادی» است. هر کدام از این پیامدها سبب اختلاتی در نظام اجتماعی-اقتصادی گروه هدف می‌شود و به دنبال آن می‌تواند در پیاده‌سازی و توسعه فعالیت‌های پروژه مشکلات اساسی ایجاد کند.

ایجاد تغییرات ناپایدار به عنوان یک پیامد منفی برای پروژه تعریف شده است. پروژه حاضر به دنبال تغییراتی در راستای بهبود وضعیت کشاورزی و گذار به توسعه پایدار است و برگشت پذیری تغییرات به حالت اول به نوعی نه تنها به معنای ائتلاف منابع است، بلکه می تواند اثرات منفی دیگری در بین کشاورزان داشته باشد. یکی از مطلعان کلیدی در تایید تغییرات ناپایدار بیان داشت که:

"...پیامدهای طرح ناپایدار بوده و بعد از اتمام فعالیت های آن در برخی از روستاها همه چیز مثل قبل از طرح می شود." (پرسشنامه ۳ از استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی)

یکی از پیامدهای منفی دیگر «آثار منفی در بخش تکنیکی کشاورزی» است. برای توضیح این موضوع از نقل قول یکی از مشارکت کنندگان این ارزیابی استفاده می شود:

"... در بخش فنی اجرای تکنیک ها بعضاً پیامدهای منفی دارند، بدین صورت که تکنیک های شیاری درختان میوه چون در کف یونجه حذف شده است، درختان در فصل گرما بهترین میزبان کنه ها می باشند..." (پرسشنامه ۱۳ استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی).

این قبیل پیامدها پیش بینی ناپذیر هستند و لازم است که در یک رویه پیوسته نظارتی به عنوان درس های آموخته شده مستند و آگاهی رسانی شود تا تغییرات لازم برای حل مشکل ایجاد شده صورت گیرد. از دیگر پیامدهای منفی که از سوی مطلعان کلیدی بیان شده است مربوط به تشدید نابرابری است که در قالب نقل قول زیر قابل درک است:

"...کسانی که زمین دار بوده و بیشتر زمین های روستا در تصرف آنها هست منفعت بیشتری از پروژه به دست می آورند..." (پرسشنامه ۵ استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی).

این نکته یادآوری می شود که فراوانی ذکر شده در جدول ۳-۷۰ نشان دهنده درصد مشهود شدن هر پیامد از سوی مطلعان کلیدی مشارکت کننده در این ارزیابی است و همان گونه که آشکار است سهم پیامدهای مثبت نیز بیش از دیدگاه ها است. در رابطه با دیدگاه مربوط به عدم اظهار نظر که در قالب یک کد نزدیک به ۳۰ بار تکرار شده است باید بیان داشت که مطلعان کلیدی در این موارد بیان داشتند که شواهد عینی لازم برای پیامدهای مشاهده شده وجود ندارد و بیشتر آنها به متغیر زمان اشاره داشتند و تاکید داشتند مشاهده پیامدهای پروژه نیاز به زمان بیشتری دارد. در یکی از موارد که مرتبط با معیشت سازگار بود، پاسخگو بیان داشت:

"...پیامدهای مثبت، چشمگیر و بنیادی مشاهده نشده است..." (پرسشنامه ۴ معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی).

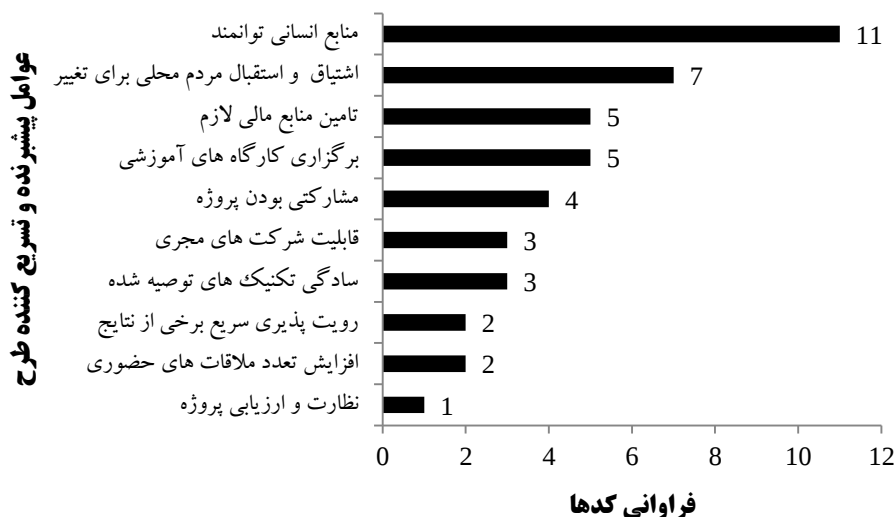
در ادامه عوامل پیشبرنده و تسریع کننده ارائه شده است.

۳-۴-۲ عوامل پیشبرنده و تسریع کننده طرح

عوامل پیشبرنده و تسریع کننده طرح اشاره به مواردی دارد که سبب حرکت رو به جلو و توسعه راحت تر طرح می شوند. شناسایی آن ها و توجه به آن ها می تواند در پیشبرد و توسعه فعالیت های پروژه سودمند باشد. در مجموع فراوانی کدها ۴۳ مورد بود که برای ۱۰ عامل پیشبرنده و تسریع کننده تکرار شده است. در شکل ۳-۵۰، این ۱۰ عامل به همراه فراوانی تکرارهای آن ارائه شده است. عوامل پیشبرنده و تسریع کننده به ترتیب فراوانی تکرار که نشان دهنده اهمیت آن است شامل «منابع انسانی توانمند»، «اشتقاق و استقبال مردم محلی برای تغییر»، «تامین منابع مالی لازم»، «برگزاری کارگاه های آموزشی»، «مشارکتی بودن پروژه»، «قابلیت شرکت های مجری»، «سادگی تکنیک های توصیه شده»، «رویت پذیری سریع برخی از نتایج»، «افزایش تعدد ملاقات های حضوری» و «نظارت و ارزیابی پروژه» است. هر کدام از این عوامل در عین سادگی می توانند ابعاد وسیعی را پوشش دهند. منابع انسانی توانمند اشاره به توسعه منابع انسانی است که در بخش کشاورزی و منابع طبیعی وجود دارد و در واقع با یک مدیریت علمی و حساب شده بتوان از حداکثر توان این نیروی توانمند استفاده مطلوب تری داشت. در رابطه با اشتقاق و استقبال مردم محلی نیز باید به این موضوع پرداخت که پذیرش اجتماعی جوامع روستایی به عنوان یک عامل تسریع کننده پروژه است و این یافته از ارزیابی همسو با یافته های ارزیابی تناسب نظام اجتماعی-اقتصادی گروه هدف با طرح بود که در قسمت ارزیابی زمینه و دروندادها ارائه شده است. تامین منابع مالی یکی از عوامل دیگر که شناسایی شده و به نظر می رسد با افزایش آن در سطح اجرایی می تواند در پیاده سازی مطلوب تر بسیار سودمند باشد. همچنین کارگاه های آموزشی برگزاری شده سبب پویایی محیط یادگیری می شود و به دنبال آن پیاده سازی فعالیت ها علمی تر و دقیق تر انجام خواهد گرفت. رویت پذیری سریع یا زود هنگام برخی از فعالیت ها به عنوان یکی دیگر عوامل مطرح است. رویت پذیری اشاره به آشکار بودن پیامدهای مثبت یک تغییر برای گروه هدف است. یکی از مطلعان کلیدی این موضوع را در یک شرایط واقعی در پروژه بهتر تشریح کرده است:

"... بهبود معیشت خانوار بنا بر تجربه های موفق پروژه باعث شد زنان روستایی مشارکت بیشتری داشته باشند و این نتایج خود تسریع کننده فعالیت های صندوق می باشد..." (پرسشنامه ۳ از صندوق خرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی).

سایر عوامل در شکل ۳-۵۰ قابل مشاهده است. در ادامه موانع و چالش ها نیز مطرح شده است.

شکل ۳-۵۰: عوامل پیشبرنده و تسریع کننده استخراج شده از مصاحبه ها با مطلعان کلیدی

۳-۴-۳ عوامل بازدارنده و چالش های طرح

عوامل بازدارنده و چالش ها اشاره به موانع و مشکلاتی دارد که به نوعی در پیاده سازی و توسعه فعالیت های پروژه به طور بالقوه و بالفعل اثرگذار هستند. این عوامل می تواند به ساختار مدیریتی محیط زیست و یا حتی کشاورزان مرتبط باشد. با تحلیل مصاحبه های انجام شده با مطلعان کلیدی ۱۵ کد مختلف است که در مجموع ۱۵۵ دارد. کدهای استخراج شده برای عوامل بازدارنده و چالش های مربوط به پروژه به همراه فراوانی هر کد، درصد و رتبه اهمیت آن در جدول ۳-۷۱ ارائه شده است.

نحستین عامل بازدارنده و چالش شامل «پتانسیل پایین کشاورزان و زنان روستایی برای تغییر» است. این عامل بازدارنده می تواند ماهیتی متفاوت داشته باشد و ابعاد مختلف اقتصادی و اجتماعی را در برمی گیرد. این عامل بیشترین تکرار را دارد و علی رغم این که بسیاری بر پتانسیل مالی و مهارتی اشاره داشته اند، برخی نیز به مسائل فرهنگی توجه داشته اند که یک نمونه آن به شرح زیر است:

"در صندوق خرد زنان روستایی هدف توانمندسازی زنان و تقویت حضور آنان در اجتماع است. همانطور که مستحضرید زنان منطقه ای ملکان، حضور فعالی در زمینه های کشاورزی و دامداری داشته و هیچ وقت مردان را تنها نگذاشته اند، ولی آن طور که باید جایگاه اقتصادی خوبی نداشته اند. آن ها از صندوق های خرد استقبال می کنند. ولی هماهنگ کردن زنان برای کار مشارکتی با هم در تشکیل صندوق خرد چالشی بوده و ممانعت برخی مردان از حضور زنان در جامعه نیز از دیگر چالش ها بوده است." (پرسشنامه ۳ از صندوق خرد زنان روستای در استان آذربایجان شرقی).

جدول ۳-۷۱: عوامل بازدارنده و چالش‌های استخراج شده از مصاحبه با مطلعان کلیدی

جدول ۳-۷۱: عوامل بازدارنده و چالش‌های استخراج شده از مصاحبه با مطلعان کلیدی

رتبه	درصد	فراوانی	کدهای مربوط به عوامل بازدارنده و چالش‌های طرح
۱	۲۰/۰۰	۳۱	پتانسیل پایین کشاورزان و زنان روستایی برای تغییر
۲	۱۸/۷۱	۲۹	ضعف در شکل‌گیری ارتباط موثر بین کنشگران
۳	۱۲/۹۰	۲۰	کمبود ادوات مکانیزه برای استقرار کشاورزی پایدار
۴	۱۲/۲۶	۱۹	عدم پشتیبانی کنشگران اصلی
۵	۱۰/۳۲	۱۶	مشکلات بازار
۶	۷/۱۰	۱۱	پایدار نبودن طرح
۷	۳/۸۷	۶	سطح پوشش طرح در قیاس با وسعت دریاچه ارومیه
۷	۳/۸۷	۶	حافظه تاریخی جوامع محلی از بدقولی‌های گذشته
۷	۳/۸۷	۶	بروکراسی دست و پاگیر
۸	۱/۹۴	۳	تاکید بر مستندسازی به جای تاکید بر ماهیت کار
۸	۱/۹۴	۳	کمبود مشوق‌های شرکتهای مجری
۹	۱/۲۹	۲	شرح خدمات بالا به پایین و زمان بندی محدود کننده
۱۰	۰/۶۵	۱	وجود سیاست‌های متضاد با توسعه پایدار
۱۰	۰/۶۵	۱	ادامه دار نبودن حضور شرکتها در روستاها
۱۰	۰/۶۵	۱	نبود روحیه مشارکتی بین کنشگران به ویژه کشاورزان

دومین چالش یا عوامل بازدارنده مربوط به «ضعف در شکل‌گیری ارتباط موثر بین کنشگران» است. علی‌رغم این‌که در بخش‌های پیشین به این موضوع اشاره شده است که بهبود ارتباطات و مشارکت یک پیامد مثبت برای پروژه است، باید بیان داشت که این ارتباطات از اثربخشی لازم برخوردار نیست و نیازمند بهبود است. «کمبود ادوات مکانیزه برای استقرار کشاورزی پایدار» از دیگر مشکلات مطرح شده از سوی مطلعان کلیدی بوده است. پیاده‌سازی و توسعه بسیاری از تکنیک‌ها در سطح مزرعه نیازمند ادوات کشاورزی است، به عنوان مثال تسطیح لیزی اراضی که اثر قابل توجهی در بهبود بهره‌وری از منابع پایه می‌شود نیازمند ادوات خاص است که کمبود آن به عنوان یک عوامل بازدارنده عمل می‌کند. در مواردی عوامل دیگر به صورت همگرا سبب اختلال در پیاده‌سازی فعالیت‌ها می‌شود. به عنوان نمونه نقل قول زیر به طور همزمان بازتاب کننده دو عامل «عدم پشتیبانی کنشگران اصلی» و «بروکراسی دست و پاگیر» است:

"...کارگاه‌های تولیدی صندوق خرد کوچک هستند و متأسفانه با اداره بهداشت برای تهیه شماره بهداشتی (پروانه بهداشتی) مشکل دارند..." (پرسشنامه ۷ از صندوق خرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی).

در مثال فوق فرآیند بروکراسی اداره بهداشت برای مشارکت کننده در پروژه چالش برانگیز است و حمایت لازم از سوی سایر کنشگران برای تسریع این فرآیند صورت نگرفته است. مشکلات بازار از دیگر عوامل بازدارنده است که بسیار وسیع است و پرداختن به آن یکی از مهم‌ترین وظایف دولت برای مداخله‌گری و تنظیم است. مشکلات بازار به عنوان یک عامل بازدارنده تا حدود زیادی خارج از کنشگرانی مانند دفتر تالاب‌ها است، اما «پایدار نبودن طرح» به عنوان یک چالش قابل کنترل محسوب شود. پایدار نبودن طرح یک چالش مهم محسوب می‌شود که می‌تواند ناشی از نگاه‌های کوتاه‌مدت به پروژه و یا «ادامه دار نبودن حضور شرکتها در روستاها» باشد که در نقل قول‌های زیر بهتر مطرح شده‌اند:

"...یکی از مهم‌ترین مشکلات عقد قرارداد یکساله در روستاهای PTD است که این مسئله باعث شده نگاه فرآیندی و بلندمدت برای پیاده‌سازی برخی اقدامات نداشته باشیم و پس از آن ضمانتی برای ادامه آن نیست..." (پرسشنامه ۶ از توسعه مشارکتی استان آذربایجان غربی).

"...اکثر صندوق‌ها بعد از تشکیل به حال خود رها شده‌اند و پیگیری صورت نگرفته و فعالیتی ندارند..." (پرسشنامه ۲ از صندوق خرد در استان آذربایجان شرقی).

سایر عوامل بازدارنده و چالش‌ها در جدول ۳-۷۱ ارائه شده‌اند. این عوامل و چالش‌ها همواره وجود دارند و پاسخ به آن‌ها می‌تواند سبب افزایش کارایی پروژه شود. اما باید توجه داشت که لازم است این چالش‌ها از سوی مدیران در سطوح مرتبط به دو گروه عوامل قابل کنترل و خارج از کنترل (در حیطه مدیریتی سیستم تحت کنترل مدیر نیست) طبقه‌بندی شود و در راستای پاسخ به عوامل قابل کنترل و آگاه‌سازی عمومی درباره چالش غیرقابل کنترل گام بردارد.

-

فصل چهارم: ارزیابی اجتماعی-اقتصادی
از منظر گروه هدف (کشاورزان و زنان
روستایی)

هر آن چه که در فصل سوم ارائه شد مربوط به دیدگاه مطلعان کلیدی در رابطه با فعالیت‌های طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار بود. عمدتاً مطلعان کلیدی به دلیل تجربه مداخله‌گری و یا آگاهی از طرح و همچنین تجربه و دانش خود قابلیت اظهار نظر و ارائه رای در زمینه ارزیابی اجتماعی-اقتصادی طرح را دارند، اما دیدگاه آن‌ها نمی‌تواند و نباید جایگزین دیدگاه‌ها و باور کشاورزان و زنان روستایی شود که به شکلی گروه هدف طرح حاضر است. در واقع، تلاش شده است تا ارزیابی از این دو دیدگاه («مطلعان کلیدی» و «گروه هدف» کشاورزان و زنان روستایی) به صورت مکمل یکدیگر باشند تا هر کدام قطعه از تصویر واقعیت فرآیند و اثرات طرح را در طی فازهای سه تا پنج در هر دو استان آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی نشان دهد. در این فصل، یافته‌های حاصل از ارزیابی گروه هدف طرح مورد بررسی قرار گرفت که شامل دیدگاه کشاورزان در فعالیت‌های «استقرار کشاورزی پایدار»، «معیشت سازگار»، «توسعه مشارکتی فناوری» و «کشاورزی تلفیقی» و دیدگاه زنان روستایی درباره «صندوق خرد زنان روستایی» است. در ادامه نخست یافته‌های مربوط به استان آذربایجان غربی و سپس یافته‌های مربوط به استان آذربایجان شرقی ارائه شده است.

۴-۲ ارزیابی اجتماعی-اقتصادی پروژه از منظر گروه هدف در استان آذربایجان غربی

ارزیابی اجتماعی-اقتصادی در این بخش با استفاده از پنج پرسشنامه در زمینه‌های «استقرار کشاورزی پایدار»، «معیشت سازگار»، «صندوق خرد زنان روستایی»، «توسعه مشارکتی فناوری» و «کشاورزی تلفیقی» در دو استان آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی صورت گرفته است. این پرسشنامه‌ها متشکل از سوال‌های مختلف است که ترکیبی از مفاهیم کمی و کیفی را اندازه‌گیری کرده‌اند. در این بخش داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده برای استان آذربایجان غربی ارائه شده است و در ادامه، همین رویه برای ارزیابی اجتماعی-اقتصادی پروژه در استان آذربایجان شرقی انجام شده است. تلاش شد تا در هر قسمت با ترکیب یافته‌های کمی و کیفی ابعاد مختلفی از طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار آشکار گردد.

۴-۲-۱ استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در نخستین فاز پروژه در قانون توجه و برنامه‌ریزی دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران بوده است و در سه مرحله ورود به جامعه محلی، استقرار تکنیک فنی در مزرعه و باغ و در نهایت مستندسازی تشکیل شده است. این فرآیند با جزئیات بیشتر در فصل سوم از دیدگاه مطلعان کلیدی برای هر دو استان مورد بررسی قرار گرفت. اما در این جا لازم است که ویژگی‌های کشاورزان هدف، تکنیک‌های نشر داده شده و پیامدها و موانع از دیدگاه کشاورزان مورد بررسی قرار گیرد. با توجه به مباحث

مطرح شده در رابطه با حجم نمونه از این فعالیت، هشت روستا از چهار شهرستان ارومیه (روستاهای دایلاق، سپرغان و قراقولو)، میاندوآب (روستاهای تلخاب، قیچان و گوگ‌تپه)، مهاباد (روستای قزلقویی) و نقده (روستای درگه لطف‌الله) انتخاب شدند (جدول ۴-۱). در مجموع ۱۱۷ کشاورز در ارزیابی اجتماعی-اقتصادی استقرار کشاورزی پایدار مشارکت داشته‌اند. مشارکت‌کنندگان این ارزیابی در دو گروه «مشارکت‌کننده در پروژه» و «صرفاً مطلع» طبقه‌بندی شده‌اند. گروه اول شامل کشاورزانی است که طی فازهای سه تا پنج در فعالیت‌های مربوط به استقرار کشاورزی پایدار به نوعی درگیر بوده‌اند و گروه دوم شامل کشاورزانی است که در روستای هدف مستقر بوده و صرفاً از وجود پروژه آگاهی دارند و هیچ‌گونه مشارکتی در رابطه با پروژه ندارند. در پرسشنامه استقرار کشاورزی پایدار ۷۶ کشاورز مشارکت‌کننده در پروژه و ۴۰ کشاورز صرفاً مطلع مورد مطالعه قرار گرفتند.

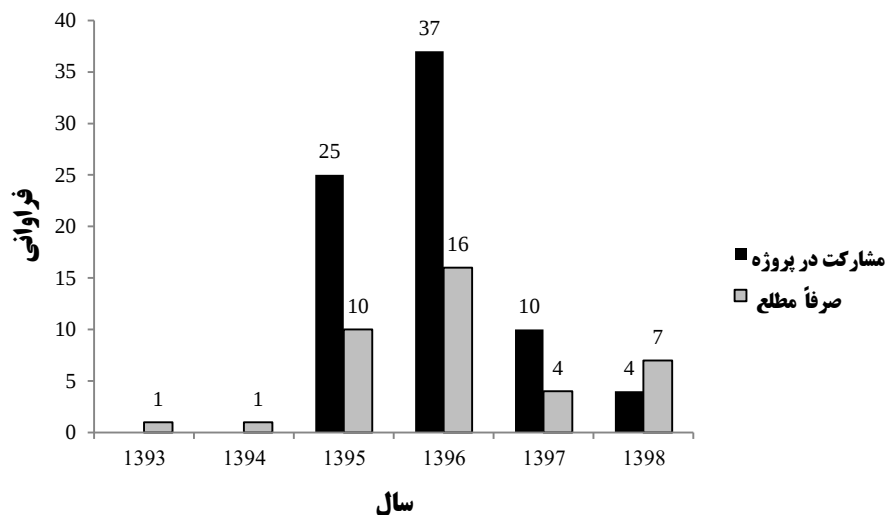
جدول ۴-۱: مشخصات نمونه مورد مطالعه جهت ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

شهرستان	روستا	تعداد کل پرسشنامه‌ها	مشارکت‌کنندگان در پروژه	صرفاً مطلع از اجرای پروژه
ارومیه	دایلاق	۱۴	۱۱	۳
	سپرغان	۱۷	۱۱	۶
	قراقولو	۸	۸	-
میاندوآب	تلخاب	۱۶	۱۱	۵
	قیچان	۱۶	۱۲	۴
	گوگ‌تپه	۱۵	۱۲	۳
مهاباد	قزلقویی	۱۵	۹	۶
نقده	درگه لطف‌الله	۱۶*	۲	۱۳
جمع کل	-	۱۱۷	۷۶	۴۰

*یکی از پاسخگویان روستای درگه لطف‌الله (شهرستان نقده) مشخص نکرده است که در کدام یک از دو گروه «مشارکت‌کننده» یا «صرفاً مطلع» قرار گرفته است.

۴-۲-۱- ویژگی‌های کشاورزان مشارکت‌کننده در ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)

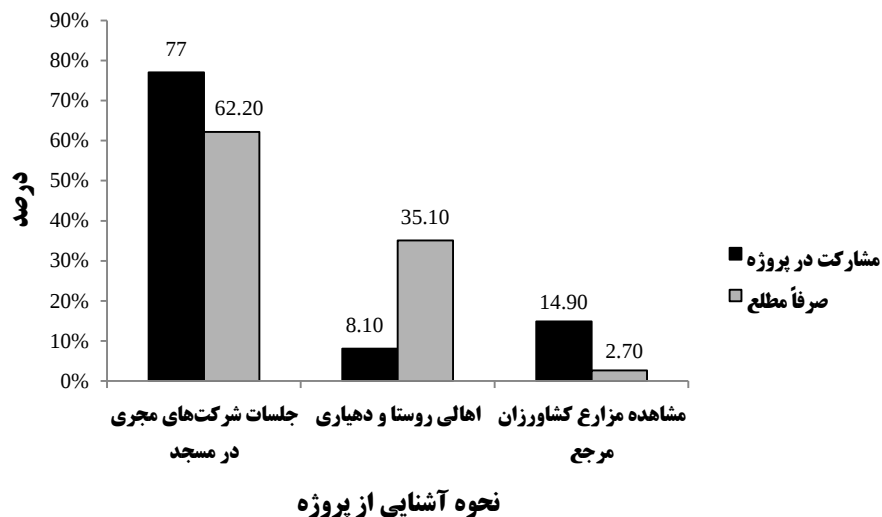
نخستین موضوعی که در رابطه با پاسخگویان مورد بررسی قرار گرفت مرتبط با سال آشنایی آنان با فعالیت استقرار کشاورزی پایدار بود. یادآوری می‌شود که طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی از سال ۱۳۹۳ آغاز شده است و محدوده زمانی مورد مطالعه این ارزیابی شامل فازهای سه الی پنج می‌باشد که در بازه زمانی ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸ می‌باشد. در شکل ۴-۱، توزیع فراوانی مشارکت‌کنندگان طرح ارزیابی برپایه سال آشنایی با پروژه ارائه شده است. در این شکل سال آشنایی مشارکت‌کنندگان ارزیابی با پروژه بر مبنای دو گروه «مشارکت در پروژه» و «صرفاً مطلع» به نمایش گذاشته شده است. بیشترین مشارکت‌کننده مربوط به سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ است.

شکل ۴-۱: توزیع فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار بر پایه سال آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی

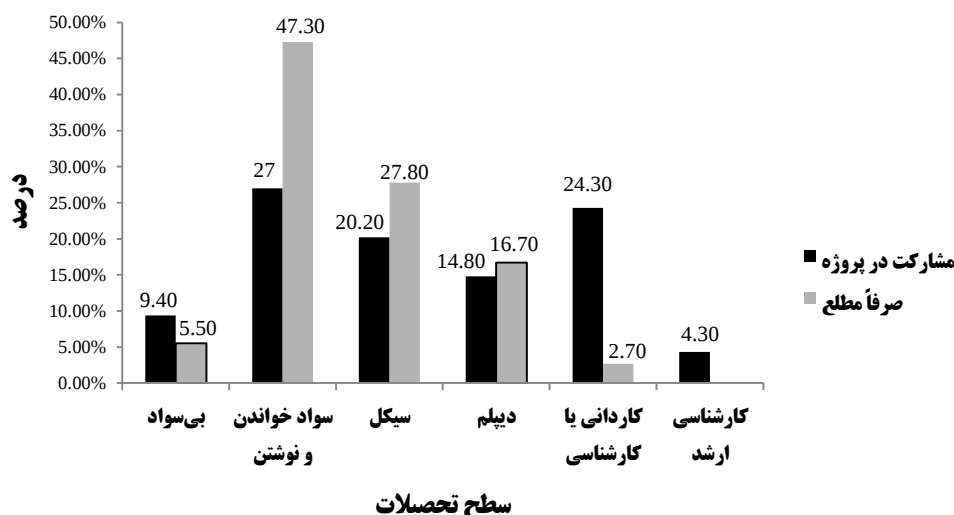
در شکل ۴-۱ مشخص شده است که دو پاسخگو از سال‌های نخست پروژه با آن آشنایی ندارند، اما طی این سال هیچ مشارکتی در پروژه نداشته‌اند. این نکته شایان ذکر است که هر روستا طی سه سال به عنوان گروه هدف پروژه مطرح است و پس از استقرار تکنیک فنی در مزرعه طی سال اول، کارشناسان دو سال دیگر با حضور محدودتر به دنبال پایدار سازی تکنیک‌های نشر داده شده در جامعه هدف هستند.

دومین موضوع که مورد توجه قرار گرفت مربوط به نحوه آشنایی کشاورزان با فعالیت استقرار کشاورزی پایدار بود. نتایج مربوط به این یافته در شکل ۴-۲ ارائه شده است. به منظور تعیین سهم هر کدام از روش‌های آشنایی از درصد آن‌ها استفاده شد تا قابلیت بالاتری برای مقایسه داشته باشد. در هر دو گروه از پاسخگویان، بیشترین درصد متعلق به «جلسات شرکت‌های مجری در مسجد» است. ۵۷ کشاورز از مشارکت‌کنندگان استقرار کشاورزی پایدار و ۲۳ کشاورز از آن‌هایی که صرفاً از وجود پروژه آگاهی دارند در این جلسات با این فعالیت از پروژه آشنا شده‌اند. این یافته نشان می‌دهد که فرآیند نشر تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار هنوز در مراحل نخستین نشر است و گروه‌های از کشاورزان که این نوآوری را پذیرفته‌اند همچنان در رده گروه‌های زودپذیر و نوآور هستند که در معرض این تکنیک‌ها اقدام به پذیرش آن کرده‌اند.

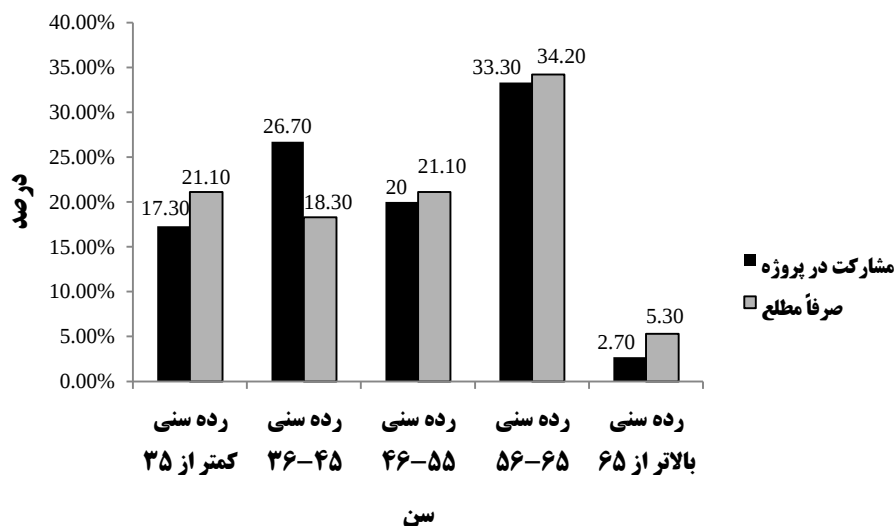
شکل ۴-۲: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه نحوه آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی

در رابطه با جنسیت پاسخگویان، باید ذکر شود که تمام کشاورزان مشارکت‌کننده برای ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی مرد بودند. برای شناخت سطح تحصیلات مشارکت‌کنندگان از شکل ۳-۴ استفاده شد. بیشترین فراوانی برای دو گروه «مشارکت در پروژه» و «صرفاً مطلع» در طبقه تحصیلات خواندن و نوشتن قرار دارد. البته گروه صرفاً مطلع در این طبقه سهم بیشتری دارند و نشان می‌دهد که لازم است که این گروه در معرض بیشتر آگاهی قرار گیرد تا ترغیب و سپس تصمیم بگیرد. این درحالی است که طبقه تحصیلی کاردانی و کارشناسی به احتمال بیشتر پس از آشنایی با طرح تمایل بیشتری برای مشارکت بیشتر و پیاده‌سازی آن دارند.

شکل ۳-۴: طبقه بندی کشاورزان مشارکت کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار بر پایه سطح تحصیلات (آذربایجان غربی)

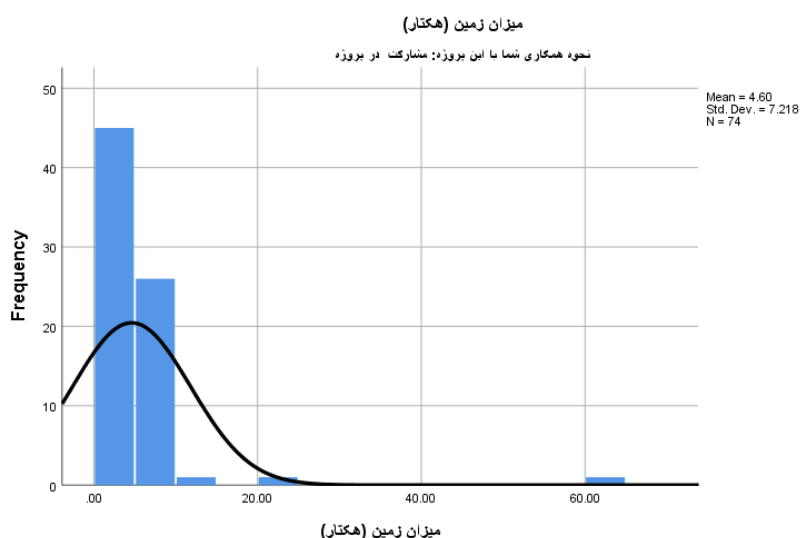
نمودار ستونی مربوط به رده های سنی مختلف در شکل ۴-۴ ارائه شده است. دو طبقه سنی، یعنی رده ۵۶ تا ۶۵ سال و رده ۳۶ تا ۴۵ سال بیشترین مشارکت را در این ارزیابی داشته اند و به نظر می رسد تعداد بیشتری از کشاورزان در این دو رده سنی هم مطلع و هم مشارکت کننده در استقرار کشاورزی پایدار می باشند. مقایسه این دو رده سنی نشان می دهد که برای رده سنی جوان تر (رده سنی ۳۶ تا ۴۵ سال) در مقایسه با رده سنی بالاتر شانس بیشتری برای مشارکت وجود دارد.

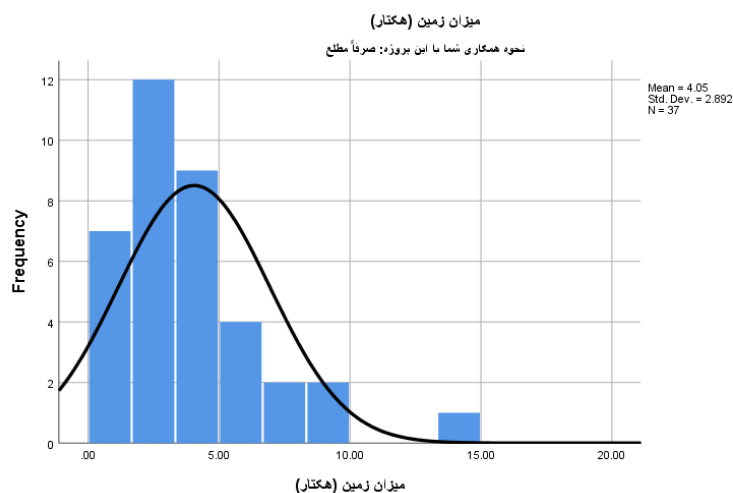
شکل ۴-۴: طبقه بندی کشاورزان مشارکت کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار بر پایه سن (آذربایجان غربی)

بیان مباحث توصیفی بالا می‌تواند یک شناخت کلی از مشارکت‌کنندگان استقرار کشاورزی پایدار ارائه دهد، اما برای درک بهتر گروه هدف که در واقع کشاورزان هستند، لازم به اطلاعات اقتصادی است که در این بین مساحت زمین کشاورزی یک متغیر مناسب است.

میانگین مساحت زمین برای گروه «مشارکت در پروژه» برای $4/6$ هکتار و دامنه تغییرات آن بین حداقل $0/3$ هکتار و حداکثر 60 هکتار در نوسان است. این در حالی است که میانگین مساحت زمین برای گروه صرفاً مطلع حدود 4 هکتار است و دامنه تغییرات آن بین حداقل $0/5$ هکتار و حداکثر 15 هکتار است. به نظر می‌رسد که به طور کلی گروه مشارکت‌کننده در پروژه دارای مالکیت اراضی بیشتری هستند، اما با ترسیم توزیع فراوانی مساحت این دو گروه در دو شکل $4-5$ و $4-6$ ، مشخص است که اگرچه کشاورزان با مساحت زمین بالاتر می‌توانند ظرفیت مالی بیشتری برای پذیرش تکنیک‌ها داشته باشند، اما تعداد آن‌ها کم است و نمی‌توان با توسعه این گروه نقش مهمی در رابطه با کاهش فقر روستایی داشت. اما به دلیل وسعت زمین کشاورزی، بهبود بهره‌وری آب برای این گروه سبب مدیریت مطلوب منابع مشترک به ویژه منابع آب می‌شود.

شکل ۴-۵: توزیع زمین کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

شکل ۴-۶: توزیع زمین کشاورزان صرفاً مطلع از فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

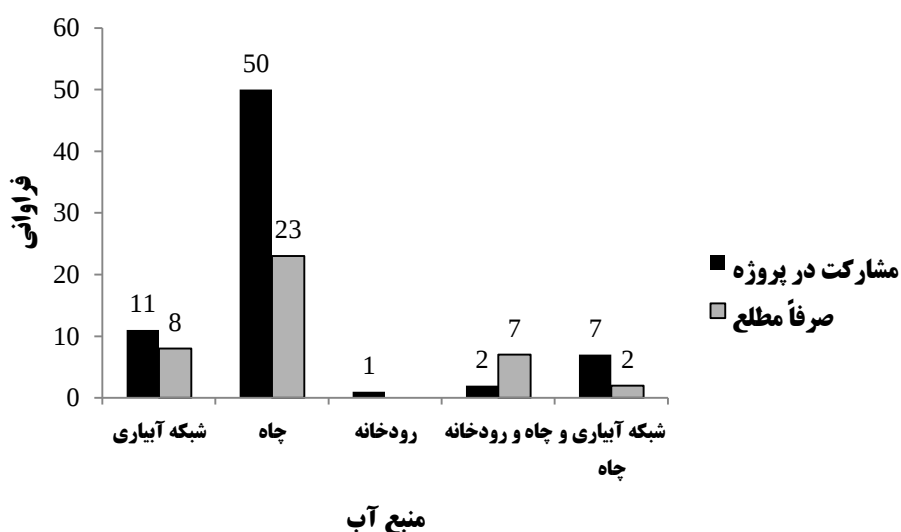
در جدول ۴-۲ مشخصات مربوط به محصولات غالب کشت شده توسط مشارکت کنندگان ارزیابی ارائه شده است. هر دو گروه از پاسخگویان محصولات مختلف زراعی، باغی و صیفی را تولید می کنند. به نظر می رسد کشاورزانی که بیشتر به تولید محصولات زراعی مانند گندم، ذرت و آفتاب گردان می پردازند، بیشترین مشارکت را در پروژه استقرار کشاورزی پایدار داشته اند (۴۶ کشاورز از ۷۶ کشاورز مشارکت کننده (۶۴/۵ درصد) در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار به تولیدات زراعی می پردازند). این یافته می تواند این موضوع را آشکار سازد که تکنیک های ارائه شده برای این گروه از کشاورزان آهنگ نشر بالاتری دارد. آهنگ نشر به معنای سرعتی که یک نوآوری در نظام اجتماعی مورد پذیرش قرار می گیرد.

جدول ۴-۲: محصولات غالب مشارکت کنندگان ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

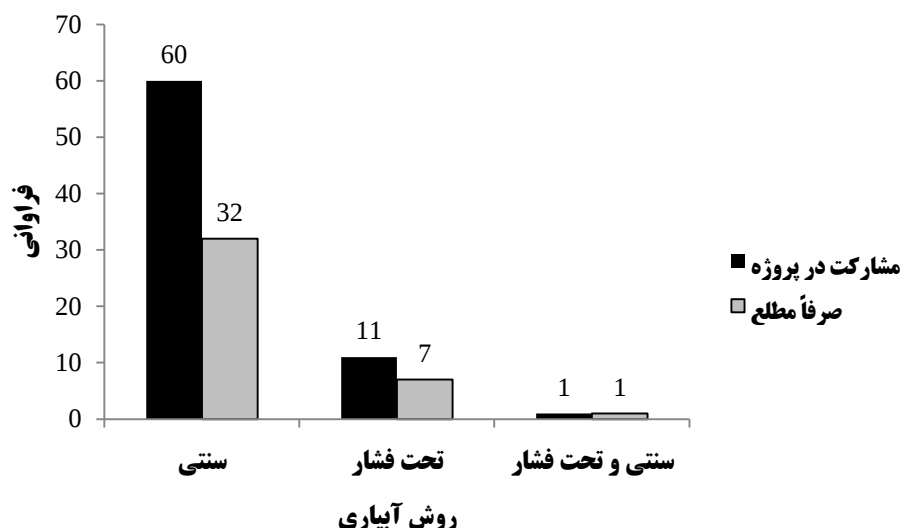
نحوه ارتباط با پروژه	نوع محصولات	فراوانی	درصد فراوانی
مشارکت در پروژه	زراعی (گندم، ذرت، آفتابگردان)	۴۹	۶۴/۵
	باغی (آلو، هلو، گلابی، شلیل)	۹	۱۱/۸
	صیفی (کدو، لوبیا، فلفل، گوجه فرنگی)	۵	۶/۶
	ترکیب زراعی و باغی	۳	۳/۹
	ترکیب زراعی، باغی و صیفی	۱	۱/۳
	زراعی و صیفی	۷	۹/۲
	داده گم شده	۲	۲/۶
	جمع کل	۷۶	۱۰۰
صرفاً مطلع از پروژه	زراعی (گندم، ذرت، آفتابگردان)	۳۲	۸۰
	باغی (آلو، هلو، گلابی، شلیل)	۴	۱۰
	زراعی و باغی	۲	۵
	زراعی و صیفی	۲	۵
	جمع کل	۴۰	۱۰۰

کشاورزان مورد مطالعه از منابع مختلفی برای تامین منابع آب کشاورزی بهره‌مند می‌شود که شامل چاه، شبکه آبیاری، رودخانه و یا ترکیبی از هر کدام از این‌ها است. براساس شکل ۴-۷ مشخص می‌شود که بیشترین فروانی مربوط به کشاورزانی است که از آب‌های زیرزمینی (چاه) استفاده می‌کنند. در واقع این سطح از پذیرش تکنیک‌ها در بخشی از کشاورزی (بهره‌برداران آب‌های زیرزمینی) از اهمیت بالایی برخوردار است و این مهم در بلند می‌تواند استلزامات کاهش بهره‌برداری از این منابع را کاهش دهد.

در رابطه با شیوه بهره‌برداری از منابع آب، باید بیان داشت که کشاورزان با سه روش سنتی، تحت فشار و ترکیبی از این دو به توزیع منابع در مزارع یا باغ خود می‌پردازند (شکل ۴-۸). بر مبنای پیمایش انجام شده در این تحقیق بیشتر مخاطبان تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در گروه سنتی قرار می‌گیرند که این نشان‌دهنده توجه درست پروژه الگوسازی مشارکت جوامع محلی ذر احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار به گروه پر خطر و پر چالش کشاورزان در پیاده‌سازی تکنیک‌های کشاورزی پایدار است. پیرو مباحث ارائه شده در بخش‌های فوق درباره ویژگی‌های کشاورزان مختلف برپایه مشارکت در پروژه و یا صرفاً مطلع، در ادامه به ارزیابی دقیق‌تر این گروه در پروژه پرداخته شده است.

شکل ۴-۷: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه منبع آب کشاورزی در استان آذربایجان غربی

شکل ۴-۸: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه روش بهره‌برداری از منابع آب (آذربایجان غربی)

۴-۲-۱-۲ تغییرات و پیامدهای ایجاد شده بر مبنای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)

یکی از سوال‌های مهم در ارزیابی اجتماعی-اقتصادی این است که چه تعداد از کشاورزان جامعه هدف به پذیرش تکنیک‌های ترویج شده از سوی شرکت‌ها پرداخته‌اند. همچنین این که آیا این تکنیک‌ها اثراتی بر ابعاد مختلف کشاورزان دارد یا خیر و این که کشاورزان آیا پس از پذیرش و یا رد آن، تمایلی به تغییر تصمیم خود دارند یا خیر (مرحله هم‌نوایی^۱). در این بخش تلاش شده است تا به این سوال‌ها پاسخ داده شود. این نکته یادآوری می‌شود که در هر روستا از روستاهای هدف فعالیت استقرار کشاورزی نیز تعدادی از کشاورزان به عنوان کشاورزان مرجع انتخاب شده و تکنیک‌های ترویج شده برای آن‌ها پیاده‌سازی می‌شود. اگرچه آمار و ارقام مربوط به این مورد نیازمند بررسی بیشتر است، اما در هر روستا بین ۱۰ تا ۱۱ نفر به عنوان گروه هدف اصلی انتخاب می‌شوند. یافته‌های مربوط به تحلیل این بخش در جدول ۴-۳ ارائه شده است.

بر اساس جدول ۴-۳، ۴۶ کشاورز از ۷۶ کشاورز مشارکت‌کننده در پروژه (۶۱/۳ درصد) در باغ یا زراعت خود از تکنیک‌های کاهش مصرف آب استفاده می‌کنند و این در حالی است که در گروه کشاورزانی که صرفاً مطلع هستند این درصد کمتر است (۱۵ کشاورز از ۴۰ کشاورزی که از پروژه آگاهی دارند، اما در آن

^۱ زمانی که یک کشاورز در معرض یک تکنیک نو قرار می‌گیرد که قبلاً از آن استفاده نمی‌کرده، چهار مرحله را برای پذیرش و یا رد آن طی می‌کند که شامل «دانش»، «ترغیب»، «تصمیم» و «هم‌نوایی» است. در واقع این مدل چهار مرحله‌ای پذیرش و رد نوآوری اشاره به این موضوع دارد که در مرحله «دانش» کشاورز با تکنیک نو آشنا می‌شود و ابعاد مختلف آن را مورد ارزیابی قرار می‌دهد؛ سپس در مرحله دوم، سازگاری شرایط خود با تکنیک نو و مزیت نسبی تکنیک نو را در مقایسه با تکنیک کنونی خود می‌سنجد و به دنبال آن اگر تکنیک از انطباق کافی و مزیت نسبی بیشتر برخوردار باشد کشاورز تصمیم به پذیرش تکنیک نو می‌گیرد و اگر تکنیک نو نامناسب ارزیابی شود، کشاورز آن را رد می‌کند. به مرحله پس از تصمیم نهایی کشاورز (پذیرش یا رد) نیز «هم‌نوایی» می‌گویند و به این معناست که آیا کشاورز به تصمیمی (پذیرش یا رد) که گرفته است پایبند است یا تغییری در آن صورت می‌گیرد (شومیگر و راجرز، ۱۳۷۹).

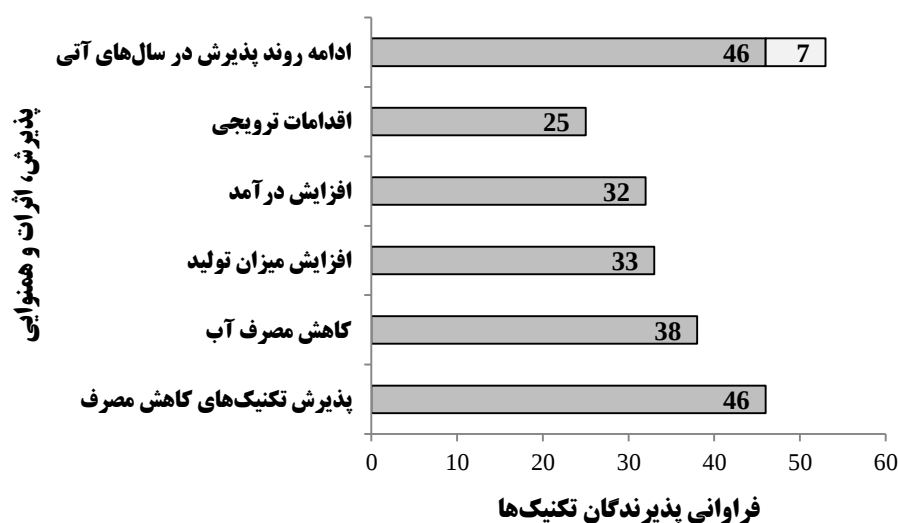
مشارکتی ندارند از این تکنیک‌ها استفاده می‌کنند (۳۷/۵ درصد)) است. این تفاوت نشان می‌دهد که کشاورزانی که در معرض آموزش، تسهیل‌گری و حمایت شرکت‌های مجری قرار گرفته‌اند، شانس بیشتری برای پذیرش تکنیک‌های کاهش مصرف آب دارند. در رابطه با اثراتی که این تکنیک‌ها در رابطه با کاهش مصرف آب، افزایش میزان تولید، افزایش درآمد، اقدامات ترویجی و ادامه روند پذیرش در سال‌های آتی، علاوه بر جدول ۳-۴ از شکل‌های ۴-۹ و ۴-۱۰ استفاده شد که می‌توانند با صراحت بیشتری یافته مورد نظر را تشریح کنند.

جدول ۳-۴: بررسی پذیرش، اثرات و هم‌نوایی نشر تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

سوال	پاسخ	مشارکت در پروژه		صرفاً مطلع	
		فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی
آیا شما در باغ یا زراعت خود از تکنیک‌های کاهش مصرف آب استفاده می‌کنید؟	بله	۴۶	۶۱/۳	۱۵	۳۷/۵
	خیر	۲۹	۳۸/۷	۲۵	۶۲/۵
آیا با اجرای تکنیک‌های کاهش مصرف آب میزان آب مصرفی شما کم شده است؟	بله	۳۸	۸۲/۶	۱۵	۱۰۰
	خیر	۸	۱۷/۴	-	-
آیا با اجرای تکنیک‌های کاهش مصرف آب، میزان تولید محصول شما زیاد شده است؟	بله	۳۳	۷۱/۷	۱۴	۹۳/۳
	خیر	۱۳	۲۸/۳	۱	۶/۷
آیا با اجرای تکنیک‌های کاهش مصرف آب درآمد شما بیشتر شده است؟	بله	۳۲	۶۹/۵	۱۳	۸۶/۶
	خیر	۱۴	۷۰/۵	۲	۲۳/۴
آیا شما برای ترویج این تکنیک‌ها به سایر کشاورزان اقدامی انجام داده‌اید؟	بله	۲۵	۵۴/۳	۱۳	۸۶/۶
	خیر	۲۱	۲۵/۷	۲	۲۳/۴
آیا در سال‌های آتی نیز این تکنیک‌ها را اجرا می‌کنید؟	بله	۵۳	۷۳/۶	۲۹	۷۶/۳
	خیر	۱۹	۲۶/۴	۹	۲۳/۷

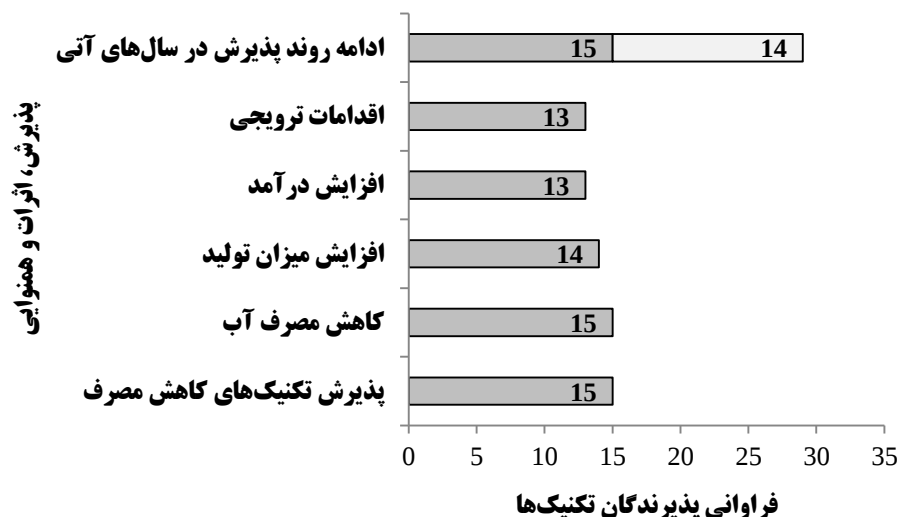
در شکل ۴-۱۰ فرآیند پذیرش، اثرات و هم‌نوایی تکنیک‌ها برای کشاورزان گروه هدف یا مشارکت‌کننده ارائه شده است. از ۴۶ کشاورز پذیرنده تکنیک‌های کاهش مصرف آب، ۳۸ مورد اشاره داشته‌اند که کاهش منابع آب داشته‌اند، همچنین ۳۸ و ۳۳ نفر به ترتیب اشاره به افزایش میزان تولید و افزایش درآمد داشته‌اند. در رابطه با این‌که آیا اقدامی در راستای ترویج و نشر تکنیک‌ها انجام داده‌اند، ۲۵ نفر از آن‌ها اشاره به تایید آن داشته‌اند. در نهایت علاوه بر ۴۶ نفر مشارکت‌کننده حاضر که تمایل به حفظ تصمیم خود در ادامه استفاده از تکنیک‌های کاهش آب دارند، هفت نفر دیگر از این گروه مشارکت‌کننده که این تکنیک را در مراحل قبل قبول نکرده‌اند، تمایل به استفاده از آن‌ها در سال‌های آتی دارند. این یافته از ارزیابی، نشان

می‌دهد که فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در آغازگری تغییر نظام اجتماعی-اقتصادی در استان آذربایجان غربی نسبتاً عملکرد مناسبی داشته است.

شکل ۴-۹: فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده در پروژه طی فرآیند پذیرش، اثرات و همنوایی تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)

اما سوالی که لازم به آن پرداخته شود این است که آیا کشاورزانی که در پروژه حضور ندارند و صرفاً از آن آگاه هستند تا چه اندازه با پذیرش تکنیک‌های کاهش مصرف آب و اثرات آن درگیر هستند. یافته مربوط به این سوال در شکل ۴-۱۱ ارائه شده است. فراوانی و درصد کمتری از کشاورزان صرفاً مطلع در مقایسه با کشاورزان درگیر و مشارکت‌کننده فرآیند پذیرش تکنیک‌های نو را طی کرده‌اند و این نشان می‌دهد که فعالیت استقرار کشاورزی پایدار بر سرعت و آهنگ تغییر کشاورزان اثرگذار است و کشاورزان با مشارکت در این پروژه احتمال بیشتری برای تغییر کشاورزی و به دنبال آن مشاهده اثرات دارند. افزایش فراوانی کشاورزان در مرحله همنوایی به پذیرش تکنیک‌های کاهش مصرف آب (شکل‌های ۴-۱۰ و ۴-۱۱) نشان از شکل‌گیری یک روند تغییر در کشاورزی منطقه است که البته نیازمند توجه، حمایت و استمرار فعالیت‌های پروژه برای تثبیت و نهادینه‌سازی این تغییر است.

شکل ۴-۱۰: فراوانی کشاورزان صرفاً مطلع از فعالیت استقرار کشاورزی پایدار طی فرآیند پذیرش، اثرات و همنوایی تکنیک‌های کاهش مصرف آب (آذربایجان غربی)

در رابطه با تکنیک‌های ترویج شده فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی به شکل ۴-۱۱ توجه شود. تکنیک‌ها شامل آبیاری قطره‌ای، آبیاری بارانی، نوار تیپ، آبیاری تشتکی در باغ، لوله‌گذاری، تنظیم زمان آبیاری، روش استفاده بهینه از کود و سم، آزمون و آنالیز خاک، استفاده از ردیف‌کار و استفاده از فاروئر است. این تکنیک‌ها با افزایش بهره‌وری از منابع آب و خاک سبب بهره‌برداری درست از منابع در راستای استقرار کشاورزی پایدار می‌شوند.

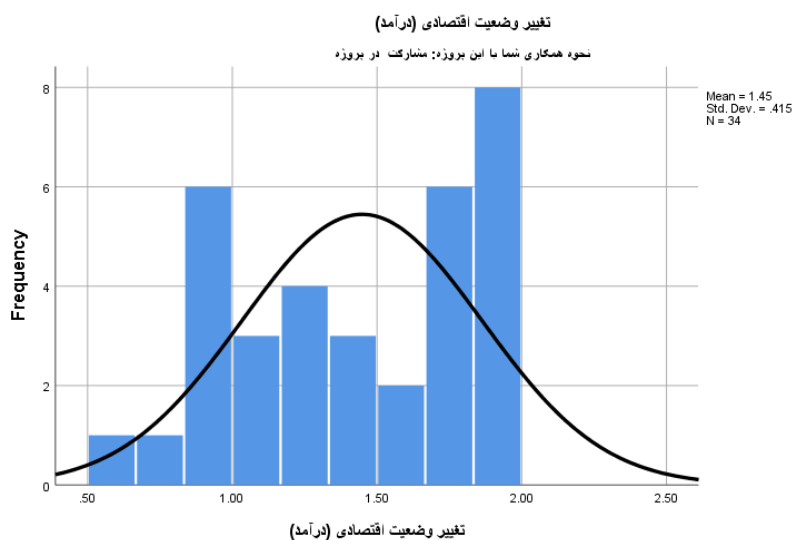

شکل ۴-۱۱: تکنیک‌های پذیرفته‌شده از سوی کشاورزان مشارکت‌کننده استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

یکی از سوال‌های دیگر در ارزیابی اجتماعی-اقتصادی مربوط به تغییر وضعیت اقتصادی گروه هدف است با بررسی درآمد آن‌ها می‌تواند به این موضوع پرداخت. برای بررسی تغییرات درآمد از شاخص نسبت درآمد پس از پذیرش تکنیک(ها) به قبل از پذیرش آن(ها) استفاده شد. در این شاخص از کشاورزان خواسته شد تا درآمد قبل و بعد از به کارگیری تکنیک(ها) را مطرح کنند و پس از اعتبارسنجی و صحت‌سنجی آن‌ها با استفاده از مقایسه سوال‌های موازی در رابطه با سایر ابعاد اقتصادی، ۳۴ کشاورز از ۱۱۷ کشاورز که همه در گروه کشاورزان مشارکت‌کننده در پروژه بودند، با صحت بیشتری درآمد قبل و بعد از پذیرش تکنیک‌ها را مطرح کرده بودند. یافته‌های مربوط به این بخش در جدول ۴-۴ و شکل ۴-۱۲ ارائه شده است.

جدول ۴-۴: تغییرات درآمد کشاورزان طی پیاده‌سازی تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

تغییر درآمد	فراوانی	میانگین درآمد نسبت بعد از مشارکت به قبل از مشارکت
کمتر شده است	۳	۰/۷۶
تغییری نکرده است	۵	۱
افزایش یافته است	۲۶	۱/۵

شکل ۴-۱۲: تغییرات درآمد مشارکت‌کنندگان استقرار کشاورزی پایدار طی مشارکت در پروژه (آذربایجان غربی)

میانگین تغییر درآمد برای کشاورزان مشارکت‌کننده در استقرار کشاورزی پایدار ۱/۴۵ بوده است. یعنی تغییر درآمد نزدیک به ۱/۵ برابر شده است. اما بر اساس جدول ۴-۴، درآمد ۳ نفر از ۳۴ نفر پس از مشارکت کاهش پیدا کرده و درآمد ۵ نفر از ۳۴ نفر نیز تغییر نکرده است. اگرچه این تغییرات درآمدها می‌توانند ناشی از عوامل ناشناخته‌ی اقتصادی دیگر باشد، اما با تحلیل محتوای مربوط به مصاحبه با کشاورزان مشخص شد که بیشتر آن‌ها اذهان به افزایش درآمد داشته‌اند. در رابطه با گروهی که دچار کاهش درآمد شده‌اند، نیز باید

بیان داشت که فراتر از اشتباهاتی که از سوی آن‌ها و یا کارشناسان مربوطه بوده، لازم است در ملاحظات آتی برنامه‌ریزی استقرار کشاورزی پایدار مورد قرار گیرد.

در ادامه با استفاده از نظرسنجی از کشاورزان به بررسی اثرات و پیامدهای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی پرداخته است و با استفاده از آزمون t به بررسی سطح اختلاف نظر آن‌ها پرداخته شد. مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد که اثرات و پیامدهای مورد انتظار فعالیت استقرار کشاورزی پایدار از حد قابل قبولی برخوردار است و تنها در سه مورد یعنی «بیشتر کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیتهای استقرار کشاورزی پایدار تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب را پذیرفته‌اند و در مزرعه خود از آن استفاده می‌کنند»، «همه کشاورزان روستا به یک اندازه فرصت استفاده از دوره‌های آموزشی را دارند» و «کشاورزان توانایی دانشی و مالی لازم برای پذیرش روش‌هایی که از سوی آموزشگران ارائه شده است را دارند» تفاوت معنی‌داری از لحاظ آماری بین گروه مشارکت‌کننده در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار و گروه صرفاً مطلع وجود داد. کشاورزان صرفاً مطلع بیشتر بر این باور هستند که همه کشاورزان روستا به یک اندازه فرصت بهره‌مندی از تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار را ندارند که این موضوع می‌تواند به توانایی دانشی و مالی کشاورزان یا هر دلیل دیگری باشد که در ادامه با تحلیل کیفی مصاحبه‌ها به آن پرداخته شده است.

جدول ۴-۵: ارزیابی اثرات و پیامدهای استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه کشاورزان (آذربایجان غربی)

اثرات یا پیامدهای استقرار کشاورزی پایدار	ارتباط با پروژه	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	سطح معنی‌داری (Sig.)
بیشتر کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیتهای استقرار کشاورزی پایدار تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب را پذیرفته‌اند و در مزرعه خود از آن استفاده می‌کنند.	مشارکت‌کننده	۷۶	۳/۶۷	۰/۹۰	۲/۵۶	۰/۰۱۲
	مطلع	۴۰	۳/۲۰	۱/۰۱		
در سایت‌های استقرار کشاورزی پایدار، علاوه بر کشاورزان گروه مرجع آموزشی، سایر کشاورزان ترغیب به استفاده از تکنیک‌های آموزش داده شده‌اند.	مشارکت‌کننده	۷۶	۳/۴۷	۰/۹۵	۱/۲۵	۰/۲۱۳
	مطلع	۴۰	۳/۲۳	۱/۱۲		
فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار باعث کاهش فشار به منابع آب و خاک شده است و به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها کمک کرده است.	مشارکت‌کننده	۷۶	۳/۶۷	۰/۹۴	۱/۲۷	۰/۲۰۴
	مطلع	۴۰	۳/۴۰	۱/۳۱		
فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار باعث اعتمادسازی بین اهالی روستا و آموزشگران، تسهیل‌گران و مروجان شده است.	مشارکت‌کننده	۷۶	۳/۵۹	۰/۹۸	۰/۷۷	۰/۴۴۲
	مطلع	۴۰	۳/۴۳	۱/۳۲		
فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار سبب بهبود تولیدات کشاورزان آموزش دیده شده است.	مشارکت‌کننده	۷۵	۳/۶۰	۱/۴۱	۱/۳۹	۰/۱۶۷
	مطلع	۳۹	۳/۲۸	۱/۰۱		
همه کشاورزان روستا به یک اندازه فرصت استفاده از دوره‌های آموزشی را دارند.	مشارکت‌کننده	۷۶	۳/۳۸	۱/۰۱	۴/۲۱	۰/۰۰۰

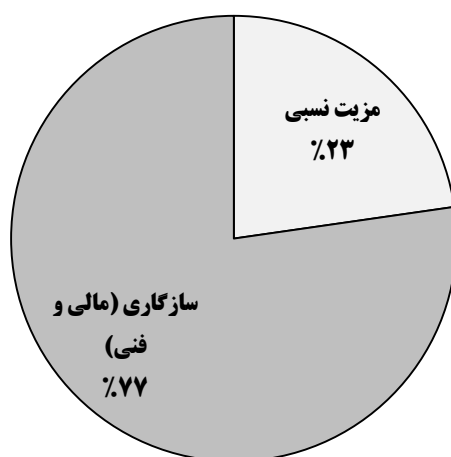
اثرات یا پیامدهای استقرار کشاورزی پایدار	ارتباط با پروژه	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	سطح معنی داری (Sig.)
	مطلع	۳۹	۲/۵۱	۱/۰۲		
پس از برگزاری دوره‌های آموزشی مصرف آب در بخش کشاورزی کمتر شده است.	مشارکت کننده	۷۵	۳/۵۷	۱/۰۱	۰/۶۰	۰/۵۴۹
	مطلع	۳۹	۳/۴۴	۱/۰۳		
بر اساس دوره‌های آموزشی کشاورزان بیشتری آزمون خاک را انجام داده‌اند.	مشارکت کننده	۷۶	۳/۵۰	۱/۱۲	۰/۶۹	۰/۴۸۷
	مطلع	۴۰	۳/۳۵	۱/۰۵		
در حال حاضر تمایل به استفاده از کودهای دامی در بین کشاورزان بیشتر از قبل است.	مشارکت کننده	۷۵	۴/۰۷	۰/۹۲۰	۰/۲۲	۰/۸۲۶
	مطلع	۳۹	۴/۰۳	۰/۹۸		
آموزش‌های ارائه شده در استقرار کشاورزی پایدار سبب بهبود درآمد کشاورزان شده است.	مشارکت کننده	۷۶	۳/۵۴	۱/۱۱	۰/۸۴	۰/۴۰۳
	مطلع	۴۰	۳/۳۵	۱/۲۳		
کشاورزان توانایی دانشی و مالی لازم برای پذیرش روش‌هایی که از سوی آموزشگران ارائه شده است را دارند.	مشارکت کننده	۷۶	۳/۳۶	۱/۱۱	۳/۹۹	۰/۰۰۰
	مطلع	۴۰	۲/۴۵	۱/۲۳		
دانش و معلومات کشاورزان در حوزه کشاورزی پایدار افزایش یافته است.	مشارکت کننده	۷۶	۳/۷۸	۰/۹۴	۱/۸۸	۰/۰۶۲
	مطلع	۴۰	۳/۴۰	۱/۱۵		
سطح آگاهی کشاورزان نسبت به وضعیت منابع آب بیشتر شده است.	مشارکت کننده	۷۶	۴/۰۴	۰/۸۴	۱/۰۶	۰/۲۸۸
	مطلع	۴۰	۳/۸۵	۱/۰۲		
بر اثر فعالیت‌های آموزشی در روستا، روحیه مشارکت و تصمیم‌گیری جمعی در بین کشاورزان بیشتر شده است.	مشارکت کننده	۷۶	۳/۵۹	۰/۸۹	-۰/۶۱	۰/۵۴۲
	مطلع	۴۰	۳/۷۰	۰/۹۱		
کشاورزان در حاضر تمایل بیشتری برای کار کردن با کارشناسان و تسهیل‌گران روستایی دارند.	مشارکت کننده	۷۶	۳/۷۲	۱/۰۷	۰/۵۲	۰/۶۰۲
	مطلع	۴۰	۳/۶۰	۱/۴۲		

۴-۲-۱-۳ بازدارنده‌های نشر تکنیک‌ها و موانع مشارکت کشاورزان در فعالیت استقرار کشاورزی

پایدار (آذربایجان غربی)

در این بخش با استفاده از تحلیل مصاحبه با کشاورزان به بررسی دلایل عدم پذیرش تکنیک‌ها (بازدارنده‌های نشر) و موانع مشارکت کشاورزان پرداخته شد. برپایه تحلیل مصاحبه‌ها با کشاورزان و کدگذاری مفاهیم مشخص شد که بازدارنده‌های نشر تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی به دو ویژگی تکنیک‌ها یعنی سازگار آن با شرایط مالی و فنی کشاورزان و همچنین مزیت نسبی آن برمی‌گردد (شکل ۴-۱۳). در واقع تکنیک‌های مطرح شده همسو و منطبق با شرایط مالی

کشاورزان و در برخی موارد با ویژگی‌های فنی نیست. در رابطه با ویژگی سازگاری ۵۱ تکرار بین مصاحبه‌ها وجود داشت که ۳۵ مورد آن به سازگاری از لحاظ مالی و ۱۴ مورد نیز اشاره به مسائل فنی کرده‌اند. به عنوان مثال یکی از موارد فنی مربوط به شوری آب و سیستم آبیاری قطره‌ای است. این تکنیک از لحاظ فنی مناسب به کارگیری برای آب‌های شور نیست و این مهم برای برخی از نواحی وجود دارد. این مهم می‌تواند گزینه مناسبی برای فعالیت توسعه مشارکتی فناوری (PTD) باشد. در رابطه با سازگاری از لحاظ مالی نیز باید بیان داشت که بسیاری از کشاورزان توان مالی پذیرش نوآوری‌ها ندارند که این مهم نیازمند توسعه حمایت‌های مالی و تسهیلات است. مزیت نسبی حدود ۲۳ درصد از کدهای مربوط به بازدارنده‌های نشر تکنیک‌ها را به خود اختصاص داده است و اشاره به این موضوع دارد که کشاورزانی که در معرض تکنیک‌ها قرار می‌گیرند و مشکل مالی هم ندارند و می‌توانند هزینه‌های مربوطه را تامین کنند، به دلیل سودمند نشماردن تکنیک‌ها در مقایسه با تکنیک‌ها خود آن را رد می‌کنند. در این رابطه لازم است که به ترویج تکنیک‌هایی توجه شود که از مزیت نسبی لازم برخوردار باشد. کشاورزان تکنیک‌هایی را می‌پذیرند که از سودمند بودن آن در مقایسه با تکنیک خود آگاهی داشته باشند.

شکل ۴-۱۳: ویژگی‌های بازدارنده نشر تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

در ادامه تحلیل مصاحبه‌ها، به بررسی موانع مشارکت کشاورزان پرداخته شد. طبقه‌بندی مربوط به کدها همراه با شمارش و درصد آن در جدول ۶-۴ ارائه شده است. کشاورزان بیشترین دلیل عدم مشارکت را به «توان مالی کشاورزان» اختصاص داده‌اند. پس از آن «مقصر دانستن^۱ نهادهای دولتی» در رتبه دوم قرار دارد که مانع مهمی در مشارکت کشاورزان است. سایر موانع شامل انتظار حمایت از دولت، بی‌اعتمادی به

¹ Blame

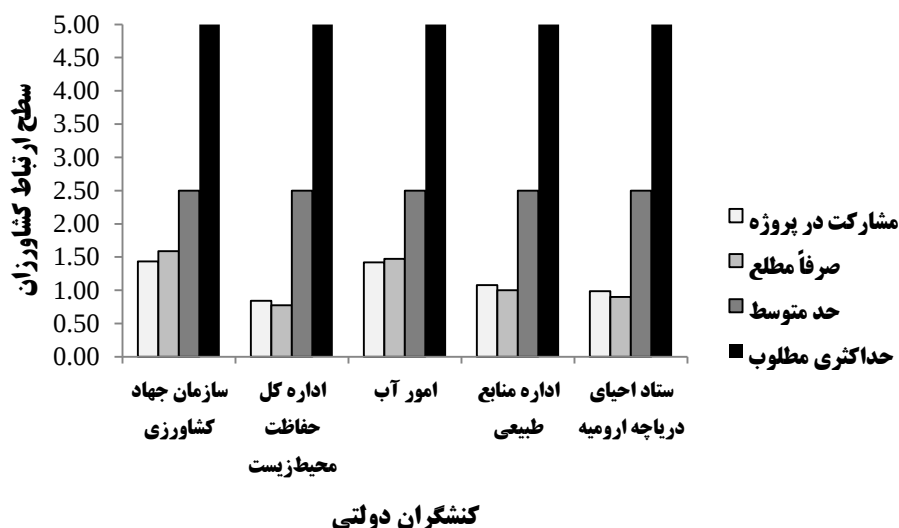
مسئولین و مجریان، خلاء آموزش کشاورزی مستمر در منطقه، عدم آگاهی از مزایای پروژه، عدم دسترسی به امکانات پس از ترغیب کشاورزان و استمرار ضعیف یا حتی گسست در اجرا و پیگیری فعالیت‌ها است. برخی از موانع مانند عدم توان مالی کشاورزان نیازمند تسهیلات است، اما برخی دیگر جنبه روانشناسی اجتماعی دارد و رفع آن‌ها کار آسانی نیست و نیاز به زمان دارد. یکی از موارد که بسیار مهم که از سوی کشاورزان هم ذکر شده است استمرار ضعیف و گسست در پیگیری پیاده‌سازی اجرای پروژه است. به نظر می‌رسد برای نهادهای سازنده تغییرات یک پیگیری بلندمدت لازم است.

جدول ۴-۶: موانع مشارکت کشاورزان برای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی

رتبه‌بندی	درصد	فراوانی تکرارها	موانع مشارکت
۱	۱۷/۴۲	۵۸	عدم توان مالی کشاورزان
۲	۱۳/۵۱	۴۵	مقصر دانستن نهادهای دولتی
۳	۱۲/۳۱	۴۱	انتظار حمایت از دولت
۴	۱۲/۰۱	۴۰	بی‌اعتمادی به مسئولین و مجریان
۴	۱۲/۰۱	۴۰	خلاء آموزش کشاورزی مستمر در منطقه
۵	۱۱/۴۱	۳۸	عدم آگاهی از مزایای پروژه
۶	۱۱/۱۱	۳۷	عدم دسترسی به امکانات پس از ترغیب کشاورزان
۷	۱۰/۲۱	۳۴	استمرار ضعیف یا حتی گسست در اجرا و پیگیری فعالیت‌ها

۴-۱-۲-۴ ارتباطات کشاورزان با نهادهای دولتی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)

در این ارزیابی به بررسی سطح ارتباط کشاورزان با نهادهای دولتی پرداخته شد. یافته‌های مربوط به این بخش در شکل ۴-۱۴ ارائه شده است و نتایج حاکی از ارتباط پایین‌تر از حد متوسط کشاورزان با نهادهای دولتی مانند سازمان جهاد کشاورزی، اداره کل حفاظت محیط‌زیست، امور آب (شرکت منطقه‌ای آب)، اداره کل منابع طبیعی و ستاد احیای دریاچه ارومیه است. این ارتباط کم می‌تواند نتیجه یک رویکرد دو طرفه از سوی دو گروه باشد. ارتباط پایین با این نهادها که به نوعی نقش مهمی در حفاظت از منابع دارند نشان از یک اختلال ارتباطی در استقرار کشاورزی پایدار دارد. ضعف ارتباط بین کشاورزان با این نهادها می‌تواند سبب بسیاری از ناکارآمدی‌ها در برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌ها شود. شاید لازم است که زیرساخت‌ها و استلزامات ارتباطات بیشتر بین کشاورزان و نهادهای دولتی برای شکل‌گیری یک ارتباط دوسویه و گفتگو برای فعالیت‌های کشاورزی بتواند مقدمات تغییرات مطلوب‌تر را ایجاد کند.

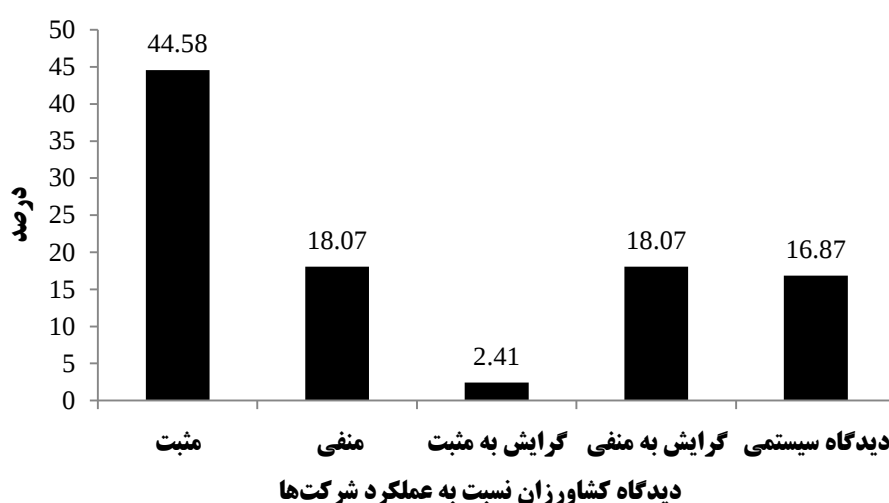
شکل ۴-۱۴: سطح ارتباط کشاورزان مشارکت کننده استقرار کشاورزان با کنشگران دولتی در استان آذربایجان غربی

۴-۲-۱-۵ دیدگاه کشاورزان نسبت به کارشناسان میدانی و شرکت های مجری

برای ارزیابی کشاورزان از کارشناسان میدانی و شرکت های مجری به تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه آنها پرداخته و پنج نوع دیدگاه استخراج شد (جدول ۴-۷). گروهی از کشاورزان (۴۴/۵۸ درصد) بر این باور بودند که شرکت های مجری و مهندسان عملکرد خوبی دارند (دیدگاه مثبت). حدود ۱۸ درصد از پاسخگویان اشاره داشته اند که این کنشگران عملکرد خوبی ندارند (دیدگاه منفی). حدود ۲/۴۱ درصد بیان داشتند که در اوایل اعتمادی وجود نداشت و عملکرد شرکت ها خوب نبود، ولی به مرور زمان بهتر شد (دیدگاه گرایش به مثبت). حدود ۱۸/۰۷ درصد از مشارکت کنندگان بیان داشته اند که اوایل کار عملکرد شرکت های مجری خوب بود، ولی به مرور زمان به خاطر عدم تعهد به وعده های که داده بودند، این عملکرد و به دنبال اثرگذاری ضعیف شد (دیدگاه گرایش به منفی) و گروه آخر که حدود ۱۷ درصد از پاسخگویان را در بر می گیرند بر این باور هستند که «عملکرد شرکت ها خوب است، اما کافی نیست. استمرار آن و همراه با حمایت سایر نهادها می تواند باعث اثربخشی شود» (دیدگاه سیستمی). این گروه شرکت های مجری را تنها یک عامل می داند و سایر عوامل را اثربخشی فعالیت های این گروه موثر می داند. فراتر از نوع دیدگاه های ارائه شده، به نظر می رسد سیستم اداری جامعه کشاورزان هدف بسیار پویا است و با انجام فعالیت های از جمله تقویت و اصلاح پیوسته فعالیت های شرکت های مجری و سایر کنشگران در راستای درست انجام دادن کارهای درست استلزمات ایجاد دیدگاه مثبت، گرایش به مثبت و دیدگاه سیستمی در بین کشاورزان توسعه پیدا می کند که این مهم در بلندمدت نقش مهمی در توسعه کشاورزی پایدار دارد. درصد مربوط به هر دیدگاه در شکل ۴-۱۵ ارائه شده است.

جدول ۴-۷: دیدگاه‌های مختلف کشاورزان درباره عملکرد شرکت‌های مجری در استان آذربایجان غربی

درصد	فراوانی	گزاره‌های مربوط به ارزیابی شرکت‌های مجری
۴۴/۵۸	۳۷	شرکت‌های مجری و مهندسان عملکرد خوبی دارند.
۱۸/۰۷	۱۵	شرکت‌های مجری و مهندسان عملکرد خوبی ندارند.
۲/۴۱	۲	اوایل اعتمادی وجود نداشت و عملکرد شرکت‌ها خوب نبود، ولی به مرور زمان بهتر شد.
۱۸/۰۷	۱۵	اوایل کار عملکرد شرکت‌های مجری خوب بود، ولی به مرور زمان به خاطر عدم تعهد به وعده‌های که داده بودند، این عملکرد و به دنبال اثرگذاری ضعیف شد.
۱۶/۸۷	۱۴	عملکرد شرکت‌ها خوب است، اما کافی نیست. استمرار آن و همراه با حمایت سایر نهادها می‌تواند باعث اثربخشی شود.

شکل ۴-۱۵: طبقه‌بندی دیدگاه کشاورزان مشارکت‌کننده استقرار کشاورزی پایدار نسبت به عملکرد شرکت‌های مجری در استان آذربایجان غربی

۴-۲-۱-۶ انتظارات کشاورزان برای بهبود طرح

کشاورزان گروه هدف استقرار کشاورزی پایدار محسوب می‌شوند و از این رو لازم است انتظارات آن‌ها در برنامه‌ریزی و پیاده‌سازی فعالیت‌ها در نظر گرفته شود. با تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه با کشاورزان مشارکت‌کننده طرح ارزیابی در استان آذربایجان غربی، انتظارات این کشاورزان در جدول ۴-۸ همراه با فراوانی و درصد آن ارائه شده است. بیشترین انتظار کشاورزان تمرکز بر دریافت تسهیلات و تنظیم بازار دارد. آن‌ها بیان داشتند که تغییرات آن‌ها نیازمند حمایت‌های مالی از یک سو و تحول در بازار از سویی دیگر است که هر دو از مهم‌ترین چالش‌های اقتصادی توسعه کشاورزی پایدار می‌باشند. حدود ۱۸ درصد از پاسخگویان اشاره به ایجاد و توسعه اتحادیه داشته‌اند که این مهم در نهاد خانه کشاورز توسعه پیدا کرده است، اما به نظر

می‌رسد این نهاد در بطن جامعه کشاورزان جایگاهی ندارد. همچنین یکی دیگر از انتظارات کشاورزان افزایش تعهدپذیری مسئولین نسبت به وعده‌هایی است که آن‌ها به کشاورزان می‌دهند.

جدول ۴-۸: انتظارات و پیشنهادهای کشاورزان برای تسریع فرآیند پذیرش استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان غربی)

گزاره مربوط به انتظارات کشاورزان	فراوانی	درصد
اعطای تسهیلات و وام از سوی نهادهای مربوطه	۴۰	۲۸/۳۷
تنظیم بازار جهت بهبود وضعیت اقتصادی کشاورزان (به عنوان استلزام توسعه مشارکتی فعالیت‌ها)	۲۸	۱۹/۸۶
آموزش و آگاهی‌رسانی بیشتر	۲۷	۱۹/۱۵
ایجاد و توسعه اتحادیه برای اعطای قدرت سیاسی به کشاورزان	۲۵	۱۷/۷۳
تعهدپذیری مسئولین نسبت به وعده‌های که به کشاورزان می‌دهند.	۲۱	۱۴/۸۹

۴-۲-۲ ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی

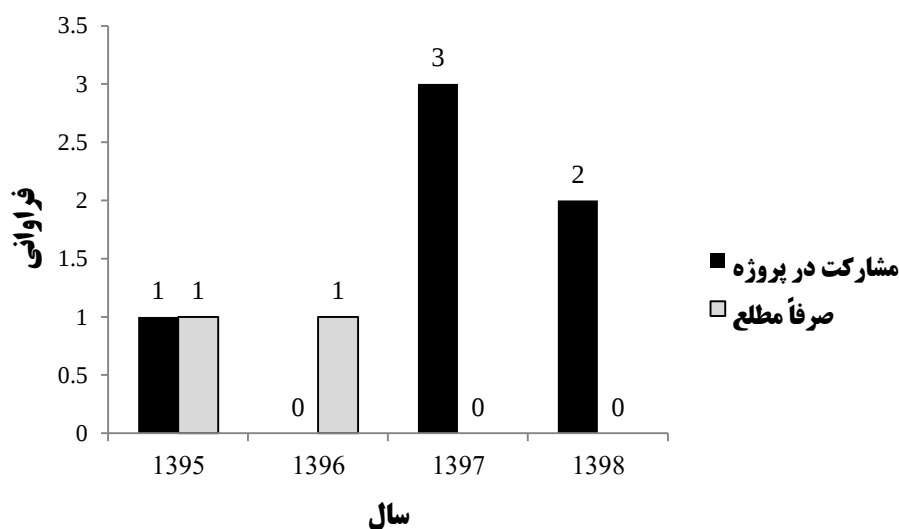
معیشت سازگار یک راهبرد مهم برای بهبود امرار معاش کشاورزان است که با افزایش درآمد کشاورزان می‌تواند موجب کاهش فشار بیشتر به منابع آب و خاک شود. همچنین کشاورزان با پذیرش معیشت سازگار به سمت تنوع معیشت می‌روند که این رویه سبب سازگاری و افزایش تاب‌آوری کشاورزان در رویارویی با شرایط کم آبی می‌شود. با توجه به ملاحظات که در فصل دوم درباره نمونه‌گیری ارائه شد، روستا قزل‌قویی از شهرستان مهاباد به صورت تصادفی به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شد و تلاش شد ویژگی کشاورزان مشارکت‌کننده، تغییرات و پیامدها و موانع مشارکت کشاورزان در معیشت سازگار ارائه گردد. مشخصات کلی مربوط به نمونه مورد مطالعه در جدول ۴-۹ ارائه شده است. هشت کشاورز در ارزیابی فعالیت معیشت سازگار در این روستا مشارکت داشته‌اند و اگرچه در حجم اولیه نمونه پیش‌بینی شده بود که ۱۶ کشاورز در گردآوری داده‌ها مشارکت داده شوند، لیکن تعدادی از کشاورزان ارائه شده در فهرست هیچ اطلاعی از فرآیند اجرایی معیشت سازگار در روستا نداشتند. بالطبع یافتن کشاورزانی که در پروژه مشارکت نداشته‌اند و درباره فعالیت معیشت سازگار اطلاعات داشته باشند کار دشواری بود و از این با تلاش‌های تسهیل‌گران میدانی در نهایت دو نفر مشارکت کردند.

جدول ۴-۹: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی

شهرستان	روستا	تعداد کل پرسشنامه‌ها	مشارکت‌کنندگان در پروژه	صرفاً مطلع از اجرای پروژه در روستا
مهاباد	قزل‌قویی	۸	۶	۲

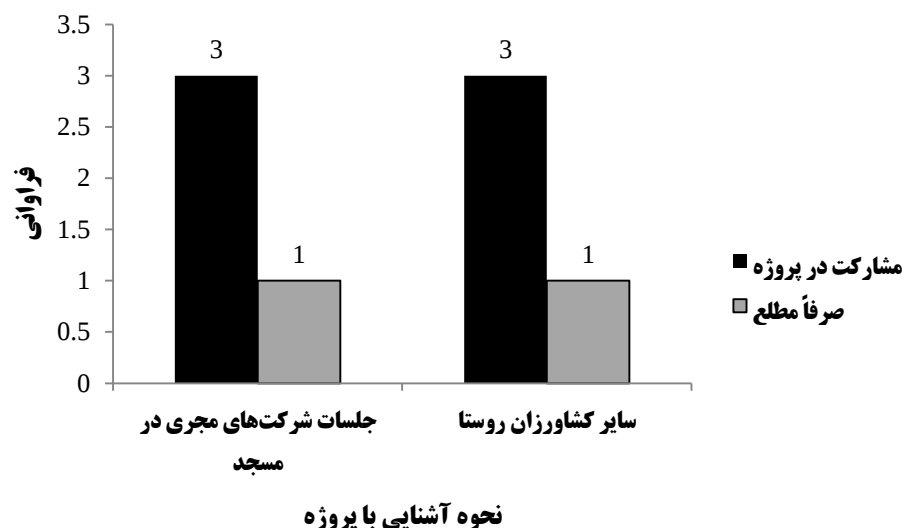
۱-۲-۲-۴ ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی

معیشت سازگار طی سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸ در روستا قزل‌قویی مطرح بوده است، البته بیشتر با آموزش و طرح ایده‌های معیشت سازگار در روستا شناخته شده است. توزیع فراوانی کشاورزان بر پایه سال آشنایی آنان با معیشت سازگار در شکل ۴-۱۶ نشان داده شد. در این روستا ۶ کشاورز در دوره آموزشی معیشت سازگار مشارکت داشته‌اند و تمایل به ایجاد معیشت مکمل یا سازگار دارند.

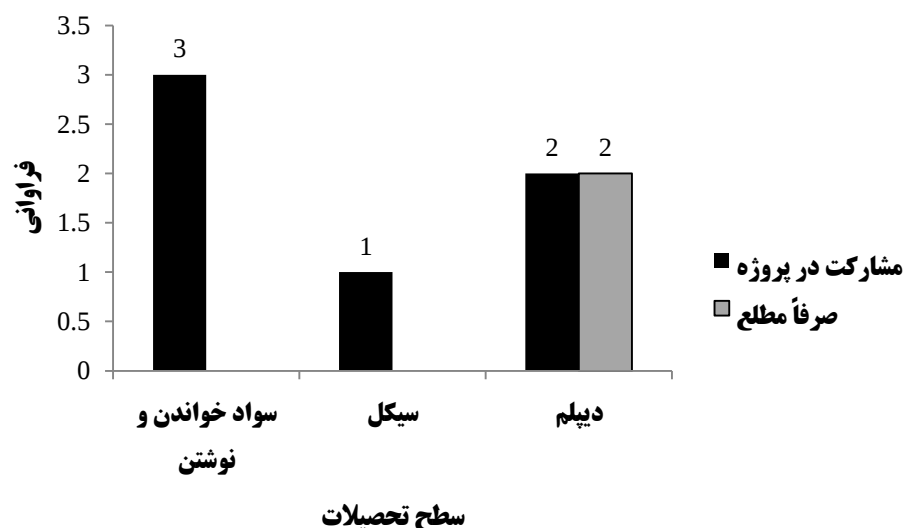
شکل ۴-۱۶: توزیع فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار بر پایه سال آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی

نحوه آشنایی کشاورزان با معیشت سازگار شامل آشنایی از طریق جلسات شرکت‌های مجری در مسجد و آشنایی از طریق سایر کشاورزان است. توزیع فراوانی کشاورزان بر اساس این دو روش آشنایی در شکل ۴-۱۷ ارائه شده است. بر مبنای فراوانی دو گروه مشخص است که هم جلسات برگزاری شده در مسجد توسط شرکت‌های مجری و هم گفتگو با سایر کشاورزان می‌تواند مقدمه توسعه معیشت سازگار را فراهم می‌سازد.

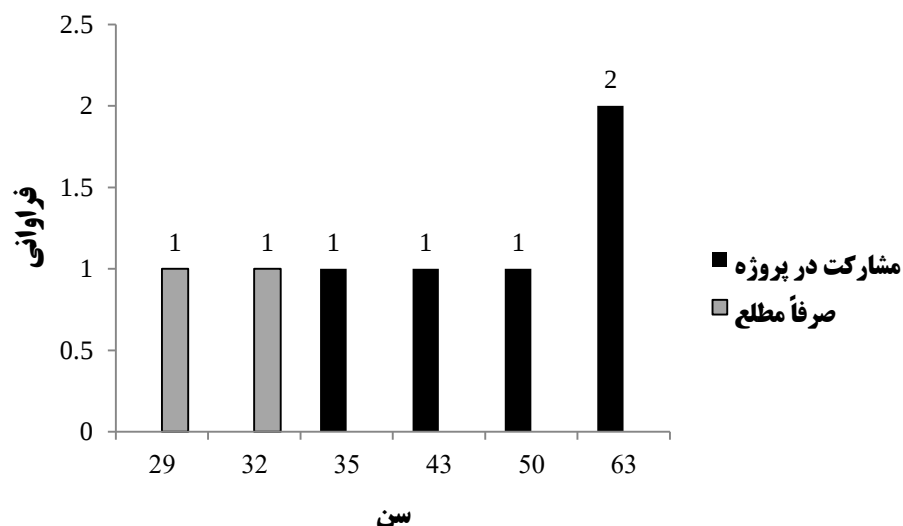
شکل ۴-۱۷: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه نحوه آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی

جنسیت ۸ کشاورز مورد مطالعه برای معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی مرد بود. سطح تحصیلات مشارکت‌کنندگان در شکل ۴-۱۹ ارائه شده است و بیشتر آن‌ها در طبقه تحصیلات «سواد خواندن و نوشتن» قرار دارند.

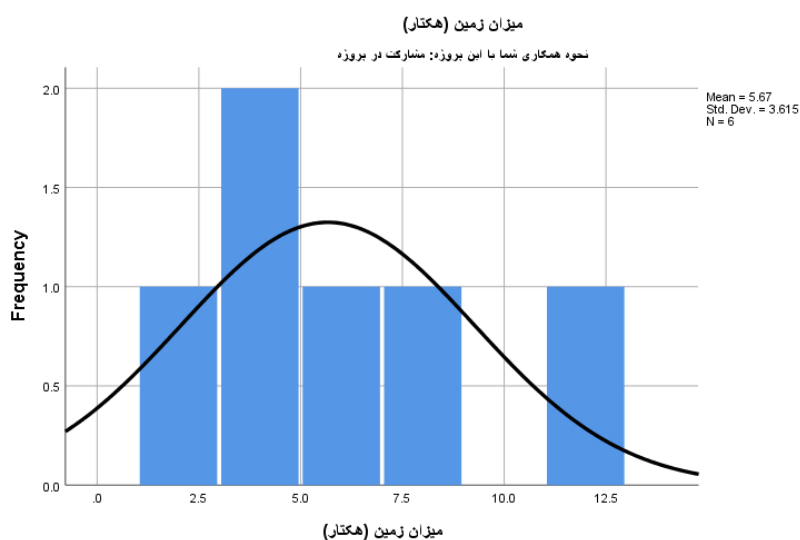
شکل ۴-۱۸: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه سطح تحصیلات (آذربایجان غربی)

همچنین طیف سنی پاسخگویان بین ۲۹ سال تا ۶۳ سال است و توزیع آن در شکل ۴-۱۹ نشان داده شد.

شکل ۴-۱۹: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه سن (آذربایجان غربی)

میانگین زمین کشاورزان مشارکت‌کننده در ارزیابی برابر با ۵/۶ هکتار بود. توزیع فراوانی مربوط به مساحت زمین کشاورزان در شکل ۴-۲۰ ارائه شده است. داده‌های مربوط به مساحت زمین کشاورزان برای دو کشاورزی که صرفاً از پروژه مطلع هستند در دسترس نبود و از این رو در این جا فقط توزیع مساحت زمین ۶ کشاورز گروه مشارکت‌کننده در پروژه ارائه شده است.

شکل ۴-۲۰: توزیع زمین کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیت معیشت سازگار استان آذربایجان غربی

محصولات غالب کشاورزی روستای قزل‌قویی مهاباد که به عنوان نمونه معیشت سازگار مورد بررسی قرار گرفته است در جدول ۴-۱۰ ارائه شده است. افرادی که تمایل به پیاده‌سازی معیشت سازگار دارند در دو

گروه غالب الگوی کشت قرار دارند که شامل «زراعی (یونجه، چغندر قند، گندم و ذرت)» و «زراعی و باغی» است.

جدول ۴-۱۰: محصولات غالب مشارکت کنندگان ارزیابی اجتماعی-اقتصادی معیشت سازگار در استان آذربایجان

غربی

نحوه ارتباط با پروژه	نوع محصولات	فراوانی	درصد فراوانی
مشارکت در پروژه	زراعی (یونجه، چغندر قند، گندم و ذرت)	۵	۸۳/۳
	زراعی و باغی	۱	۱۶/۷
	جمع کل	۶	۱۰۰
صرفاً مطلع از پروژه	باغی (سیب)	۱	۵۰
	داده‌های گم‌شده	۱	۵۰
	جمع کل	۲	۱۰۰

۴-۲-۲-۲ تغییرات و پیامدهای ایجاد شده بر مبنای معیشت سازگار (آذربایجان غربی)

در رابطه با تغییرات و پیامدهای ایجاد شده باید بیان داشت که بیشتر شش پاسخگو بیان داشته‌اند که علی‌رغم گرایش به پذیرش معیشت مکمل و سازگار، شاهد هیچ تغییری در روستا نیستند. تنها یک پاسخگو بیان داشته که برخی از کشاورزان فراتر از فعالیت معیشت سازگار به ناچار مجبور به ایجاد مشاغل جدید در روستا شده‌اند که این مشاغل شامل «پرورش مرغ بومی»، «پرورش گاو» و «کارگاه‌های تولید تیرچه و بلوک» است. این مشاغل اگرچه به عنوان معیشت مکمل محسوب می‌شوند، اما براساس تحلیل مصاحبه کشاورزان این موضوع آشکار می‌گردد که این فعالیت‌ها به طور مستقیم تحت تاثیر فعالیت‌های مجریان برای معیشت سازگار ایجاد نشده است. البته این یافته دلیلی بر مقصر دانستن مجریان طرح، کشاورزان و یا هر نهاد دیگر نیست. بلکه این تجربه می‌تواند درس‌های برای یادگیری داشته باشد که در فعالیت‌های کنونی و آتی طرح معیشت سازگار مفید واقع شود. وجود معیشت‌های مکمل (پرورش مرغ بومی، پرورش گاو و کارگاه‌های تولید تیرچه و بلوک) در روستای قزل‌قویی به نوعی امکان‌پذیری توسعه معیشت سازگار در این روستا و روستاهای مشابه آن را نشان می‌دهد. تنها کافی است پتانسیل‌های بالقوه شناسایی و در راستای پیاده‌سازی آن گام برداشت. یک سری اثرات و پیامدها برای پیاده‌سازی معیشت سازگار در نظر گرفته شده است که در جدول ۴-۱۱ نشان داده شد. تمام این اثرات و پیامدها (جدول ۴-۱۱) برای این نمونه قابل اندازه‌گیری نیستند چرا که شواهدی مبنی بر توفیق نسبی این پروژه در روستا یافت نشد. اما بیان آن‌ها، می‌تواند یادآور این موضوع شود که با پیاده‌سازی معیشت سازگار، انتظار چه تغییراتی در جامعه روستایی و کشاورز وجود دارد (جدول ۴-۱۱). در ادامه به بررسی موانع مشارکت کشاورزان در معیشت سازگار پرداخته است.

جدول ۴-۱۱: ارزیابی اثرات و پیامدهای معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی

انحراف معیار	میانگین	اثر یا پیامد معیشت سازگار
۰/۹۹۱	۱/۸۸	پس از اجرای پروژه معیشت سازگار، فعالیت‌های معیشتی متناسب با نیاز آبی کم در روستا توسعه یافته است.
۰/۹۸۲	۱/۹۶	این اطمینان وجود دارد که معیشت‌های سازگار و مکمل به طور پایدار توسط کشاورزان به کار گرفته شود.
?	?	اطمینان از عرضه، فروش و سودآوری محصولات گزینه معیشتی ترویج شده وجود دارد.
?	?	معیشت‌های ایجاد شده باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است
?	?	معیشت‌های ایجاد شده باعث بیشتر شدن همکاری در بین اهالی روستا و مشارکت در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست شده است
?	?	توسعه معیشت سازگار سبب بهبود کیفیت زندگی کشاورزان شده است
?	?	توسعه معیشت سازگار سبب توسعه مشاغل مکمل در روستا شده است
?	?	توسعه معیشت سازگار سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین کشاورزان شده است
?	?	پروژه معیشت سازگار موجب افزایش موقعیت های شغلی برای کشاورزان در سطح روستا شده است.
?	?	پروژه معیشت سازگار موجب افزایش میزان درآمد کشاورزان شده است.

۴-۲-۲-۳ موانع مشارکت کشاورزان در معیشت سازگار (آذربایجان غربی)

یادآوری می‌شود که عدم توفیق نسبی در ایجاد مشاغل مکمل در یکی از روستاهای هدف به معنای شکست طرح معیشت سازگار در روستاها نیست، بلکه به معنا موفقیت در شناخت موانع و چالش‌هایی است که با رفع آن‌ها می‌تواند سبب ایجاد تغییرات مطلوب‌تر شد. بنابراین در این جا با تحلیل مصاحبه‌های حاصل از کشاورزان به بررسی موانع مشارکت کشاورزان در پیاده‌سازی معیشت سازگار پرداخته شد و مفاهیم کدگذاری شده در جدول ۴-۱۲ ارائه شد. بیشترین عامل که مانع مشارکت کشاورزان می‌شود عدم اجرایی بودن فعالیت‌های معیشتی پیشنهادی به کشاورزان است. این مانع یادآور این موضوع است که کشاورزان مشاغلی را به عنوان معیشت مکمل می‌پذیرند که قابلیت اجرایی داشته باشد. لازم است که مجریان به این

موضوع بیشتر توجه داشته باشند و با تحلیل مشارکتی معیشت کنونی و شناسایی معیشت مکمل که از سوی کشاورزان قابلیت پیاده‌سازی دارند، ملاحظات اولیه پذیرش معیشت سازگار از سوی کشاورزان را مهیاء سازند. با تلاش برای مانع فوق، دومین مانع که در جدول ۴-۱۲ ارائه شده است، یعنی عدم درک سودمندی فعالیت‌های معیشت سازگار برای کشاورزان نیز قابل رفع است. سومین بازدارنده مشارکت و توسعه معیشت سازگار مربوط به عدم استلزمات لازم برای اجرای معیشت سازگار است که شامل اعتبارات، امکانات و ناپایداری بازار است. بخش قابل توجهی از این مشکلات نیاز به مداخله عوامل دولتی دارد. اما به نظر می‌رسد با تلفیق فعالیت‌های صندوق خُرد با معیشت سازگار تا حدودی به نیاز اعتبارات معیشت سازگار پاسخ داده شود. سایر موانع شامل «نبود انگیزه لازم کشاورزان برای حضور در پروژه»، «عدم سازگاری فعالیت‌های پیشنهادی با شرایط کشاورزان»، «عدم شانس یکسان برای حضور تمام اقشار کشاورزان در دوره‌ها» است.

جدول ۴-۱۲: موانع مشارکت در معیشت سازگار در استان آذربایجان غربی

درصد	فراوانی	موانع مشارکت و توسعه معیشت سازگار
۳۳/۳۳	۸	عدم اجرایی بودن فعالیت‌های معیشتی سازگار
۲۹/۱۷	۷	عدم درک سودمندی فعالیت‌های معیشت سازگار برای کشاورزان
۱۶/۶۷	۴	نبود استلزمات لازم برای اجرای معیشت سازگار (اعتبارات، امکانات و ناپایداری بازار)
۸/۳۳	۲	نبود انگیزه لازم کشاورزان برای حضور در پروژه
۸/۳۳	۲	عدم سازگاری فعالیت‌های پیشنهادی با شرایط کشاورزان
۴/۱۷	۱	عدم شانس یکسان برای حضور تمام اقشار کشاورزان در دوره‌ها

۴-۲-۳ ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی

صندوق خُرد زنان روستایی نقش مهمی در انباشت سرمایه و به تبع آن منبع آغاز فعالیت‌های اقتصادی خُرد می‌باشد. این فعالیت از طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار در هر دو استان آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی پیاده‌سازی شده است. در این‌جا به ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی پرداخته شده است. نخست ویژگی‌های مربوط به صندوق خُرد مورد مطالعه و زنان روستایی، سپس تغییرات و پیامدهای ایجاد شده و در نهایت موانع مشارکت مورد بررسی قرار گرفته است.

۴-۲-۳-۱ ویژگی‌های صندوق خُرد و زنان روستایی مشارکت‌کننده در آن (آذربایجان غربی)

صندوق خُرد مورد مطالعه در روستای دایلاق از شهرستان ارومیه قرار دارد و با نام صندوق زنان آبادی فعالیت می‌کند. این صندوق در سال ۱۳۹۶ تاسیس شده است و تعداد اعضای صندوق در زمان تاسیس ۱۴ نفر بوده‌اند که در حال حاضر (۱۳۹۹) ۶ نفر می‌باشند (جدول ۴-۱۳). صندوق خُرد زنان آبادی روستای

دایلاق تغییرات نسبتاً مطلوبی را برای اعضای آن ایجاد کرده است که در ادامه به آن اشاره می‌شود. اما در بخش موانع مشارکت تا حدودی به دلایل کاهش مشارکت (از ۱۴ نفر مشارکت‌کننده در آغاز تاسیس به ۶ نفر مشارکت‌کننده در سال ۱۳۹۹) پرداخته شده است.

جدول ۴-۱۳: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی

شهرستان	روستا	نام صندوق	سال تاسیس	تعداد اعضای صندوق در زمان تاسیس	تعداد اعضای صندوق در حال حاضر (۱۳۹۹)
ارومیه	دایلاق	زنان آبادی	۱۳۹۶	۱۴	۶

ویژگی‌های مربوط به مدیریت صندوق خُرد زنان روستایی در جدول ۴-۱۴ ارائه شده است. در مجموع ۹ نفر از اعضای صندوق خُرد زنان روستایی وام دریافت کرده‌اند که ۶ نفر از آن‌ها باپرداخت داشته‌اند. نحوه بازپرداخت پنج نفر از مشارکت‌کنندگان به صورت نامنظم و با تاخیر است و فعالیت‌های راه‌اندازی شده شامل کمپوت‌سازی، رُب و خشکبار، پرورش قارچ صدفی، عرقیات و مرغ بومی است. انتظار کلی بر این است که این فعالیت‌ها سبب بهبود وضعیت اقتصادی معیشت خانوار روستایی و توانمندسازی زنان روستایی گردد.

جدول ۴-۱۴: ویژگی‌های صندوق خُرد مورد مطالعه در استان آذربایجان غربی

فراوانی دریافت کنندگان وام	فراوانی بازپرداخت کنندگان وام	نحوه غالب بازپرداخت	فعالیت‌های راه‌اندازی شده
۹	۶	به صورت نامنظم و با تاخیر (۵ نفر)	کمپوت‌سازی، رُب و خشکبار، قارچ صدفی، عرقیات، مرغ بومی

در جدول ۴-۱۵ ویژگی‌های مربوط به زنان روستایی مشارکت‌کننده در ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در روستای دایلاق شهرستان ارومیه ارائه شده است. در ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی ۹ زن مشارکت داشتند که ۸ نفر از آن‌ها در زمان تاسیس صندوق یعنی در سال ۱۳۹۶ با آن آشنایی دارند و یکی از آن‌ها در سال ۱۳۹۷ در رابطه با آن اطلاع یافته‌اند. نحوه آشنایی پاسخگویان شامل شرکت در جلسات شرکت‌های مجری (۳ نفر) و همسایه و دوستان (۹ نفر) است. ۹ نفر مشارکت‌کننده در فرآیند ارزیابی شامل ۸ نفر به عنوان عضو عادی بوده‌اند و یک نفر مدیر است. تمام زنان مشارکت‌کننده متاهل هستند و بیشتر آن‌ها دارای تحصیلات متوسطه هستند (جدول ۴-۱۵). در ادامه تغییرات و پیامدهای ایجاد شده مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ۴-۱۵: ویژگی‌ها مربوط به زنان روستایی مشارکت‌کننده در ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی (آذربایجان غربی)

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
<u>سال آشنایی با پروژه</u>		
سال ۱۳۹۶	۸	۸۸/۹
سال ۱۳۹۷	۱	۱۱/۱
<u>نحوه آشنایی با پروژه</u>		
شرکت در جلسات شرکت‌های مربوطه	۳	۳۳/۳
همسایه و دوستان	۶	۶۶/۷
<u>نحوه ارتباط با پروژه</u>		
مشارکت به عنوان عضو عادی که اختیار سرمایه‌گذاری و دریافت وام را دارد.	۸	۸۸/۹
مشارکت به عنوان هیات‌مدیره صندوق	۱	۱۱/۱
<u>سن (۳۱-۶۴)</u>		
کمتر از ۳۵	۱	۱۱/۱
بین ۳۶ تا ۴۵	۴	۴۴/۴
بیشتر از ۴۶	۳	۳۳/۳
<u>وضعیت تاهل</u>		
متاهل	۹	۱۰۰
<u>میزان تحصیلات</u>		
سواد خواندن و نوشتن	۳	۳۳/۳
سیکل	۵	۵۵/۶
دیپلم	۱	۱۱/۱

۴-۲-۳-۲ تغییرات و پیامدهای حاصل از تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی (آذربایجان غربی)

از دو روش نظرسنجی و مصاحبه برای شناخت تغییرات و پیامدهای ایجاد شده ناشی از تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی استفاده شد. در بخش نظرسنجی زنان مشارکت‌کننده به هر کدام از تغییرات مطرح شده در جدول ۴-۱۶ امتیازی بین ۱ تا ۵ (مقیاس لیکرت) داده‌اند که با محاسبه میانگین و انحراف‌معیار مشخص شد که در بیشتر موارد انتظار مشاهده اثرات و پیامدهای مطلوب وجود دارد. در واقع زنان روستایی مشارکت‌کننده در ارزیابی صندوق خُرد دارای خوش‌بینی لازم برای توسعه صندوق هستند. اما به نظر

می‌رسد نظرسنجی انجام شده تنها دیدگاه‌های کلی پاسخگویان را بیان می‌کند. در ادامه با تحلیل محتوای مصاحبه انجام شده با زنان روستایی تلاش شد تغییرات به شکلی شفاف‌تر مطرح گردد.

جدول ۴-۱۶: ارزیابی اثرات و پیامدهای مورد انتظار تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی

اثرات و پیامدهای تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی	فراوانی	میانگین	انحراف معیار
زنان روستایی در راستای خودگردانی مستقل صندوق‌های خُرد توانمند شده‌اند	۹	۳/۸۸	۰/۳۳
سرمایه‌گذاری در صندوق‌های خُرد زنان روستایی در حد قابل قبولی است	۹	۳/۸۸	۰/۶۰
سرمایه‌گذاری در صندوق خُرد زنان روستایی در حال افزایش است	۹	۳/۴۱	۰/۴۴
با تشکیل صندوق خُرد مشارکت بیشتری بین زنان روستایی در راستای بهبود وضعیت اقتصادی زندگی شکل گرفته است	۹	۴/۰	۰/۷۰
با تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی، زنان دسترسی سریع‌تر و آسان‌تر به اعتبارات خُرد برای ایجاد مشاغل خانگی پیدا کرده‌اند.	۹	۴/۱۱	۰/۳۳
میزان درآمد و وضعیت زندگی زنان روستایی گروه هدف صندوق‌های خُرد به خاطر وجود صندوق بهبود یافته است	۹	۴/۰	۰/۷۰
با وجود صندوق خُرد، همه زنان روستایی فرصت ایجاد مشاغل خانگی را دارند.	۹	۳/۳۸	۰/۳۳
کارگاه‌های آموزشی برگزار شده (گلیم‌بافی، پرورش بلدرچین، خیاطی و ...)	۹	۳/۸۸	۰/۳۳
سبب ایجاد مهارت لازم بین زنان روستایی شده است که قابلیت ایجاد مشاغل خانگی را داشته باشند.	۹	۳/۸۸	۰/۳۳
با توسعه صندوق‌های خُرد زنان روستایی و بهبود معیشت خانوار روستایی فشار به منابع آب و خاک کمتر شده است	۹	۲/۷۸	۰/۵۰
به طور منظم جلسات گروهی صندوق خُرد برگزار می‌شود	۹	۳/۸۸	۰/۳۳
هر کدام از اعضای صندوق در صورت داشتن طرح توجیهی مناسب به راحتی می‌توانند از صندوق وام بگیرند	۹	۳/۸۸	۰/۳۳
کسانی که وام بگیرند به طور مرتب بازپرداخت وام را انجام می‌دهند	۹	۲/۰	۰/۵۰
اعضای صندوق دوره‌های آموزشی بازاریابی را گذرانده‌اند	۸	۳/۱۰	۰/۴۴
محصولات تولید شده به وسیله زنان روستایی به درستی بازاریابی می‌شود	۸	۳/۲۵	۰/۸۸
اعتماد لازم بین اعضای صندوق شکل گرفته است.	۸	۴/۰	۰/۷۵
انتخاب رئیس، منشی و حسابدار در صندوق ما کاملاً شفاف و عادلانه است.	۹	۳/۶۶	۰/۵۰
رئیس، منشی و حسابدار تلاش می‌کنند تمام تصمیمات صندوق مشارکتی باشد	۹	۳/۸۸	۰/۳۳
با توسعه صندوق خُرد زنان روستایی، افزایش اعتماد به نفس اعضاء و حضور فعال آنان در جامعه مشاهده شده است.	۹	۳/۸۸	۰/۳۳
اعضای صندوق خُرد زنان روستایی، نگرش متفاوت‌تری نسبت به آینده و توسعه ظرفیت‌های خود پیدا کرده‌اند.	۹	۳/۸۸	۰/۶۰
اعضای صندوق خُرد زنان روستایی آگاهی بیشتری نسبت به حفاظت از محیط‌زیست و منابع آب پیدا کرده‌اند.	۹	۳/۷۷	۰/۶۶

براساس بررسی مصاحبه‌های مربوط به زنان روستایی مشارکت‌کننده در ارزیابی، پس از تأسیس صندوق هر کدام از اعضا به صورت چرخشی سه بار وام دریافت کرده‌اند که برخی از آن‌ها مشاغلی را در سطح روستا هدف ایجاد کرده‌اند (کمپوت‌سازی، رُب و خشکبار، قارچ صدفی، عرقیات، مرغ بومی). در مجموع شش معیشت مکمل به واسطه صندوق خُرد زنان در روستای دایلاق ایجاد شده است. آن‌چه مشخص است این‌که در روستای دایلاق تغییرات مهمی ایجاد شده است و یک چرخه اقتصادی خُرد شکل گرفته است. با تسهیل‌گری و حمایت بیشتر می‌توان سبب تشدید و تقویت این چرخه اقتصادی شد و انتظار می‌رود با توسعه آن، معیشت کشاورزان و خانوار روستایی بهبود پیدا کند. همچنین با تحلیل مصاحبه زنان روستایی مشخص شد که صندوق خُرد زنان روستایی به طور کلی سبب ایجاد اشتغال و بهبود درآمد، افزایش گفتگو و همفکری زنان مشارکت‌کننده و استقلال نسبی زنان مشارکت‌کننده شده است. در شکل ۴-۲۲، هر کدام از پیامدها با فراوانی تکرار از سوی زنان مشارکت‌کننده ارائه شده است. آن‌چه از تحلیل مباحث مطرح شده از سوی زنان مشهود است، با وجود کاهش فراوانی زنان مشارکت‌کننده نسبت به سال تأسیس صندوق خُرد (از ۱۴ نفر در سال ۱۳۹۶ به ۶ نفر در سال ۱۳۹۹) و تاخیر در بازپرداخت وام، ایجاد صندوق خُرد در روستای دایلاق از شهرستان ارومیه منجر به توانمندسازی تعدادی از زنان روستایی شده است که با استمرار می‌تواند موجبات تغییرات بزرگ‌تر را فراهم سازد.

شکل ۴-۲۱: طبقه‌بندی تغییرات و پیامدهای حاصل از تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی

۳-۳-۲-۴ موانع مشارکت و توسعه صندوق خُرد زنان روستایی (آذربایجان غربی)

به منظور شناسایی موانع مشارکت به بررسی اطلاعات حاصل از مصاحبه پرداخته شد و با کدگذاری مفاهیم، پنج مانع مشارکت شناسایی شد که به ترتیب شدت توجه زنان مشارکت‌کننده به این موانع شامل «مشکلات بازاریابی (فروش کم)»، «کمبود آگاهی و اطلاعات در زمینه صندوق»، «ضعف مالی صندوق»، «تورم و محیط اقتصادی ناپایدار» و «محدودیت‌های فرهنگی (ممانعت شوهر از مشارکت)» است. مشکلات بازاریابی مهم‌ترین چالش زنان روستایی در توسعه فعالیت‌های اقتصادی آنان است. در واقع با بهبود مشکلات بازار و فروش بیشتر، وضعیت اقتصادی زنان روستایی بهتر می‌شود و از این رو می‌توانند مقادیر مالی بیشتری به صندوق واریز کنند که در این صورت انباشت سرمایه زنان روستایی افزایش یافته است و به نوعی ظرفیت توانمندسازی زنان روستایی افزایش پیدا می‌کند. کمبود آگاهی و اطلاعات در زمینه صندوق نیازمند آموزش بیشتر در این زمینه است، اما در رابطه با تورم و وضعیت ناپایدار محیط اقتصادی هیچ نسخه زودهنگامی وجود ندارد. یکی از زنان مشارکت‌کننده بیان داشت که به دلیل ناپایداری در قیمت‌ها، برخی از فعالیت‌ها که در آغاز کار بودند نیمه کاره ماندند و این بیشتر به افزایش قیمت نهادها است که اجازه شکل‌گیری کسب و کارهای خُرد را به همه زنان روستایی در مقیاس کوچک نمی‌دهد. در رابطه با محدودیت‌های فرهنگی نیز باید بیان داشت که تنها یک مورد به ممانعت شوهر برای مشارکت اشاره داشته است. به طور کلی می‌توان بیان داشت که صندوق خُرد زنان روستایی در روستای دایلاق شهرستان ارومیه عملکرد نسبتاً قابل قبولی دارد. در نهایت، زنان مشارکت‌کننده، توسعه کارهایی مانند خیاطی و کارگاه‌های تولیدی را بسیار مطلوب می‌شمارند.

شکل ۴-۲۲: موانع مشارکت و توسعه صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان غربی

۴-۲-۴ ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در استان آذربایجان غربی

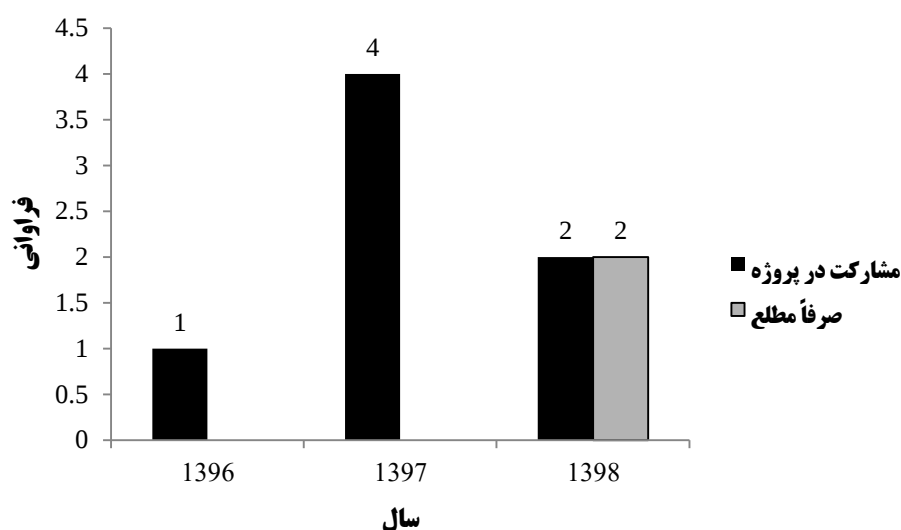
توسعه مشارکتی فناوری یک رهیافت برای یادگیری و توسعه فناوری در برنامه‌های توسعه پایدار است. برای ارزیابی این فعالیت از طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار به طور تصادفی روستای شعبانلو از شهرستان میاندوآب انتخاب شد. مشخصات مربوط به نمونه مورد در جدول ۴-۱۷ ارائه شده است. در مجموع ۱۰ کشاورز از روستای شعبانلو انتخاب شد که ۷ نفر از آن‌ها در پروژه مشارکت داشته‌اند و ۳ نفر از آن‌ها صرفاً از اجرای پروژه در روستا مطلع هستند. در ادامه ویژگی‌های مربوط به نمونه مورد مطالعه، تغییرات ایجاد شده و موانع مشارکت کشاورزان ارائه شده است.

جدول ۴-۱۷: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی

شهرستان	روستا	تعداد کل پرسشنامه‌ها	مشارکت‌کنندگان در پروژه	صرفاً مطلع از اجرای پروژه در روستا
میاندوآب	شعبانلو	۱۰	۷	۳

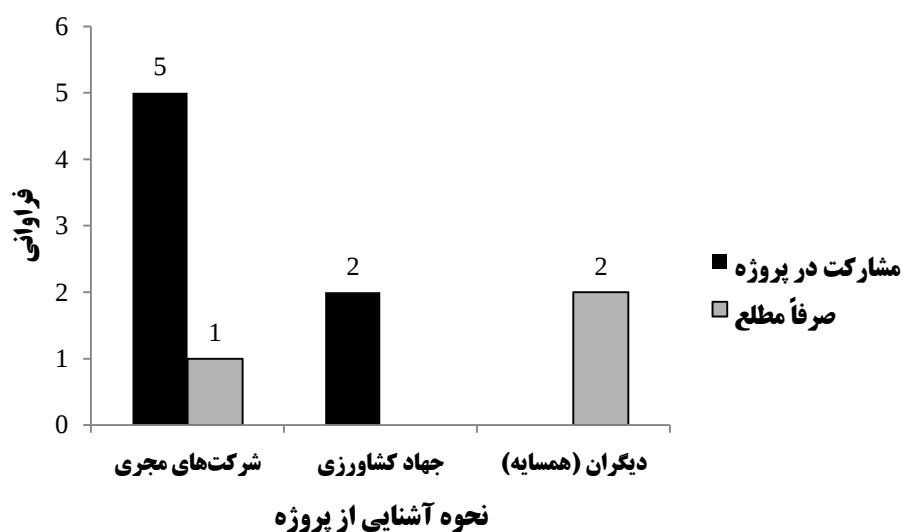
۴-۲-۴-۱ ویژگی‌های کشاورزان مشارکت‌کننده در ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در استان آذربایجان غربی

سال آشنایی مشارکت‌کنندگان ارزیابی با فعالیت توسعه مشارکتی فناوری در شکل ۴-۲۳ به تفکیک کشاورزان مشارکت‌کننده در پروژه و کشاورزان صرفاً مطلع نشان داده شد.

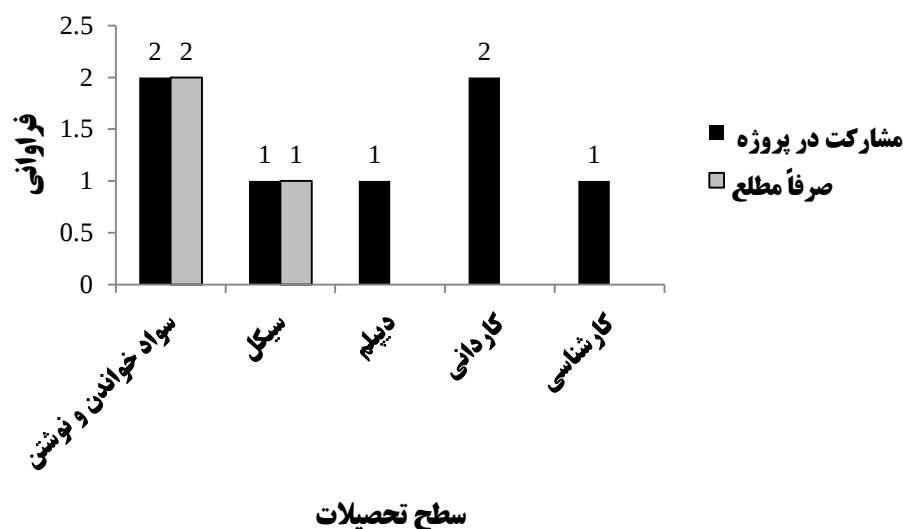
شکل ۴-۲۳: توزیع فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری برپایه سال آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی

بیشتر مشارکت‌کننده در سال ۱۳۹۷ با فعالیت توسعه مشارکتی فناوری آشنا شده‌اند و نحوه آشنایی بیشتر آن‌ها با PTD به واسطه شرکت‌های مجری بوده است (شکل ۴-۲۴).

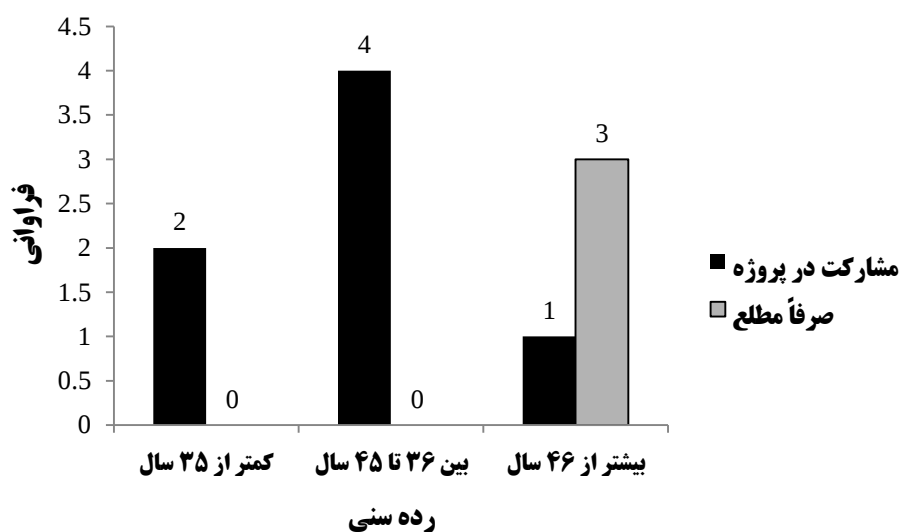
شکل ۴-۲۴: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه نحوه آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی

کشاورزان مشارکت‌کننده از لحاظ تحصیلی در پنج طبقه تشکیل می‌شوند (شکل ۴-۲۵) که سطح تحصیلات کشاورزان صرفاً مطلع در دو طبقه «سواد خواندن و نوشتن» و «سیکل» است. در حالی که سطح تحصیلات کشاورزان مشارکت‌کننده در توسعه مشارکتی از تنوع بیشتری برخوردار است.

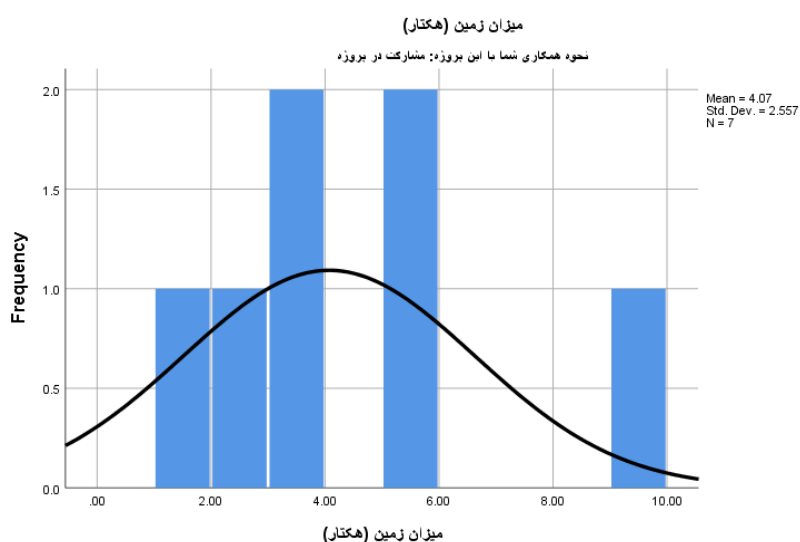
شکل ۴-۲۵: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه سطح تحصیلات (آذربایجان غربی)

مشارکت کنندگان توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی از لحاظ متغیر سن در سه گروه «کمتر از ۳۵ سال»، «بین ۳۶ تا ۴۵ سال» و «بیشتر از ۴۶ سال» قرار دارند (شکل ۴-۲۶).

شکل ۴-۲۶: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه سن (آذربایجان غربی)

مساحت زمین مشارکت‌کننده‌های ارزیابی بین ۱/۵ هکتار تا ۹ هکتار در نوسان است. میانگین زمین کشاورزانی که در توسعه مشارکتی فناوری مشارکت داشته‌اند حدود ۴ هکتار می‌باشد. از بین سه کشاورز صرفاً مطلع، تنها یک نفر از آن‌ها مساحت زمین خود را بیان کرده‌اند که برابر با ۱/۵ هکتار است. فراوانی مساحت زمین کشاورزی مشارکت‌کنندگان PTD در شکل ۴-۲۷ ارائه شده است.

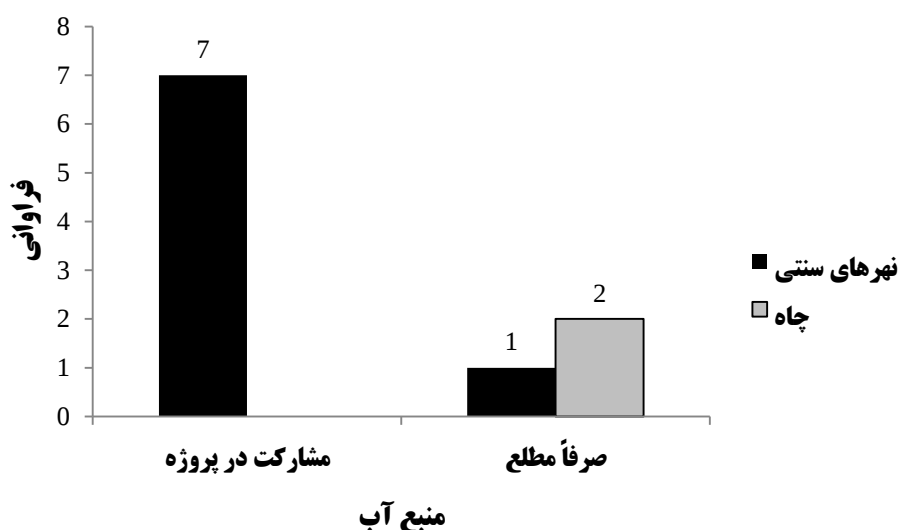
شکل ۴-۲۷: توزیع زمین کشاورزان مشارکت‌کننده در توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان غربی)

محصول غالب کشاورزان مشارکت کننده در توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی در جدول ۴-۱۸ ارائه شد. مشارکت کنندگان در پروژه دارای سه الگوی تولید محصولات مختلف یعنی «زراعی (گندم، جو و یونجه)»، «زراعی و صیفی» و «زراعی و دارویی» هستند و کشاورزان صرفاً مطلع از توسعه مشارکتی فناوری به تولید محصولات زراعی (گندم، جو و یونجه) می‌پردازند.

جدول ۴-۱۸: محصولات غالب مشارکت کنندگان ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی

نحوه ارتباط با پروژه	نوع محصولات	فراوانی	درصد فراوانی
مشارکت در پروژه	زراعی (گندم، جو و یونجه)	۵	۷۱/۴
	زراعی و صیفی	۱	۱۴/۳
	زراعی و دارویی	۱	۱۴/۳
	جمع کل	۷	۱۰۰
صرفاً مطلع از پروژه	زراعی (گندم، جو و یونجه)	۳	۱۰۰
	جمع کل	۳	۱۰۰

تمام کشاورزان مشارکت کننده در توسعه مشارکتی فناوری از نهادهای سنتی برای تامین منابع آب خود استفاده می‌کنند و دو نفر از کشاورزان صرفاً مطلع از PTD دارای چاه‌های کشاورزی هستند (شکل ۴-۲۸).

شکل ۴-۲۸: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه منبع آب کشاورزی در استان آذربایجان غربی

شیوه بهره‌برداری تمام کشاورزان پاسخگو در ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) به صورت سنتی (غرقابی) است.

۲-۴-۲-۴ تغییرات و پیامدهای توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در استان آذربایجان غربی

روستای شعبانلو در فهرست روستاهای هدف توسعه مشارکتی فناوری بوده است. در بخش یافته‌های مربوط به مطلعان کلیدی (فصل سوم گزارش)، این موضوع آشکار شد که هنوز شواهد کافی برای پیامدهای توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی مشاهده نشده است. با بررسی مصاحبه کشاورزان مورد مطالعه در توسعه مشارکتی مشخص شد که توسعه مشارکتی در این روستا در آغاز راه است. البته تلاش شد با یافتن موانع مشارکت در مراحل اولیه، یک آسیب‌شناسی اولیه از آغاز کار توسعه مشارکتی فناوری انجام شود. اثرات و پیامدهای مورد انتظار از پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری در جدول ۴-۱۹ ارائه شده است. توسعه مشارکتی یک چرخه است و پویا شدن آن در نظام اجتماعی-اقتصادی یک تغییر مهم برای توسعه پایدار محسوب می‌شود. با توجه به امتیاز نظرسنجی کشاورزان مشخص است که مراحل اولیه شکل‌گیری چرخه توسعه مشارکتی فناوری یعنی «ارتباط و تعامل مطلوب بین کشاورزان، محققان، تسهیل‌گران و کارشناسان شرکت»، «آگاهی کشاورزان از جزئیات PTD» و «اعتمادسازی بین کشاورزان، محققان، تسهیل‌گران و کارشناسان» به درستی پیاده‌سازی نشده است (جدول ۴-۱۹).

جدول ۴-۱۹: اثرات و پیامدهای مورد انتظار توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی

اثرات و پیامدهای ایجاد شده	میانگین	انحراف معیار
ارتباط و تعامل بسیار خوبی بین کشاورزان، محققان، تسهیل‌گران و کارشناسان شرکت ایجاد شده است	۱	۰
کشاورزان آگاهی بسیار خوبی از پروژه پیدا کرده‌اند	۱/۲۳	۰/۲۵
بین کشاورزان، محققان، تسهیل‌گران و کارشناسان اعتمادسازی لازم انجام شده است	۱/۴۲	۰/۳۷
کشاورزان پس از مشارکت در این پروژه، مسایل و مشکلات کشاورزی خود را بهتر شناخته‌اند.	؟	؟
کشاورزان نیازهای اصلی خود را شناخته‌اند و برای برآورده شدن نیاز و پیدا کردن راه حل با هم گفتگو می‌کنند	؟	؟
کشاورزان در گفت و گو با تسهیل‌گران و کارشناسان شرکت راه حل‌ها را با همدیگر به اشتراک می‌گذارند و از تجربیات یکدیگر استفاده می‌کنند	؟	؟
کشاورزان طی یک روش مشارکتی، تکنولوژی‌هایی که ابداع و یا استفاده می‌کنند را مورد آزمایش قرار می‌دهند و نتایج آن را با کارشناسان شرکت و سایر کشاورزان در میان می‌گذارند	؟	؟
روش‌هایی که بعد از تبادل نظر با کارشناسان و سایر کشاورزان به کار گرفته‌اند با شرایط مزرعه و امکانات کشاورزان سازگار است	؟	؟
کشاورزان در جاهایی که نیاز به راه‌حل‌های فنی دارند از سوی محققان، تسهیل‌گران و کارشناسان شرکت مورد حمایت قرار می‌گیرند.	؟	؟

انحراف معیار	میانگین	اثرات و پیامدهای ایجاد شده
؟	؟	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD با اشاعه دانش و فناوری مناسب موجب کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است
؟	؟	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD سبب بهبود تولید کشاورزی گروه هدف شده است
؟	؟	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD باعث شده تمام کشاورزان فرصت یکسانی برای دریافت تکنولوژی و دانش مناسب داشته باشند.
؟	؟	علاوه بر کشاورزان گروه مرجع، سایر کشاورزان روستا متمایل به پذیرش فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD شده‌اند.

۳-۴-۲-۴ موانع مشارکت کشاورزان در توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان غربی)

با بررسی مصاحبه کشاورزان مشارکت کننده در ارزیابی چهار مانع برای عدم مشارکت کشاورزان روستای شعبانلو (شهرستان میاندوآب) در توسعه مشارکتی فناوری ذکر شده است که شامل کمبود شدید منابع آب، نبود اطلاعات دقیق، عدم مراجعه کارشناسان مربوط و عدم درک حمایت از سوی دولت می باشد (شکل ۴-۲۹). ذکر کمبود شدید منابع آب به عنوان مانع مشارکت در این روستا نشان می دهد که توسعه فناوری‌هایی در این روستا مقدور است که متمرکز بر این اولویت روستا باشد. در واقع کشاورزان به دلیل درگیری با چالش کمبود آب، از مشارکت در هر طرح که برای آن‌ها ناشناخته باشد و از سوی آن‌ها، همسو با این اولویت کمبود آب درک نشود، مورد پذیرش نیست. دومین مانع مشارکت نبود اطلاعات دقیق است، کشاورزان در صورتی که با پیچیدگی یک تغییر یا نوآوری روبرو شوند از پذیرش و حتی مشارکت در آن اجتناب می کنند. سومین مانع مشارکت عدم مراجعه کارشناسان مربوطه است و چهارمین مانع مشارکت عدم درک حمایت از سوی دولت است. با تلاش برای رفع این موانع می توان استلزامات مشارکت کشاورزان در PTD را فراهم کرد.

شکل ۴-۲۹: موانع مشارکت در توسعه مشارکتی فناوری (استان آذربایجان غربی)

۴-۲-۵ ارزیابی کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان غربی

کشاورزی تلفیقی یک فعالیت دیگر از طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار است. این فعالیت طی فازهای اخیر شروع شده است و همانند توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی در مراحل اولیه است و هنوز نمی‌توان آن را مورد ارزیابی قرار دارد. بر اساس فهرست ارائه شده، روستای سعیدلو از شهرستان ارومیه به عنوان روستای هدف کشاورزی تلفیقی انتخاب شده است. بر مبنای پیمایش توسط تسهیل‌گر استانی، تنها یک کشاورز (جنسیت: مرد) ۳۲ ساله که دارای تحصیلات کارشناسی است در این فعالیت کشاورزی تلفیقی مشارکت داشته است. محصولات کشاورزی این مشارکت‌کننده محصولات زراعی و به ویژه ذرت است. منبع آب مورد استفاده برای این کشاورز چاه است و شیوه بهره‌برداری آن غربابی (سنتی) است. در کشاورزی تلفیقی به این کشاورز توصیه شده بود که کشت سورگوم را همراه با محصول غالب آن، یعنی ذرت کشت کند. مساحت زمینی که این کشاورز به کشت سورگوم اختصاص داده است حدود ۲۰۰ متر بوده است. آن‌چه که بر مبنای مصاحبه با این کشاورز آشکار شده این است که طرح به صورت پایلوت انجام شده این طرح به صورت پایلوت انجام شده و جواب مثبتی در بر نداشته است. با توجه به این‌که کشاورز مشارکت‌کننده در کنار مزرعه ذرت اقدام به کشت سورگوم کرده است و دوره آبیاری آن با ذرت تنظیم شده بود و به دلایل استفاده از علف کش در محصول ذرت، سورگوم کاملاً خشک شده و عملاً هیچ درآمدی از آن حاصل نشده است.

به طور کلی مشکلات درک شده از کشاورز مشارکت‌کننده در کشاورزی تلفیق در روستای سعیدلو شامل عدم حمایت دولت، عدم تخصص کافی درباره محصول و عدم صرفه اقتصادی است.

۳-۴ ارزیابی اجتماعی-اقتصادی پروژه از منظر گروه هدف در استان آذربایجان شرقی

در این بخش همسو با تحلیل‌های انجام شده برای استان آذربایجان غربی، به مطالعه و ارزیابی فعالیت‌های طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار برای استان آذربایجان شرقی پرداخته شد. دوازده روستا به عنوان نمونه مورد مطالعه در استان آذربایجان شرقی جهت ارزیابی اجتماعی-اقتصادی انتخاب شد. براساس فراوانی جامعه هدف و فراوانی انجام شده برای هر فعالیت، هفت روستا برای فعالیت «استقرار کشاورزی پایدار»، یک روستا برای فعالیت «معیشت سازگار»، یک روستا برای «صندوق خرد زنان روستایی»، دو روستا برای «توسعه مشارکتی فناوری» و یک روستا برای کشاورزی تلفیقی انتخاب شد. در ادامه این فصل جزئیات مربوط به هر روستا و گروه هدف آن همراه با یافته‌های مربوط به داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده از سوی آن مطرح شده است. در این قسمت نیز با تلفیق روش‌های کمی و کیفی به بررسی ابعاد مختلف پیاده‌سازی طرح حاضر در استان آذربایجان شرقی پرداخته می‌شود.

۳-۴-۱ استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

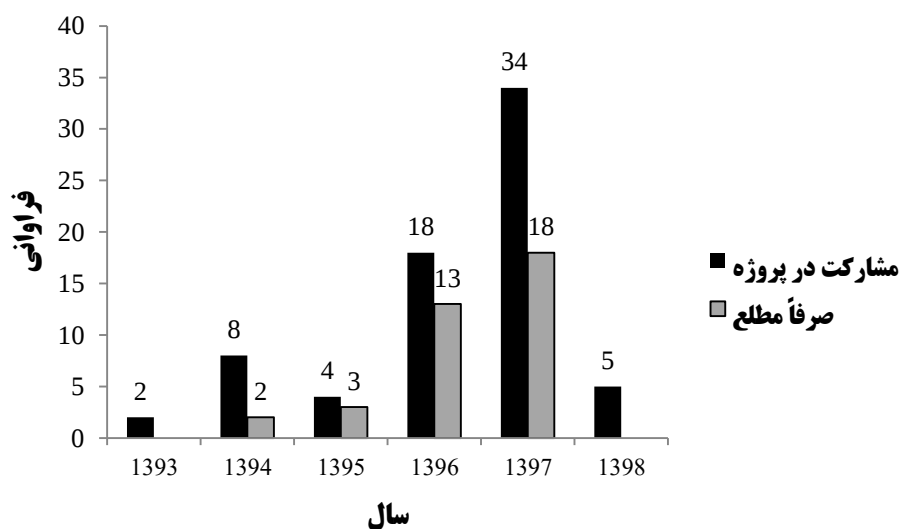
با توجه به وسعت فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی، هفت روستا جهت مطالعه در ارزیابی انتخاب شد. این روستاها شامل دو روستا از شهرستان اسکو (کردلر و خاصه‌لر)، دو روستا از شهرستان عجب‌شیر (گل‌تپه و نانس)، یک روستا از شهرستان آذرشهر (نادیلو)، یک روستا از شهرستان ملکان (لکلرد) و یک روستا از شهرستان بناب (ینگی‌کند) است. در مجموع ۱۱۲ نمونه (شامل کشاورزان و زنان روستایی) از این روستاها بر پایه فهرست مشارکت‌کنندگان طی فازهای سه تا پنج انتخاب شدند که ۷۵ مورد به عنوان مشارکت‌کننده در فعالیت «استقرار کشاورزی پایدار» بودند و ۳۷ مورد نیز صرفاً از روبه پیاده‌سازی آن مطلع بودند. در ادامه ویژگی‌های مربوط به نمونه مورد مطالعه، تغییرات و پیامدهای حاصل از پیاده‌سازی استقرار کشاورزی پایدار و موانع آن مورد بررسی قرار گرفت. در جدول ۴-۲۰ مشخصات نمونه مورد مطالعه جهت ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی با جزئیات بیشتر ارائه شده است.

جدول ۴-۲۰: مشخصات نمونه مورد مطالعه جهت ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

شهرستان	روستا	تعداد کل پرسشنامه‌ها	مشارکت‌کنندگان در پروژه	صرفاً مطلع از اجرای پروژه در روستا
آذرشهر	نادیلو	۱۵	۱۰	۱۵
اسکو	کردلر	۱۷	۱۲	۵

شهرستان	روستا	تعداد کل پرسشنامه‌ها	مشارکت‌کنندگان در پروژه	صرفاً مطلع از اجرای پروژه در روستا
	خاصه‌لر	۱۶	۱۱	۵
ملکان	لکلرد	۱۶	۱۱	۵
بناب	ینگ‌کند	۱۶	۱۱	۵
عجب‌شیر	گل‌تپه	۱۶	۱۱	۵
	نانسا	۱۶	۹	۷
جمع کل	-	۱۱۲	۷۵	۳۷

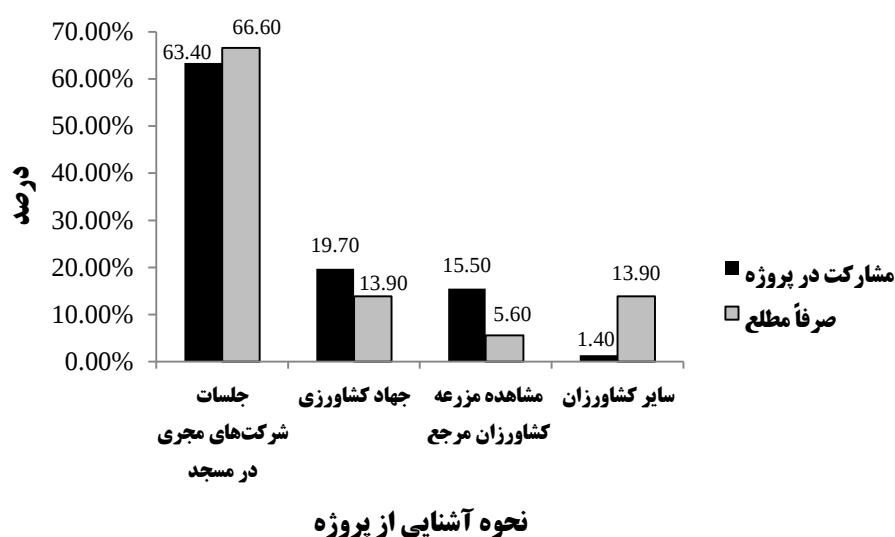
۴-۳-۱ ویژگی‌های کشاورزان مشارکت‌کننده در ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی)
توزیع فراوانی مشارکت‌کنندگان طرح ارزیابی در استان آذربایجان شرقی برپایه سال آشنایی با پروژه در شکل ۴-۳۰ نشان داده شد. تفکیک مشارکت‌کنندگان براساس دو گروه «مشارکت در پروژه» و «صرفاً مطلع» باعث می‌شود دیدگاه‌های مختلف گروه هدف در ارزیابی گنجانده شود.

شکل ۴-۳۰: توزیع فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه سال آشنایی با آن در استان آذربایجان شرقی

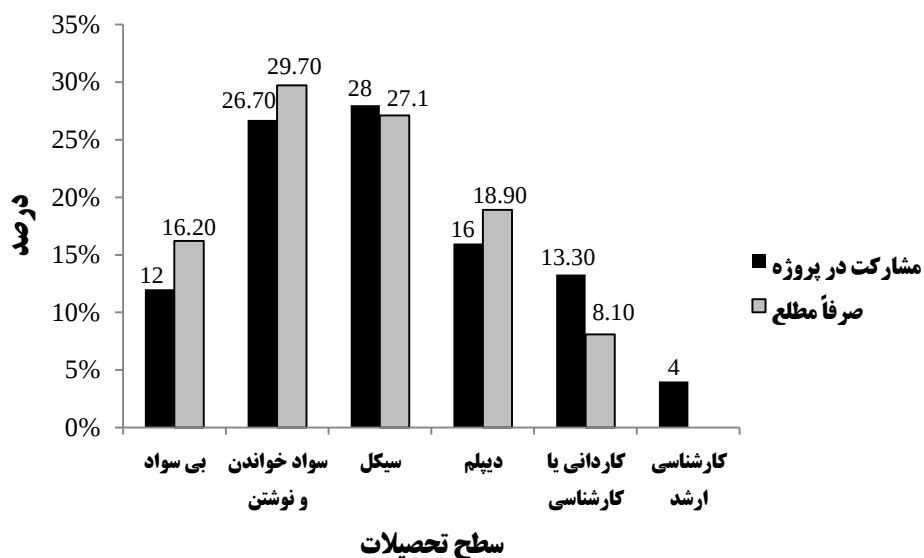
نتایج مربوط به نحوه آشنایی کشاورزان مشارکت‌کننده در ارزیابی با فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی در شکل ۴-۳۱ نشان داده شد. بیشتر مشارکت‌کنندگان ارزیابی از دو گروه «مشارکت در پروژه» و «صرفاً مطلع» با واسطه جلسات شرکت‌های مجری در مسجد با فعالیت استقرار کشاورزی پایدار آشنا شده‌اند. با توجه به سهم کم «مشاهده مزارع کشاورزان مرجع» و «به واسطه سایر کشاورزان» در مقایسه با سهم «جلسات شرکت‌های مجری در مسجد»، می‌توان ذکر کرد که آهنگ نشر

تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در آغاز کار است. زیرا با گذشت زمان در فرآیند نشر یک نوآوری در نظام اجتماعی-اقتصادی، افراد بیشتر از آن که به واسطه عامل تغییر با نوآوری آشنا شوند، از هم‌قطاران خود درباره نوآوری می‌شنوند و عامل تغییر دیگر نقش تسهیل‌گری دارد. پذیرش استقرار کشاورزی پایدار توسط کشاورزان به عنوان یک فرآیند تغییر نظام اجتماعی-اقتصادی در مراحل اولیه است و این مهم از سبک آشنایی افراد با پروژه مشهود است.

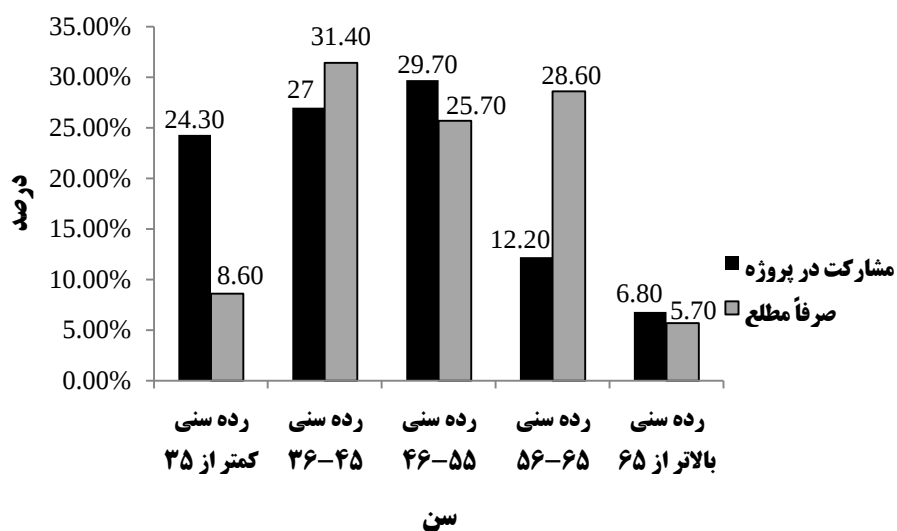
شکل ۴-۳: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه نحوه آشنایی با آن در استان آذربایجان غربی

در رابطه با جنسیت پاسخگویان در استان آذربایجان شرقی، ۱۰۹ مرد و ۳ زن در ارزیابی اجتماعی-اقتصادی مشارکت داشته‌اند. برای شناخت سطح تحصیلات مشارکت‌کنندگان از شکل ۴-۳ استفاده شده است. بیشتر پاسخگویان در طبقه تحصیلات «سواد خواندن و نوشتن» و «سیکل» قرار دارند. در نمونه مورد مطالعه، تنها چهار کشاورز دارای تحصیلات کارشناسی ارشد بودند که هر چهار کشاورز در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار مشارکت داشته‌اند.

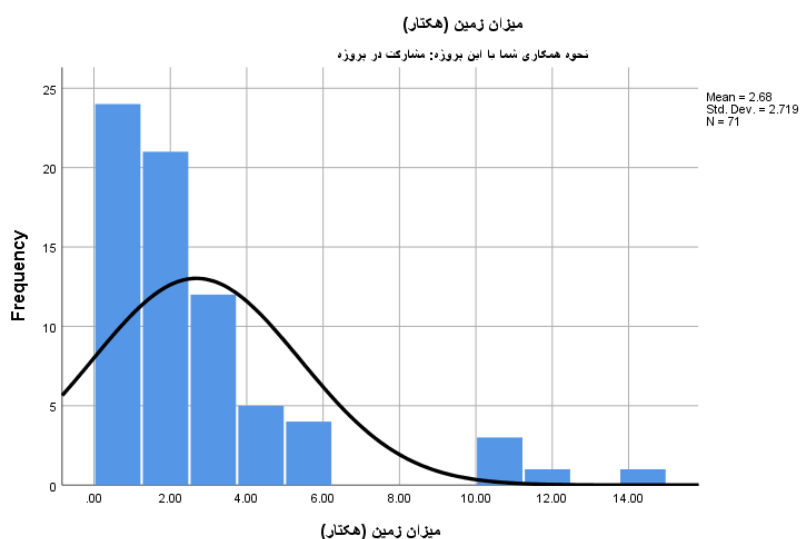
شکل ۴-۳: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه سطح تحصیلات (آذربایجان شرقی)

در شکل ۴-۳ طبقه‌بندی مشارکت‌کنندگان ارزیابی برپایه رده سنی نشان داده شد. همسو با یافته‌های مربوط به استان آذربایجان غربی، بیشتر پاسخگویان در استان آذربایجان شرقی در رده سنی ۳۶ تا ۴۵ سال و ۴۶ تا ۵۵ سال قرار دارند. حدود ۲۴ درصد از پاسخگویان گروهی که در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار مشارکت می‌کنند در رده سنی کمتر از ۳۵ سال قرار دارند و این درحالی است برپایه نمونه مورد مطالعه، افراد صرفاً مطلع در این رده سنی (کمتر از ۳۵ سال) کمتر از ۹ درصد می‌باشد.

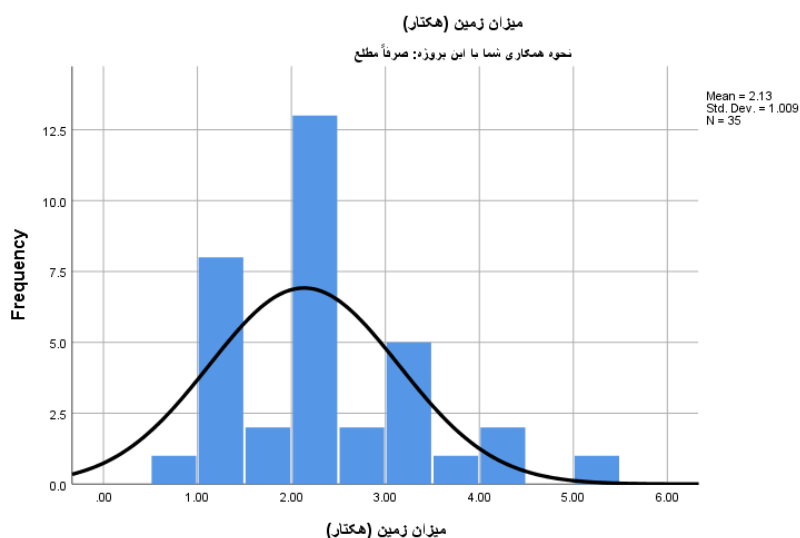

شکل ۴-۳: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه سن (آذربایجان شرقی)

مساحت زمین کشاورزی به عنوان یک متغیر مهم اقتصادی برای کشاورزان محسوب می‌شود و بررسی آن می‌تواند وضعیت اقتصادی کشاورزان منطقه مورد مطالعه را آشکار سازد. میانگین مساحت زمین برای گروه «مشارکت در پروژه» در استان آذربایجان شرقی برای با ۲/۶ هکتار و دامنه تغییرات آن بین حداقل ۰/۴ هکتار و حداکثر ۱۴ هکتار در نوسان است. این در حالی است که میانگین مساحت زمین برای گروه صرفاً مطلع در این استان حدود ۲/۱ هکتار است و دامنه تغییرات آن بین حداقل ۰/۵ هکتار و حداکثر ۵ هکتار است. توزیع زمین کشاورزان مشارکت‌کننده و صرفاً مطلع از فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی در شکل‌های ۴-۳۴ و ۴-۳۵ ارائه شده است. با توجه به مقادیر ذکر شده برای میانگین و همچنین مشاهده توزیع مساحت زمین، مشخص است که کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در مقایسه با کشاورزان صرفاً مطلع از این فعالیت دارای زمین کشاورزی بیشتری هستند.

شکل ۴-۳۴: توزیع زمین کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

شکل ۴-۳: توزیع زمین کشاورزان صرفاً مطلع از فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

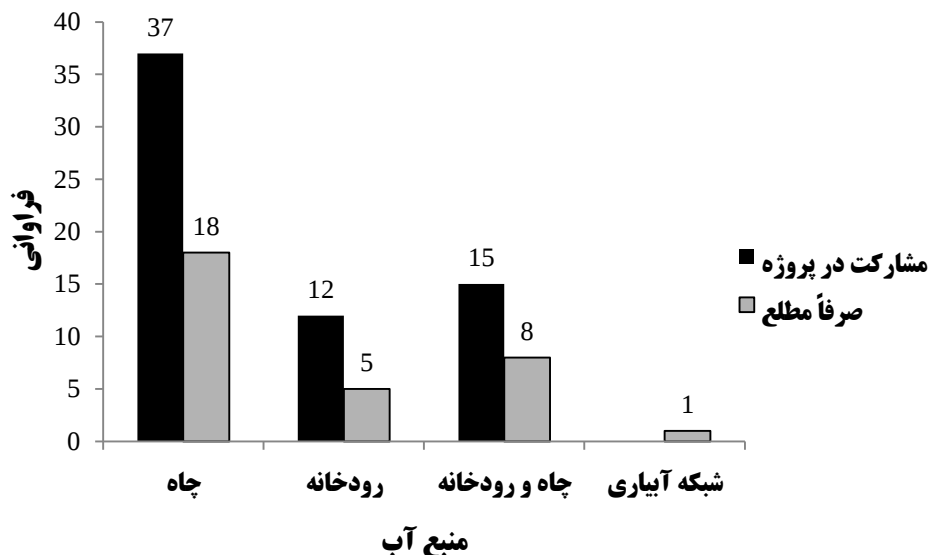
در جدول ۴-۲۱ مشخصات مربوط به محصولات غالب که توسط مشارکت کنندگان ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار کاشت می شود ارائه شده است. بیشتر کشاورزانی که در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار مشارکت داشته اند، دارای الگوی کشت محصولات زراعی (گندم، ذرت، یونجه و کلزا) و باغی (آلو، هلو، گردو، بادام، پسته، سیب و گوجه سبز) هستند. الگوی کشت کشاورزان صرفاً مطلع نیز تقریباً مشابه کشاورزان مشارکت کننده است. این شباهت الگوی کشت می تواند بازتاب کننده شباهت های بیشتر در تولید و به تبع برخورداری از چالش های مشترک باشد.

جدول ۴-۲۱: محصولات غالب مشارکت کنندگان ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

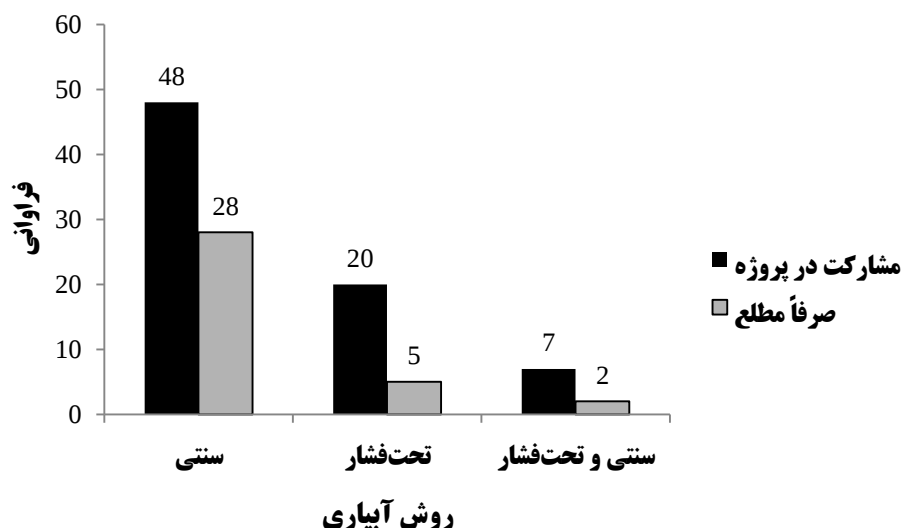
نحوه ارتباط با پروژه	نوع محصولات	فراوانی	درصد فراوانی
مشارکت در پروژه	زراعی (گندم، ذرت، یونجه و کلزا)	۲۲	۲۹/۳
	باغی (آلو، هلو، گردو، بادام، پسته، سیب و گوجه سبز)	۱۸	۲۴/۰
	صیفی (گوجه فرنگی)	۸	۱۰/۷
	زراعی و باغی	۴	۵/۳
	زراعی، باغی و صیفی	۱	۱/۳
	زراعی و صیفی	۷	۹/۳
	باغی و صیفی	۱	۱/۳
	گل و گیاه زینتی و دارویی (گل محمدی)	۱	۱/۳
	داده های گم شده	۱۳	۱۷/۴
	جمع کل	۷۵	۱۰۰
صرفاً مطلع از پروژه	زراعی (گندم، ذرت، یونجه و کلزا)	۹	۲۴/۳
	باغی (آلو، هلو، گردو، بادام، پسته، سیب و گوجه سبز)	۳	۸/۱

نحوه ارتباط با پروژه	نوع محصولات	فراوانی	درصد فراوانی
	صیفی (گوجه فرنگی)	۸	۲۱/۶
	زراعی و صیفی	۲	۵/۴
	گل و گیاه زینتی و دارویی (گل محمدی)	۴	۱۰/۸
	داده‌های گم‌شده	۱۱	۲۹/۷
	جمع کل	۳۷	۱۰۰

نحوه تامین آب برای کشاورزان استقرار کشاورزی پایدار و شیوه بهره‌برداری از این منابع به ترتیب در شکل‌های ۴-۳۶ و ۴-۳۷ نشان داده شد. بیشتر کشاورزان پاسخگو در ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار از منبع چاه کشاورزی برای تامین منابع آب استفاده می‌کنند و الگوی غالب بهره‌برداری از این منابع سنتی و غرقابی است. استفاده بیشتر از منابع آب‌های زیرزمینی آن هم به شیوه سنتی موجب تخریب سفره‌های آب‌های زیرزمینی شده و پیرو آن چالش‌هایی که می‌تواند برای طبیعت و نظام اجتماعی-اقتصادی داشته باشد. گذار به بهره‌برداری با شیوه‌های نوین در استان آذربایجان شرقی آغاز شده است و در بخش‌ها بعد نحوه تغییرات و پیامدهای مربوط به این گذار که در بستر فعالیت استقرار کشاورزی انجام می‌شود، مورد بررسی قرار گرفته است.

شکل ۴-۳۶: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه منبع آب کشاورزی در استان آذربایجان شرقی

شکل ۴-۳۷: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار برپایه روش بهره‌برداری از منابع آب (آذربایجان شرقی)

۴-۳-۱-۲ تغییرات و پیامدهای ایجاد شده بر مبنای استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی)

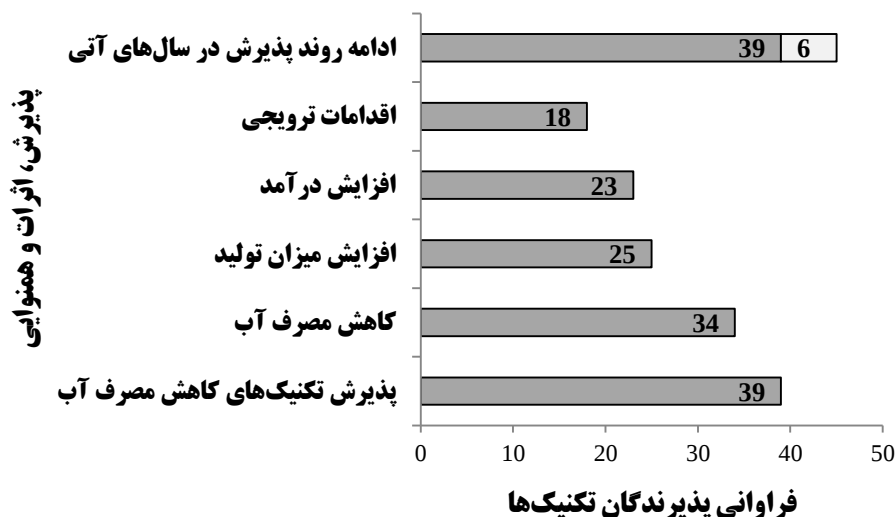
پیاده‌سازی تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار یکی از مراحل مهم این فعالیت در عرصه کشاورزی استان آذربایجان شرقی است. در رابطه با به کارگیری و توسعه این تکنیک‌ها در گروه هدف استان آذربایجان شرقی سؤالاتی مطرح است که تلاش می‌شود در این قسمت به آن‌ها پاسخ داده شود. در این جا تلاش شد به این موضوع پرداخته شود که چه تعداد از کشاورزان تکنیک‌های کشاورزی پایدار را پذیرفته‌اند، چه اثراتی این پذیرش بر آن‌ها داشته و در نهایت آیا حاضر هستند در سال‌های آتی از آن تکنیک‌ها استفاده کنند یا خیر.

در جدول ۴-۲۲ فرآیند پذیرش، اثرات و هم‌نوایی نشر تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار ارائه شده است. در بین مشارکت‌کنندگان در پروژه ۳۹ نفر (۵۲ درصد از پاسخگویان که در گروه «مشارکت در پروژه» قرار دارند) از تکنیک‌های کاهش مصرف آب استفاده کرده‌اند و این مقدار برای کشاورزان صرفاً مطلع از پروژه حدود ۵۱ درصد است. با بررسی روند اثرگذاری تکنیک‌ها بر افرادی که اقدام به پذیرش آن کرده‌اند، مشخص می‌شود که تغییرات مطلوبی در فرآیند پذیرش رخ داده است و بهبود وضعیت کشاورزان پذیرنده تکنیک از سوی آن‌ها قابل مشهود است. در ادامه با استفاده از شکل‌های ۴-۳۸ و ۴-۳۹ این روند پذیرش، اثرات و هم‌نوایی با صراحت بیشتری توضیح داده شد.

جدول ۴-۲۲: بررسی پذیرش، اثرات و همنوایی نشر تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

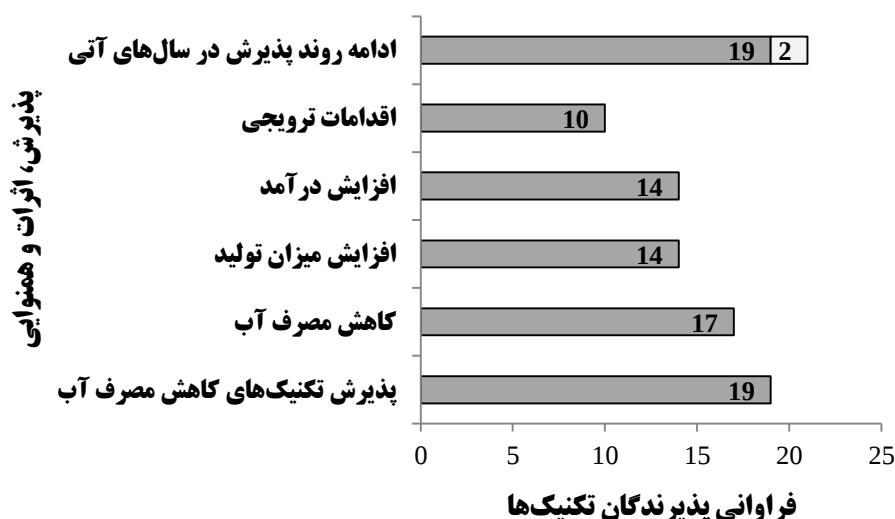
سوال		پاسخ	مشارکت در پروژه		صرفاً مطلع	
			فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
آیا شما در باغ یا زراعت خود از تکنیک های کاهش مصرف آب استفاده می‌کنید؟		بله	۳۹	۵۲	۱۹	۵۱/۴
		خیر	۳۶	۴۸	۱۸	۴۸/۶
آیا با اجرای تکنیک‌های کاهش مصرف آب میزان آب مصرفی شما کم شده است ؟		بله	۳۴	۸۷/۲	۱۷	۸۹/۴
		خیر	۳	۱۲/۸	۲	۱۰/۶
آیا با اجرای تکنیک های کاهش مصرف آب، میزان تولید محصول شما زیاد شده است؟		بله	۲۵	۶۴/۱	۱۴	۷۳/۶
		خیر	۱۴	۳۵/۹	۵	۲۶/۴
آیا با اجرای تکنیک های کاهش مصرف آب درآمد شما بیشتر شده است ؟		بله	۲۳	۵۸/۹	۱۴	۷۳/۶
		خیر	۱۶	۴۱/۱	۵	۲۶/۴
آیا شما برای ترویج این تکنیک‌ها به سایر کشاورزان اقدامی انجام داده‌اید؟		بله	۱۸	۴۶/۲	۱۰	۵۲/۶
		خیر	۲۱	۵۳/۸	۹	۴۷/۴
آیا در سال‌های آتی نیز این تکنیک‌ها را اجرا می‌کنید؟		بله	۴۵	۶۰	۲۱	۵۶/۷
		خیر	۳۰	۴۰	۱۶	۴۳/۳

در شکل ۴-۳۸ فرآیند پذیرش، اثرات و همنوایی تکنیک‌های کشاورزی از سوی کشاورزان مشارکت‌کننده در استقرار کشاورزی پایدار نشان داده شده است. از ۳۹ کشاورز پذیرنده تکنیک‌های کاهش مصرف آب، ۳۴ نفر به کاهش مصرف آب و ۲۴ نفر به افزایش تولیدات کشاورزی اشاره داشته‌اند. ۲۳ نفر از آن‌ها اشاره به افزایش درآمد داشته‌اند و ۱۸ نفر آن‌ها نیز اقدامات ترویجی برای توسعه پذیرش تکنیک‌های کاهش مصرف آب داشته‌اند. در مرحله همنوایی و ادامه روند پذیرش، علاوه بر ۳۹ پذیرنده اولیه، ۶ نفر از کشاورزان دیگر تمایل به پذیرش تکنیک‌های کاهش مصرف آب دارند (۴-۳۸).

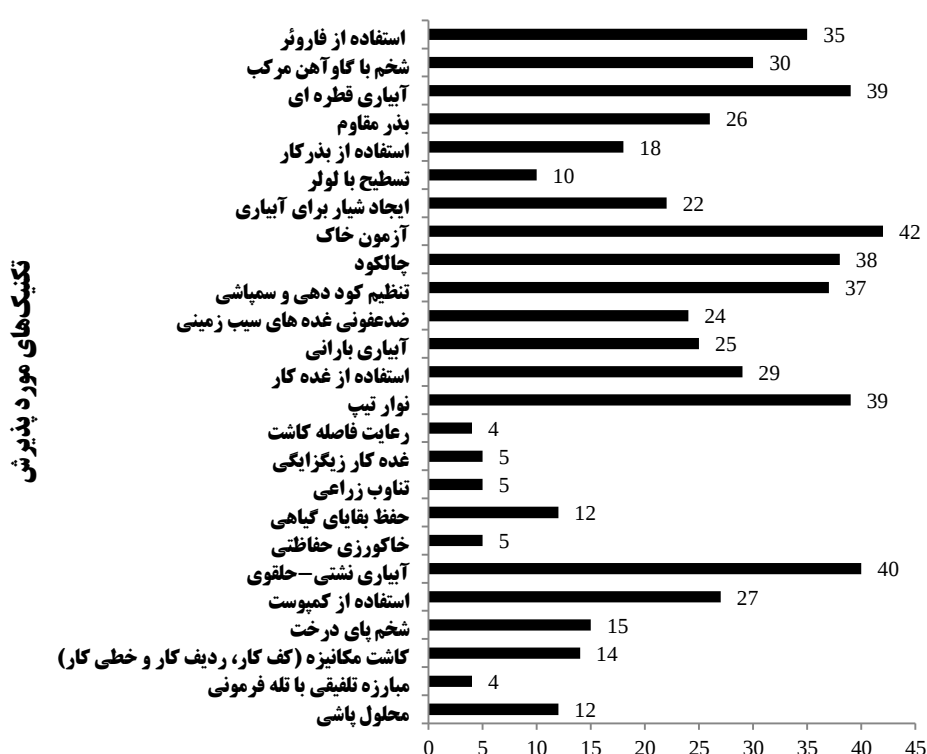
شکل ۴-۳۸: فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده در پروژه طی فرآیند پذیرش، اثرات و همنوایی تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی)

بر اساس شکل ۴-۳۹، در بین ۱۹ کشاورز صرفاً مطلع، ۱۷ نفر ذکر کرده‌اند که پس از پذیرش تکنیک‌های شاهد کاهش مصرف آب در مزارع و یا باغ خود بوده‌اند. همچنین ۱۴ نفر از آن‌ها تاکید بر افزایش تولیدات و افزایش درآمد داشته‌اند و ۱۰ نفر از آن‌ها در راستای توسعه تکنیک‌های کاهش مصرف آب اقدامات ترویجی انجام داده‌اند. در نهایت، علاوه بر ۱۹ کشاورز پذیرنده تکنیک‌های کاهش مصرف آب که در سال‌های آتی از تکنیک‌های پذیرفته شده استفاده می‌کنند، دو کشاورز دیگر تصمیم به پذیرش این تکنیک دارند (شکل ۴-۴۰).

شکل ۴-۳۹: فراوانی کشاورزان صرفاً مطلع از فعالیت استقرار کشاورزی پایدار طی فرآیند پذیرش، اثرات و همنوایی تکنیک‌های کاهش مصرف آب (آذربایجان شرقی)

تکنیک‌های پذیرفته شده از سوی کشاورزان مشارکت‌کننده به همراه فراوانی پذیرندگان آن در استان آذربایجان شرقی در شکل ۴-۴۱ نشان داده شد. تکنیک‌ها نشر شده شامل «استفاده از فاروئر»، «شخم با گاوآهن مرکب»، «آبیاری قطره‌ای»، «آبیاری بارانی»، «آبیاری نشتی-حلقوی»، «نوار تیپ»، «بذر مقاوم»، «استفاده از بذر کار»، «تسطیح با لولر»، «چالکود» و غیره است (شکل ۴-۴۰). این تکنیک‌ها موجب افزایش بهره‌وری از منابع آب و خاک و به تبع بهبود حفاظت از محیط‌زیست می‌شود. آن‌چه براساس شکل‌های ۴-۳۸ و ۴-۳۹ قابل درک است آغاز فرآیند تغییر اجتماعی-اقتصادی در جامعه هدف فعالیت استقرار کشاورزی پایدار است. تغییر آغاز شده است، اما نیاز به توسعه و پیگیری دارد که این مهم نیازمند حمایت و پشتیبانی بیشتر دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران است.

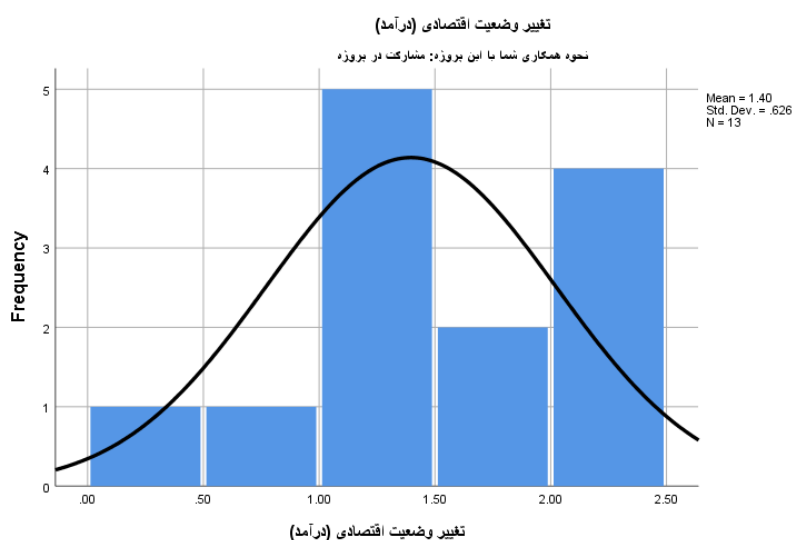
شکل ۴-۴۰: تکنیک‌های پذیرفته شده از سوی کشاورزان مشارکت‌کننده استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

برای ادامه برای بررسی تغییرات ایجاد شده از نسبت درآمد بعد از مشارکت در پروژه به درآمد قبل از مشارکت در پروژه استفاده شد. پس از اعتبارسنجی و صحت‌سنجی داده‌های ارائه شده از سوی کشاورزان مشارکت‌کننده، ۱۳ نمونه از صلاحیت لازم برای ورود به این تحلیل را داشت. تغییرات درآمد این کشاورزان در جدول ۴-۲۳ نشان داده شد. دو نفر از پاسخگویان دچار کاهش درآمد شده‌اند، دو نفر از آن‌ها شاهد هیچ تغییر در درآمد خود نبودند و ۹ نفر از آن‌ها با میانگین $1/69$ درآمدشان افزایش یافته است. این نکته شایان ذکر است که این پاسخگویان علاوه بر ذکر درآمد سالانه خود، در بخش‌ها مصاحبه به افزایش درآمد اشاره

داشته‌اند. حتی برخی از آن‌ها درصد افزایش را بیان کرده‌اند که همه نشان می‌دهد فعالیت استقرار کشاورزی پایدار موجبات تغییر در وضعیت اقتصادی کشاورزان پذیرنده آن را فراهم کرده است. در شکل ۴-۴۱ توزیع تغییر درآمد مشارکت‌کنندگان در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار ارائه شده است.

جدول ۴-۲۳: تغییرات درآمد کشاورزان طی پیاده‌سازی تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

تغییر درآمد	فراوانی	میانگین درآمد (نسبت بعد از مشارکت به قبل از مشارکت)
کمتر شده است	۲	۰/۴۴
تغییری نکرده است	۲	۱
افزایش یافته است	۹	۱/۶۹

شکل ۴-۴۱: تغییرات درآمد مشارکت‌کنندگان استقرار کشاورزی پایدار طی مشارکت در پروژه (آذربایجان شرقی)

پس از مباحث فوق، با استفاده از نظرسنجی از کشاورزان به مطالعه اثرات و پیامدهای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی پرداخته است و با استفاده از آزمون t به بررسی سطح اختلاف نظر آن‌ها پرداخته شد. مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد که اثرات و پیامدهای مورد انتظار فعالیت استقرار کشاورزی پایدار از حد قابل قبولی برخوردار است. در برخی از گزینه‌ها دیدگاه کشاورزان مشارکت‌کننده در مقایسه با دیدگاه کشاورزان صرفاً مطلع از لحاظ آماری تفاوت معنی‌داری دارد (۴-۲۳) که گزینه‌ها تفاوت شامل «فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار باعث اعتمادسازی بین اهالی روستا و آموزشگران، تسهیل‌گران و مروجان شده است»، «فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار سبب بهبود تولیدات کشاورزان آموزش دیده شده است»، «دانش و معلومات کشاورزان در حوزه کشاورزی پایدار افزایش یافته است»، «سطح آگاهی

کشاورزان نسبت به وضعیت منابع آب بیشتر شده است»، «کشاورزان در حاضر تمایل بیشتری برای کار کردن با کارشناسان و تسهیل‌گران روستایی دارند» و «بر اساس دوره‌های آموزشی کشاورزان بیشتری آزمون خاک را انجام داده‌اند» است. تفاوت معنی‌داری از لحاظ آماری در این گزینه‌ها بین گروه مشارکننده در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار و گروه صرفاً مطلع نشان می‌دهد که مشارکت در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار سبب تغییرات مهم در نوع دیدگاه به فعالیت‌های پروژه و تغییرمطلوب شده است.

جدول ۴-۲۳: ارزیابی اثرات و پیامدهای استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه کشاورزان (آذربایجان شرقی)

اثر یا پیامد استقرار کشاورزی پایدار	ارتباط با پروژه	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	سطح معنی‌داری (Sig.)
بیشتر کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب را پذیرفته‌اند و در مزرعه خود از آن استفاده می‌کنند.	مشارکت‌کننده	۷۲	۳/۳۲	۱/۱۳	۱/۰۶	۰/۲۸۸
	مطلع	۳۵	۳/۰۹	۰/۸۸		
در سایت‌های استقرار کشاورزی پایدار، علاوه بر کشاورزان گروه مرجع آموزشی، سایر کشاورزان ترغیب به استفاده از تکنیک‌های آموزش داده شده‌اند.	مشارکت‌کننده	۷۱	۳/۲۱	۱/۱۶	۰/۹۶۱	۰/۳۳۹
	مطلع	۳۵	۳/۰	۰/۸۴		
فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار باعث کاهش فشار به منابع آب و خاک شده است و به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها کمک کرده است.	مشارکت‌کننده	۷۲	۳/۴۴	۱/۰۴	۱/۶۳	۰/۱۰۶
	مطلع	۳۵	۳/۱۱	۰/۸۳		
فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار باعث اعتمادسازی بین اهالی روستا و آموزشگران، تسهیل‌گران و مروجان شده است.	مشارکت‌کننده	۷۲	۳/۶۱	۰/۹۴	۲/۳۶۵	۰/۰۲۰
	مطلع	۳۵	۳/۲۰	۰/۵۸		
فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار سبب بهبود تولیدات کشاورزان آموزش دیده شده است.	مشارکت‌کننده	۷۱	۳/۸۳	۰/۸۹	۳/۴۲	۰/۰۰۱
	مطلع	۳۴	۳/۲۶	۰/۵۱		
همه کشاورزان روستا به یک اندازه فرصت استفاده از دوره‌های آموزشی را دارند.	مشارکت‌کننده	۷۲	۳/۳۹	۱/۱۸	-۰/۰۵	۰/۹۵
	مطلع	۳۵	۳/۴۰	۰/۵۵		
پس از برگزاری دوره‌های آموزشی مصرف آب در بخش کشاورزی کمتر شده است.	مشارکت‌کننده	۷۱	۳/۶۵	۰/۹۵	۱/۲۴	۰/۲۱۹
	مطلع	۳۵	۳/۴۳	۰/۶۰		
بر اساس دوره‌های آموزشی کشاورزان بیشتری آزمون خاک را انجام داده‌اند.	مشارکت‌کننده	۷۰	۴/۰۳	۰/۹۳	۲/۰۱	۰/۰۴۷
	مطلع	۳۵	۳/۶۶	۰/۸۰		
در حال حاضر تمایل به استفاده از کودهای دامی در بین کشاورزان بیشتر از قبل است.	مشارکت‌کننده	۷۲	۴/۳۵	۰/۶۹	۳/۰۳	۰/۰۰۳
	مطلع	۳۵	۳/۸۶	۰/۹۴		
آموزش‌های ارائه شده در استقرار کشاورزی پایدار سبب بهبود درآمد کشاورزان شده است.	مشارکت‌کننده	۷۲	۳/۵۶	۰/۹۳	۱/۴۲	۰/۱۵۷
	مطلع	۳۴	۳/۲۹	۰/۷۶		
کشاورزان توانایی دانشی و مالی لازم برای پذیرش روش‌هایی که از سوی آموزشگران ارائه شده است را دارند.	مشارکت‌کننده	۷۱	۲/۴۵	۱/۲۲	۱/۳۹	۰/۱۶۵
	مطلع	۳۵	۲/۱۱	۱/۰۲		
دانش و معلومات کشاورزان در حوزه کشاورزی پایدار افزایش یافته است.	مشارکت‌کننده	۷۰	۳/۹۱	۰/۶۳	۳/۷۶	۰/۰۰۰
	مطلع	۳۵	۳/۴۳	۰/۶۰		
سطح آگاهی کشاورزان نسبت به وضعیت منابع آب بیشتر شده است.	مشارکت‌کننده	۶۹	۴/۰۱	۰/۷۳	۴/۴۲	۰/۰۰۰
	مطلع	۳۴	۳/۳۸	۰/۵۵		
بر اثر فعالیت‌های آموزشی در روستا، روحیه مشارکت و تصمیم‌گیری جمعی در بین کشاورزان بیشتر شده است.	مشارکت‌کننده	۷۲	۳/۵۷	۰/۸۳	۱/۴۶	۰/۱۴۷
	مطلع	۳۵	۳/۳۴	۰/۵۳		
کشاورزان در حاضر تمایل بیشتری برای کار کردن با کارشناسان و	مشارکت‌کننده	۷۱	۳/۴۶	۰/۹۹	۲/۷۴	۰/۰۰۷

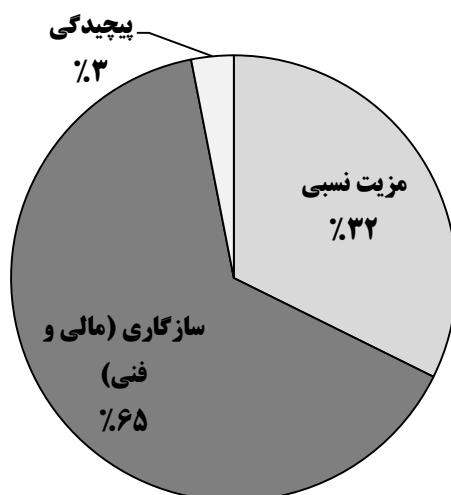
سطح معنی داری (Sig.)	مقدار t	انحراف معیار	میانگین	فراوانی	ارتباط با پروژه	اثر یا پیامد استقرار کشاورزی پایدار
		۰/۹۱	۲/۹۱	۳۵	مطلع	تسهیل گران روستایی دارند.

۳-۱-۳-۴ بازدارنده‌های نشر تکنیک‌ها و موانع مشارکت کشاورزان در فعالیت استقرار کشاورزی

پایدار (آذربایجان شرقی)

بازدارنده‌های نشر تکنیک‌ها و موانع مشارکت کشاورزان استان آذربایجان شرقی در استقرار تکنیک‌های فنی در مزارع و باغ‌ها با استفاده از تحلیل مصاحبه‌های کشاورزان شناسایی و طبقه‌بندی شدند. بازدارنده‌های نشر بیشتر مربوط به ویژگی‌هایی است که کشاورزان در رابطه با تکنیک‌های توصیه شده درک کرده‌اند. گروهی از کشاورز به عدم سازگار تکنیک‌های ارائه شده با شرایط آنان اشاره کرده‌اند. این عدم سازگاری یا به صورت مالی بوده که کشاورزان بیان داشتند که تکنیک‌ها هزینه‌بر است و متناسب با توان مالی آنان نیست و یا به صورت عدم سازگاری فنی بوده است. سازگاری از لحاظ فنی به این موضوع اشاره دارد که تکنیک توصیه شده از لحاظ فنی مطابق با شرایط کشاورزان نیست. به عنوان نمونه برخی از کشاورزان اشاره به این موضوع داشتند که قطعات زمین کشاورزی آنان پراکنده است و این باعث شده است که قادر به پذیرش تکنیک در مزارع و باغ‌های خود نباشند. یا کشاورز دیگری بیان داشت که به دلیل کاشت یونجه در باغ برای دام‌ها نمی‌تواند سیستم‌های جدید آبیاری را بپذیرد، در واقع تامین علوفه برای دام باعث شده است که سیستم آبیاری غرقابی نسبت به سیستم‌های نوین برتری داشته باشد و نوعی مزیت نسبی بالاتری برای کشاورزان دامدار داشته باشد. فراوانی تکرار کد سازگاری در بین اطلاعات حاصل از مصاحبه کشاورزان برابر با ۴۲ مورد است و مهم‌ترین عامل بازدارنده نشر تکنیک‌های نو در بین کشاورزان استان آذربایجان شرقی محسوب می‌شود. دومین عامل بازدارنده مربوط به مزیت نسبی تکنیک‌ها است. کشاورزانی که تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار را نپذیرفته‌اند به سودمند نبودن آن تکنیک‌ها در مقایسه با تکنیک‌های سنتی اشاره داشته‌اند. آن‌ها بیان دارند که برایشان به صرفه نیست که تکنیک‌ها جدید را بپذیرند. فراوانی تکرار کد مزیت نسبی در بین اطلاعات حاصل از مصاحبه برابر با ۲۱ است. کشاورزان آذربایجان شرقی مانند کشاورزان آذربایجان غربی تحت تاثیر بازدارنده‌های سازگاری و مزیت نسبی قرار می‌گیرند. ویژگی دیگر که در تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه با کشاورزان قابل درک است ویژگی «پیچیدگی» است. شومیگر و راجرز (۱۳۷۹) در کتاب رسانش نوآوری یک رهیافت میان فرهنگی، ویژگی پیچیدگی را به سطح درک کشاورز از سادگی تکنیک یا دانش نو در عمل تعریف می‌کند. در واقع کشاورزان در صورتی که برای اجرای یک تکنیک جدید از قابلیت دانشی، فنی و مهارتی لازم برخوردار نباشد و به نوعی پیاده‌سازی تکنیک جدید را پیچیده قلمداد کنند، از پذیرش آن اجتناب می‌کنند. دو کشاورز از استان آذربایجان شرقی اشاره به این موضوع داشتند که

خیلی سر از روش اجرایی تکنیک چالکود (یکی از تکنیک‌های کوددهی و تغذیه در باغ) در نمی‌آورند و به همین دلیل آن را نپذیرفته‌اند. درصد فراوانی مربوط به این بازدارنده‌ها در شکل ۴-۴۲ نشان داده شد.

شکل ۴-۴۲: ویژگی‌های بازدارنده نشر تکنیک‌های استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

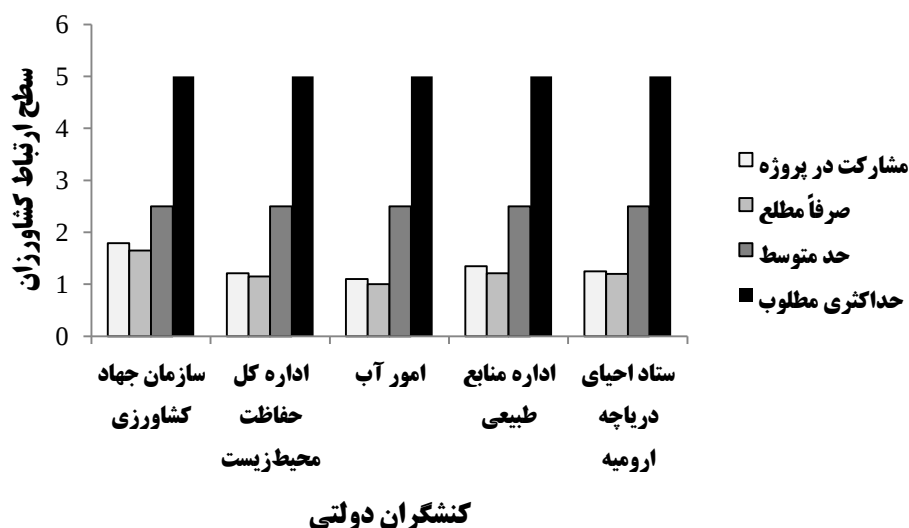
موانع مشارکت کشاورزان استان آذربایجان شرقی در استقرار کشاورزی پایدار با استفاده از تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه با کشاورزان استخراج شد. شباهت‌هایی بین موانع مشارکت برای دو استان آذربایجان شرقی و استان آذربایجان غربی وجود دارد، ولی اولویت آن‌ها با یکدیگر فرق دارد. موانع مشارکت کشاورزان در فعالیت استقرار کشاورزی به همراه فراوانی تکرارها، درصد و رتبه‌بندی آنان ارائه شده است. مهم‌ترین موانع شناسایی شده شامل انتظار از حمایت دولت، بی‌اعتمادی به مسئولین و مجریان، عدم توان مالی کشاورزان، عدم وجود کارشناسان ماهر، اجرایی نبودن روش‌های آموزشی، کوچک بودن قطعات زمین کشاورزی، مقصر دانستن مسئولین، دشوار بودن فرآیند اداری دریافت تسهیلات، وجود شغل دوم و در اولویت نبودن کشاورزی، وضعیت نا به سامان اقتصادی، کمبود دستگاه‌ها و ادوات کشاورزی و تضاد منافع کشاورزان و راهبردهای کاهش مصرف آب است. «انتظار از حمایت دولت» و «بی‌اعتمادی به مسئولین و مجریان» دو مانع مهم برای مشارکت کشاورزان در استان آذربایجان شرقی شناسایی شده است. این دو مانع مشارکت مربوط به ارتباط کشاورزان با مسئولین و نظام بروکراسی است که از یک طرف از این نظام انتظار حمایت را دارند و از سوی نسبت به آن بی‌اعتماد هستند.

جدول ۴-۲۴: موانع مشارکت کشاورزان برای استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی

رتبه‌بندی	درصد	فراوانی تکرارها	موانع مشارکت
۱	۱۵/۹۳	۳۶	انتظار از حمایت دولت
۲	۱۵/۴۹	۳۵	بی‌اعتمادی به مسئولین و مجریان
۳	۱۳/۲۷	۳۰	عدم توان مالی کشاورزان
۴	۹/۷۳	۲۲	عدم وجود کارشناسان ماهر
۵	۸/۸۵	۲۰	اجرایی نبودن روش‌های آموزشی
۵	۸/۸۵	۲۰	کوچک بودن قطعات زمین کشاورزی
۵	۸/۸۵	۲۰	مقصر دانستن مسئولین
۶	۷/۰۸	۱۶	دشواری بودن فرآیند اداری دریافت تسهیلات
۷	۴/۸۷	۱۱	وجود شغل دوم و در اولویت نبودن کشاورزی
۸	۴/۴۲	۱۰	وضعیت ناهمگام اقتصادی
۹	۱/۷۷	۴	کمبود دستگاه‌ها و ادوات کشاورزی
۱۰	۰/۸۸	۲	تضاد منافع کشاورزان و راهبردهای مصرف آب (مجوز تبدیل زمین دیم به پسته و آبیاری قطره‌ای)

۴-۳-۴ ارتباط کشاورزان با نهادهای دولتی در استقرار کشاورزی پایدار (آذربایجان شرقی)

با استفاده از شکل ۴-۴۳ سطح ارتباط کشاورزان با نهادهای دولتی مورد بررسی قرار گرفت. شواهد حاکی از آن است که ارتباط کشاورزان مشارکت‌کننده و صرفاً مطلع از استقرار کشاورزان با نهادهای دولتی تفاوت چشم‌گیری با یکدیگر ندارند و هر دو گروه ارتباطی کمتر از حد متوسط با این نهادها دارند. ارتباط پایین کشاورزان با نهادهای دولتی عامل بسیاری از مشکلات ایجاد شده است. البته طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار که یک پروژه بین‌المللی محسوب می‌شود تا حدودی باعث بهبود ارتباط کشاورزان با نهادهای دولتی می‌شود. هرچند هدف اصلی پروژه حاضر توسعه کشاورزی پایدار است، اما بهبود این ارتباط می‌تواند موجب توسعه مشارکت و هم‌افزایی شود.

شکل ۴-۴: سطح ارتباط کشاورزان مشارکت‌کننده استقرار کشاورزان با کنشگران دولتی در استان آذربایجان شرقی

۴-۳-۱-۵ دیدگاه کشاورزان نسبت به کارشناسان میدانی و شرکت‌های مجری

دیدگاه کشاورزان نسبت به کارشناسان میدانی و شرکت‌های مجری در جدول (۴-۲۷) طبقه‌بندی شده است. کشاورزان بیشتری دیدگاه مثبت نسبت به کارشناسان و مهندسان مجری دارند (۴۸/۵۷ درصد). کشاورزان این دیدگاه را مطرح کرده‌اند. گروهی از کشاورزان نیز دیدگاه منفی نسبت به عملکرد این کنشگران پروژه دارند (۲۲/۸۶ درصد) و بیشتر از ۲۸ درصد از کشاورزان دیدگاهی سیستمی به عملکرد شرکت‌ها دارند و این کنشگران را تنها بخش کوچکی از سیستم می‌شمارند و حمایت و همکاری سایر کنشگران را به عنوان عوامل مهم در استقرار کشاورزی پایدار قلمداد می‌کنند. در شکل ۴-۴۴ این دیدگاه‌ها با استفاده از نمودار ستونی نشان داده شد.

جدول ۴-۲۵: دیدگاه‌های مختلف کشاورزان درباره عملکرد شرکت‌های مجری در استان آذربایجان شرقی

درصد	فراوانی	گزاره‌های مربوط به ارزیابی شرکت‌های مجری
۴۸/۵۷	۳۴	شرکت‌های مجری و مهندسان عملکرد خوبی دارند.
۲۲/۸۶	۱۶	شرکت‌های مجری و مهندسان عملکرد خوبی ندارند.
۲۸/۵۷	۲۰	عملکرد شرکت‌ها خوب است، اما کافی نیست. استمرار آن و همراه با حمایت سایر نهادها می‌تواند باعث اثربخشی شود.

شکل ۴-۴: طبقه‌بندی دیدگاه کشاورزان مشارکت‌کننده استقرار کشاورزی پایدار نسبت به عملکرد شرکت‌های مجری در استان آذربایجان شرقی

۶-۱-۳-۴ انتظارات کشاورزان برای بهبود طرح

کشاورزان با توجه به تجارت و همکاری‌های مختلف خود انتظاراتی را مطرح کرده‌اند که بیان داشتند با تحقق آن‌ها می‌توانند با روند بهتری در استقرار کشاورزی پایدار و سایر فعالیت‌های طرح حاضر همکاری کنند. نخستین و دومین انتظار کشاورزان مشارکت‌کننده استان آذربایجان شرقی برای بهبود طرح همسو با انتظار هم‌قطاران آن‌ها در استان آذربایجان غربی است (جدول ۴-۲۶). کشاورزان مشارکت‌کننده در هر دو استان «اعطای تسهیلات و وام از سوی نهادهای مربوطه» و «تنظیم بازار جهت بهبود وضعیت اقتصادی کشاورزان» را به عنوان نخستین اولویت‌های خود می‌دانند. این یافته نشان می‌تواند نشان دهد که کشاورزان هر دو استان تحت تاثیر محدودیت مالی و نا به سامانی بازار فروش در حال تولیدات کشاورزی هستند. اگرچه تنظیم بازار خارج از کنترل یک کنشگر است و برنامه‌ریزی برای حل آن نیازمند شکل‌گیری مشارکت فرابخشی است، اعطای تسهیلات و تسهیل فرآیند دریافت آن می‌تواند نقش مهمی در توسعه کشاورزی منطقه مورد مطالعه داشته باشد. در میان انتظارات کشاورزان، «توسعه صنایع تبدیلی در روستا» می‌تواند به عنوان یک فرصت برای ارتقاء ارزش افزوده تولیدات کشاورزی در نظر گرفته شود.

جدول ۴-۲۶: انتظارات و پیشنهادهای کشاورزان برای تسريع فرآيند پذيرش استقرار کشاورزی پايدار
(آذربايجان شرقی)

گزاره مربوط به انتظارات کشاورزان	فراوانی	درصد
اعطای تسهیلات و وام از سوی نهادهی مربوطه	۳۸	۵۵/۰۷
تنظیم بازار جهت بهبود وضعیت اقتصادی کشاورزان (به عنوان استلزام توسعه مشارکتی فعالیت‌ها)	۲۱	۳۰/۴۳
در اختیار دادن بودجه پروژه به صورت مستقیم به خود کشاورز	۷	۱۰/۱۴
توسعه صنایع تبدیلی در روستا	۳	۴/۳۵

۴-۳-۲ ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربايجان شرقی

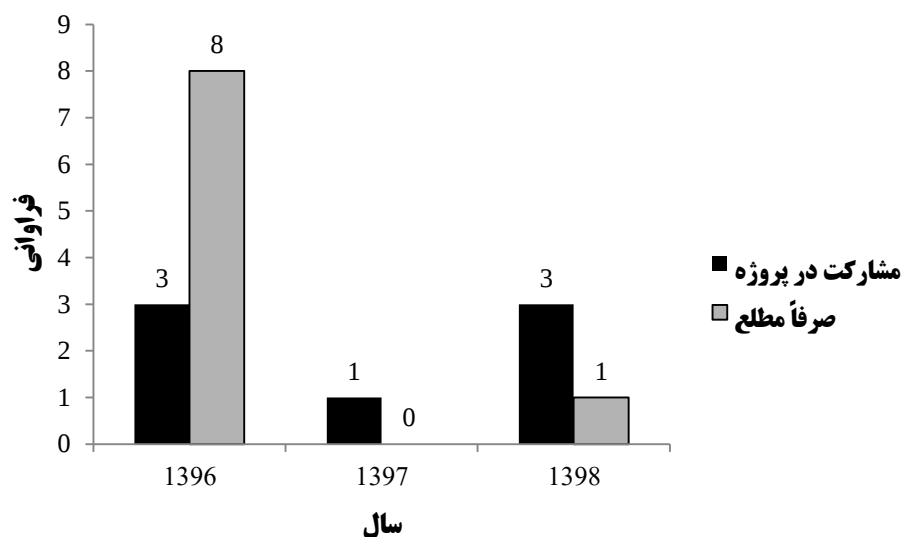
روستای آخوند قشلاق از شهرستان بناب برای ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربايجان شرقی انتخاب شد. در این روستا از ۱۶ پرسشنامه پر شده است که ۷ مورد مربوط به گروه مشارکت‌کننده در پروژه و ۹ مورد مربوط به افرادی است که صرفاً از اجرای پروژه مطلع هستند. در ادامه ویژگی‌های مربوط به پاسخگویان، تغییرات و پیامدهای ایجاد شده و موانع مشارکت مردم روستایی در فعالیت معیشت سازگار طرح شده است.

جدول ۴-۲۷: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربايجان شرقی

شهرستان	روستا	تعداد کل پرسشنامه‌ها	مشارکت‌کنندگان در پروژه	صرفاً مطلع از اجرای پروژه در روستا
بناب	آخوند قشلاق	۱۶	۷	۹

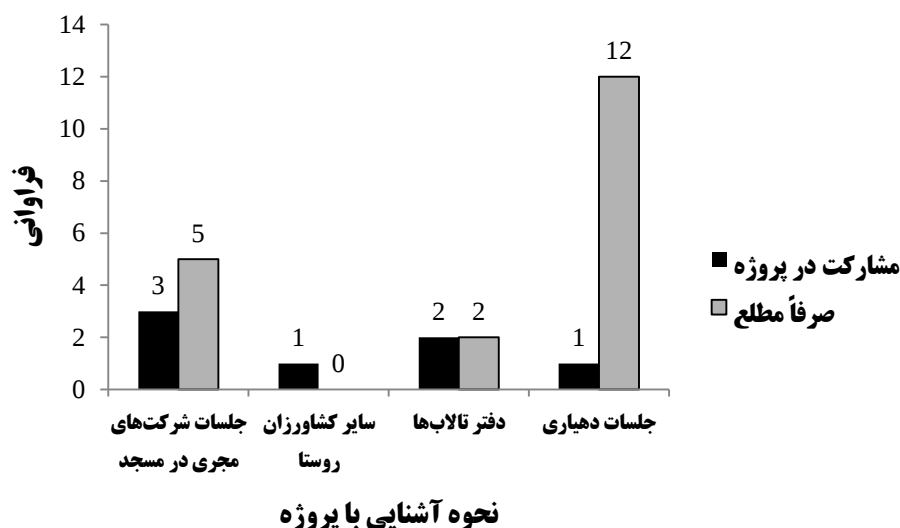
۴-۳-۲-۱ ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربايجان شرقی

توزیع فراوانی مشارکت‌کنندگان ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربايجان شرقی بر اساس سال آشنایی آن‌ها در شکل ۴-۴ ارائه شده است. آشنایی مشارکت‌کنندگان در فعالیت معیشت سازگار در پروژه طی سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ بوده است و کشاورزان مطلع از پروژه که فعالیت معیشت سازگار را پذیرفته‌اند ولی از اجرای آن در روستای خود مطلع هستند در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ با پروژه آشنا شده‌اند (شکل ۴-۴۵).

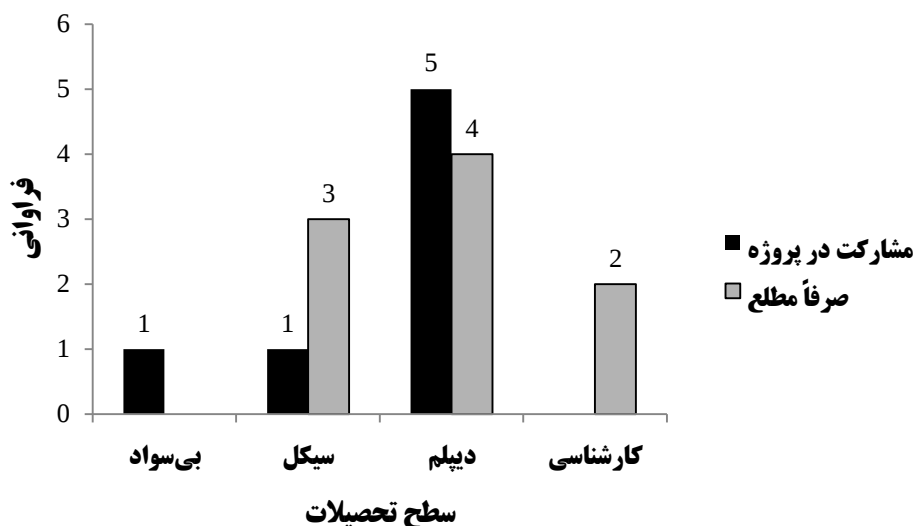
شکل ۴-۴۵: توزیع فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه سال آشنایی با آن در استان آذربایجان شرقی

روش‌های آشنایی پاسخگویان با فعالیت معیشت سازگار در شکل ۴-۴۶ نشان داده شد. این روش‌ها شامل جلسات شرکت‌های مجری در مسجد، سایر کشاورزان روستا، دفتر تالاب‌ها و جلسات دهیاری است. این روش‌ها در واقع کانال‌هایی هستند که سبب آشنایی و به تبع در صورت مهیاء بودن سایر عوامل کانال نشر و توسعه معیشت سازگار در روستای هدف است. روش دهیاری نقش مهمی در آشنایی روستائیان با فعالیت معیشت سازگار داشته است (شکل ۴-۴۶).

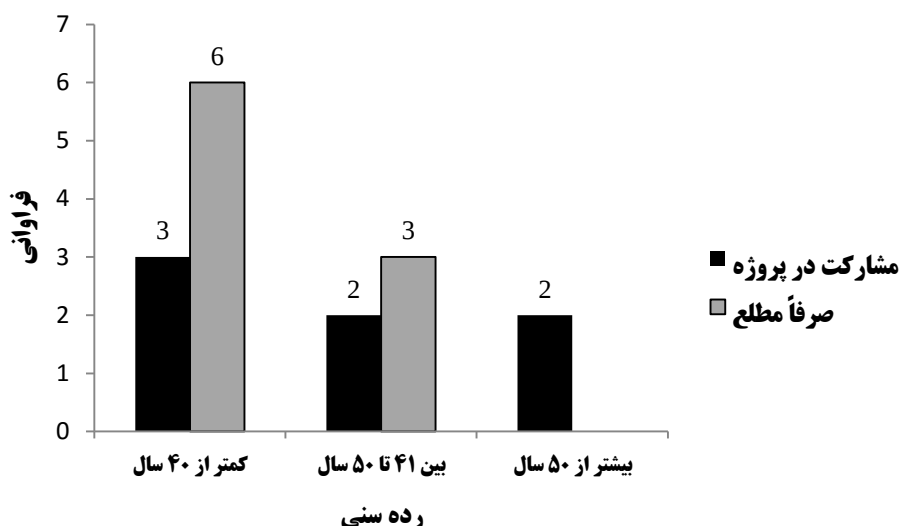
شکل ۴-۴: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه نحوه آشنایی با آن در استان آذربایجان شرقی

درباره متغیر جنسیت باید بیان داشت که در روستای آخوند قشلاق (شهرستان بناب)، زنان روستایی در مقایسه با مردان مشارکت بیشتری در فعالیت معیشت سازگار دارند. در گروه مشارکت‌کنندگان در معیشت سازگار ۶ زن و یک مرد و در گروه صرفاً مطلع از فعالیت معیشت سازگار ۵ زن و ۴ مرد در گردآوری اطلاعات مشارکت داشته‌اند. تحصیلات این مشارکت‌کنندگان در شکل ۴-۴ ارائه شده است که بیشتر آن‌ها دارای پایه تحصیلی دیپلم هستند.

شکل ۴-۴: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه سطح تحصیلات (آذربایجان شرقی)

سن پاسخگویان بین ۲۸ تا ۶۵ سال بود و میانگین آن‌ها حدود ۴۲ سال بود. طبقه‌بندی رده‌های سن مشارکت‌کنندگان ارزیابی در شکل ۴-۴۸ ارائه شده است و بیشتر مشارکت‌کنندگان در رده سنی کمتر ۴۰ سال قرار دارند.

شکل ۴-۴۸: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی معیشت سازگار برپایه سن (آذربایجان شرقی)

میزان زمین و نوع محصول کشاورزی مشارکت‌کنندگان ارزیابی معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی توسط آنان ارائه نشده است و از این رو در ادامه به بررسی تغییرات و پیامدهای حاصل از این فعالیت در روستای آخوند قشلاق پرداخته شد.

۴-۳-۲- تغییرات و پیامدهای ایجاد شده بر مبنای معیشت سازگار (آذربایجان شرقی)

پیمایش در روستای آخوند قشلاق نشان داد که این روستا یک نمونه نسبتاً موفق در توسعه معیشت سازگار است. در مجموع ۱۸ معیشت سازگار با عناوین مبل‌سازی، زنبورداری، دامداری، گلیم‌بافی، قالی‌بافی، رشته‌بری، نصب و راه اندازی سوله، کمد سازی، نصب و راه اندازی و ایده‌های ایجاد شده در گلخانه، کابینت سازی، پرورش قارچ، خیاطی، پرورش کاکتوس، قنادی، خشکبار، نان سنتی، نمایندگی بیمه و نصب و راه‌اندازی سیلو در روستای مورد مطالعه توسعه یافته است. از نقاط برجسته دیگر روستا توسعه موازی سیستم‌های آبیاری در روستا است. مشارکت‌کنندگان تاکید داشتند که با ایجاد اشتغال و تنوع معیشت فشار بر منابع آب کم شده است و پس از توسعه اقتصادی در این روستا، سیستم آبیاری به صورت قطره‌ای شده است. البته برخی از مشارکت‌کنندگان بیان داشتند که بیشتر مردم به دلیل کم‌آبی کشاورزی خود را محدود کردند و رو به مشاغل آورند که وابستگی به منابع آب نداشته باشد. کشاورزانی که کشاورزی خود را حفظ

کرده‌اند اقدام به پذیرش سیستم آبیاری نوین کرده‌اند که این رفتار نیز یک رویکرد سازگارانانه در پیش دارد. در واقع رویکرد رفتاری کشاورزان پاسخ مبتنی بر محرک است، یعنی در شرایطی که کمبود آب به معیشت آن‌ها آسیب می‌زد (کمبود آب به عنوان محرک)، آن‌ها جهت ماندگاری در نظام اجتماعی-اقتصادی اقدام به پذیرش رفتارهایی می‌کنند که با شرایط سازگار شوند. در این شرایط فعالیت معیشت سازگار از سوی روستائیان بیشترین پذیرش را دارد زیرا بیشترین مزیت نسبی و به نوعی بیشترین انطباق را با شرایط مردم محلی در روستای آخوند قشلاق بوده است. بررسی نظرسنجی از مشارکت‌کنندگان که تکمیل‌کننده مباحث فوق است در جدول ۴-۲۸ ارائه شده است. در این نظرسنجی دیدگاه‌های دو گروه از پاسخگویان در بیشتر موارد به یکدیگر نزدیک است.

جدول ۴-۲۸ ارزیابی اثرات و پیامدهای معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی:

اثر یا پیامد معیشت سازگار		مشارکت در پروژه		صرفاً مطلع	
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
پس از اجرای پروژه معیشت سازگار، فعالیت‌های معیشتی متناسب با نیاز آبی کم در روستا توسعه یافته است.		۳/۸۳	۰/۹۸	۴/۱۱	۰/۳۳
این اطمینان وجود دارد که معیشت‌های سازگار و مکمل به طور پایدار توسط کشاورزان به کار گرفته شود.		۳/۸۶	۰/۶۹	۳/۸۹	۰/۳۳
اطمینان از عرضه، فروش و سودآوری محصولات گزینه معیشتی ترویج شده وجود دارد.		۲/۶۷	۱/۲۱	۳/۵۶	۰/۷۲
معیشت‌های ایجاد شده باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است		۳/۸۳	۰/۹۸	۴	۰/۵۰
معیشت‌های ایجاد شده باعث بیشتر شدن همکاری در بین اهالی روستا و مشارکت در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست شده است		۴	۰/۵۷	۴/۱۱	۰/۶۰
توسعه معیشت سازگار سبب بهبود کیفیت زندگی کشاورزان شده است		۲/۵۰	۱/۰۴	۳/۸۸	۰/۳۵
توسعه معیشت سازگار سبب توسعه مشاغل مکمل در روستا شده است		۳/۲۰	۱/۳۰	۳/۶۷	۰/۷۰
توسعه معیشت سازگار سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین کشاورزان شده است		۲/۵۰	۱/۳۷	۲/۷۸	۰/۶۶
پروژه معیشت سازگار موجب افزایش موقعیت های شغلی برای کشاورزان در سطح روستا شده است.		۳/۸۶	۱/۰۶	۴/۱۱	۰/۳۳
پروژه معیشت سازگار موجب افزایش میزان درآمد کشاورزان شده است.		۳/۸۹	۰/۶۰۱	۲/۸۰	۱/۰۹

۳-۲-۳-۴ موانع مشارکت کشاورزان در معیشت سازگار (آذربایجان شرقی)

فعالیت معیشت سازگار در روستای آخوند قشلاق شهرستان بناب از توفیق نسبی برخوردار بوده است، لیکن یک فعالیت مشارکتی همواره نیازمند خود اصلاحی و ارتقاء است و از این جهت شناسایی موانع مشارکت و توسعه مشارکت می‌تواند در ارتقای آن نقش داشته باشد. پس از بررسی مصاحبه مشارکت‌کنندگان این بخش، موانع مشارکت و توسعه معیشت از متن صحبت‌ها آن‌ها استخراج و کدگذاری شد. موانع استخراج شده در جدول ۴-۳۱ ارائه شده است. نکته قابل ذکر است که موانع مشارکت در حول چهار موضوع می‌چرخد که شامل «عدم اطمینان از بازار برای ایجاد معیشت مکمل یا سازگار»، «عدم اطمینان از پایدار معیشت‌های مکمل یا سازگار»، «عدم تمکن و حمایت مالی لازم برای توسعه معیشت مکمل یا سازگار» و «کمبود آگاهی درباره معیشت‌های مکمل متنوع‌تر است (جدول ۴-۲۹). با توجه به فراوانی تکرار موانع مشخص است که مردم روستایی گروه هدف از بازار و پایدار معیشت مکمل اطمینان ندارند و این دو به عنوان ریسک‌ها مهم اجازه توسعه مشارکت در فعالیت معیشت سازگار را نمی‌دهد.

جدول ۴-۲۹: موانع مشارکت و توسعه معیشت سازگار در استان آذربایجان شرقی

درصد	فراوانی	موانع مشارکت و توسعه معیشت سازگار
۳۱/۸	۷	عدم اطمینان از بازار برای ایجاد معیشت مکمل یا سازگار
۳۱/۸	۷	عدم اطمینان از پایدار معیشت‌های مکمل یا سازگار
۲۷/۳	۶	عدم تمکن و حمایت مالی لازم برای توسعه معیشت مکمل یا سازگار
۹/۱	۲	کمبود آگاهی درباره معیشت‌های مکمل متنوع‌تر

۳-۳-۴ ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی

انباشت سرمایه سبب تضمین توسعه اقتصادی برای زنان روستایی است و این مهم با استفاده از توسعه صندوق خُرد زنان روستایی ممکن می‌شود. با توجه به فراوانی صندوق خُرد زنان روستایی در طرح حاضر، یکی از ۱۲ روستا مورد ارزیابی به صندوق خُرد زنان روستایی مربوط است. در ادامه مشخصات مربوط صندوق خُرد و زنان روستایی مشارکننده، تغییرات و پیامدهای ایجاد شده و موانع مشارکت در این فعالیت برای نمونه مورد مطالعه در استان آذربایجان شرقی ارائه شده است.

۱-۳-۳-۴ ویژگی‌های صندوق خُرد و زنان روستایی مشارکت‌کننده در آن (آذربایجان شرقی)

صندوق خُرد مورد ارزیابی در روستای جوانقله از شهرستان عجب‌شیر قرار دارد. در رابطه با سال تاسیس این صندوق باید بیان داشت که برخی از زنان روستایی بیان داشتند که این صندوق در سال ۱۳۷۷ تاسیس شده است ولی طی سال‌های اخیر شرکت‌های مجری آماده‌اند و حمایت‌های آموزشی و مشاوره‌ای برای بهبود

مدیریت صندوق ارائه داده‌اند. براساس داده‌های موجود، در حال حاضر این صندوق ۳۱ عضو دارد (جدول ۴-۳۰).

جدول ۴-۳۰: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی

شهرستان	روستا	نام صندوق	سال تاسیس	تعداد اعضای صندوق در زمان تاسیس	تعداد اعضای صندوق در حال حاضر (۱۳۹۹)
عجب‌شیر	جوانقله	زنان روستایی	-	-	۳۱

در رابطه با ویژگی‌های صندوق خُرد باید بیان داشت که فراوانی دریافت‌کنندگان و بازپرداخت‌کنندگان وام ۳۱ نفر است که بر پایه مصاحبه با مشارکت‌کنندگان ارزیابی نحوه بازپرداخت به صورت «سروقت و به صورت کامل» است و فعالیت‌هایی اقتصادی خُرد نقل‌پزی، رشته‌بری، کاشت لوبیا و دامداری به واسطه آن شکل گرفته است (جدول ۴-۳۱). درباره پس‌انداز صندوق خُرد زنان روستایی باید بیان داشت که هر عضو ماهانه ۱۰ هزار تومان به صندوق واریز می‌کند که در مجموع ۳۱۰ هزار تومان هر ماه به صندوق اضافه می‌شود. در کنار این پس‌انداز ماهانه، زنان روستایی یک کارکرد جدید برای صندوق خُرد تعریف کرده‌اند و یک روند واریزی جدید و قرعه‌کشی ماهانه برای وام دارند. زنان مشارکت‌کننده هر ماه ۴۰۰ هزار تومان واریز صندوق می‌کنند که این مبلغ برای ۳۱ نفر به مبلغ قابل توجهی در ماه می‌رسد و به تبع هر ماه یک قرعه‌کشی انجام می‌شود و مقدار جمع‌آوری شده به یکی از مشارکت‌کننده در قرعه‌کشی ماهانه تعلق می‌گیرد. ایجاد این کارکرد برای صندوق خُرد زنان روستایی در روستای جوانقله می‌تواند فرصت‌های جدیدی برای زنان روستایی ایجاد کند.

جدول ۴-۳۱: ویژگی‌های صندوق خُرد مورد مطالعه در استان آذربایجان شرقی

فراوانی دریافت‌کنندگان وام	فراوانی بازپرداخت کنندگان وام	نحوه غالب بازپرداخت	فعالیت‌های راه‌اندازی شده
۳۱	۳۱	سر وقت و به صورت کامل	نقل‌پزی، رشته‌بری، کاشت لوبیا و دامداری

در ادامه، ویژگی‌های مربوط به زنان روستایی مشارکت‌کننده در جدول ۴-۳۳ ارائه شده است. اگرچه سال تاسیس صندوق به ۱۳۷۷ بر می‌گردد، اما زنان روستایی جوانقله با رویه جدید صندوق خُرد زنان روستایی که با حمایت طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار از سال ۱۳۹۶ آشنا هستند. بیشتر آن‌ها در سال ۱۳۹۸ با صندوق خُرد زنان روستایی آشنا شده‌اند. حضور در جلسات شرکت‌های مجری مربوطه و کارشناسان جهاد کشاورزی دو منبع آشنایی درباره صندوق

خُرد زنان روستایی می‌باشد. ۸ نفر از مشارکت‌کنندگان ارزیابی از اعضای اصلی صندوق هستند و ۸ نفر دیگر از فرآیند اجرایی صندوق خُرد آگاهی دارند. طیف سنی زنان پاسخگو بین ۳۵ سال تا ۶۶ سال است و تمام آن‌ها متاهل هستند. همچنین بیشتر زن‌های مشارکت‌کننده در حد خواندن و نوشتن سواد دارند (جدول ۴-۳۳).

جدول ۴-۳۲: ویژگی‌ها دموگرافیک زنان روستایی مشارکت‌کننده در ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی)

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی نسبی (%)
<u>سال آشنایی با پروژه</u>		
سال ۱۳۹۶	۱	۶/۲
سال ۱۳۹۷	۳	۱۸/۸
سال ۱۳۹۸	۸	۵۰
سال ۱۳۹۹	۴	۲۵
<u>نحوه آشنایی با پروژه</u>		
شرکت در جلسات شرکت‌های مربوطه	۷	۴۳/۸
جهاد کشاورزی	۶	۳۷/۵
همسایه و دوستان	۳	۱۸/۸
<u>نحوه ارتباط با پروژه</u>		
مشارکت به عنوان عضو عادی که اختیار سرمایه‌گذاری و دریافت وام را دارد.	۷	۴۳/۸
مشارکت به عنوان هیات مدیره صندوق	۱	۶/۳
صرفاً مطلع از وجود صندوق خُرد	۸	۵۰
<u>سن (۳۵-۶۶)</u>		
۳۵ سال	۲	۱۲/۵
بین ۳۶ تا ۴۵	۵	۳۱/۳
بیشتر از ۴۶	۸	۵۰
	۱	۶/۳
<u>وضعیت تاهل</u>		
متاهل	۱۶	۱۰۰
<u>میزان تحصیلات</u>		
سواد خواندن و نوشتن	۱۵	۹۳/۸
سیکل	۱	۶/۳

۴-۳-۳-۲ تغییرات و پیامدهای حاصل از تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی)

تشکیل و توسعه صندوق خُرد زنان روستایی جوانقلعه سبب تغییراتی در سطح روستا شده است و به گفته زنان روستایی مشارکت‌کننده در ارزیابی، فعالیت‌هایی مانند دامداری، رشته‌بری، نقل‌پزی و کاشت برخی از محصولات مثل لوبیا توسط زنان دریافت‌کننده وام انجام شده است. همان‌گونه که در مباحث فوق ذکر شد، یک کارکرد جدید برای صندوق خُرد زنان روستایی تعریف شده است و هر کدام از اعضای صندوق با پرداخت ماهانه ۴۰۰ هزار تومان وارد این قرعه‌کشی برای دریافت وام می‌شود. این کارکرد جدید از صندوق خُرد زنان روستایی، در صورتی که موجب انحراف و تغییر ماهیت صندوق خُرد زنان روستایی نگردد، نشان از ظرفیت اقتصادی زنان روستایی برای پرداخت منظم مبلغی قابل توجهی به صورت ماهانه است. اما با تحلیل مصاحبه زنان روستایی مشخص شد که اشتغال‌زایی زنان روستایی در جوانقلعه وابسته به طبقه اجتماعی زنان روستایی است و زنانی که دارای همسران ثروتمندتری هستند شانس بیشتری برای توسعه کسب و کار را دارند. در واقع زنان روستایی که حمایت مالی همسران خود را دارند با دریافت وام در کنار پشتیبانی‌های مالی همسر اقدام به ایجاد اشتغال می‌کنند و زنان روستایی فقیر که بعضاً همسران بیکار و یا شاغل فصلی دارند، ظرفیت دریافت و ایجاد مشاغل مکمل را برای خود ندارند. به نظر می‌رسد که با وجود تغییرات ایجاد شده در روستا، تشدید نابرابری به عنوان یک پیامد نامطلوب توسعه صندوق خُرد زنان روستایی در گروه هدف یعنی روستای جوانقلعه عجب‌شیر مشاهده شده است. پیشنهاد یکی از زنان روستایی برای پاسخ به این چالش بسیار جالب بود که در این‌جا آورده شد:

" یک زن روستایی فقیر توانایی خرید دستگاه خشک‌کن میوه را ندارد، من خودم برای خرید دستگاه حتی تقاضای وام کردم ولی حمایت نکردند. در صورتی که اگر یک دستگاه خشک‌کن بخرند و یا یکی دو تا چرخ خیاطی بخرند و در یک مکانی در روستا بگذارند، بسیاری از افراد و زنان روستایی مشغول به کار خواهند شد و این خواسته ماست چون همه زنان این روستا اگر چنین امکاناتی در روستا باشد می‌خواهند که کار کنند و درآمد کسب نمایند، ما فقط امکانات می‌خواهیم فقط همین."

این پیشنهاد از یک زن روستایی در روستای جوانقلعه، اشاره به توسعه شبکه کسب و کارهای خانگی دارد که گروه هدف و نیروی کار آن‌ها زنان روستایی است و می‌تواند یک راهکار مناسب برای بهبود وضعیت موجود شود.

پیرو مباحث فوق که حاصل تحلیل اطلاعات مربوط به مصاحبه زنان روستایی بود، با استفاده از نظرسنجی دیدگاه مشارکت‌کنندگان ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی در رابطه با اثرات و پیامدهای صندوق خُرد بررسی و میانگین و انحراف‌معیار آن در جدول ۴-۳۳ ارائه شده است. براساس یافته‌های ارائه شده آگاهی زنان روستایی برای حفاظت از منابع آب بیشتر شده است، همچنین اعتماد به نفس زنان روستایی برای ورود

به فعالیت‌های اقتصادی بیشتر شده است که این تغییر اگرچه به طور دقیق قابل اندازه‌گیری نیست، اما می‌توان اثرات بلندمدتی بر قشر زنان روستایی بگذرد. در ادامه موانع مشارکت و توسعه صندوق خُرد زنان روستایی در نمونه مورد مطالعه در استان آذربایجان شرقی مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۴-۳۳: ارزیابی اثرات و پیامدهای مورد انتظار تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی

اثرات یا پیامدهای تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی		مشارکت در پروژه		صرفاً مطلع	
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
زنان روستایی در راستای خودگردانی مستقل صندوق‌های خُرد توانمند شده‌اند		۳	۱/۱۹	۲	۱/۳۰
سرمایه‌گذاری در صندوق‌های خُرد زنان روستایی در حد قابل قبولی است		۳/۲۵	۱/۱۶	۲	۱/۱۹
سرمایه‌گذاری در صندوق خُرد زنان روستایی در حال افزایش است		۲/۶۲	۱/۰۶	۲	۰/۹۲
با تشکیل صندوق خُرد مشارکت بیشتری بین زنان روستایی در راستای بهبود وضعیت اقتصادی زندگی شکل گرفته است		۳/۳۷	۱/۱۸	۲	۰/۹۳
با تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی، زنان دسترسی سریع‌تر و آسان‌تر به اعتبارات خُرد برای ایجاد مشاغل خانگی پیدا کرده‌اند.		۳/۱۲	۱/۲۴	۲	۱/۳۰
میزان درآمد و وضعیت زندگی زنان روستایی گروه هدف صندوق‌های خُرد به خاطر وجود صندوق بهبود یافته است		۳/۱۲	۱/۲۴	۲/۲۵	۱/۲۸
با وجود صندوق خُرد، همه زنان روستایی فرصت ایجاد مشاغل خانگی را دارند.		۳	۱/۱۹	۲/۳۷	۱/۵۰
کارگاه‌های آموزشی برگزار شده (گلیم‌بافی، پرورش بلدرچین، خیاطی و ...) سبب ایجاد مهارت لازم بین زنان روستایی شده است که قابلیت ایجاد مشاغل خانگی را داشته باشند.		۳	۱/۰۶	۱/۷۵	۰/۸۸
با توسعه صندوق‌های خُرد زنان روستایی و بهبود معیشت خانوار روستایی فشار به منابع آب و خاک کمتر شده است		۳/۵۰	۰/۷۵	۲/۳۳	۱/۲۱
به طور منظم جلسات گروهی صندوق خُرد برگزار می‌شود		۳/۴۲	۰/۷۸	۲	۱/۱۵
هر کدام از اعضای صندوق در صورت داشتن طرح توجیهی مناسب به راحتی می‌توانند از صندوق وام بگیرند		۳/۳۷	۱/۱۸	۲	۱/۶۶
کسانی که وام بگیرند به طور مرتب بازپرداخت وام را انجام می‌دهند		۳/۷۵	۰/۸۸	۲/۶۰	۱/۵۱
اعضای صندوق دوره‌های آموزشی بازاریابی را گذرانده‌اند		۴	۰/۵۳	۱/۸۰	۰/۸۳
محصولات تولید شده به وسیله زنان روستایی به درستی بازاریابی می‌شود		۳/۸۳	۰/۴۰	۱/۸۰	۰/۸۴
اعتماد لازم بین اعضای صندوق شکل گرفته است.		۳/۶۲	۱/۰۶	۲/۸۳	۱/۴۷

اثرات یا پیامدهای تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی		مشارکت در پروژه		صرفاً مطلع
میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	
۴/۱۲	۰/۳۵	۲/۸۰	۱/۶۴	انتخاب رئیس، منشی و حسابدار در صندوق ما کاملاً شفاف و عادلانه است.
۴	۰/۰۱	۲/۸۳	۱/۴۷	رئیس، منشی و حسابدار تلاش می کنند تمام تصمیمات صندوق مشارکتی باشد
۴	۰/۰۱	۳	۱/۵۴	با توسعه صندوق خُرد زنان روستایی، افزایش اعتماد به نفس اعضاء و حضور فعال آنان در جامعه مشاهده شده است.
۴/۱۲	۰/۳۵	۳	۱/۵۴	اعضای صندوق خُرد زنان روستایی، نگرش متفاوت تری نسبت به آینده و توسعه ظرفیت های خود پیدا کرده اند.
۴	۰/۰۲	۲/۸۷	۱/۳۶	اعضای صندوق خُرد زنان روستایی آگاهی بیشتری نسبت به حفاظت از محیط زیست و منابع آب پیدا کرده اند.

۳-۳-۳-۴ موانع مشارکت و توسعه صندوق خُرد زنان روستایی (آذربایجان شرقی)

شناسایی موانع مشارکت و توسعه صندوق خُرد زنان روستایی با طبقه بندی مفاهیم ارائه شده توسط مشارکت کنندگان ارزیابی انجام شد. در شکل ۳-۴۹ موانع به همراه فراوانی آن ها ارائه شده است. این موانع شامل مشکلات بازاریابی، بی اعتمادی بین مردم، عملکرد ضعیف گذشته صندوق، محدودیت فرهنگی (ممانعت شوهر از مشارکت)، عدم اطلاع رسانی به تمام مردم روستایی، کمبود بودجه صندوق خُرد، تعهد پایین مسئولین در انجام قول های که داده اند، عدم حمایت نهادهای دولتی، عدم پیگیری ایده های مطرح شده و عدم پاسخ به نیازهای مشاوره ای اعضاء است.

موانع مشارکت در صندوق های خُرد زنان روستایی نمونه مورد مطالعه در استان آذربایجان شرقی در سه مورد یعنی «مشکلات بازاریابی»، «کمبود بودجه یا ضعف مالی صندوق» و «محدودیت های فرهنگی (ممانعت شوهر از مشارکت)» با نمونه مورد مطالعه در استان آذربایجان غربی همسو است. در واقع، این همسویی مشکلات تایید کننده این واقعیت که توسعه صندوق خُرد زنان روستایی در دو استان به طور بالقوه با مشکلات بازار، کمبود بودجه صندوق و محدودیت های فرهنگی روبرو است.

شکل ۴-۴۹: موانع مشارکت و توسعه صندوق خرد زنان روستایی در استان آذربایجان شرقی

۴-۳-۴ ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در استان آذربایجان شرقی

بر مبنای یافته‌های ارائه شده در بخش مربوط به مطلعان کلیدی (فصل سوم)، بر این موضوع تاکید شد که توسعه مشارکتی فناوری در آغاز کار است و ارزیابی آن نمی‌تواند تغییرات و پیامدهای حاصل از آن را آشکار سازد. بر پایه فهرست کشاورزان هدف طرح در استان آذربایجان شرقی، به نظر می‌رسد که چرخه توسعه مشارکتی فناوری در این استان در حال پیاده‌سازی است و نهادینه کردن نیاز به زمان و اصلاح پیوسته دارد. بر پایه مباحث مطرح شده در بخش نمونه‌گیری (فصل دوم)، دو روستای تپه اسماعیل آباد و بایقوت از شهرستان ملکان به عنوان نمونه‌های مورد مطالعه در این ارزیابی انتخاب شدند. در جدول ۳-۳۴ مشخصات مربوط به نمونه‌های مورد مطالعه ارائه شده است. در مجموع ۲۹ کشاورز در ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری مورد مطالعه قرار گرفتند که ۱۹ کشاورز در گروه مشارکت‌کننده در پروژه و ۹ کشاورز در گروه صرفاً مطلع قرار داشتند.

جدول ۴-۳۴: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی

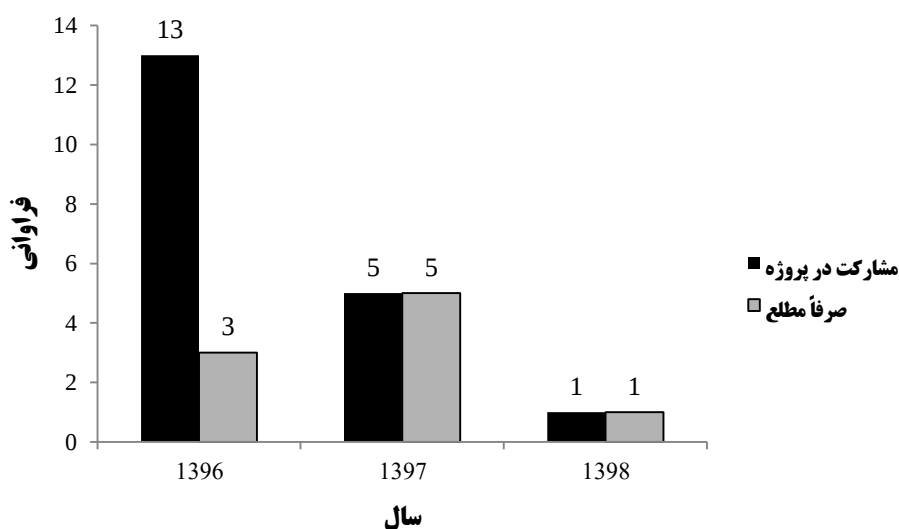
شهرستان	روستا	تعداد کل پرسشنامه‌ها	مشارکت‌کنندگان در پروژه	صرفاً مطلع از اجرای پروژه در روستا
ملکان	تپه اسماعیل آباد	۱۳	۷	۶
	بایقوت	۱۶*	۱۲	۳
جمع	-	۲۹	۱۹	۹

* یکی از پاسخگویان روستای بایقوت مشخص نکرده است که در کدام قرار دارد (گروه «مشارکت‌کننده» و یا گروه «صرفاً مطلع»).

۱-۴-۳-۴ ویژگی‌های کشاورزان مشارکت‌کننده در ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در

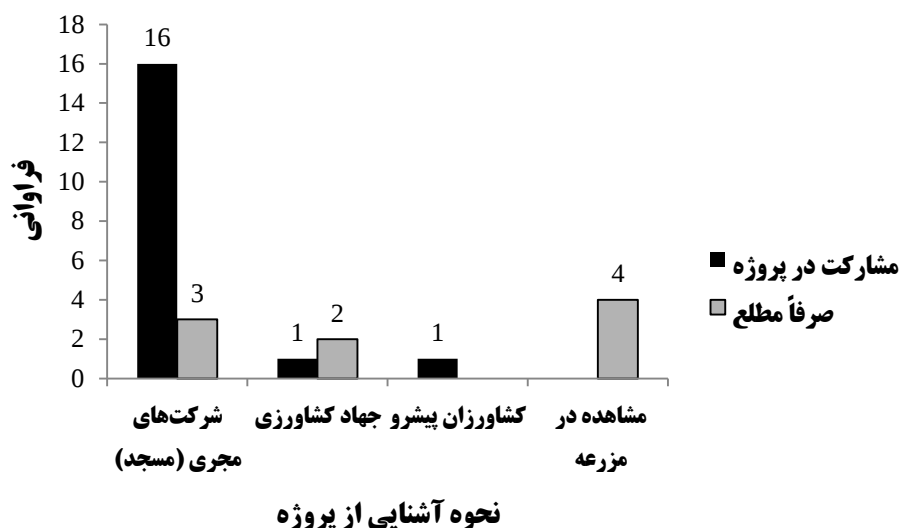
استان آذربایجان شرقی

بیشتر کشاورزان مشارکت‌کنندگان در توسعه مشارکتی فناوری در سال ۱۳۹۶ با آن آشنا شده‌اند. این روند آشنایی طی گذر زمان کاهش پیدا کرده است. در واقع از آنجایی که سیاست کلی طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار به حضور سه ساله در هر روستای هدف است (طی فازهای سه تا پنج)، با گذر زمان کشاورزان کمتری درگیر پروژه می‌شوند، زیرا پایدارسازی و نهادینه کردن هر نوآوری در نظام اجتماعی-اقتصادی نیاز به زمان بیشتری دارد. البته یادآوری می‌شود که توسعه مشارکتی ماهیتاً یک چرخه است و با شکل‌گیری صرف نتیجه خاصی را به همراه نخواهد داشت.

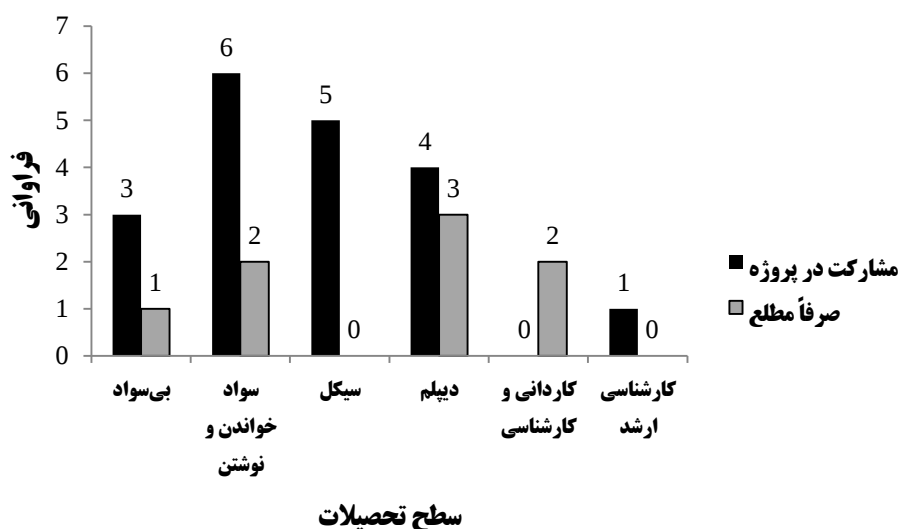

شکل ۴-۵۰: توزیع فراوانی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری برپایه سال آشنایی با آن در استان آذربایجان شرقی

در شکل ۴-۵۱ نحوه آشنایی کشاورزان با فعالیت توسعه مشارکتی فناوری مشخص شده است. بر اساس این شکل بیشتر کشاورزان به واسطه حضور در جلسات شرکت‌های مجری در مسجد با فعالیت توسعه مشارکتی فناوری آشنا شده‌اند. جنسیت تمام مشارکت‌کنندگان طرح ارزیابی مرد بود و مشخصات مربوط به سطح تحصیلات آن‌ها در شکل ۴-۵۳ ارائه شده است. بیشتر پاسخگویان طرح ارزیابی در سه طبقه سواد خواند و نوشتن، سیکل و دیپلم قرار دارند (شکل ۴-۵۲).

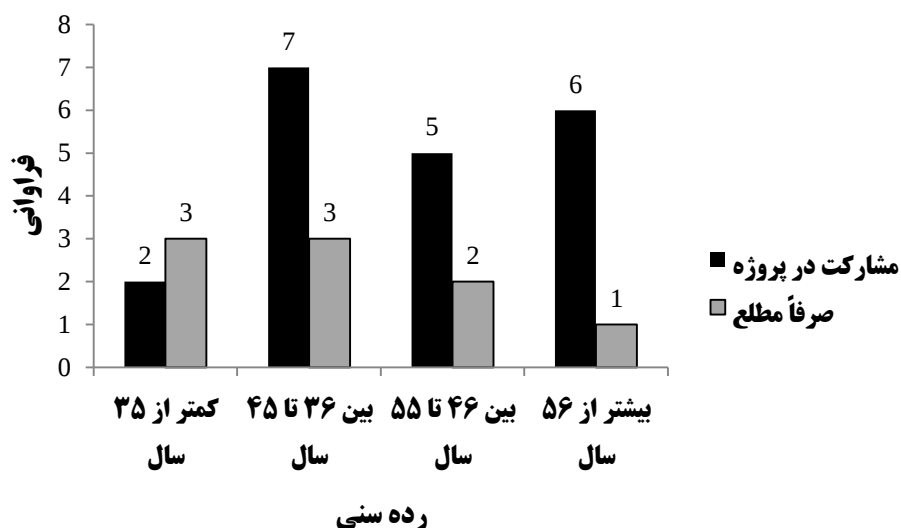

شکل ۴-۵۱: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه نحوه آشنایی با آن در استان آذربایجان شرقی

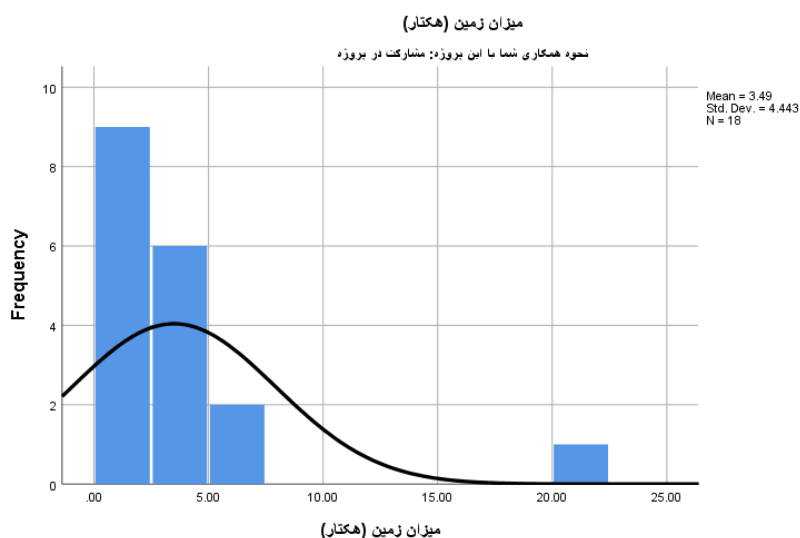
شکل ۴-۵۲: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه سطح تحصیلات (آذربایجان شرقی)

فراوانی مشارکت‌کنندگان ارزیابی برپایه رده سنی در شکل ۴-۵۳ نشان داده شد. بیشترین مشارکت‌کنندگان در رده سنی ۳۶ تا ۴۵ سال قرار دارند.

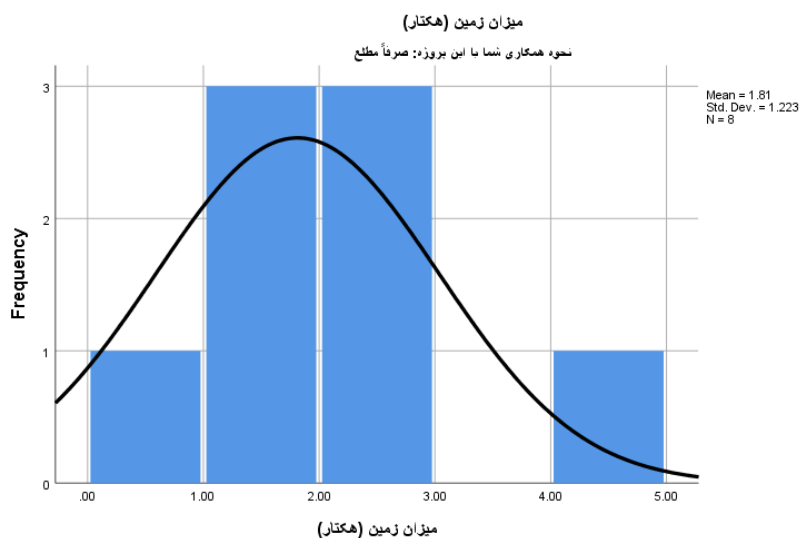

شکل ۴-۵: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه سن (آذربایجان شرقی)

میانگین مساحت زمین کشاورزانی که در روستاهای تپه اسماعیل آباد و باقوت در فعالیت توسعه مشارکت فناوری مشارکت داشته‌اند برابر با $3/6$ هکتار است و دامنه تغییرات آن از حداقل $0/5$ هکتار تا 20 هکتار است. کشاورزانی که در رابطه با توسعه مشارکتی فناوری مطلع محسوب شده‌اند، دارای زمین کمتری هستند. میانگین مساحت زمین این گروه برابر با $1/8$ هکتار است و دامنه تغییرات آن از حداقل $0/5$ هکتار تا $4/5$ هکتار است. توزیع مساحت زمین برای دو گروه «مشارکت در پروژه» و «صرفاً مطلع» به ترتیب در شکل‌های ۴-۵ و ۴-۵۵ ارائه شده است.

شکل ۴-۵۴: توزیع زمین کشاورزان مشارکت‌کننده در توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان شرقی)

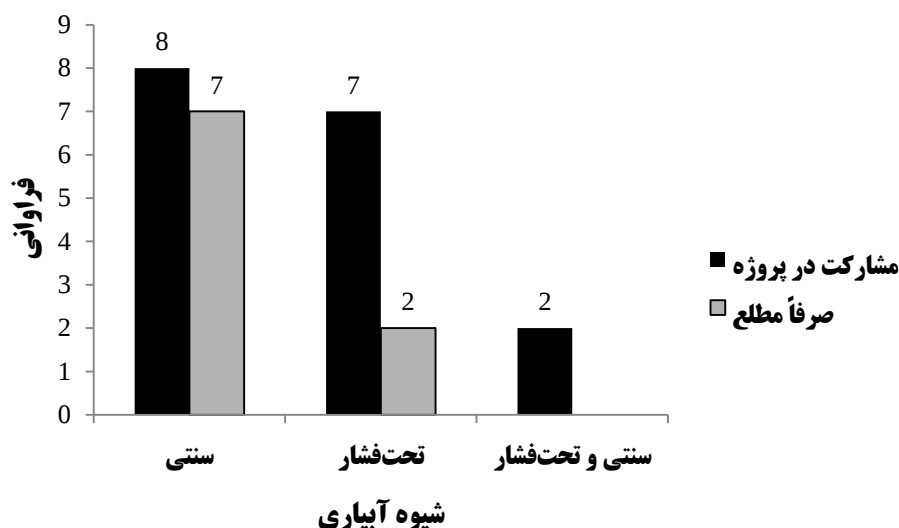
شکل ۴-۵۵: توزیع زمین کشاورزان مطلع از توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان شرقی)

نوع محصول غالب کشاورزان مشارکت کننده و کشاورزان صرفاً مطلع در جدول ۴-۳۵ نشان داده شد. بیشتر مشارکت کنندگان در پروژه دارای باغ پسته هستند.

جدول ۴-۳۵: مشخصات مربوط به نمونه مورد مطالعه برای ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی

نحوه ارتباط با پروژه	نوع محصولات	فراوانی	درصد فراوانی
مشارکت در پروژه	سیب و انگور	۱	۷/۱۵
	گندم و انگور	۳	۲۱/۴۵
	یونجه و انگور	۱	۷/۱۵
	انگور	۱	۷/۱۵
	پسته	۶	۴۲/۸۰
	گندم	۱	۷/۱۵
	سنجد	۱	۷/۱۵
	جمع کل	۱۴	۱۰۰
صرفاً مطلع از پروژه	گندم و انگور	۱	۱۴/۲۹
	یونجه و انگور	۲	۲۸/۵۶
	پسته	۱	۱۴/۲۹
	انگور	۳	۴۲/۸۵
	جمع کل	۷	۱۰۰

منبع تامین آب کشاورزی تمام کشاورزان مشارکت‌کننده چاه آب است. شیوه بهره‌برداری اکثر کشاورزان سنتی است (شکل ۴-۵۶) و این مهم نشان می‌دهد که کشاورزان روستاهای مورد مطالعه با بهره‌برداری سنتی از چاه‌های کشاورزی امکان آسیب به منابع آب‌های زیرزمینی را توسعه می‌دهند. البته نقطه امیدوارکننده وجود شیوه بهره‌برداری تحت فشار از منابع آب است.

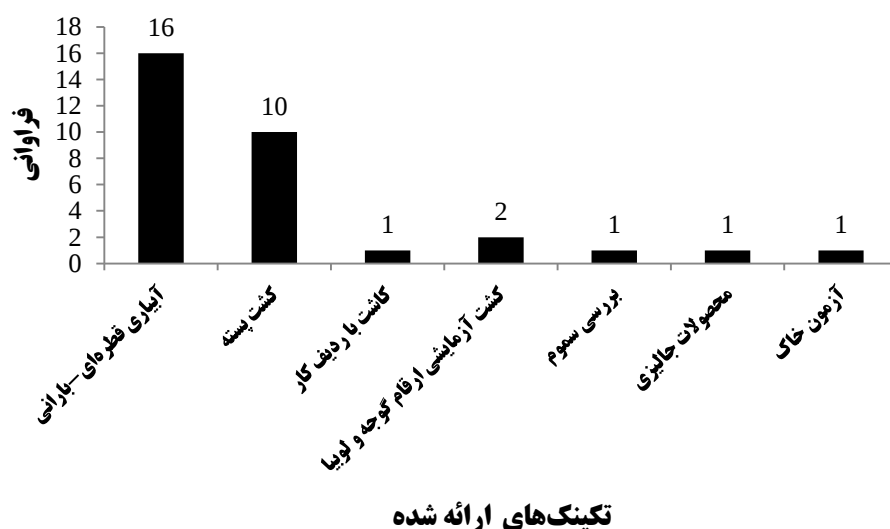

شکل ۴-۵۶: طبقه‌بندی کشاورزان مشارکت‌کننده ارزیابی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) برپایه منبع آب کشاورزی در استان آذربایجان شرقی

۴-۳-۴ تغییرات و پیامدهای توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در استان آذربایجان شرقی

توسعه مشارکتی فناوری یک چرخه مشارکتی برای تعدیل، تنظیم و تغییر فناوری منطبق با شرایط محلی است. این روش یادگیری با همکاری کشاورز، محقق، کارشناس موضوعی، مروج کشاورزی و هر کنشگر دیگر که قدرت اثرگذاری و اثرپذیری از فناوری مورد نظر را داشته باشد. اما کنشگران اصلی این فناوری به سه کنشگر یعنی کشاورز، محقق و نشر دهنده فناوری است. لازم است که وضعیت موجود بررسی شود و مشکلات و مسائل شناسایی و اولویت‌بندی شوند و در نهایت با یک رویه مشارکت پاسخ به مشکل در قالب یک فناوری (دانش، تکنیک یا ابزار سخت‌افزاری) انتخاب و یا توسعه داده شود. در PTD، تخصص و دانش محقق و شناخت کشاورز از دنیای واقعی با هم تلفیق می‌شود تا فناوری منطبق با شرایط کشاورز شناسایی و ترویج شود. در رابطه تغییرات حاصل از توسعه مشارکتی فناوری در جامعه هدف، برخی از کشاورزان بیان داشتند که توسعه مشارکتی همان استقرار کشاورزی پایدار است. آن‌ها بیان داشتند که در PTD روش‌ها و تکنیک‌ها ارائه می‌شود و کشاورز خودش با همکاری سایر کشاورزان این تکنیک‌ها را اجرا می‌کند، اما در کشاورزی پایدار تمامی مراحل اجرای تکنیک‌ها با نظارت شرکت‌های مجری انجام می‌شود. کشاورزان از نبود

یا نقش کم محققان در گروه هدف اشاره داشتند که به نظر می‌رسد این مهم می‌تواند یک اختلال در شکل‌گیری چرخه توسعه مشارکتی محسوب شود. تکنیک‌های توصیه شده در قالب توسعه مشارکتی فناوری در شکل ۴-۵۷ ارائه شده است و نشر اغلب این تکنیک‌ها نیز در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار وجود دارد. درست است که نحوه همکاری کشاورزان در توسعه مشارکتی فناوری متفاوت است، اما به نظر می‌رسد با توسعه نقش کشاورز و پر رنگ کردن نقش محققان در این چرخه، انتظار توسعه فناوری‌هایی فراتر از فناوری نشر داده شده در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار وجود دارد.

شکل ۴-۵۷: تکنیک‌های مطرح شده در توسعه مشارکتی استان آذربایجان شرقی

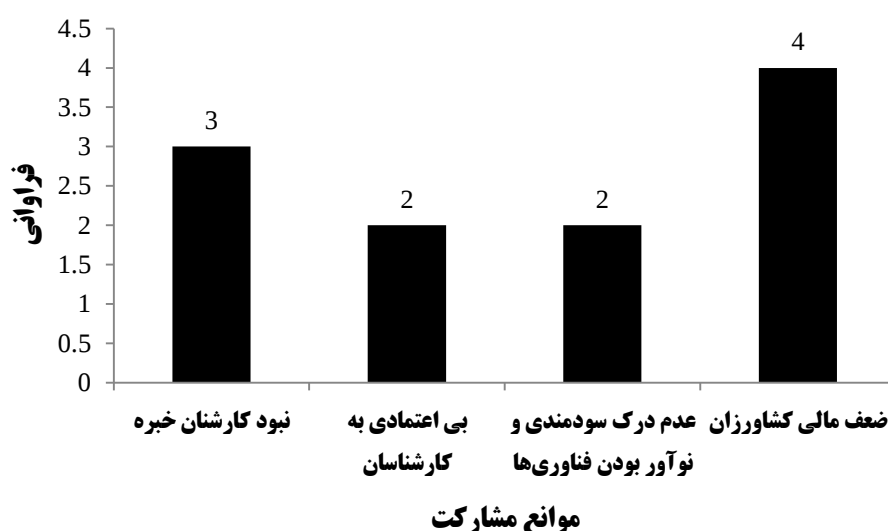
در رابطه با تغییرات ایجاد شده در تولید و درآمد، باید بیان داشت که مشارکت‌کنندگان بیان داشتند که هنوز درآمد بعد از مشارکت آن‌ها در توسعه مشارکتی فناوری به بار نرفته است. اما به طور حتم یک سری از اثرات و پیامدها وجود دارد که انتظار می‌رود پس از پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری مشاهده شود. این اثرات در پرسشنامه توسعه مشارکتی فناوری بود و به بخشی از آن پاسخ داده شده است. بنابراین در این قسمت با ارائه این تغییرات در جدول ۴-۳۶ به اثرات و پیامدهای مورد انتظار این فعالیت از طرح موجود اشاره شده است. علامت سوال در ستون جلوی هر کدام از تغییرات بیان‌گر این موضوع است که نظرسنجی آن گروه در رابطه با آن ناشناخته است.

جدول ۴-۳۶: اثرات و پیامدهای مورد انتظار توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان غربی

تغییرات و پیامدهای ایجاد شده		مشارکت در پروژه		صرفاً مطلع	
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
ارتباط و تعامل بسیار خوبی بین کشاورزان، محققان، تسهیل‌گران و کارشناسان شرکت ایجاد شده است		۲/۷۸	۰/۷۳	?	?
کشاورزان آگاهی بسیار خوبی از پروژه پیدا کرده‌اند		۲/۷۷	۰/۸۷	?	?
بین کشاورزان، محققان، تسهیل‌گران و کارشناسان اعتمادسازی لازم انجام شده است		۲/۳۲	۰/۳۴	?	?
کشاورزان پس از مشارکت در این پروژه، مسایل و مشکلات کشاورزی خود را بهتر شناخته‌اند.		?	?	?	?
کشاورزان نیازهای اصلی خود را شناخته‌اند و برای برآورده شدن نیاز و پیدا کردن راه حل با هم گفتگو می‌کنند		۲/۸۳	۰/۷۸	?	?
کشاورزان در گفت و گو با تسهیل‌گران و کارشناسان شرکت راه حل-ها را با همدیگر به اشتراک می‌گذارند و از تجربیات یکدیگر استفاده می‌کنند		۳/۶۷	۰/۸۴	?	?
کشاورزان طی یک روش مشارکتی، تکنولوژی‌هایی که ابداع و یا استفاده می‌کنند را مورد آزمایش قرار می‌دهند و نتایج آن را با کارشناسان شرکت و سایر کشاورزان در میان می‌گذارند		۳/۸۹	۰/۴۷	۳/۵۰	۲/۱۲
روش‌هایی که بعد از تبادل نظر با کارشناسان و سایر کشاورزان به کار گرفته‌اند با شرایط مزرعه و امکانات کشاورزان سازگار است		۳/۷۸	۰/۵۴	?	?
کشاورزان در جاهایی که نیاز به راه‌حل‌های فنی دارند از سوی محققان، تسهیل‌گران و کارشناسان شرکت مورد حمایت قرار می‌گیرند.		۴/۰۶	۰/۴۱	?	?
فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD با اشاعه دانش و فناوری مناسب موجب کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است		۳/۷۲	۱/۲۲	۲/۵۰	۲/۱۲
فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD سبب بهبود تولید کشاورزی گروه هدف شده است		۴/۱۱	۰/۵۸	?	?
فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD باعث شده تمام کشاورزان فرصت یکسانی برای دریافت تکنولوژی و دانش مناسب داشته باشند.		۳/۶۱	۰/۹۷	?	?
علاوه بر کشاورزان گروه مرجع، سایر کشاورزان روستا متمایل به پذیرش فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD شده‌اند.		۳/۴۷	۱/۴۱	۲/۵۰	۰/۷۰

۳-۴-۳-۴ موانع مشارکت کشاورزان در توسعه مشارکتی فناوری (آذربایجان شرقی)

پس از بررسی اطلاعات مربوط به کشاورزان، موانع مشارکت کشاورزان در توسعه مشارکتی فناوری در نمونه‌های مورد مطالعه شناسایی شدند و در شکل ۴-۵۸ ارائه شدند. یافته‌ها نشان داد که کشاورزان به نبود کارشناسان خبره برای مشارکت در توسعه مشارکتی فناوری اشاره کرده‌اند. ضعف مالی کشاورزان، عدم درک سودمندی و نوآور بودن فناوری‌ها و بی‌اعتمادی به کارشناسان از موانع مشارکت کشاورزان در توسعه مشارکتی فناوری محسوب می‌شود. تلاش برای پاسخ به هر کدام از این موانع می‌تواند مقدمه تسهیل نهاده‌سازی روش توسعه مشارکتی فناوری باشد.

شکل ۴-۵۸: موانع مشارکت توسعه مشارکتی فناوری در استان آذربایجان شرقی

۵-۳-۴ ارزیابی کشاورزی تلفیقی در استان آذربایجان شرقی

همان‌گونه که در ارزیابی کشاورزی تلفیقی برای استان آذربایجان شرقی ذکر شد، این فعالیت طی فازهای اخیر شروع شده است و هنوز نمی‌توان درباره آن اظهار نظر دقیقی داشت. بر پایه پیمایش تسهیل‌گر میدانی در روستای جوانقلعه از شهرستان عجب‌شیر (به عنوان روستای هدف فعالیت کشاورزی تلفیقی)، آشکار شد که هیچ یک از کشاورزان مشارکت‌کننده در جلسات شرکت‌های مجری مباحث ارائه شده را مورد توجه قرار نداده‌اند. برخی از اهالی روستای جوانقلعه بیان داشتند که آن‌گونه که پیداست کشاورزی تلفیق همان استقرار کشاورزی پایدار است و هیچ‌گونه تنوع محصولی در آن پیدا نشده است. کشاورزان تمایلی به پذیرش توصیه کشاورزان در رابطه با کشاورزی تلفیقی ندارند. این یافته‌ها درباره آغاز کشاورزی تلفیقی چندان امیدوارکننده نیست، اما آگاهی از آن می‌تواند بر نیاز به تلاش و حمایت بیشتر برای پیاده‌سازی این فعالیت

(همانند استقرار کشاورزی پایدار) تاکید کند که برای تمام کنشگران و تصمیم‌گیران توسعه کشاورزی تلفیقی ضروری است.

نتیجه‌گیری و فرصت‌های پیش‌رو برای بهبود عملکرد طرح

۵-۱ مقدمه

طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار یک رویه یا رهیافت تثبیت کننده توسعه پایدار در جوامع محلی دو استان آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی است. همان گونه که در فصول قبل مطرح شد، این طرح در قالب پنج فعالیت «استقرار کشاورزی پایدار»، «معیشات سازگار»، «صندوق خرد زنان روستایی»، «توسعه مشارکتی فناوری» و «کشاورزی تلفیقی» انجام می شود که هر کدام در راستای بهبود بهره‌وری از منابع پایه و بهبود معیشت کشاورزان تدوین شده است. در این فصل تلاش می شود ابعاد مختلف اثرگذاری طرح مورد توجه قرار گیرد و در نهایت فرصت های پیش رو برای بهبود عملکرد طرح ارائه گردد.

۵-۲ اثرگذاری طرح بر جنبه های اجتماعی-اقتصادی، زندگی و معیشت روستائیان

برای بررسی اثرگذاری طرح بر جنبه های مختلف اجتماعی-اقتصادی گروه هدف به سه فعالیت «استقرار کشاورزی پایدار»، «معیشات سازگار» و «صندوق خرد زنان روستایی» اشاره می شود. پس از بیان اثرگذاری بر ابعاد مثبت نظام اجتماعی-اقتصادی در پایان به اثرگذاری جهت تشدید نابرابری طبقاتی اشاره شده است.

• افزایش تولید و درآمد

استقرار کشاورزی پایدار متشکل از تکنیک های فراوانی است که در مدیریت آب، خاک، تغذیه و مدیریت آفات و علف های به کار گرفته است. بیشتر مخاطبان اصلی استقرار کشاورزی پایدار در دو استان آذربایجان غربی و شرقی بیان داشتند که وضعیت اقتصادی و تولیدی بهتر در مقایسه با قبل پیدا کرده اند.

• بهبود بهره‌وری آب در گروه هدف

در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار با نشر تکنیک های کاهش مصرف آب، مقدمات بهبود بهره‌وری آب در روستاهای هدف شده است. در تحلیل فرآیند پذیرش، اثرات و ادامه روند استفاده از تکنیک ها (فصل چهارم از گزارش ارزیابی حاضر)، مشخص است که نرخ پذیرش تکنیک های کاهش مصرف آب در حال افزایش است. البته این روند در صورتی صعودی می شود که پیگیری ها، آموزش ها و حمایت ها نیز افزایش پیدا کند.

• ایجاد تنوع معیشت

تنوع معیشت سبب افزایش تاب‌آوری نظام اجتماعی و خانوار روستایی در مواجهه با تغییرات محیطی است. با توسعه صندوق خرد زنان روستایی و معیشت سازگار بخشی از این روند در نمونه های مورد مطالعه شکل گرفته است.

- افزایش مشارکت زنان روستایی در فرآیند توسعه اقتصادی

زنان روستایی تقریباً نیمی از جامعه روستایی را تشکیل می‌دهند. با تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی مقدمات انباشت سرمایه برای این قشر از نظام اجتماعی فراهم می‌شود و می‌تواند آغاز استقلال مالی آنان باشد. همچنین برپایه داده‌های میدانی مشخص شد که بر اساس توسعه معیشت سازگار و صندوق همفکری و گفتگو برای حل مشارکتی مشکلات در بین زنان روستایی شکل گرفته است.

- سازگاری جامعه روستایی با کمبود آب

در روستای آخوند قشلاق شهرستان بناب (آذربایجان شرقی) محدودیت استفاده از منابع آب به دلیل کاهش منابع آب زیرزمینی شکل می‌گیرد و براساس مصاحبه با افراد این روستا، مشخص شده است که در رویارویی با این چالش، ۱۸ معیشت مکمل یا سازگار شکل گرفته است. در واقع فعالیت معیشت سازگار طرح حاضر سبب سازگاری جامعه روستایی با کمبود آب شده است.

- آغازگری تغییر اجتماعی

تغییر اجتماعی به واسطه نوآوری یک رویه مشخص در عصر حاضر است. بر اساس نظریه نشر نوآوری یک جامعه در پنج طبقه اجتماعی برای پذیرش نوآوری طبقه‌بندی می‌شوند که شامل نوآوران (۲/۵ درصد جامعه)، زود پذیران (۱۳/۵ درصد از جامعه)، اکثریت زود پذیر (۳۴ درصد از جامعه)، اکثریت دیر پذیر (۳۴ درصد از جامعه) و دیر پذیران (۱۶ درصد از جامعه) است. یک نوآوری زمانی سبب تغییر در نظام اجتماعی می‌شود که از کانال زود پذیران وارد نظام اجتماعی شود و براساس ارزیابی انجام شده، رویه ورود به جامعه محلی به گونه‌ای است که زودپذیران را بیشتر با فناوری درگیر می‌کند و در صورت استمرار سایر کشاورزان اکثریت زودپذیر، اکثریت دیرپذیر و دیرپذیران به تبع کشاورزان زودپذیر اقدام به پذیرش و تغییر اجتماعی می‌کند. آن چه مشخص است این که طرح حاضر در سه فعالیت «استقرار کشاورزی پایدار»، «معیشت سازگار» و «صندوق خُرد زنان روستایی» این آغازگری شکل گرفته است و استمرار آن می‌تواند سبب نهادینه‌سازی و تثبیت تغییر در نظام اجتماعی شود.

- تغییر انگاره‌های ذهنی کشاورزان و زنان روستایی

این طرح سبب افزایش آگاهی در حفاظت از محیط‌زیست، تغییر نگرش و افزایش اطلاعات کشاورزان برای تصمیم‌گیری می‌شود. بر پایه مصاحبه کشاورزان، روحیه مشارکتی آنان طی حضور در طرح افزایش بهبود یافته است.

• تشدید نابرابری اجتماعی-اقتصادی

این موضوع در ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار و صندوق خُرد زنان روستایی از سوی مشارکت‌کنندگان ارزیابی مطرح شد. در استقرار کشاورزی پایدار به این موضوع اشاره شد که کشاورزان ثروتمندتر اقدام به پذیرش تکنیک‌ها می‌کنند چون محدودیت مالی ندارند و از این جهت سود آن‌ها بیشتر از سایر کشاورزان است. در ارزیابی صندوق خُرد زنان روستایی اشاره شد که زنانی که همسران ثروتمندی دارند با دریافت وام و حمایت مالی همسر اقدام به ایجاد مشاغل جدید می‌کنند. این در حالی است که زنان روستایی فقیر که حتی همسران آن‌ها بیکار هستند قدرت دریافت وام و ایجاد مشاغل پایدار برای امرار معاش را ندارند.

۵-۳ اثربخشی اجتماعی-اقتصادی فعالیت‌ها طی فازهای سه تا پنج

در رابطه با اثربخشی اجتماعی-اقتصادی باید بیان داشت که هر کدام از فعالیت‌های طرح دارای سطح متفاوتی از اثربخشی هستند. مبنی بر صحبت‌های مطلعان کلیدی و شواهد عینی که توسط تسهیل‌گران ارائه شده است در رابطه با اثربخشی توسعه مشارکتی فناوری (PTD) و کشاورزی تلفیقی به دلیل مدت زمان کوتاه از شروع آن‌ها، نمی‌توان اظهارنظر کرد. اما با توجه به بررسی «استقرار کشاورزی پایدار»، «معیشت سازگار» و «صندوق خُرد زنان روستایی»، می‌تواند تا حدودی در رابطه با اثربخشی نمونه‌های مورد مطالعه بحث کرد.

• اثربخشی استقرار کشاورزی پایدار:

استقرار کشاورزی پایدار به دنبال توسعه و نشر تکنیک‌های مربوط به کشاورزی پایدار در بین کشاورزان است. با ارزیابی استقرار کشاورزی پایدار در نمونه مورد مطالعه در استان آذربایجان غربی مشخص شد که ۴۶ نفر از ۷۵ مشارکت‌کننده در فعالیت استقرار کشاورزی پایدار تکنیک‌های کاهش مصرف آب را پذیرفته‌اند (حدود ۶۱ درصد اثربخشی در پذیرش تکنیک‌ها برای کشاورزان مشارکت‌کننده در طرح). همچنین در استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان غربی با ۱۱ تکنیک ترویج شده است و میانگین تغییر درآمد بعد از مشارکت و پذیرش تکنیک برابر با ۱/۵ بوده است (البته ۳ نفر از ۳۴ کشاورزی که درآمد حاصل از پذیرش تکنیک را بیان داشتند، با پذیرش تکنیک‌های توصیه شده کاهش درآمد داشته‌اند). در رابطه با استان آذربایجان شرقی باید بیان داشت که ۳۹ نفر از ۷۵ مشارکت‌کننده استقرار کشاورزی پایدار اقدام به پذیرش تکنیک کاهش مصرف آب کرده‌اند (یعنی حدود ۵۲ درصد اثربخشی در پذیرش تکنیک‌ها برای کشاورزان مشارکت‌کننده در طرح). همچنین استقرار کشاورزی پایدار در استان آذربایجان شرقی با ۲۵ تکنیک ترویج شده است و میانگین تغییر درآمد بعد از مشارکت و پذیرش تکنیک برابر با ۱/۴ بوده است (۲ نفر از ۹ کشاورزی که درآمد حاصل از پذیرش تکنیک را بیان داشتند، با پذیرش تکنیک‌های توصیه شده

کاهش درآمد داشته‌اند. به طور کلی می‌توان بیان داشت که فعالیت استقرار کشاورزی پایدار در هر دو استان اثربخشی قابل قبولی داشته است.

• اثربخشی معیشت سازگار:

در رابطه با اثربخشی معیشت پایدار باید بیان داشت که در روستای آخوند قشلاق از شهرستان بناب ۱۸ معیشت سازگار شکل گرفته است. این در حالی است که نمونه دیگر، یعنی روستای قزلقویی از مهاباد تنها ۳ معیشت سازگار توسعه یافته است. این دو مقایسه نشان می‌دهد که معیشت سازگار متناسب با شرایط می‌تواند اثربخشی بیشتری داشته باشد. در روستای آخوند قشلاق به دلیل کمبود آب بسیاری از کشاورزان تمایل ایجاد مشاغل مکمل برای تامین کسری درآمد خود دارند. کشاورزان روستای قزلقویی بر عدم اجرایی بودند توصیه‌های مطرح شده اشاره کردند و این دلیل را به عنوان عامل عدم پذیرش معیشت سازگار مطرح کردند. یادآوری می‌شود که عدم توفیق نسبی در ایجاد مشاغل مکمل در یکی از روستاهای هدف به معنای شکست طرح معیشت سازگار در روستاها نیست، بلکه به معنا موفقیت در شناخت موانع و چالش‌هایی است که با رفع آن‌ها می‌تواند سبب ایجاد تغییرات مطلوب‌تر شد. بنابراین در رابطه با اثربخشی معیشت سازگار در دو استان وضعیت اثربخشی متوسط را در نظر گرفت.

• اثربخشی صندوق خُرد زنان روستایی:

ارزیابی صندوق خُرد روستای دایلاق از شهرستان ارومیه نشان داد که در مجموع شش معیشت به واسطه دریافت وام از صندوق خُرد زنان ایجاد شده است. آن‌چه مشخص است این‌که در روستای دایلاق تغییرات مهمی ایجاد شده است و یک چرخه اقتصادی خُرد شکل گرفته است. با تسهیل‌گری و حمایت بیشتر می‌توان سبب تشدید و تقویت این چرخه اقتصادی شد و انتظار می‌رود با توسعه آن، معیشت کشاورزان و خانوار روستایی بهبود پیدا کند. بر پایه ارزیابی صندوق خُرد در روستای جوانقله از شهرستان عجب‌شیر مشخص شد که تشکیل و توسعه صندوق خُرد زنان روستایی سبب تغییراتی در سطح روستا شده است و به گفته زنان روستایی مشارکت‌کننده در ارزیابی، فعالیت‌هایی مانند دامداری، رشته‌بری، نقل‌پزی و کاشت برخی از محصولات مثل لوبیا توسط زنان دریافت‌کننده وام انجام شده است. همچنین مشخص شد که اشتغال‌زایی زنان روستایی در روستای جوانقله وابسته به طبقه اجتماعی زنان روستایی است و زنانی که دارای همسران ثروتمندتری هستند شانس بیشتری برای توسعه کسب و کار را دارند. علی‌رغم پیامدهای که می‌تواند برای تشدید نابرابری داشته باشد، به نظر می‌رسد فعالیت‌های صندوق خُرد زنان روستایی دارای اثربخشی قابل قبولی در هر دو نمونه مورد مطالعه است.

۴-۵ عوامل بازدارنده مشارکت در طرح

در فصل چهارم موانع مشارکت در طرح برای هر کدام از فعالیت‌ها شناسایی شد. همچنین در بخش تحلیل کیفی مربوط به مطلعان کلیدی در فصل سوم، مباحث مربوط به موانع مشارکت مطرح گردید. در این جا به طور مختصر به تعدادی از آن‌ها اشاره شده است:

- عدم توان مالی کشاورزان
 - مقصر دانستن نهادهای دولتی
 - انتظار حمایت از دولت
 - بی‌اعتمادی به مسئولین و مجریان
 - خلاء آموزش کشاورزی مستمر در منطقه
 - عدم آگاهی از مزایای پروژه
 - عدم دسترسی به امکانات پس از ترغیب کشاورزان
 - استمرار ضعیف یا حتی گسست در اجرا و پیگیری فعالیت‌ها
- علاوه بر موارد فوق دو ویژگی دیگر ایده یا فناوری ترویج شده نقش مهمی در مشارکت دارد:

- سازگاری (مالی و فنی): به این موضوع اشاره دارد که فناوری یا تکنیک توصیه شده تا چه اندازه از لحاظ مالی و فنی منطبق با شرایط کشاورز است. کشاورزان علاقه‌ای به مشارکت در طرح‌هایی که پذیرش آن همسو با شرایط مالی آن نیست، ندارند.
- مزیت نسبی: به این موضوع می‌پردازد که فناوری یا تکنیک توصیه شده تا چه از نسبت به فناوری یا تکنیک مورد استفاده کشاورز برتری دارد. این ویژگی از سوی کشاورز درک می‌شود و در صورت که تشخیص دهد یک تکنیک در مقایسه با تکنیک خود برتری دارد و سازگار با شرایط او است، اقدام به پذیرش آن می‌کند.

۵-۵ تغییرات ایجاد شده برپایه طرح ارزیابی پیشین

با مطالعه طرح ارزیابی پیشین و انطباق ارزیابی کنونی با آن آشکار می‌گردد که طی سال‌ها پس از ارزیابی اولیه تغییراتی کم در کارکرد و ساختار پیاده‌سازی طرح اتفاق افتاد است. در ارزیابی فازهای اول و دوم به

این موضوع اشاره شده بود که مدت زمان طرح کوتاه است و یک سال برای پیاده‌سازی طرح و اقدامات مربوط به آن کم است و من باب همین یافته در طرح ارزیابی، حضور شرکت‌ها در روستا از یک سال به سه سال تبدیل شد (البته ماهیت حضور در سال‌های دوم و سوم کم‌رنگ‌تر از سال اول حضور در روستا است). با اعمال این تغییر حاصل از ارزیابی، کشاورزان به ناپایداری طرح اشاره داشته‌اند و از سوی برای یک تغییر پایدار در روستا نیازمند سرمایه‌گذاری زمانی بیشتر از یک سال و حتی سه سال وجود دارد. همچنین در ارزیابی اولیه اشاره به این موضوع شده که پروژه تمرکز بیشتری بر استقرار کشاورزی پایدار دارد و لازم نسبت به سایر فعالیت‌ها اقدامات بیشتری انجام دهد. در طرح کنونی نیز مشخص شد که توجه معیشت سازگار و صندوق خُرد زنان روستایی در کنار استقرار کشاورزی پایدار همچنان کم‌رنگ است. البته شاید به این دلیل باشد که فعالیت استقرار کشاورزی پایدار به دلیل توسعه کمی و کیفی که پیدا کرده است به طور بالقوه نیازمند توجه بیشتر است. افزودن توسعه مشارکتی فناوری و کشاورزی تلفیقی از دیگر اقداماتی است که در راستای پاسخ به این چالش مطرح بوده است.

همچنین باید بیان داشت که در اقدامات بازبینی شده در رویه‌ی اجرایی به فرصتی‌هایی پیشنهادی از سوی ارزیابان اولیه یعنی پشتیبانی از کشاورز در مرحله پسا تولید توجه کافی نشده است. یکی از موارد مورد توجه ارزیابی پیشین گنجاندن مباحث مربوط به بازاریابی در سرفصل‌های آموزشی است. یافته‌های مربوط به معیشت سازگار و صندوق خُرد زنان نشان داد که از مشکلات بازاریابی آسیب می‌بینند و به نظر می‌رسد لازم است بیش از سایر موارد مورد توجه تهیه‌کنندگان سرفصل‌های آموزشی قرار گیرد.

۵-۶ راهکارها و یا فرصت‌های پیش‌رو برای بهبود عملکرد طرح

در این ارزیابی تلاش شد با استفاده از تلفیق روش‌های کمی و کیفی به شناخت ابعاد مختلف طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار پرداخته شد. برای هر کدام از فعالیت‌های مربوط به طرح، زمینه‌ها و درون‌داد، فرآیندها، برون‌دادها و پیامدها مورد مطالعه قرار گرفت. همچنین پیامدهای حاصل از این تغییر نیز مورد مطالعه قرار گرفت. در نهایت مخاطبان این ارزیابی با مطالعه بخش‌های مختلف آن می‌تواند ایده‌های خود را برای توسعه و ارتقاء طرح مطرح کنند. در این جا سه نوع پیشنهاد ارائه شده است که به عنوان فرصتی برای آزمون و بررسی است.

• راهکارهای تصحیح‌گر:

- تاکید بر حضور محقق و کارشناس متخصص در توسعه مشارکتی فناوری (PTD)
- تعیین اعتبارات برای اعطای وام و تسهیلات به کشاورزان

- در نظر داشتن یک ساختار مشاوره‌ای (بیش از سه سال) برای کشاورزان پذیرنده تکنیک
- انتخاب روستا برای فعالیت متناسب به مزیت نسبی روستا
- بلندمدت در نظر گرفتن روستاهای مربوط به توسعه مشارکتی فناوری (بیش از سه سال)
- تمرکز بر عمل‌پذیری تکنیک در شرایط واقعی
- حمایت آموزشی و فنی از کشاورز پس از پذیرش تکنیک
- عقد تفاهمنامه بین دستگاه‌های مرتبط و ذینفع با سازمان حفاظت محیط‌زیست در جهت تسهیل فرآیند ایجاد و حمایت از صندوق‌ها
- به رسمیت شناختن صندوق‌ها خُرد توسط نهادهای و بانک‌ها و عدم لزوم ثبت صندوق‌ها در قالب شرکت یا تعاونی
- ایجاد ساز و کار مناسب برای ثبت گروه‌ها در قالب صندوق (نه تعاونی یا غیره)
- ارزیابی سازگاری مالی و فنی فناوری با کشاورزانی که قرار است آن فناوری به آن‌ها توصیه شود.
- در نظر حمایت مالی از کشاورزانی که تکنیک‌ها و توصیه‌های کارشناسان را در سال اول استقرار کشاورزی پایدار و یا هرکدام از فعالیت‌های دیگر می‌پذیرند و دچار کاهش درآمد می‌شوند.

• ظرفیت‌سازی:

- آموزش مداوم برای کارشناسان موضوعی
- آموزش کشاورزان در زمینه بازاریابی
- عمل به وعده‌ها جهت اعتمادسازی برای کشاورزان
- سهیم کردن تجارب دو استان در تکنیک‌ها و روش‌های آموزشی
- تهیه ادوات کشاورزی برای تسطیح لیزری مزارع
- سرمایه گذاری برای بهبود ارتباط کشاورزان با نهادهای دولتی

- یکپارچه سازی اراضی در مواردی که قطعات زمین زیاد است و این افراد از یکدیگر جدا هستند.

فرصت‌های پیش‌رو:

- رای زنی کنشگران ملی دفتر با کنشگران ملی (ذینفعان مرتبط) برای مطالبه‌گری برای تنظیم بازار در بخش کشاورزی
- توسعه اتحادیه‌های کشاورزی برای اعطای قدرت سیاسی به کشاورزان
- توسعه صنایع تبدیلی در روستا با تمرکز بر نیروی کار زنان روستایی
- ارائه اطلاعات دقیق به کشاورز درباره پیامدهای تکنیک آموزش داده شده
- توسعه شبکه کسب و کار خانگی و ایجاد مشاغلی که در قالب کارکنان پراکنده در منطقه یک محصول یا خدمات را تولید می‌کنند.
- ثبت سیستم پشتیبان تصمیم برای فعالیت‌های مختلف طرح به ویژه توسعه مشارکتی فناوری

پیوست

پرسشنامه ارزیابی زمینه و دروندادها در الگوی ارزیابی طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار (پرسشنامه ۱)

پاسخگوی محترم پرسشنامه‌ای که در اختیار شما است به منظور شناخت و بهبود ابعاد زمینه‌ای و دروندادها مرتبط به طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای سوم تا پنجم طراحی شده است. اطلاعات شما به عنوان یکی از مطلعان کلیدی در این عرصه سبب شناخت بهتر و به دنبال آن بهبود وضعیت کنونی و آتی طرح حاضر می‌شود. بر این اساس ضمن تشکر و قدردانی از شما به سبب مشارکت و همراهیتان، از شما خواهش می‌کنیم با پاسخ دادن به سوالات زیر و پرکردن فرم پیش رو، به بهبود اثرات و نتایج این طرح کمک نمایید.

سازمان: جایگاه سازمانی (سمت): سن:
تحصیلات: سابقه کاری (تعداد سال):

- لطفاً دیدگاه خود را در رابطه با هر کدام از گزینه‌های زیر با امتیازی بین صفر و ۱۰ مشخص کنید. عدد صفر حداقل مطلوبیت و عدد ۱۰ نشان‌دهنده حداکثر مطلوبیت است.

گزینه	امتیاز (۰-۱۰)
اقدامات و فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده برای <u>استقرار کشاورزی پایدار</u> تا چه اندازه (در شرایط واقعی) در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست نقش داشته است.	
اقدامات و فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده برای <u>معیشت سازگار</u> تا چه اندازه (در شرایط واقعی) در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست نقش داشته است.	
اقدامات و فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده برای <u>صندوق خرد زنان روستایی</u> تا چه اندازه (در شرایط واقعی) در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست نقش داشته است.	
اقدامات و فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده برای <u>توسعه مشارکتی فناوری (PTD)</u> تا چه اندازه (در شرایط واقعی) در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست نقش داشته است.	
اقدامات و فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده برای <u>توسعه کشاورزی تلفیقی</u> تا چه اندازه (در شرایط واقعی) در احیای دریاچه ارومیه و حفاظت از محیط‌زیست نقش داشته است.	

- لطفاً تناسب ظرفیت‌های سیستم برای پیاده‌سازی فعالیت‌های طرح حاضر را امتیاز دهی کنید. عدد صفر یعنی حداقل ظرفیت و عدد ۱۰ یعنی حداکثر ظرفیت در ابعاد سرمایه انسانی، سرمایه اجتماعی، پذیرش اجتماعی، سرمایه اقتصادی و ظرفیت سیاسی است. در ادامه به طور مختصر هر کدام از ابعاد تشریح شده است.

تعریف ابعاد ارزیابی:

سرمایه انسانی: اشاره به این موضوع دارد که کنشگران مختلف از دانش و مهارت‌های لازم برای پیاده‌سازی طرح برخوردار هستند.

سرمایه اجتماعی: اشاره به سطح مشارکت، انسجام و اعتماد بین کنشگران مختلف طرح دارد.

پذیرش اجتماعی: به طور کلی کنشگران مختلف به ویژه در سطح محلی تا چه اندازه ظرفیت پذیرش شیوه‌های جدید را دارند.

سرمایه اقتصادی: به این موضوع اشاره دارد که آیا سرمایه مالی لازم و کافی برای پیاده‌سازی فعالیت‌های طرح به سهولت در دسترس قرار دارد.

ظرفیت سیاسی: کنشگران کلیدی، تصمیم‌گیرنده و سیاست‌گذار تا چه اندازه با رفتارهای خود از پیاده‌سازی و توسعه طرح حمایت می‌کنند.

فعالیت / ابعاد ارزیابی	سرمایه انسانی (+۱۰-۰)	سرمایه اجتماعی (+۱۰-۰)	پذیرش اجتماعی (+۱۰-۰)	سرمایه اقتصادی (+۱۰-۰)	ظرفیت سیاسی (+۱۰-۰)
استقرار کشاورزی پایدار					
معیشت سازگار					
صندوق خرد زنان روستایی					
توسعه مشارکتی فناوری (PTD)					
توسعه کشاورزی تلفیقی					

• لطفاً به سوالات زیر به طور مختصر پاسخ دهید.

-موانع پیاده‌سازی فعالیت‌های طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای سوم تا پنجم را ذکر کنید:

-عواملی که به عنوان نقاط قوت طرح هست را ذکر کنید:

با تشکر از زمان و توجه شما

پرسشنامه ارزیابی فرآیند و بروندادها استقرار کشاورزی پایدار (پرسشنامه ۲)

پاسخگوی محترم پرسشنامه‌ای که در اختیار شما است در راستای شناخت و بهبود فرآیند و بروندادهای استقرار کشاورزی پایدار در طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای سوم تا پنجم طراحی شده است. اطلاعات شما به عنوان یکی از مطلعان کلیدی در این عرصه سبب شناخت بهتر و به دنبال آن بهبود وضعیت کنونی و آتی طرح حاضر می‌شود. بر این اساس ضمن تشکر و قدردانی از شما به سبب مشارکت و همراهیتان، از شما خواهش می‌کنیم با پاسخ دادن به سوالات زیر و پرکردن فرم پیش رو، به بهبود اثرات و نتایج این طرح کمک نمایید.

سازمان: جایگاه سازمانی (سمت): سن:
 تحصیلات: سابقه کاری (تعداد سال):

- لطفاً دیدگاه خود را در رابطه با مطلوبیت هر اقدام از «استقرار کشاورزی پایدار» در شرایط اجرایی مشخص کنید. امتیاز صفر به معنای ضعیف بودن اقدام مورد نظر و امتیاز ۱۰ به معنای حداکثر مطلوبیت مورد انتظار در شرایط اجرایی است.

*ارزیابی مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی

امتیاز (۰-۱۰)	اقدامات مربوط ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی با رویکرد ارزیابی مشارکتی روستایی به استقرار کشاورزی پایدار
	گردآوری اطلاعات پایه روستا با تایید مراکز جهاد کشاورزی
	اعتماد سازی و ورود به جامعه محلی
	ثبت نام از کشاورزان علاقمند و داوطلب برای مشارکت در اجرای پروژه
	تدوین PDM با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی
	برگزاری نمایشگاه تکنولوژی و انتقال تجربیات کشاورزی پایدار با مشارکت و حضور کشاورزان مرجع و سایر کشاورزان علاقه‌مند در روستا (یک مورد؛ با مشارکت کشاورزان و در زمان مناسب)

*ارزیابی مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه

امتیاز (۰-۱۰)	اقدامات مربوط استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه با محوریت مدیریت یکپارچه آب، خاک و محصول بر اساس برنامه اقدام مشترک مصوب
	اسکن محیطی مزارع مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه
	تدوین برنامه اقدام با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی برای هر یک از کشاورزان گروه مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه
	انجام آزمون خاک مزارع و باغات برای هر یک از کشاورزان گروه مرجع
	برگزاری ۳ کارگاه آموزشی مدرسه در مزرعه در زمان مناسب (تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب) برای محصولات زراعی پائیزه، بهاره و باغات برای

امتیاز (۰-۱۰)	اقدامات مربوط استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه با محوریت مدیریت یکپارچه آب، خاک و محصول بر اساس برنامه اقدام مشترک مصوب
	کشاورزان مرجع
	اجرای حداقل ۳ تکنیک مرتبط با مدیریت آب در مزارع و باغات هریک از کشاورزان گروه مرجع با تاکید بر کاهش مصرف آب با لحاظ مزارع شاهد و تیمار
	برگزاری ۳ کارگاه آموزشی مدرسه در مزرعه در زمان مناسب (تکنیک‌های افزایش حاصلخیزی خاک با تاکید بر کاهش مصرف کودهای شیمیایی و تکنیک‌های حفاظت از محصول با تاکید بر کاهش مصرف سموم و آلاینده های شیمیایی) برای محصولات زراعی پائیزه، بهاره و باغات برای کشاورزان مرجع
	اجرای حداقل ۲ تکنیک مرتبط با افزایش حاصلخیزی خاک با تاکید بر کاهش مصرف کودهای شیمیایی و ۲ تکنیک مرتبط با حفاظت از محصول با تاکید بر کاهش مصرف سموم و آلاینده های شیمیایی با لحاظ مزارع شاهد و تیمار
	پایش میزان مصرف آب در مزارع و باغات در همکاری مشترک با تیم پایش بر اساس دستورالعمل گروه پایش
	هماهنگی ارائه مشاوره فنی توسط کارشناسان موضوعی و متخصصین محلی به کشاورزان از طریق سازمان‌های جهاد کشاورزی

* ارزیابی مرحله ارائه گزارش و مستند سازی

امتیاز (۰-۱۰)	اقدامات مربوط ارائه گزارش و مستند سازی
	تهیه و نصب تابلوی معرفی پروژه در روستا (۱ مورد) و تابلوی اطلاعات مزارع و باغات کشاورزان گروه مرجع
	تهیه نقشه مزارع و باغات کشاورزان مرجع و ارسال فایل GIS کل مزارع روستا به کارفرما
	تکمیل و بروزرسانی هفتگی دفترچه ثبت اطلاعات مزرعه در طول فرایند اجرای پروژه
	مستند سازی از کلیه مراحل و اقدامات پروژه در قالب گزارش‌های ماهانه بر اساس فرمت و قالب‌های ارسالی از طرف کارفرما
	تهیه و ارسال گزارش نهایی (فایل الکترونیکی)

* نتایج زیر تا چه اندازه بر اساس فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار ایجاد شده است (عدد صفر

نشان‌دهنده مشاهده نشدن نتیجه مورد نظر و عدد ۱۰ نشان‌دهنده حداکثر تحقق نتیجه مورد نظر است).

امتیاز (۰-۱۰)	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه استقرار کشاورزی پایدار
	بیشتر کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب را پذیرفته‌اند و در مزرعه خود از آن استفاده می‌کنند.
	فعالیت‌های آموزش داده در گروه مرجع به وسیله تمام اعضای گروه مرجع به کار گرفته می‌شود.
	در سایت‌های استقرار کشاورزی پایدار، علاوه بر کشاورزان گروه مرجع آموزشی، سایر کشاورزان ترغیب به استفاده از تکنیک‌های آموزش داده شده‌اند.
	فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است
	فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار تا چه اندازه باعث اعتمادسازی بین اهالی روستا و کنشگران سازمانی در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست شده است
	فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار تا چه اندازه سبب بهبود تولید کشاورزی گروه هدف شده است

امتیاز (۰-۱۰)	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه استقرار کشاورزی پایدار
	فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است

- لطفاً به سوالات زیر به طور مختصر پاسخ دهید.
- تکنیک‌های به کار گرفته شده در استقرار کشاورزی پایدار شامل چه مواردی هستند؟

-موانع و چالش‌های پیاده‌سازی اقدامات مربوط به استقرار کشاورزی پایدار کدامند؟

-عوامل تسریع کننده اقدامات فوق در استقرار کشاورزی پایدار کدامند؟

-پیاده‌سازی اقدامات مربوط به استقرار کشاورزی پایدار چه پیامدهای مثبت و منفی در ابعاد مختلف فردی، سازمانی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، تکنولوژیکی و حقوقی داشته است؟ آیا شواهدی از این پیامدها وجود دارد (لطفاً با ذکر نمونه‌هایی در شرایط واقعی پیامدهای مثبت و منفی را بیان کنید)؟

با تشکر از زمان و توجه شما

پرسشنامه ارزیابی فرآیند و بروندهای فعالیت‌های معیشتی سازگار (پرسشنامه ۳)

پاسخگوی محترم پرسشنامه‌ای که در اختیار شما است در راستای شناخت و بهبود فرآیند و بروندهای فعالیت‌های معیشتی سازگار در طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای سوم تا پنجم طراحی شده است. اطلاعات شما به عنوان یکی از مطلعان کلیدی در این عرصه سبب شناخت بهتر و به دنبال آن بهبود وضعیت کنونی و آتی طرح حاضر می‌شود. بر این اساس ضمن تشکر و قدردانی از شما به سبب مشارکت و همراهیتان، از شما خواهش می‌کنیم با پاسخ دادن به سوالات زیر و پرکردن فرم پیش رو، به بهبود اثرات و نتایج این طرح کمک نمایید.

سازمان: جایگاه سازمانی (سمت): سن:
تحصیلات: سابقه کاری (تعداد سال):

- لطفاً دیدگاه خود را در رابطه با مطلوبیت هر اقدام از «معیشت سازگار» در شرایط اجرایی مشخص کنید. امتیاز صفر به معنای ضعیف بودن اقدام مورد نظر و عدد ۱۰ به معنای حداکثر مطلوبیت مورد انتظار در شرایط اجرایی است.

*ارزیابی اقدامات مربوط به فعالیت‌های معیشتی سازگار

امتیاز (۰-۱۰)	اقدامات مربوط ورود به فعالیت‌های معیشتی سازگار
	شناسایی معیشت‌های درآمدزای موجود که دارای پتانسیل است
	ارزیابی قابلیت ترویج معیشت‌های درآمدزا
	ارزیابی محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی معیشت‌های کنونی
	ارزیابی محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی معیشت‌های پیشنهادی
	برگزاری دوره های آموزشی برای ایجاد مهارت‌های لازم
	برگزاری کارگاه‌های مشارکتی برای به اشتراک گذاری مهارت‌ها
	فراهم آوردن زمینه‌های تأمین عوامل تولید گزینه‌های درآمدزای منتخب
	ایجاد کارگروه‌های محلی برای هر گزینه‌ی معیشتی
	برگزاری گردهم‌آیی‌های کارگروه‌ها برای به اشتراک گذاری مهارت‌ها

*نتایج زیر تا چه اندازه بر اساس پروژه معیشت سازگار ایجاد شده است (عدد صفر نشان دهنده مشاهده نشدن نتیجه مورد نظر و عدد ۱۰ نشان دهنده حداکثر تحقق نتیجه مورد نظر است).

امتیاز (۰-۱۰)	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه فعالیت‌های معیشتی سازگار
	به وجود آمدن حداقل یک فعالیت معیشتی با نیاز آبی کم در نمونه‌های اجرایی
	اطمینان از پایداری معیشت ایجاد شده در هر روستای منتخب

امتیاز (۱۰-۰)	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس پروژه فعالیت‌های معیشتی سازگار
	اطمینان از عرضه، فروش و سودآوری محصولات گزینه معیشتی ترویج شده (بازاریابی محصول تولید شده)
	معیشت‌های ایجاد شده تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است
	معیشت‌های ایجاد شده تا چه اندازه باعث ارتقاء همکاری بین اهالی روستا و مشارکت در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست شده است
	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب بهبود کیفیت زندگی کشاورزان گروه هدف شده است
	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب توسعه مشاغل مکمل در روستاهای هدف شده است
	توسعه معیشت سازگار تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است

• لطفاً به سوالات زیر به طور مختصر پاسخ دهید.

–لطفاً مصادیق، شواهد و نمونه‌هایی از پیاده‌سازی فعالیت‌های معیشتی سازگار را ذکر کنید.

–موانع و چالش‌های پیاده‌سازی اقدامات مربوط به معیشت سازگار کدامند؟

–عوامل تسریع کننده اقدامات فوق در معیشت سازگار کدامند؟

–پیاده‌سازی اقدامات مربوط به معیشت سازگار چه پیامدهای مثبت و منفی در ابعاد مختلف فردی، سازمانی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، تکنولوژیکی و حقوقی داشته است؟ آیا شواهدی از این پیامدها وجود دارد (لطفاً با ذکر نمونه‌هایی در شرایط واقعی پیامدهای مثبت و منفی را بیان کنید)؟

با تشکر از زمان و توجه شما

پرسشنامه ارزیابی فرآیند صندوق اعتباری خُرد زنان روستایی (پرسشنامه ۴)

پاسخگوی محترم پرسشنامه‌ای که در اختیار شما است در راستای شناخت و بهبود فرآیند صندوق اعتباری خُرد زنان روستایی در طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای سوم تا پنجم طراحی شده است. اطلاعات شما به عنوان یکی از مطلعان کلیدی در این عرصه سبب شناخت بهتر و به دنبال آن بهبود وضعیت کنونی و آتی طرح حاضر می‌شود. بر این اساس ضمن تشکر و قدردانی از شما به سبب مشارکت و همراهیتان، از شما خواهش می‌کنیم با پاسخ دادن به سوالات زیر و پرکردن فرم پیش رو، به بهبود اثرات و نتایج این طرح کمک نمایید.

سازمان:..... جایگاه سازمانی (سمت):..... سن:.....
تحصیلات:..... سابقه کاری (تعداد سال):.....

- لطفاً دیدگاه خود را در رابطه با مطلوبیت هر اقدام از «صندوق اعتباری خُرد زنان روستایی» در شرایط اجرایی مشخص کنید. امتیاز صفر به معنای ضعیف بودن اقدام مورد نظر و عدد ۱۰ به معنای حداکثر مطلوبیت مورد انتظار در شرایط اجرایی است.

*ارزیابی مرحله امکان‌سنجی تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی

امتیاز (۰-۱۰)	اقدامات مربوط به امکان‌سنجی تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی
	گردآوری اطلاعات اجتماعی و اقتصادی زنان روستایی
	برهم نهادن و تطبیق مشارکتی اطلاعات به دست آمده با اطلاعات، شناخت و تحلیل شرایط محیطی و توجه ضرورت تشکیل صندوق با روشن کردن جایگاه زنان در پیش‌برد هدف‌های کشاورزی پایدار
	شناسایی زنان روستایی داوطلب تشکیل صندوق
	برگزاری نشست‌های متعدد توجیهی برای تشریح روند راه‌اندازی صندوق
	بررسی مشارکتی عوامل موثر در تشکیل و پایداری صندوق و یافتن راه‌کارهای جمعی برای حفاظت از پایداری صندوق

*ارزیابی مرحله تشکیل صندوق

امتیاز (۰-۱۰)	اقدامات مربوط به مرحله تشکیل صندوق
	نام نویسی اعضای صندوق و گروه‌بندی اعضای صندوق بر اساس علاقه به نوع فعالیت اقتصادی
	شناسایی مهارت‌ها، توانایی‌ها و تجربه‌های کاری مشارکت‌کنندگان و نهایتاً شناسایی بستر مشارکت در

امتیاز (۰-۱۰)	اقدامات مربوط به مرحله تشکیل صندوق
	جامعه‌ی هدف
	نیازسنجی آموزشی برای اعضای صندوق در جهت فعال‌سازی و پایداری صندوق و رعایت اصول رویکرد زیست‌بومی مدیریت منابع طبیعی
	برنامه‌ریزی برای برگزاری کارگاه‌های آموزشی لازم همراه با تهیه و تدوین جدول زمان‌بندی
	کسب اطمینان از کارکرد اقتصادی صندوق در راستای بهره‌مندی خردمندان از منابع آبی به مدد به کارگیری روش‌های مشارکتی و تسهیل‌گری برای ایجاد انسجام گروهی میان اعضای صندوق
	کمک به اعضای صندوق برای تهیه و تدوین مقررات و آیین‌نامه‌ی صندوق با مشورت با دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران

*** ارزیابی مرحله منابع مالی صندوق، وام دهی، بازپرداخت اقساط وام، مستندسازی و ارائه گزارشات**

امتیاز (۰-۱۰)	اقدامات مربوط به منابع مالی صندوق، وام دهی، بازپرداخت اقساط وام، مستندسازی و ارائه گزارشات
	کمک به تجهیز پس‌انداز صندوق
	فراهم آوردن زمینه‌ی ایجاد یک حساب پس‌انداز کوتاه مدت مشترک بانکی برای نگهداری موجودی صندوق و یا هر سازوکار مطلوب دیگر
	برگزاری نشست‌های مشترک با دست‌اندرکاران و حامیان بالقوه‌ی صندوق‌های خرد اعتباری در سطح استان و شهرستان (اعم از ارگان‌های دولتی و غیردولتی و بخش خصوصی) برای جلب پشتیبانی آن‌ها از صندوق
	پایش نخستین دور وام‌دهی و ارزیابی از عملکرد گروهی صندوق همراه با استخراج نقطه‌های قوت و ضعف کار و گزارش‌دهی آن به دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران
	گزارش‌های مالی ماهانه از عملکرد صندوق به دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران
	مستندسازی از کلیه مراحل و اقدامات پروژه بر اساس مدل ارسالی از طرف کارفرما در قالب گزارش‌های ماهانه و سالانه

*** نتایج زیر تا چه اندازه بر اساس تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی ایجاد شده است (عدد صفر**

نشان‌دهنده مشاهده نشدن نتیجه مورد نظر و عدد ۱۰ نشان‌دهنده حداکثر تحقق نتیجه مورد نظر است).

امتیاز (۰-۱۰)	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی
	توانمند شدن زنان روستایی گروه هدف برای خودگردانی مستقل صندوق‌های خُرد
	پایداری و توسعه سرمایه‌گذاری در صندوق‌های خُرد زنان روستایی در گروه هدف
	افزایش مشارکت در بین زنان روستایی در راستای بهبود معیشت خانوار روستایی
	دسترسی سریع‌تر و آسان‌تر زنان روستایی به اعتبارات خُرد
	میزان درآمد و وضعیت زندگی زنان روستایی گروه هدف صندوق‌های خُرد به خاطر وجود صندوق بهبود یافته است
	افزایش فرصت‌های کاهش نابرابری برای زنان روستایی

امتیاز (۱۰-۰)	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی
	با توسعه صندوق‌های خُرد زنان روستایی و بهبود معیشت خانوار روستایی فشار به منابع آب و خاک کمتر شده است
	با توسعه صندوق خُرد زنان روستایی، افزایش اعتماد به نفس اعضاء و حضور فعال آنان در جامعه مشاهده شده است.
	اعضای صندوق خُرد زنان روستایی، نگرش متفاوت‌تری نسبت به آینده و توسعه ظرفیت‌های خود پیدا کرده‌اند.
	اعضای صندوق خُرد زنان روستایی آگاهی بیشتری نسبت به حفاظت از محیط‌زیست و منابع آب پیدا کرده‌اند.

• لطفاً به سوالات زیر به طور مختصر پاسخ دهید.

- لطفاً مصادیق، شواهد و نمونه‌هایی از پیاده‌سازی فعالیت‌های صندوق اعتباری خُرد زنان روستایی را ذکر کنید.

- موانع و چالش‌های پیاده‌سازی اقدامات مربوط به صندوق خُرد زنان روستایی کدامند؟

- عوامل تسریع کننده اقدامات فوق در صندوق خُرد زنان روستایی کدامند؟

- پیاده‌سازی اقدامات مربوط به صندوق اعتباری خُرد زنان روستایی چه پیامدهای مثبت و منفی در ابعاد مختلف فردی، سازمانی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، تکنولوژیکی و حقوقی داشته است؟ آیا شواهدی از این پیامدها وجود دارد (لطفاً با ذکر نمونه‌هایی در شرایط واقعی پیامدهای مثبت و منفی را بیان کنید)؟

با تشکر از زمان و توجه شما

پرسشنامه ارزیابی فرآیند توسعه مشارکتی فناوری (PTD) (پرسشنامه ۵)

پاسخگوی محترم پرسشنامه‌ای که در اختیار شما است در راستای شناخت و بهبود فرآیند توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای سوم تا پنجم طراحی شده است. اطلاعات شما به عنوان یکی از مطلعان کلیدی در این عرصه سبب شناخت بهتر و به دنبال آن بهبود وضعیت کنونی و آتی طرح حاضر می‌شود. بر این اساس ضمن تشکر و قدردانی از شما به سبب مشارکت و همراهیتان، از شما خواهش می‌کنیم با پاسخ دادن به سوالات زیر و پرکردن فرم پیش رو، به بهبود اثرات و نتایج این طرح کمک نمایید.

سازمان:..... جایگاه سازمانی (سمت):..... سن:.....
تحصیلات:..... سابقه کاری (تعداد سال):.....

- لطفاً دیدگاه خود را در رابطه با مطلوبیت هر اقدام از «توسعه مشارکتی فناوری (PTD)» در شرایط اجرایی مشخص کنید. امتیاز صفر به معنای ضعیف بودن اقدام مورد نظر و عدد ۱۰ به معنای حداکثر مطلوبیت مورد انتظار در شرایط اجرایی است.

*ارزیابی مرحله پیاده‌سازی توسعه مشارکتی فناوری (PTD)

امتیاز (۱۰-۰)	اقدامات مربوط به توسعه مشارکتی فناوری (PTD)
	انتخاب مکان و گروه هدف برای اجرای PTD بر مبنای نیازها و فرصت‌های توسعه فناوری در راستای احیای دریاچه ارومیه
	تشکیل تیم تحقیقاتی بین کشاورزان، تسهیل‌گران، محققان، و مروجان جهت پیاده‌سازی PTD
	شکل‌گیری مشارکت و اعتمادی لازم بین کشاورزان، تسهیل‌گران، محققان و مروجان در راستای تسهیم دانش به یکدیگر
	توجه محققان به دانش مردم محلی همسو با دانش‌های دانشگاهی و علمی
	تجزیه و تحلیل نظام‌های کشاورزی گروه هدف و توسعه فناوری بر مبنای نیاز گروه هدف و یا فرصت‌های پیشروی آن‌ها
	ارائه مشارکتی فناوری و دانش اولیه برای توسعه مشارکتی
	تهیه برنامه عمل تحقیق مشارکتی بین محققان، کشاورزان و مروجان
	آزمایش مزرعه‌ای فناوری و دانش توسعه یافته
	ارزشیابی مشارکتی فناوری و یا دانش به کار گرفته شده
	ترویج فناوری و دانش به کار گرفته برای سایر کشاورزان

*نتایج زیر تا چه اندازه بر اساس فعالیت‌های توسعه مشارکتی فناوری (PTD) ایجاد شده است (عدد صفر نشان‌دهنده مشاهده نشدن نتیجه مورد نظر و عدد ۱۰ نشان‌دهنده حداکثر تحقق نتیجه مورد نظر است).

امتیاز (۱۰-۰)	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس فعالیت‌های توسعه مشارکتی فناوری (PTD)
	بین کشاورزان، تسهیل‌گران، کارشناسان و محققان به عنوان اعضای تیم PTD ارتباط و اعتماد لازم شکل گرفته است.
	فناوری و یا دانش توسعه داده شده تا چه اندازه همسو با نیازها و فرصت‌های جامعه محلی بوده است.
	فناوری و یا دانش توسعه داده شده تا چه اندازه سازگار با شرایط اقتصادی و اجتماعی کشاورزان بوده است.
	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است
	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه سبب بهبود تولید کشاورزی گروه هدف شده است
	فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است
	علاوه بر کشاورزان گروه هدف، سایر کشاورزان روستا تا چه اندازه متمایل به پذیرش فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD شده‌اند.

• لطفاً به سوالات زیر به طور مختصر پاسخ دهید.

- لطفاً مصادیق، شواهد و نمونه‌هایی از پیاده‌سازی فعالیت‌های توسعه مشارکتی فناوری (PTD) را ذکر کنید.

-موانع و چالش‌های پیاده‌سازی اقدامات مربوط به توسعه مشارکتی فناوری (PTD) کدامند؟

-عوامل تسریع کننده اقدامات فوق در توسعه مشارکتی فناوری (PTD) کدامند؟

-پیاده‌سازی اقدامات مربوط به توسعه مشارکتی فناوری (PTD) چه پیامدهای مثبت و منفی در ابعاد مختلف فردی، سازمانی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، تکنولوژیکی و حقوقی داشته است؟ آیا شواهدی از این پیامدها وجود دارد (لطفاً با ذکر نمونه‌هایی در شرایط واقعی پیامدهای مثبت و منفی را بیان کنید)؟

با تشکر از زمان و توجه شما

پرسشنامه ارزیابی فرآیند توسعه کشاورزی تلفیقی (پرسشنامه ۶)

پاسخگوی محترم پرسشنامه‌ای که در اختیار شما است در راستای شناخت و بهبود فرآیند توسعه کشاورزی تلفیقی در طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای سوم تا پنجم طراحی شده است. اطلاعات شما به عنوان یکی از مطلعان کلیدی در این عرصه سبب شناخت بهتر و به دنبال آن بهبود وضعیت کنونی و آتی طرح حاضر می‌شود. بر این اساس ضمن تشکر و قدردانی از شما به سبب مشارکت و همراهیتان، از شما خواهش می‌کنیم با پاسخ دادن به سوالات زیر و پرکردن فرم پیش رو، به بهبود اثرات و نتایج این طرح کمک نمایید.

سازمان:..... جایگاه سازمانی (سمت):..... سن:.....
تحصیلات:..... سابقه کاری (تعداد سال):.....

- لطفاً دیدگاه خود را در رابطه با مطلوبیت هر اقدام از «توسعه کشاورزی تلفیقی» در شرایط اجرایی مشخص کنید. امتیاز صفر به معنای ضعیف بودن اقدام مورد نظر و عدد ۱۰ به معنای حداکثر مطلوبیت مورد انتظار در شرایط اجرایی است.

*ارزیابی مرحله ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی

امتیاز (۱۰-۰)	اقدامات مربوط ورود به جامعه محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی با رویکرد ارزیابی مشارکتی روستایی برای کشاورزی تلفیقی
	گردآوری اطلاعات پایه روستا با تایید مراکز جهاد کشاورزی
	اعتماد سازی و ورود به جامعه محلی
	ثبت نام از کشاورزان علاقمند و داوطلب برای مشارکت در اجرای پروژه
	تدوین PDM با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی
	برگزاری نمایشگاه تکنولوژی و انتقال تجربیات کشاورزی پایدار با مشارکت و حضور کشاورزان مرجع و سایر کشاورزان علاقه‌مند در روستا (یک مورد؛ با مشارکت کشاورزان و در زمان مناسب)

* ارزیابی مرحله استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه

امتیاز (۱۰-۰)	اقدامات مربوط استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه با محوریت مدیریت یکپارچه آب، خاک و محصول بر اساس برنامه اقدام مشترک مصوب
	اسکن محیطی مزارع مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه
	تدوین برنامه اقدام با مشارکت کشاورز، تسهیلگر، محقق و کارشناس اجرایی برای هر یک از کشاورزان گروه مرجع و ثبت در دفترچه اطلاعات مزرعه
	شناخت مشارکتی الگوی کشت کنونی و شناسایی مشارکتی ظرفیت‌های کشاورزی چند محصولی
	برگزاری کارگاه آموزشی مدرسه در مزرعه در زمان مناسب درباره محصولات مختلف
	پایش میزان مصرف آب در مزارع و باغات در همکاری مشترک با تیم پایش بر اساس دستورالعمل گروه پایش

امتیاز (۰-۱۰)	اقدامات مربوط استقرار تکنیک‌های فنی در مزرعه با محوریت مدیریت یکپارچه آب، خاک و محصول بر اساس برنامه اقدام مشترک مصوب
	هماهنگی ارائه مشاوره فنی توسط کارشناسان موضوعی و متخصصین محلی به کشاورزان از طریق سازمان‌های جهاد کشاورزی

*** ارزیابی مرحله ارائه گزارش و مستند سازی**

امتیاز (۰-۱۰)	اقدامات مربوط ارائه گزارش و مستند سازی
	تهیه و نصب تابلوی معرفی پروژه در روستا (۱ مورد) و تابلوی اطلاعات مزارع و باغات کشاورزان گروه مرجع
	تهیه نقشه مزارع و باغات کشاورزان مرجع و ارسال فایل GIS کل مزارع روستا به کارفرما
	تکمیل و بروزرسانی هفتگی دفترچه ثبت اطلاعات مزرعه در طول فرایند اجرای پروژه
	مستند سازی از کلیه مراحل و اقدامات پروژه در قالب گزارش‌های ماهانه بر اساس فرمت و قالب‌های ارسالی از طرف کارفرما
	تهیه و ارسال گزارش نهایی (فایل الکترونیکی)

*** نتایج زیر تا چه اندازه بر اساس فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی ایجاد شده است (عدد صفر نشان‌دهنده مشاهده نشدن نتیجه مورد نظر و عدد ۱۰ نشان‌دهنده حداکثر تحقق نتیجه مورد نظر است).**

امتیاز (۰-۱۰)	نتایج ایجاد شده در شرایط واقعی براساس فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی
	بیشتر کشاورزان مشارکت‌کننده در فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی متمایل به پذیرش کشاورزی تلفیقی در مزرعه خود شدند
	فعالیت‌های آموزش داده شده در گروه مرجع به وسیله تمام اعضای گروه مرجع به کار گرفته می‌شود.
	در سایت‌های کشاورزی تلفیقی، علاوه بر کشاورزان گروه مرجع آموزشی، سایر کشاورزان ترغیب به استفاده از تکنیک‌های آموزش داده شده‌اند.
	توسعه کشاورزی تلفیقی تا چه اندازه سبب تنوع تولید محصول در سایت‌های آموزشی شده است
	فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی تا چه اندازه باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است
	فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی تا چه اندازه باعث اعتمادسازی بین اهالی روستا و کنشگران سازمانی در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست شده است
	فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی تا چه اندازه سبب بهبود تولید کشاورزی گروه هدف شده است
	فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی تا چه اندازه سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین روستاهای هدف شده است

• لطفاً به سوالات زیر به طور مختصر پاسخ دهید.

– لطفاً مصادیق، شواهد و نمونه‌هایی از پیاده‌سازی فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی را ذکر کنید.

–موانع و چالش‌های پیاده‌سازی اقدامات مربوط به توسعه کشاورزی تلفیقی کدامند؟

–عوامل تسریع کننده اقدامات فوق در توسعه کشاورزی تلفیقی کدامند؟

–پیاده‌سازی اقدامات مربوط به توسعه کشاورزی تلفیقی چه پیامدهای مثبت و منفی در ابعاد مختلف فردی، سازمانی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، تکنولوژیکی و حقوقی داشته است؟ آیا شواهدی از این پیامدها وجود دارد (لطفاً با ذکر نمونه‌هایی در شرایط واقعی پیامدهای مثبت و منفی را بیان کنید)؟

با تشکر از زمان و توجه شما

پرسشنامه ارزیابی شبکه اجتماعی کنشگران (پرسشنامه ۷)

پاسخگوی محترم پرسشنامه‌ای که در اختیار شما است در راستای درک شبکه اجتماعی در طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طراحی شده است. اطلاعات شما به عنوان یکی از مطلعان کلیدی در این عرصه سبب شناخت بهتر و به دنبال آن بهبود وضعیت کنونی و آتی طرح حاضر می‌شود. بر این اساس ضمن تشکر و قدردانی از شما به سبب مشارکت و همراهیتان، از شما خواهش می‌کنیم با پاسخ دادن به سوالات زیر و پرکردن فرم پیش رو، به بهبود اثرات و نتایج این طرح کمک نمایید.

سازمان:..... جایگاه سازمانی (سمت):..... سن:.....
تحصیلات:..... سابقه کاری (تعداد سال):.....

- لطفاً سطح تعاملات بین کنشگران مختلف را از امتیازی بین صفر تا ۱۰ در ماتریس زیر مشخص کنید.
امتیاز صفر به معنای عدم تعامل و عدد ۱۰ به معنای تعامل اثربخش بین کنشگران است.

کنشگران	دفتر حفاظت از تالاب‌ها	سازمان جهاد کشاورزی	اداره محیط‌زیست	مرکز تحقیقات کشاورزی	ستاد احیای دریاچه	شرکت آب منطقه‌ای	دانشگاه‌های استان	شرکت‌های فنی مهندسی	رسانه‌های جمعی مانند تلویزیون	شورای اسلامی و دهیاران
دفتر حفاظت از تالاب‌ها										
سازمان جهاد کشاورزی										
اداره محیط‌زیست										
مرکز تحقیقات کشاورزی										
ستاد احیای دریاچه										
شرکت آب منطقه‌ای										
دانشگاه‌های استان										
شرکت‌های فنی مهندسی										
رسانه‌های جمعی مانند تلویزیون										
شورای اسلامی و دهیاران										

- آیا وضعیت کنونی تعاملات بین کنشگران مختلف از سطح مطلوبی برخوردار است؟ اگر پاسخ منفی است، دلایل آن چیست و چگونه می‌توان آن را بهبود داد؟

با تشکر از زمان و توجه شما

پرسشنامه ارزیابی اثرات و پیامدهای استقرار کشاورزی پایدار از دیدگاه کشاورزان (پرسشنامه ۸)

کشاورز محترم پرسشنامه‌ای که در اختیار شما است در راستای شناخت و بهبود بروندهای استقرار کشاورزی پایدار در طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای سوم تا پنجم طراحی شده است. اطلاعات شما به عنوان یکی از مطلعان کلیدی در این عرصه سبب شناخت بهتر و به دنبال آن بهبود وضعیت کنونی و آتی طرح حاضر می‌شود. بر این اساس ضمن تشکر و قدردانی از شما به سبب مشارکت و همراهیتان، از شما خواهش می‌کنیم با پاسخ دادن به سوالات زیر و پرکردن فرم پیش رو، به بهبود اثرات و نتایج این طرح کمک نمایید.

• لطفاً به سوالات زیر پاسخ دهید.

- از چه سالی با پروژه استقرار کشاورزی پایدار آشنایی دارید؟
- نحوه اطلاع شما در خصوص پروژه الگوسازی مشارکت مردم در احیای دریاچه ارومیه از چه راهی بود:.....
- نحوه همکاری شما با این پروژه به چه شکلی بوده است؟ (مشارکت کننده در دوره‌های آموزشی به عنوان کشاورز مرجع یا شرکت کننده در چند دوره آموزشی و یا صرفاً از برگزاری این دوره‌ها در روستای خود آگاه هستید)

• لطفاً دیدگاه خود را در رابطه با اثرات و پیامدهای شکل گرفته شده بر اساس فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار ذکر کنید.

بسیار مخالفم	بسیار مخالفم	مخالفم	موافق نه مخالف	موافقم	بسیار موافقم
					بیشتر کشاورزان مشارکت کننده در فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار تکنیک‌های مرتبط با مدیریت آب در مزرعه با تاکید بر مصرف بهینه و کاهش تلفات در مصرف آب را پذیرفته‌اند و در مزرعه خود از آن استفاده می‌کنند.
					در سایت‌های استقرار کشاورزی پایدار، علاوه بر کشاورزان گروه مرجع آموزشی، سایر کشاورزان ترغیب به استفاده از تکنیک‌های آموزش داده شده‌اند.
					فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار باعث کاهش فشار به منابع آب و خاک شده است و به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها کمک کرده است.

بسیار مخالفم	بسیار موافقم	نه موافق نه مخالف	مخالفم	بسیار مخالفم	اثر یا پیامد استقرار کشاورزی پایدار
					فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار باعث اعتمادسازی بین اهالی روستا و آموزشگران، تسهیل‌گران و مروجان شده است.
					فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار تا چه اندازه سبب بهبود تولیدات کشاورزان آموزش دیده شده است
					همه کشاورزان روستا به یک اندازه فرصت استفاده از دوره‌های آموزشی را دارند.
					پس از برگزاری دوره‌های آموزشی، مصرف آب در بخش کشاورزی کمتر شده است.
					بر اساس دوره‌های آموزشی کشاورزان بیشتری آزمون خاک را انجام داده‌اند.
					در حال حاضر تمایل به استفاده از کودهای دامی در بین کشاورزان بیشتر از قبل است.
					آموزش‌های ارائه شده در استقرار کشاورزی پایدار سبب بهبود درآمد کشاورزان شده است.
					کشاورزان توانایی دانشی و مالی لازم برای پذیرش روش‌هایی که از سوی آموزشگران ارائه شده است را دارند.
					دانش و معلومات کشاورزان در حوزه کشاورزی پایدار افزایش یافته است.
					سطح آگاهی کشاورزان نسبت به وضعیت منابع آب بیشتر شده است.
					بر اثر فعالیت‌های آموزشی در روستا، روحیه مشارکت و تصمیم‌گیری جمعی در بین کشاورزان بیشتر شده است.
					کشاورزان در حاضر تمایل بیشتری برای کار کردن با کارشناسان و تسهیل‌گران روستایی دارند.

ب- تکنیک‌های کاهش مصرف آب

ردیف	موضوع	بله	خیر	توضیحات
1	آیا شما در باغ یا زراعت خود از تکنیک‌های کاهش مصرف آب استفاده می‌کنید؟ چه تکنیک‌هایی؟			
2	آیا در سال‌های آتی نیز این تکنیک‌ها را اجرا می‌کنید؟			
3	اگر اجرا می‌کنید دلیل اجرای آن چیست؟	—	—	
4	اگر اجرا نمی‌کنید دلیل آن چیست؟	—	—	

ردیف	موضوع	بله	خیر	توضیحات
5	آیا با اجرای تکنیک های کاهش مصرف آب میزان آب مصرفی شما کم شده است ؟ چقدر ؟ (میزان کاهش مصرف در هکتار براساس ساعت مصرف آب یا مقدار آن ذکر شود)			
6	آیا با اجرای تکنیک های کاهش مصرف آب، میزان تولید محصول شما زیاد شده است ؟ ؟ چقدر ؟ (میزان افزایش تولید براساس محصول و واحد تن در هکتار ذکر شود)			
7	یا با اجرای تکنیک های کاهش مصرف آب میزان تولید محصول شما کم شده است ؟ ؟ چقدر ؟ (میزان افزایش تولید براساس محصول و واحد تن در هکتار ذکر شود)			
8	آیا در روستای شما سایر کشاورزان این تکنیک ها را اجرا می کنند ؟ اگر از آن ها استفاده نمی کنند، دلیل آن چیست ؟			
9	آیا با اجرای تکنیک های کاهش مصرف آب درآمد شما بیشتر شده است ؟			
10	آیا شما برای ترویج این تکنیک ها به سایر کشاورزان اقدامی انجام داده اید ؟ چه اقدامی ؟			
11	آیا شما حاضرید برای اجرای این تکنیک ها به سایر کشاورزان کمک نمایید ؟			

ج- مشخصات فردی

نام شهرستان و روستا	شهرستان:		روستا:	
جنسیت	(۱) زن (۲) مرد			
سن (سال)				
میزان تحصیلات	(۱) بی سواد (۲) سواد خواندن و نوشتن (۳) زیر دیپلم (سیکل) (۴) دیپلم (۵) کاردانی و کارشناسی (۵) کارشناسی ارشد (۶) دکتری			
میزان زمین (هکتار)				
محصول غالب شما در سه سال اخیر	سال	نام محصول	سطح زیر کشت (هکتار)	
	۱۳۹۶			
	۱۳۹۷			
	۱۳۹۸			
متوسط درآمد سالانه (ریال)	قبل از مشارکت در پروژه:		بعد از مشارکت در پروژه:	

نحوه تامین آب کشاورزی : شبکه آبیاری چاه رودخانه سایر					
روش های بهره برداری از منابع آب کشاورزی : سنتی تحت فشار سایر					
میزان ارتباط خود با هر کدام از نهادهای زیر را مشخص نمایید:					
نام سازمان	ارتباط بسیار کم	ارتباط کم	ارتباط زیاد	ارتباط بسیار زیاد	هیچ ارتباطی ندارم
جهاد کشاورزی					
محیط زیست					
امور آب					
منابع طبیعی					
ستاد احیای دریاچه ارومیه					

به سوالات زیر پاسخ دهید:

- به نظر شما مهمترین موانع مشارکت مردم در پروژه استقرار کشاورزی پایدار چه بوده است؟
- مهمترین دلیل قبول مشارکت یا عدم مشارکت شما در پروژه استقرار کشاورزی پایدار چه بوده است؟
- از کدام یک از روش ها و تکنیک هایی آموزش داده شده در سطح مزرعه استفاده می کنید؟
- به نظر شما مشکلات اصلی پروژه استقرار کشاورزی پایدار چیست؟
- چه پیشنهادی برای بهتر شدن پروژه استقرار کشاورزی پایدار دارید؟
- در مورد عملکرد شرکت های مهندسی که فعالیت های آموزشی را برعهده دارند چه برداشتی در میان جامعه وجود دارد؟

با تشکر از زمان و توجه شما

اگر مایل هستید می توانید نام و شماره تماس خود را بنویسید:.....

پرسشنامه ارزیابی اثرات و پیامدهای توسعه فعالیت‌های معیشتی سازگار از دیدگاه کشاورزان (پرسشنامه ۹)

کشاورز محترم پرسشنامه‌ای که در اختیار شما است در راستای شناخت و بهبود اثرات و پیامدهای توسعه فعالیت‌های معیشتی سازگار در طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای سوم تا پنجم طراحی شده است. اطلاعات شما به عنوان یکی از مطلعان کلیدی در این عرصه سبب شناخت بهتر و به دنبال آن بهبود وضعیت کنونی و آتی طرح حاضر می‌شود. بر این اساس ضمن تشکر و قدردانی از شما به سبب مشارکت و همراهیتان، از شما خواهش می‌کنیم با پاسخ دادن به سوالات زیر و پرکردن فرم پیش رو، به بهبود اثرات و نتایج این طرح کمک نمایید.

• لطفاً به سوالات زیر پاسخ دهید.

- از چه سالی با پروژه معیشت سازگار آشنایی دارید؟
- نحوه اطلاع شما در خصوص پروژه الگوسازی مشارکت مردم در احیای دریاچه ارومیه از چه راهی بود:.....
- نحوه همکاری شما با این پروژه به چه شکلی بوده است؟ (مشارکت کننده در دوره‌های آموزشی به عنوان کشاورز مرجع یا شرکت کننده در چند دوره آموزشی و یا صرفاً از برگزاری این دوره‌ها در روستای خود آگاه هستید)

• لطفاً دیدگاه خود را در رابطه با اثرات و پیامدهای شکل گرفته شده بر اساس فعالیت‌های معیشتی سازگار ذکر کنید.

بسیار مخالفم	بسیار موافقم	نه موافقم نه مخالفم	مخالفم	بسیار مخالفم	اثر یا پیامد معیشت سازگار
					پس از اجرای پروژه معیشت سازگار، فعالیت‌های معیشتی متناسب با نیاز آبی کم در روستا توسعه یافته است.
					این اطمینان وجود دارد که معیشت‌های سازگار و مکمل به طور پایدار توسط کشاورزان به کار گرفته شود.
					اطمینان از عرضه، فروش و سودآوری محصولات گزینه معیشتی ترویج شده وجود دارد.
					معیشت‌های ایجاد شده باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به

بسیار مخالف	بسیار موافق	بسیار مخالف	بسیار موافق	اثر یا پیامد معیشت سازگار
				حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است
				معیشت‌های ایجاد شده باعث بیشتر شدن همکاری در بین اهالی روستا و مشارکت در امر حفاظت و احیای محیط‌زیست شده است
				توسعه معیشت سازگار سبب بهبود کیفیت زندگی کشاورزان شده است
				توسعه معیشت سازگار سبب توسعه مشاغل مکمل در روستا شده است
				توسعه معیشت سازگار سبب کاهش نابرابری اقتصادی بین کشاورزان شده است
				پروژه معیشت سازگار موجب افزایش موقعیت های شغلی برای کشاورزان در سطح روستا شده است.
				پروژه معیشت سازگار موجب افزایش میزان درآمد کشاورزان شده است.

• لطفاً اگر تغییراتی بر اساس پروژه معیشت سازگار در زندگی شخصی شما رخ داده است به این

بخش جواب دهید:

در این پروژه چه تعداد شغل بوجود آمده است؟ نام بیرید:.....

.....

شما در چند شغل از مشاغل ایجاد شده فعالیت می‌کنید؟ نام مشاغل را بنویسید

.....

ب- مشخصات فردی

نام شهرستان و روستا	شهرستان:	روستا:
جنسیت	۲ زن ۲ مرد	
سن (سال)		
میزان تحصیلات	۱) بی سواد ۲) سواد خواندن و نوشتن ۳) زیر دیپلم (سیکل) ۴) دیپلم ۵) کاردانی و کارشناسی ۵) کارشناسی ارشد ۶) دکتری	
میزان زمین (هکتار)		
محصول غالب شما در سه سال اخیر	سال ۱۳۹۶	نام محصول سطح زیر کشت (هکتار)

.....		۱۳۹۷																																				
.....		۱۳۹۸																																				
متوسط درآمد سالانه (ریال)	قبل از مشارکت در پروژه:.....	بعد از مشارکت در پروژه:																																				
تعداد نفراتی که در ابتدای طرح مشارکت کردند چند نفر بوده است؟																																						
در حال حاضر چند نفر هستید؟																																						
میزان ارتباط خود با هر کدام از نهادهای زیر را مشخص نمایید: <table border="1"> <thead> <tr> <th>نام سازمان</th> <th>ارتباط بسیار کم</th> <th>ارتباط کم</th> <th>ارتباط زیاد</th> <th>ارتباط بسیار زیاد</th> <th>هیچ ارتباطی ندارم</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>جهاد کشاورزی</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>محیط زیست</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>امور آب</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>منابع طبیعی</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>ستاد احیای دریاچه ارومیه</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>			نام سازمان	ارتباط بسیار کم	ارتباط کم	ارتباط زیاد	ارتباط بسیار زیاد	هیچ ارتباطی ندارم	جهاد کشاورزی						محیط زیست						امور آب						منابع طبیعی						ستاد احیای دریاچه ارومیه					
نام سازمان	ارتباط بسیار کم	ارتباط کم	ارتباط زیاد	ارتباط بسیار زیاد	هیچ ارتباطی ندارم																																	
جهاد کشاورزی																																						
محیط زیست																																						
امور آب																																						
منابع طبیعی																																						
ستاد احیای دریاچه ارومیه																																						

به سوالات زیر پاسخ دهید:

- مهمترین دلیل کشاورزان برای مشارکت در این پروژه معیشت سازگار چه بوده است؟
- به نظر شما مهمترین موانع مشارکت کشاورزان و روستاییان در پروژه معیشت سازگار چه بوده است؟
- بعد از مشارکت در این پروژه معیشت جایگزین و سازگار، چه تغییراتی در فعالیت های کشاورزی و درآمد و تنوع شغلی کشاورزان ایجاد شده است؟

با تشکر از زمان و توجه شما

اگر مایل هستید می‌توانید نام و شماره تماس خود را بنویسید:.....

پرسشنامه ارزیابی اثرات و پیامدهای تشکیل صندوق خُرد زنان از دیدگاه زنان روستایی (پرسشنامه ۱۰)

پاسخگوی محترم پرسشنامه‌ای که در اختیار شما است در راستای شناخت و بهبود اثرات و پیامدهای تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی در طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای سوم تا پنجم طراحی شده است. اطلاعات شما به عنوان یکی از مطلعان کلیدی در این عرصه سبب شناخت بهتر و به دنبال آن بهبود وضعیت کنونی و آتی طرح حاضر می‌شود. بر این اساس ضمن تشکر و قدردانی از شما به سبب مشارکت و همراهیتان، از شما خواهش می‌کنیم با پاسخ دادن به سوالات زیر و پرکردن فرم پیش رو، به بهبود اثرات و نتایج این طرح کمک نمایید.

• لطفاً به سوالات زیر پاسخ دهید.

- از چه سالی با صندوق خُرد زنان روستایی آشنایی دارید؟
- نحوه اطلاع شما در خصوص پروژه الگوسازی مشارکت مردم در احیای دریاچه ارومیه از چه راهی بود:
- نحوه همکاری شما با این پروژه به چه شکلی بوده است؟ (مشارکت به عنوان به عنوان عضو عادی که اختیار سرمایه‌گذاری و دریافت وام را دارد، مشارکت به عنوان هیأت مدیره صندوق و یا صرفاً از وجود صندوق خُرد آگاهی دارید)

• لطفاً دیدگاه خود را در رابطه با اثرات و پیامدهای شکل گرفته شده بر اساس تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی ذکر کنید.

بسیار مخالف	مخالف	موافق	بسیار موافق	اثر یا پیامد استقرار تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی
				زنان روستایی در راستای خودگردانی مستقل صندوق‌های خُرد توانمند شده‌اند
				سرمایه‌گذاری در صندوق‌های خُرد زنان روستایی در حد قابل قبولی است
				سرمایه‌گذاری در صندوق خُرد زنان روستایی در حال افزایش است
				با تشکیل صندوق خُرد، مشارکت بیشتری بین زنان روستایی در راستای بهبود وضعیت اقتصادی زندگی شکل گرفته است
				با تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی، زنان دسترسی سریع‌تر و آسان‌تر به اعتبارات خُرد برای ایجاد مشاغل خانگی پیدا کرده‌اند.
				میزان درآمد و وضعیت زندگی زنان روستایی گروه هدف صندوق‌های خُرد

بسیار مخالف	بسیار موافق	نه موافق نه مخالف	مخالفم	بسیار مخالف	اثر یا پیامد استقرار تشکیل صندوق خُرد زنان روستایی
					به خاطر وجود صندوق بهبود یافته است
					با وجود صندوق خُرد، همه زنان روستایی فرصت ایجاد مشاغل خانگی را دارند.
					کارگاه‌های آموزشی برگزار شده (گلیم‌بافی، پرورش بلدرچین، خیاطی و ...)
					سبب ایجاد مهارت لازم بین زنان روستایی شده است که قابلیت ایجاد مشاغل خانگی را داشته باشند.
					با توسعه صندوق‌های خُرد زنان روستایی و بهبود معیشت خانوار روستایی فشار به منابع آب و خاک کمتر شده است
					به طور منظم جلسات گروهی صندوق خُرد برگزار می‌شود
					هر کدام از اعضای صندوق در صورت داشتن طرح توجیهی مناسب به راحتی می‌توانند از صندوق وام بگیرند
					کسانی که وام گرفته‌اند به طور مرتب بازپرداخت وام را انجام می‌دهند
					اعضای صندوق دوره‌های آموزشی بازاریابی را گذرانده‌اند
					محصولات تولید شده به وسیله زنان روستایی به درستی بازاریابی می‌شود
					اعتماد لازم بین اعضای صندوق شکل گرفته است.
					انتخاب رئیس، منشی و حسابدار در صندوق خُرد کاملاً شفاف و عادلانه است.
					رئیس، منشی و حسابدار تلاش می‌کنند تمام تصمیمات صندوق مشارکتی باشد
					با توسعه صندوق خُرد زنان روستایی، افزایش اعتماد به نفس اعضاء و حضور فعال آنان در جامعه مشاهده شده است.
					اعضای صندوق خُرد زنان روستایی، نگرش متفاوت‌تری نسبت به آینده و توسعه ظرفیت‌های خود پیدا کرده‌اند.
					اعضای صندوق خُرد زنان روستایی آگاهی بیشتری نسبت به حفاظت از محیط‌زیست و منابع آب پیدا کرده‌اند.

ب- سوالات اختصاصی صندوق

نام روستا و نام صندوق	
تعداد اعضای صندوق	در هنگام تأسیس صندوق پروژه: در حال حاضر:
سال تأسیس	

میزان پس انداز صندوق (ریال)	
تعداد افرادی که وام گرفته اند	
تعداد افرادی که وام را بازپرداخت می کنند	
نحوه باز پرداخت وام	۱- سر وقت و به صورت کامل ۲- به صورت نامنظم و با تاخیر ۳- بسیاری از افراد وام را بر نمی گردانند
تعداد و عنوان فعالیت های درآمدزای راه اندازی شده	
در حال حاضر مشاغل ایجاد شده به صورت پایدار فعالیت می کنند؟	
بعد از ایجاد صندوق، چند نفر از اعضای صندوق توانسته اند برای خود شغل ایجاد کنند؟	

ب- مشخصات فردی

وضعیت تأهل	(۱) مجرد (۲) متأهل
سن (سال)	
میزان تحصیلات	(۱) بی سواد (۲) سواد خواندن و نوشتن (۳) زیر دیپلم (سیکل) (۴) دیپلم (۵) کاردانی و کارشناسی (۵) کارشناسی ارشد (۶) دکتری
متوسط درآمد ماهیانه (ریال)	قبل از مشارکت در پروژه بعد از مشارکت در پروژه

به سوالات زیر پاسخ دهید:

- مهمترین دلیل زنان روستایی برای مشارکت یا عدم مشارکت در تشکیل صندوق خرد زنان روستایی چه می باشد؟
- به نظر شما مهمترین موانع مشارکت زنان روستایی در صندوق خرد زنان روستایی چه بوده است؟
- بعد از مشارکت زنان روستایی در تشکیل صندوق خرد، چه تغییراتی در فعالیتهای کشاورزی و درآمد و تنوع شغلی اعضا ایجاد شده است؟
- به نظر شما به چه شکلی می شد پروژه را بهتر اجرا کرد؟ نقاط قوت و ضعف آنها چه بود؟
- آینده این طرح را در منطقه چگونه می بینید؟ چه پیشنهادی برای بهبود دارید؟

با تشکر از زمان و توجه شما

پرسشنامه ارزیابی اثرات و پیامدهای توسعه مشارکتی فناوری (PTD) از دیدگاه کشاورزان (پرسشنامه ۱۱)

کشاورز محترم پرسشنامه‌ای که در اختیار شما است در راستای شناخت و بهبود اثرات و پیامدهای توسعه مشارکتی فناوری (PTD) در طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای سوم تا پنجم طراحی شده است. اطلاعات شما به عنوان یکی از مطلعان کلیدی در این عرصه سبب شناخت بهتر و به دنبال آن بهبود وضعیت کنونی و آتی طرح حاضر می‌شود. بر این اساس ضمن تشکر و قدردانی از شما به سبب مشارکت و همراهیتان، از شما خواهش می‌کنیم با پاسخ دادن به سوالات زیر و پرکردن فرم پیش رو، به بهبود اثرات و نتایج این طرح کمک نمایید.

• لطفاً به سوالات زیر پاسخ دهید.

- از چه سالی با پروژه توسعه مشارکتی فناوری (PTD) آشنایی دارید؟
.....
- نحوه اطلاع شما در خصوص پروژه الگوسازی مشارکت مردم در احیای دریاچه ارومیه از چه راهی بود:.....
- نحوه همکاری شما با پروژه توسعه مشارکتی فناوری (PTD) به چه شکلی بوده است؟ (مشارکت کننده در دوره‌های آموزشی به عنوان کشاورز مرجع یا شرکت کننده در چند دوره آموزشی و یا صرفاً از برگزاری این دوره‌ها در روستای خود آگاه هستید)

• لطفاً با توجه به فرآیندهایی که در طی مشارکت در پروژه توسعه مشارکتی فناوری (PTD) طی کرده‌اید

میزان موافقت خود با سوالات زیر را اعلام نمایید:

معیار / شاخص	بسیار مخالف	مخالف	موافق نه مخالف	موافقم	بسیار موافقم
ارتباط و تعامل بسیار خوبی بین کشاورزان، محققان، تسهیل‌گران و کارشناسان شرکت ایجاد شده است					
کشاورزان آگاهی بسیار خوبی از پروژه پیدا کرده‌اند					
بین کشاورزان، محققان، تسهیل‌گران و کارشناسان اعتمادسازی لازم انجام شده است					
کشاورزان پس از مشارکت در این پروژه، مسایل و مشکلات کشاورزی خود را بهتر شناخته‌اند.					
کشاورزان نیازهای اصلی خود را شناخته‌اند و برای برآورده شدن نیاز و پیدا کردن راه حل با هم گفتگو می‌کنند					
کشاورزان در گفت و گو با تسهیل‌گران و کارشناسان شرکت راه حل‌ها را با همدیگر به اشتراک می‌گذارند و از تجربیات یکدیگر استفاده می‌کنند					

معيار / شاخص	بسیار مخالف	مخالف	نه موافق نه مخالف	موافقم	بسیار موافقم
کشاورزان طی یک روش مشارکتی، تکنولوژی‌هایی که ابداع و یا استفاده می‌کنند را مورد آزمایش قرار می‌دهند و نتایج آن را با کارشناسان شرکت و سایر کشاورزان در میان می‌گذارند					
روش‌هایی که بعد از تبادل نظر با کارشناسان و سایر کشاورزان به کار گرفته اید با شرایط مزرعه و امکانات کشاورزان سازگار است					
کشاورزان در جاهایی که نیاز به راه‌حل‌های فنی دارند از سوی محققان، تسهیل‌گران و کارشناسان شرکت مورد حمایت قرار می‌گیرند.					
فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD با اشاعه دانش و فناوری مناسب موجب کاهش فشار از منابع آب و خاک و کمک به حفاظت و احیای تالاب (های) محدوده روستاها شده است					
فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD سبب بهبود تولید کشاورزی گروه هدف شده است					
فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD باعث شده تمام کشاورزان فرصت یکسانی برای دریافت تکنولوژی و دانش مناسب داشته باشند.					
علاوه بر کشاورزان گروه مرجع، سایر کشاورزان روستا متمایل به پذیرش فناوری و یا دانش توسعه داده شده در PTD شده‌اند.					

ب- مشخصات فردی

نام شهرستان و روستا	شهرستان:		روستا:	
جنسیت	☐ زن ☐ مرد			
سن (سال)				
میزان تحصیلات	(۱) بی سواد (۲) سواد خواندن و نوشتن (۳) زیر دیپلم (سیکل) (۴) دیپلم (۵) کاردانی و کارشناسی (۵) کارشناسی ارشد (۶) دکتری			
میزان زمین (هکتار)				
محصول غالب شما در سه سال اخیر	سال	نام محصول	سطح زیر کشت (هکتار)	
	۱۳۹۶			
	۱۳۹۷			
	۱۳۹۸			
متوسط درآمد سالانه (ریال)	قبل از مشارکت در پروژه:	بعد از مشارکت در پروژه:		
نحوه تامین آب کشاورزی: شبکه آبیاری چاه رودخانه سایر				

روش های بهره برداری از منابع آب کشاورزی : سنتی تحت فشار سایر					
میزان ارتباط خود با هر کدام از نهادهای زیر را مشخص نمایید:					
نام سازمان	ارتباط بسیار کم	ارتباط کم	ارتباط زیاد	ارتباط بسیار زیاد	هیچ ارتباطی ندارم
جهاد کشاورزی					
محیط زیست					
امور آب					
منابع طبیعی					
ستاد احیای دریاچه ارومیه					

به سوالات زیر پاسخ دهید:

- به نظر شما مهمترین موانع مشارکت مردم در توسعه مشارکتی فناوری چه بوده است؟
- کدام یک از روش ها و تکنیکهایی آموزش داده شده بیشتر مورد توجه قرار گرفته است؟
- در مورد عملکرد شرکت ها چه برداشتی در میان جامعه وجود دارد؟ شما چه چیزی در این باره فکر می کنید؟

با تشکر از زمان و توجه شما

اگر مایل هستید می توانید نام و شماره تماس خود را بنویسید:.....

پرسشنامه ارزیابی اثرات و پیامدهای توسعه کشاورزی تلفیقی از دیدگاه کشاورزان (پرسشنامه ۱۲)

کشاورز محترم پرسشنامه‌ای که در اختیار شما است در راستای شناخت و بهبود اثرات و پیامدهای توسعه کشاورزی تلفیقی در طرح الگوسازی مشارکت جوامع محلی در احیای دریاچه ارومیه از طریق استقرار کشاورزی پایدار طی فازهای سوم تا پنجم طراحی شده است. اطلاعات شما به عنوان یکی از مطلعان کلیدی در این عرصه سبب شناخت بهتر و به دنبال آن بهبود وضعیت کنونی و آتی طرح حاضر می‌شود. بر این اساس ضمن تشکر و قدردانی از شما به سبب مشارکت و همراهیتان، از شما خواهش می‌کنیم با پاسخ دادن به سوالات زیر و پرکردن فرم پیش رو، به بهبود اثرات و نتایج این طرح کمک نمایید.

• لطفاً به سوالات زیر پاسخ دهید.

- از چه سالی با پروژه کشاورزی تلفیقی آشنایی دارید؟
- نحوه اطلاع شما در خصوص پروژه الگوسازی مشارکت مردم در احیای دریاچه ارومیه از چه راهی بود:.....
- نحوه همکاری شما با این پروژه به چه شکلی بوده است؟ (مشارکت کننده در دوره‌های آموزشی به عنوان کشاورز مرجع یا شرکت کننده در چند دوره آموزشی و یا صرفاً از برگزاری این دوره‌ها در روستای خود آگاه هستید)

• لطفاً دیدگاه خود را در رابطه با اثرات و پیامدهای شکل گرفته شده بر اساس فعالیت‌های استقرار کشاورزی پایدار ذکر کنید.

بسیار مخالفم	مخالفم	موافق نه مخالف	موافقم	بسیار موافقم	اثر یا پیامد استقرار کشاورزی پایدار
					بیشتر کشاورزان مشارکت کننده در فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی متمایل به پذیرش کشاورزی تلفیقی در مزرعه خود شدند
					فعالیت‌های آموزش داده شده در گروه مرجع به وسیله تمام اعضای گروه مرجع به کار گرفته می‌شود
					در سایت‌های کشاورزی تلفیقی، علاوه بر کشاورزان گروه مرجع آموزشی، سایر کشاورزان ترغیب به استفاده از تکنیک‌های آموزش داده شده‌اند
					توسعه کشاورزی تلفیقی سبب تنوع تولید محصول در سایت‌های آموزشی شده است
					فعالیت‌های توسعه کشاورزی تلفیقی باعث کاهش فشار از منابع آب و خاک و

روش های بهره برداری از منابع آب کشاورزی : سنتی تحت فشار سایر					
میزان ارتباط خود با هر کدام از نهادهای زیر را مشخص نمایید:					
نام سازمان	ارتباط بسیار کم	ارتباط کم	ارتباط زیاد	ارتباط بسیار زیاد	هیچ ارتباطی ندارم
جهاد کشاورزی					
محیط زیست					
امور آب					
منابع طبیعی					
ستاد احیای دریاچه ارومیه					

به سوالات زیر پاسخ دهید:

- به نظر شما مهمترین موانع مشارکت کشاورزان در پروژه توسعه کشاورزی تلفیقی چه بوده است؟
- مهمترین دلیل قبول مشارکت کشاورزان در پروژه توسعه کشاورزی تلفیقی چه بوده است؟
- به نظر شما مشکلات اصلی توسعه کشاورزی تلفیقی چیست؟

با تشکر از زمان و توجه شما

اگر مایل هستید می‌توانید نام و شماره تماس خود را بنویسید:.....

Socio-Economic Assessment of the Third, Fourth, and Fifth Phases of “Modeling Local Community Participation in Lake Urmia Restoration via Establishment of Sustainable Agriculture” project

Summary

Modeling Local Community Participation in Lake Urmia Restoration via Establishment of Sustainable Agriculture, as subproject of the Conservation of Iranian Wetlands project (CIWP), has started from 2014 by partnership between the Government of Islamic Republic of Iran (led by the Department of Environment), United Nations Development Program (UNDP) and the Government of Japan. The project includes activities such as ‘Establishment of Sustainable Agriculture’, ‘Development of Adaptive Livelihood’, ‘Micro-Credit Funds of Rural Women’, ‘Participatory Technology Development (PTD)’ and ‘Integrated Agriculture’ in more than 150 rural areas of the two provinces of West Azerbaijan and East Azerbaijan. These activities have done for improving the sustainable agriculture, raising the public awareness and protecting the biodiversity. By considering the achievements of the present project during the initial phases and after the initial assessment of the first and second phases of the project, the socio-economic assessment of the middle phases (from three to five) in order to identify systematically the implementation process of activities, and assess the socio-economic effectiveness of the projects in the target villages. This report attempts to provide a comprehensive investigation on the context, input, process, and product of each activity of the project using the quantitative and qualitative methods.

Based upon the perspective of key informants, this socio-economic assessment showed that the ‘Establishment of Sustainable Agriculture’ activity, which includes identifying and implementing applied techniques to improve the productivity of water and soil resources, has been more effective than other project activities. The ‘Establishment of Sustainable Agriculture’ activity has started since the initial phase (2014), and its continuity over time has increased its relevance to the socio-economic system of the target group. This activity, in line with other activities of the project, has increased the awareness of various actors (Including rural men and women) and bureaucratic stakeholders involved in sustainable development in Lake Urmia basin, which in the long time might have an important role for policy-making and implementing the participatory activities. ‘Development of Adaptive Livelihood’ is another important activity that seeks to diversify the livelihoods of local people and reduces the pressure on basic resources (water and soil). The lessons learned showed that ‘Development of Adaptive Livelihood’ is not only dependent on training farmers, but also requires financial resources to implement the adaptive livelihood. In fact, some problems of ‘Development of Adaptive Livelihood’ and ‘Micro-Credit Funds of Rural Women’ might be solved by combining these two activities within the target communities.

It should be noted that paying attention to outputs of these activities in order to sustain them is necessary. For instance, there has been a fundamental need for marketing training among the participants of the project where diversification of livelihoods has been implemented in rural areas. Therefore, in addition to implementing the activities, it is necessary to take place

educational and supportive actions to stabilize and institutionalize them in the socio-economic system. These actions can develop using marketing consulting services as well as teaching problem solving techniques to the target group. The ‘Participatory Technological Development (PTD)’ and ‘Integrated Agriculture’ have recently implemented and there have not been enough evidence indicating their outputs and outcomes. Then, these activities must be planned and implemented to more time. Finally, the findings showed that the activities taken have led to the development of human resources to implement participatory activities and the initial preparations for formulating the social network of stakeholders have begun in order to develop more participatory projects. The development of decision-making support systems (DSS) for project activities, in particular the ‘Participatory Technology Development (PTD)’ and ‘Integrated Agriculture’, which are just beginning, seems to be very helpful for improving the effectiveness.